SAPOSNYIKOV HADTUDOMÁNYI ÍRÁSOK

B. M. SAPOSNYIKOV
a Szovjetunió marsallja

HADTUDOMÁNYI ÍRÁSOK

STUDIUM GENERALE
Zrínyi Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32.
9H0.55

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
BUDAPEST, 1976

A mű eredeti címe:

Маршал Советского Союза
Б. М. ШАПОШНИКОВ
ВОСПОМИНАНИЯ — ВОЕННО-НАУЧНЫЕ ТРУДЫ
Ордена Трудового Красного Знамени
Военное Издательство Министерства Обороны СССР
МОСКВА — 1974

Fordította:
BENDA KÁLMÁN

Az eredetivel egybevetette:
SÖRÖS LAJOS
alezredes

ISBN 963 326 029 9

KÉSZÜLT A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ FENNÁLLÁSÁNAK 25. ÉVÉBEN

FELELŐS KIADÓ A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ IGAZGATÓJA
FELELŐS SZERKESZTŐ: CSONKA GYÖRGY
MŰSZAKI VEZETŐ: DARVAS ISTVÁN
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: MOHR GYULA
KÉPSZERKESZTŐ: VERSECI MIKLÓS
PÉLDÁNYSZÁM: 3000 — TERJEDELME: 23 ÍV
30(825) zi-500-f-7678
76.0468 KOSSUTH NYOMDA, BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ: MONORI ISTVÁN VEZÉRIGAZGATÓ

ELŐSZÓ

A kiemelkedő szovjet hadvezérek között méltán illeti meg tekintélyes hely Borisz Mihajlovics Saposnyikovot, a Szovjetunió marsallját. Neve elszakíthatatlan a Vörös Hadsereg hősi történetétől: életének 27 esztendejét szentelte fegyveres erőink szervezésének és fejlesztésének. Saposnyikov a hadműveleti és vezérkari munka kiváló művelőinek népes csoportját nevelte fel, gazdag katonai elméleti életművet hagyott hátra. A hadügy időszerű kérdéseiről mintegy 40 művet alkotott, s csaknem 20 megjelenésében működött közre szerkesztőként.

A közölt írások Saposnyikov elméleti munkásságának csak kis részét alkotják. A szovjet kormánynak és a Vörös Hadsereg parancsnokságának tett nagyszámú jelentései, ajánlásai és elgondolásai az elmélet és a fegyveres erők szervezésének legfontosabb kérdéseiről, a legfelső parancsnoki állománynak tartott előadásai és számos más munkája is megannyi értékes adalék a szovjet hadtudományhoz.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét Saposnyikov, a régi hadsereg vezérkari ezredese törvényszerű eseményként fogadta, és szívvel-lélekkel állt az új hatalom mellé. Mint a 16. mingréliai gránátosezred parancsnoka meggyőződésből és habozás nélkül tett eleget a katonai bizottságok követeléseinek: eltávolított néhány ellenforradalmi beállítottságú tisztet és altisztet, ügyesen meggátolta az anarchista elemek próbálkozásait, és meg tudta őrizni ezrede harcképességét. 1917 decemberében sor került a kaukázusi gránátoshadosztály parancsnokának megválasztására, s az egységek forradalmi katonai bizottságai küldötteinek kongresszusa Saposnyikovot választotta meg a hadosztály parancsnokául.

Amikor 1918 májusában a szovjet kormány felhívást intézett a régi orosz hadsereg volt tisztjeihez, hogy a haza védelmében csatlakozzanak a Vörös Hadsereghez, Saposnyikov önként belépett a Vörös Hadseregbe. Tette ezt abban a szilárd meggyőződésben, hogy a „proletárforradalom ügyének önfeláldozó és fáradhatatlan szolgálata a legjobb életút".

Ebben az időben már 16 év katonai szolgálat állt mögötte, elvégezte a Vezérkari Akadémiát, különböző törzsbeli és parancsnoki beosztásokban szerzett gyakorlatot, s több mint hároméves háborús tapasztalatok gazdagították tudását.

A polgárháború közben szerveződő Vörös Hadseregnek tapasztalt katonai szakemberekre volt szüksége. A fejlesztés minden kis mozzanata megfeszített munkát igényelt. Nagyon gondosan ki kellett értékelni a megszerzett tapasztalatokat és nagyon gyorsan közkinccsé kellett tenni a parancsnoki állomány körében, hogy mihamarabb a fegyveres harc részévé váljanak. Saposnyikov, ismeretei révén hatékonyan segítette a Vörös Hadsereg szervezését, és tudását átadta a népnek.

Nagy felelősséggel járó hadműveleti munkát végzett a Legfelső Katonai Tanács Törzsében, az Ukrajnai Haditengerészeti Népbiztosság Törzsében, 1919 őszétől pedig a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának Tábori Törzsében.

1918 nyarának vészterhes napjaiban, amikor a fehérgárdisták keletről elérték a Volgát, 1919 őszén pedig délről Orjolt, a Vörös Hadsereg parancsnoksága megbizonyosodhatott Saposnyikov bátorságáról és a forradalomhoz való hűségéről.

Frunzéval 1919 őszén ismerkedett meg, majd 1920 végén ismét találkoztak a Déli Fronton a Vrangel-hadsereg elleni hadműveletek kidolgozásakor. A későbbiekben Frunze, amikor 1924-ben a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg központi apparátusának átszervezésében vett részt és a Törzs élén állt — ismerve Saposnyikov kiváló hadműveleti képességeit — megtette őt helyettesévé. Nagyra értékelték a hadműveleti csoport főnökét a tapasztalt vezérkari tisztek, Kamenyev[1] főparancsnok, valamint Lebegyev[2], a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa Tábori Törzsének főnöke. A törzs hadműveleti munkájában való tevékeny részvételéért s kezdeményezéseiért a Vörös Hadsereg számára kidolgozott hadműveletekben, Saposnyikovot 1921-ben Vörös Zászló Renddel tüntették ki. A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának 1921. október 14-i 283-as számú parancsában ezt olvashatjuk: „A Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsa Tábori Törzsében, a hadműveleti csoport főnökének rendkívül felelősségteljes beosztásában Saposnyikov elvtárs közvetlen résztvevője volt a hadműveleti munka minden apró részletének ... Tisztségében Saposnyikov elvtárs a rá jellemző kez-

deményezőkészséggel... éjt nappallá téve a legnagyobb önfeláldozással dolgozott".

A polgárháború éveiben Saposnyikov nemcsak a vezérkar kiváló hadműveleti munkatársa volt, hanem a hadtudomány tehetséges elméleti művelőjének és közírónak is bizonyult. Mindig tudott időt szakítani a háború tapasztalatainak összegzésére, s rendszeresen publikált a katonai lapokban. Nagyon hasznos műveket írt a csapatok harckiképzéséről, a lovasság hadászati hadműveleteiről, áttekintéseket készített az 1919—1920-as hadjáratokról. Közreműködött a Vörös Hadsereg 1919—1920. évi harctevékenységéről szóló beszámoló jelentés kidolgozásában, amely lényegében először körvonalazta hadászati szinten a polgárháború befejező időszakát.

A polgárháború utáni első években a sajtóban megjelenő írásainak fő témája a harci tapasztalatok általánosítása és értékelése volt. 1919 és 1921 között cikksorozatot jelentetett meg a lovasság első világháborús harctevékenységéről, 1923-ban pedig kiadta a Lovasság című könyvét.

A könyv a lovasság szervezésének és harcászatának nagyszabású tudományos tanulmánya. Értékeléseit nagymértékben felhasználták a Vörös Hadsereg parancsnoki állományának harcászati és hadműveleti képzésében.

Egy év múlva jelent meg második könyve, A Visztulán címmel, amely eredeti, érvekkel gazdagon alátámasztott hadtörténeti tanulmány. Tudományos célokra először felhasznált dokumentumokra (megbeszélések a főparancsnok közvetlen vonalán a frontparancsnokokkal, a Tábori Törzs direktívái, a többi front helyzetének elemzése stb.), visszaemlékezéseire és külföldi szerzők cikkeire támaszkodva, Saposnyikov gondosan elemzi a hadászati elgondolásokat és megvalósításukat 1920-ban a Nyugati és Délnyugati Fronton.

A katonai reform idején, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzsében végzett munka vezette el Saposnyikovot ahhoz a gondolathoz, hogy általánosítsa több ország vezérkarának gyakorlatát és olyan művet alkosson, amely tudományosan megvilágítja a vezérkar helyét és szerepét a Vörös Hadseregben. Ennek a műnek az elkészítése aprólékos munkát, sok időt és kiemelkedő tehetséget kívánt.

A Leningrádi és Moszkvai Katonai Körzet parancsnokaként Saposnyikov állhatatosan dolgozott a csapatok harc-

kiképzésén és a parancsnoki állomány hadműveleti felkészítésén, s ugyanakkor folytatta elméleti kutatásait.

Sokoldalú felkészültsége és alapos katonai ismeretei révén Saposnyikov nagyon sok újjal gyarapította a csapatok és a törzsek harci és hadműveleti felkészítését. Kidolgozta, majd a Leningrádi és Moszkvai Katonai Körzetben alkalmazta is a gyakorlatok megszervezésének és lefolytatásának — a döntnöki hálózatot széleskörűen felhasználó — módszertanát, amit abban az időben kedvezően értékeltek. Gyakran szemlélte meg a gyakorló- és lőtereket, a parancsnoki foglalkozásokat, gondosan elemezte a látottakat, s egységes nézeteket alakított ki a parancsnokokban a csapatok kiképzéséről és oktatásáról. Következetes híve volt a szigorú fegyelemnek, de ellensége az önérzetet sértő bírálatnak, megszidásnak.

Munkájában nagy segítségére volt a régi hadügyminisztérium könyvtára, amelyet a Leningrádi Katonai Körzet törzsének körletében helyeztek el.

A könyvtár egykori munkatársai még ma is emlékeznek rá, hogy Saposnyikov egyike volt azoknak a parancsnokoknak, akik rendszeresen dolgoztak a könyvtárban; személyesen nézett át minden szekrényt a könyvtár több emelet magas kupolatermében. Ezekben az években fejezte be A hadsereg agya című művének fogalmazványát, és készítette elő kiadásra a mű első kötetét, amely tele van értékes gondolatokkal a vezérkar szerepéről a fegyveres erők rendszerében, elméleti következtetésekkel és gyakorlati javaslatokkal. A könyv — sajátos témája és akkoriban nagynak számító, 5000-es példányszáma ellenére — nagyon gyorsan elfogyott, és heves vitát lobbantott fel nemcsak a Szovjetunióban, hanem a Szovjetunió határain túl is. Két év múlva megjelent a mű második és harmadik kötete is.

A könyvben a vizsgálódások alapja az osztrák—magyar hadsereg vezérkarának tevékenysége. Ez a választás nem véletlen. A munka megkezdésekor az osztrák—magyar vezérkar történetéről állt rendelkezésre a legteljesebb leírás, és a történész-kutató szerepét maga a volt vezérkari főnök, Conrad von Hötzendorf töltötte be. Conrad ötkötetes emlékirata, a vezérkar és a vezérkarral kapcsolatban álló kormányszervek tevékenységének számos hiteles okmánya lehetővé tette a vezérkar tevékenységi körének sokoldalú vizs-

gálatát, a vezérkari munka előnyös és hátrányos oldalainak feltárását.

Amellett a szerző felhasználta a francia és a német vezérkarról szóló munkákat, az orosz vezérkarról készült tudományos értékű anyagokat. Ily módon Saposnyikov fölöttébb érdekes, ma is haszonnal forgatható művet alkothatott. A könyv világos képet nyújt arról, mi a feladata a vezérkarnak korunkban, milyen helyet tölt be a katonai rendszerben, hogyan kell megszervezni munkáját.

Borisz Mihajlovics Saposnyikov könyvében ismerteti a fiatal szovjet hadtudomány fő tételeit a jövendő háború jellegéről, részletesen bemutatja a vezérkarnak mint a főparancsnokság szervének összetételét, munkájának tartalmát, azokat a követelményeket, amelyeket a korszerű háború támaszt a hadvezérrel, a hadműveleti vezetés szerveivel és munkatársaival szemben. Végül pedig kifejti gondolatait a vezérkar szerepéről az ország védelemre való felkészítésében.

Saposnyikov elgondolásai élénk érdeklődést váltottak ki a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg parancsnoki állományában, és nagy visszhangra találtak a katonai sajtó hasábjain, a katonai tanintézetekben.

A vezérkar szerepe iránti érdeklődés oka az volt, hogy a részben hivatásos állományú, részben milícia rendszerű kis létszámú Vörös Hadsereg kezdetben a tervezési és vezetési funkciókat meg tudta osztani a Vörös Hadsereg törzse és főparancsnoksága között, később azonban, a húszas évek végén, fejlődésének új szakaszába lépett. A létszám megnőtt, a szervezeti felépítés bonyolultabbá vált, megjelentek a technikai fegyverek, és így a hadsereg kis létszámú törzse — különösen a hadsereg várható további fejlődésével számolva, és mivel nem tartozott feladatai közé a mozgósítási munka irányítása, a csapatok harckiképzésének ellenőrzése — nem tervezhette meg sem a fegyveres erők kiképzését, sem hadászati szétbontakozásukat és felfejlődésüket egy háború esetére. Ugyanakkor a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Főparancsnoksága — a tervezést végző szervtől elszigetelve — sok esetben híjával volt a szükséges szakértelemnek a csapatok harckiképzésének irányításában, elmaradt az idők követelményeitől. Ily módon a katonai irányítás funkcióinak megosztása e két szerv között már korszerűtlenné vált. Ez nyilvánvaló volt sok szovjet hadvezér és teoretikus előtt.

Saposnyikov elméletileg kellően alátámasztva bebizonyította, hogy a fegyveres erőknek a katonai irányítás egységes munkaszervével kell rendelkezniük: a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Vezérkarával.

Saposnyikov könyvében pontosan meghatározta a katonai vezetés központi apparátusának hatáskörét, s megszervezésének kérdéseiben a kommunista párt vezető szerepéből indult ki. A szerző nagymértékben felhasználta Lenin műveit, az OK(b)P kongresszusain elhangzott beszédeit és cikkeit.

A hadvezetés szerepének elemzése során Saposnyikov világosan szemléltette, hogy a vezérkari főnöknek kitűnően kell értenie a különböző haditervek összeállításához. Haditerveinek összhangban kell lenniük az államhatalom politikájával. A vezérkari főnöknek rendkívül nagy szerepe van a hadászati tervezés helyes irányvonalának megszabásában, ezért személyének kiválasztására megkülönböztetett figyelmet kell fordítani.

Saposnyikovnak A hadsereg agyában kifejtett gondolatai visszatükröződtek a Vörös Hadsereg Főparancsnokságának és a szovjet kormánynak tett — a központi katonai apparátus átszervezésére vonatkozó — jelentéseiben, a vezérkar átszervezési tervezeteiben a Nagy Honvédő Háború előtt és alatt, a csapatok tábori vezetésének megszervezéséről kiadott direktívákban. Ezek a gondolatok vezérelték őt a vezérkar munkatársainak kiválasztásában és azoknak a jellemvonásoknak a kifejlesztésében, amelyekre a szovjet vezérkarban dolgozóknak szükségük van.

Szolgálata során először a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzsének főnökeként, majd néhány évvel később a Vörös Hadsereg Vezérkarának élén Saposnyikov állhatatosan arra törekedett, hogy központosítsa a fegyveres erők vezetését, és pontosan szabályozza a törzsszolgálatot minden szinten. Következetes híve volt annak, hogy a vezérkar teljes egészében fogja át a fegyveres erők vezetését. Ezekben a kérdésekben nemcsak valamilyen katonai szervezet harckiképzésében vagy szervezeti felépítésében egyéni elgondolást érvényesíteni kívánó hadvezérként lépett fel, hanem államférfiként is, aki el akarja érni a nézetek átértékelését a legfelsőbb főparancsnokság munkaszervének felépítéséről és a fegyveres erők egésze életének és harctevékenységének vezetésében játszott szerepéről.

Saposnyikov gondolatgazdag művének csak néhány, véleményünk szerint alapvető kérdésével foglalkoztunk.

Több mint 40 év telt el A hadsereg agya három kötetének megjelenése óta. Ezalatt természetesen az élet nem egy gondolatot kiigazított a műben kifejtettek közül. A Saposnyikov írásában érintett alapvető kérdések azonban mindmáig megőrizték időszerűségüket.

A katonai vezetésnek a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzsében való központosítása, s e törzsnek fokozatosan a Vörös Hadsereg vezérkarává történő kialakítása — személy szerint Borisz Mihajlovics Saposnyikov érdeme.

A harckiképzés irányításának kérdésében rámutatott, hogy a csapatok harci felkészítését békeidőben a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzsének kell megterveznie és ellenőriznie, mivel ennek a szervnek a feladata lesz a csapatok harctevékenységének szervezése háború esetén, így neki kell felkészítenie őket békeidőben.

Egyáltalán nem volt megfelelő a mozgósítási munka szervezése sem. Ennek irányításában a törzs gyakorlatilag nem vett részt, holott a hadászati felvonulási és szétbontakozási tervek kidolgozójaként csak a törzs mérhette fel a mozgósítási munka egészének helyzetét és irányíthatta ezt a munkát. A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Főparancsnokságának meg kellett hallgatnia a törzset a legfelső parancsnoki állomány, különösen a törzsben dolgozó tisztek kinevezésénél is.

A kiutat ebből a helyzetből Saposnyikov abban látta, hogy a főparancsnokság a csapatok vezetését adja át a törzsnek; a törzsfőnök véleményét feltétlenül ki kell kérnie minden kérdésről, a hadügyi és haditengerészeti népbiztosság csoportfőnökségeinek pedig elsősorban az ő véleményére kell támaszkodniuk.

Saposnyikov most ismertetett és több más jelentésének eredményeként különleges bizottságot állítottak fel a központi katonai apparátus átszervezési tervezetének megvizsgálására. A tervezet megvitatása és a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzsének javaslatairól folytatott vita töltötte ki 1928 hátralevő hónapjait és az 1929. évet. A Forradalmi Katonai Tanács 1930. január 13-án határozatot hozott, hogy a mozgósítási munkát át kell adni a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzsének.

A katonai elméleti kérdésekkel foglalkozó Saposnyikov

arra törekedett, hogy ennek az elméletnek legfrissebb eredményei és az ezekből adódó következtetések a parancsnoki állomány minél szélesebb körének közkincsévé váljanak. Rendszeresen tartott előadásokat a parancsnoki állomány továbbképző tanfolyamain, hozzászólt a csapatgyakorlatok és manőverek kiértékeléséhez, konkrét példák segítségével tanította a legfelső parancsnoki állományt a törzsszolgálatra, a csapatvezetés kulturáltságára.

Anélkül, hogy megelégedett volna a kérdés általános felvetésével, fáradhatatlanul hangoztatta, hogy a jövendő háború manőverező jellege gyors és merész döntéseket követel a parancsnoki állománytól, és nem elég a döntéseket meghozni, hanem végre is kell hajtani őket. Ehhez nem elegendő a parancsnok erős jelleme és kitartása, hanem a parancsnoknak ismernie kell a korszerű fegyveres erők szervezését, a harci technikai eszközöket és a kiképzés sajátosságait, értenie kell a csapatok művészi vezetéséhez.

A csapatok manőverezőképessége és mozgékonysága a személyi állománytól, de különösen a parancsnokoktól nagy erkölcsi és fizikai erőfeszítést igényel. A harceszközök bonyolultabbá és a csapatok vezetésének nehezebbé válása elengedhetetlenné teszi, hogy a parancsnok gondosan fel tudja mérni az erőket, a technikai és tűzeszközök hatását, képes legyen gyorsan létrehozni a szükséges csapatcsoportosításokat. Minthogy ehhez bonyolult számításokra van szükség, a parancsnoknak magas szintű általános műveltségre és különösen matematikai ismeretekre is szüksége van.

Az új körülmények közötti csapatvezetés sajátosságainak ismerete, a hadműveleti számítások gyors és pontos elvégzésének képessége biztosítja a kitartást a döntések végrehajtásában, megteremti a győzelembe vetett hitet. E tulajdonságok révén hatékonyabban szervezhetők meg a fegyvernemek közös erőfeszítései, lehetővé válik a parancsnok elhatározásának zavartalan és gyors továbbítása a csapatokhoz.

Saposnyikov lépésről lépésre követte a vezetési szervek munkáját a hadgyakorlatokon, feltárta a parancsnoki állomány és a vezetési szervek felkészültségének tényleges helyzetét, s megmutatta, milyen követelményeket támaszt a harc a parancsnokkal szemben.

Azt mondotta: „Ami elhatározásunk gyors továbbítását illeti a nekünk alárendelt csapatokhoz, nagyon jól tudják,

elvtársak, hogy a parancsnok nem lehet mindenütt személyesen jelen. Az a parancsnok, aki így akar eljárni, a vezetés megszűnésén kívül semmit sem ér el. Hadseregünk szervezetében — és nemcsak a mi hadseregünkében — megvannak erre a megfelelő szervek: a törzsek. Gyakorlataink azonban azt mutatták, hogy összfegyvernemi parancsnokaink nem értékelik kellőképp a törzs szerepét a csapatok vezetésében."

Az összfegyvernemi parancsnokok a törzseket léptennyomon egyszerű hivatalokká változtatják, és nem fordítanak kellő figyelmet munkájuk elvi és technikai irányítására, jegyezte meg Saposnyikov. Azt hangoztatta, hogy a törzs megfelelő felhasználása minden parancsnok elsőrendű kötelessége. Nem végezhet mindent egyetlen ember, a feladatokat csak a törzs segítségével tudja megoldani. Az a parancsnok, aki egyszerre akar ott lenni a láncban; irányítani a tüzérséget, szabályozni a szállítást stb., hiányozni fog a magasabbegységében, a vezetés teljesen kicsúszik a kezéből, és a harc magamagától folyik majd.

Saposnyikov előadásait és beszámolóit a tanfolyamok hallgatói és a vezérkar munkatársai nagy érdeklődéssel fogadták. Ehhez még hozzájárult Saposnyikov személyi vonzereje is. Nem akadt egyetlen katonai vezető sem, aki a parancsnoki állomány továbbképző tanfolyamain előadásait hallgatva, közömbös maradt volna.

Saposnyikov fölöttébb nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy helyes felfogást alakítson ki a támadás és a védelem összefüggéséről. Bár az aktív támadó hadászat híve volt, következetesen harcolt a védelem szerepét tagadó nézetek ellen. „A védelem — mondotta — mindig nehezebb, mint a támadás... A támadás megkapja nálunk az őt megillető helyet. A védelmet is olyan harctevékenységi fajtának tekintjük, amelyet talán többször is igénybe fogunk venni, ezért ha a védelem határozott céllal folyik, ki kell tűnnie kellő szilárdságával".

Különösképpen gondosan foglalkozott Saposnyikov a gyalogság és a tüzérség, valamint a lovasság közötti együttműködéssel, a csapatfelderítés és a légvédelem megszervezésével, az anyagi biztosítással és a támadás ütemével, a második lépcsők és tartalékok felhasználásával.

Ezzel egy időben Saposnyikov, a Munkás-Paraszt Vörös

Hadsereg Törzsének főnökeként erőt-időt nem kímélő lendülettel dolgozott a fegyveres erők fejlesztésének tervezésén. Tulajdonképpen ez a munka adta tevékenységének java részét. Be kellett kapcsolódnia a hadseregszervezési kérdések, a háború esetén életbe lépő hadászati szétbontakozási és felfejlődési tervek, s az ország védelmi képességének erősítésével összefüggő más fontos problémák kidolgozásának irányításába. Összekovácsolta a törzs munkaközösségét, s erőfeszítését azoknak a feladatoknak sikeres megoldására irányította, amelyeket a kommunista párt és a szovjet kormány állított a hadsereg parancsnoki állománya és politikai szervei elé. Saposnyikov munkastílusát az jellemezte, hogy nem élt a beosztottak mozgósításának „rohammódszereivel", de állandóan ügyelt a munka pontos, minden részletében átgondolt szervezésére, az egyre kulturáltabb vezérkari munkára, a törzs csoportfőnökségei és osztályai közötti szoros együttműködésre.

Saposnyikov hadtudományi írásait, tudományos és elméleti munkáit tanulmányozva, teljesebb és alaposabb képet alkothatunk a nehéz hadászati és hadműveleti problémákról. Hadászati nézeteit bizonyos mértékig megismerhetjük abból a vitából, amelyet Szvecsinnel[3], a hadtudományok ismert művelőjével folytatott. Az 1930 márciusában kibontakozó vita a jövendő háború jellegével, és ha a háború kitörne, az alkalmazandó tevékenységi tervvel függött össze.

Szvecsin, elgondolásait a Szovjetunió elleni jövendő háború jellegéről nem a tényleges politikai helyzetre építette, hanem az 1853—1856-os krími háború hadászati modelljére. Mint tudjuk, a nyugati koalíció a technikai fölény birtokában vereséget mért az elmaradott orosz hadseregre. Szvecsin feltételezte, hogy a szovjet állam a következő években nem tudja felszerelni a Vörös Hadsereget korszerű fegyverzettel, és ezért azt hangoztatta, hogy a Szovjetunió elleni támadás esetén a „kimerítés" hadászatát, a „kerülő utak hadászatát" kell alkalmazni. Azt állította, hogy ezt az elgondolást megvalósítva, a Vörös Hadsereg mindaddig kitarthat, amíg Nyugaton kirobban a forradalom, amely belülről szétbomlasztja az imperialista államok koalícióját.

Saposnyikov bebizonyította, hogy Szvecsin elképzelése nélkülözi a valóságot.

14 Saposnyikov jól ismerte a hadtörténelmet, gondosan ta-

nulmányozta a legjelentősebb tőkésállamok hadseregeinek katonai doktrínáit, így jól érzékelte a hadügy fejlődési irányait és világosan felismerte, hogy Szvecsin prognózisa hibás, ezért el kell utasítani. Ha elfogadják, ezzel súlyos kárt okozhatnak az ország védelmi képességének.

Mint a Vörös Hadsereg Törzsének főnöke, Saposnyikov bármelyik hadvezérnél jobban ismerte hadseregünk harci felkészültségének előnyeit és hátrányait, erős és gyenge oldalait. Véleménye szerint semmivel sem indokolható, hogy a Vörös Hadseregnek, ennek az új típusú hadseregnek, a munkások és parasztok hadseregének harcképességét összevessék a régi, a krími háborúban harcolt orosz hadsereg harcképességével.

Abban viszont egyetértett Szvecsinnel, hogy a Szovjetunió elleni jövendő háború csak az ellenséges államok koalíciójának háborúja lehet, és hogy az új hadiipari létesítményeket nem az ország déli részén kell telepíteni, hanem a Volgán túl és az Urálban. De merőben különbözött véleménye Szvecsinétől a csapatok támadáshoz való alapvető hadászati csoportosításáról. Szvecsin azt javasolta, hogy ezt a csoportosítást a déli irányban kell kialakítani. Saposnyikov ezzel szemben előre látta, hogy a fő hadászati csoportosítást a nyugati irányban kell létrehozni. Ha a csapatok a déli irányban bontakoznak szét és fejlődnek fel, akkor a döntő hadműveleteket elkerülhetetlenül az imperialista koalíciónak nem a fő, hanem a másodrendű tagjai ellen kell végrehajtani. Márpedig a háború kimenetelére gyakorolt hatás szempontjából ezek az akciók — Saposnyikov véleménye szerint — kilátástalanok lettek volna.

Nem szabad elfelejteni, írta Saposnyikov, hogy a háborúban a győzelem kivívása nemcsak a katonai sikerektől függ, politikai sikert is el kell érni, tehát győzelmet kell aratni a politikailag erős ellenség felett és rá kell kényszeríteni, hogy elfogadja feltételeinket. Ellenkező esetben, még katonai sikerek mellett is, hosszú időn át folytatnunk kell a harcot a fő ellenséggel, amellyel szemben kezdetben csak védekeztünk volna...

Szvecsinnel vitázva, Saposnyikov hangsúlyozta a következők fontosságát: csalékony sikerekkel nem lehet megnyerni a háborút; a háborút a legerősebb és legveszélyesebb csoportosítás szétzúzásával kell kezdeni, és nem a gyengébbel szem-

beni sikerekre kell törekedni, miközben az erős ellenség továbbra is a nyakunkon van.

Saposnyikov elutasította azokat a javaslatokat, hogy változtassák meg a csapatok harckiképzésének kialakult rendszerét, hogy módosítsák a harcászati szabályzatot s tisztán a technikai felszereltségre hagyatkozva ismerjék el a tőkésállamok hadseregeinek fölényét. A csapatokat nem lehet úgy kiképezni a harcra, hogy előre azt mondjuk, te bottal támadsz, rád meg puskával és ágyúval jönnek, írta Saposnyikov, mert ez téves út a csapatok nevelésében. Bármilyen rosszul is legyünk ellátva harceszközökkel, annyira nem vagyunk védtelenek, hogy a csapatokban aláássuk a fegyverzetük iránti bizalmat... Tudjuk, hogy a Reichswehrnek sincsenek új típusú fegyverei, nincs nehéztüzérsége, harckocsija, légiereje... Ebből azonban egyáltalán nem következik, hogy a Reichswehrt Frigyes korának vagy még régebbi időknek harcászatára oktatnánk.

A német harcászati szabályzat alapja, mutatott rá Saposnyikov, egy nagyhatalom hadseregének fegyverzete és felszerelése, és nem Németország százezres hadseregéé, amelynek létszámát a versailles-i békeszerződés szabja meg. Nem lehet a hadsereg minden ágyúja vagy géppuskája mellé szabályzatot írni, hangoztatta Saposnyikov. A Vörös Hadsereg doktrínáját nem kell félretenni. Ez a doktrína nem rossz. Vizsgálják és figyelnek rá külföldön is. Szabályzatunkat könnyű lerombolni, de ne felejtsük el, hogy vele együtt leromboljuk az egész hadsereg harckiképzését.

Az események későbbi alakulása igazolta Saposnyikov érvekkel gondosan alátámasztott álláspontját, s ezt fogadták el a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzsének vezetői.

Nagyon érdekesek Saposnyikovnak, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzse főnökének felszólalásai a Forradalmi Katonai Tanács ülésein, jelentései a fegyveres erők fejlesztéséről, harci, hadműveleti és mozgósítási felkészítésük eredményeiről. Csak 1930-ban a csapatok harckiképzését értékelő jelentésen kívül Saposnyikov több mint kilenc jelentést állított össze a hadseregépítés alapvető kérdéseiről.

Élete legboldogabb napjának Saposnyikov azt a napot tartotta, amikor sorsát örökre összekötötte Lenin pártjával. A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzsének pártszervezetéhez 1930. szeptember 28-án benyújtott kérvényében azt
16 írja: „Tizenhárom éve végzem munkámat a legszorosabb

együttműködésben a Szovjetunió Kommunista Pártjával. Ez idő alatt töretlenül e párt irányvonalát valósítottam meg egész életemmel, együtt harcoltam vele a polgárháború arcvonalain Lenin igazáért, s azt kérem, hogy ha erre méltó vagyok, vegyenek fel a Szovjetunió Kommunista Pártjába, hogy életem végéig a proletariátus soraiban védelmezzem munkámmal és véremmel a proletariátus ügyét. Az SZK(b)P KB Titkárságának határozata alapján 1930 októberében — tagjelöltség nélkül — Saposnyikovot felvették a pártba. A párt XVIII. kongresszusa az SZK(b)P Központi Bizottságának póttagjává választotta.

Saposnyikov méltónak bizonyult a párt megtisztelő bizalmára. Kiemelkedő szolgálati munkáját szervesen összekapcsolta a társadalmi és politikai munkával. Egymást követően tagja volt az SZK(b)P Közép-volgai és a Leningrádi Területi Bizottságának, majd az SZK(b)P Krasznogvargyejszki (Leningrád) és a Frunzei (Moszkva) Kerületi Bizottságának. Saposnyikovot többször is megválasztották a Szovjetunió Legfelső Tanácsa küldöttjének.

Az SZK(b)P XVIII. kongresszusának résztvevői megőrizték emlékezetükben Saposnyikovnak a kongresszuson elhangzott beszédét. Rendkívüli pártszerűség, bolsevik elvhűség, megingathatatlan hit a szovjet állam, a szovjet állam hadserege és flottája erejében — ez jellemezte minden szavát. „Új korszakba léptünk, a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet korszakába, s hatalmas feladataink megoldásához — mondotta Saposnyikov a párt XVIII. kongresszusán — a szovjet állam dolgozóinak békés munkáját biztosítani kell az agresszorok támadása ellen. Ezért szocialista hazánk védelmi képességének további erősítése, a Vörös Hadsereg és Hadiflotta megszilárdítása mindenekelőtt való nagyon fontos feladat... Csak a legkorszerűbb harceszközökkel felfegyverzett Szovjetuniónak lehet olyan félelmetes és legyőzhetetlen Vörös Hadserege és Hadiflottája, amely megvédi szocialista hazánk megszentelt határait".[4]

Saposnyikov nagyon nagy jelentőséget tulajdonított a marxista—leninista elmélet tanulmányozásának, a marxista—leninista módszer elsajátításának és felhasználásának a tudományos és gyakorlati munkában. „Számomra világos — mondotta —, hogy nem lehet tudományos munkát folytatni,

STUDIUM GENERALE
Zugló Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32.

ha nem tettük magunkévá a marxizmus—leninizmus módszerét; csak e módszer alapján lehet előrehaladni és fejleszteni a hadtudományt".[5]

A kommunista párt vezető és irányító szerepében látta Saposnyikov a szovjet fegyveres erők, a parancsnokok és politikai munkások minden jelenlegi és jövendőbeli sikerének fő forrását. „1918 óta mindig a párt vezetésével és a párt által kitűzött feladatokon dolgoztam" — mondotta Saposnyikov 1933 decemberében a párt tagrevíziós bizottsága előtt. A Saposnyikov jelöltségéről rendezett bizottsági vitában felszólalók kijelentették: „Borisz Mihajlovicsot mélységes belső meggyőződés vezette a pártba... Határtalanul ragaszkodik a munkások és a párt ügyéhez. A Volgai Katonai Körzetben töltött egy év alatt az egész körzetet átalakította. Kimagasló képességű és nagy tudású..."

A vitát lezárva a felülvizsgáló bizottság elnöke kijelentette: „Az a véleményem, hogy ha továbbra is ugyanígy dolgozik, a párt legméltóbb tagja lesz". Csak egyetlen megjegyzést tettek Saposnyikovnak: őrizze jobban az egészségét: „Nem vigyáz magára eléggé. Úgy kell dolgoznia, hogy ne feszítse túl az erejét". A felülvizsgáló bizottság Saposnyikovot a lenini párt méltó tagjának ismerte el.

Szolgálati kötelességének megfelelően Saposnyikov lankadatlanul és nagy igyekezettel dolgozott a szovjet fegyveres erők harckészültségének fokozásán. E feladat sikeres megoldásához az egyik legfontosabb feltételnek tartotta, ha tökéletesítik a csapatok vezetési szerveinek munkáját.

Különösen intett arra, hogy a törzsszolgálatot szüntelen javítani kell. A törzs munkájának, véleménye szerint, segítenie kell a parancsnokot a harc megszervezésében; elsősorban a törzs az a szerv, amelynek támogatásával a parancsnok megvalósítja elhatározását. A törzs munkatársa — vélte Saposnyikov — éppen úgy harctéri parancsnok, mint az, aki szabályzataink szerint a parancsnokot helyettesíti távollétében. Nem valamilyen különleges emberfajta, aki tollal a füle mögött, mint ezt a régi képek ábrázolják, pontosan megírja, megrajzolja a döntéseket jó papíron. Ma összeforrott törzs nélkül nem is gondolhatunk a csapatok hibátlan vezetésére.

Saposnyikov három évig állt a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzse élén. Ezalatt nagyon sokat tett avégett, hogy
 rendezze a csapattörzsek munkáját, s új módon szervezte

meg a mozgósítási munkát mind a törzsön belül, mind a katonai körzetekben.

Sajnos, nem sikerült teljesen befejeznie a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Törzsének előirányzott átszervezését: 1931 áprilisában kinevezték a Volgai Katonai Körzet parancsnokául. Itt is kibontakoztathatta tehetségét és szervezőképességét. A körzetben új alapokra helyezte a személyi állomány tervszerű harci és politikai kiképzését, magasabb szintre emelte a parancsnoki állomány hadműveleti felkészítését, megszilárdította a katonai fegyelmet.

Saposnyikov bőségesen merített a marxizmus—leninizmus kiapaszthatatlan kincsestárából, alkotó módon használta fel e kincseket a szovjetország katonai harci, hadműveleti kiképzésének és politikai nevelésének szerves összekapcsolásához. A Volgai Katonai Körzet X. pártkonferenciáján 1932 januárjában tartott beszédében hangsúlyozottan szólt a csapatoknál végzett pártpolitikai munka rendkívüli fontosságáról. „A háború korszerű követelményei, a polgárháborúban megedződött Vörös Hadseregünk hadműveletei világosan megmutatják, hogy a mai követelményeknek megfelelő politikai munka, a hadseregünk és különösen a parancsnokok marxista—leninista nevelése nélkül nem érjük el azokat a sikereket, amelyeket a Szovjetunió és az egész világ dolgozói várnak tőlünk"[6] — mondotta Saposnyikov.

Ugyanebben a beszédében Saposnyikov külön kiemelte Marx, Engels és Lenin szerepét a katonai elmélet, a forradalmi hadászat és harcászat fejlesztésében. „A háború kérdéseit — jelentette ki Saposnyikov — gondosan tanulmányozta Lenin elvtárs is. A polgárháború éveiben Lenin irányította és maga is továbbfejlesztette szovjet katonai gondolkodásunkat, lépten-nyomon maga is hadvezérré vált, amikor megmutatta, mit kell tenni a hadászati tervek végrehajtása érdekében. Lenin elvtárs szavai félreérthetetlenek: a háború egy adott osztály politikájának a folytatása. Mi önökkel, a proletariátus osztálya vagyunk, és birtokában kell lennünk a szükséges tudományos gondolatnak, a szükséges tudományos elméletnek. Rendelkeznünk kell forradalmi hadászattal és forradalmi harcászattal."

A Volgai Katonai Körzetnek Saposnyikov nem egészen egy évig volt a parancsnoka. A párt és a kormány fontos, új feladatot bízott rá: a Frunze Katonai Akadémia vezető-

jének és komisszárjának tisztségét. Ezzel életében és szolgálatában olyan időszak következett, amely későbbi munkájára is nagymértékben kihatott. Három és fél év alatt, amíg az akadémiát vezette, nagyon gyümölcsöző munkát végzett. Lényegesen korszerűbbé tette az akadémiai oktatást, az oktatási programokat összhangba hozta a Vörös Hadseregbe újonnan rendszeresített technikai eszközök követelményeivel. Sokat javult az oktatási segédletek minősége, eredményesebb és jobb lett az oktatás módszere. Az akadémia hallgatóinak hadműveleti-harcászati kiképzése vezető helyre került. Magasabb szintet ért el a tanszékek tudományos kutatói munkája. Az akadémia tanári és oktatói állományába olyan embereket neveztetett ki, akiknek megfelelő tapasztalataik voltak a magasabbegységek és egységek korszerű körülmények közötti vezetésében.

A katonai akadémia fő feladatait Saposnyikov így foglalta össze: „Az akadémiának egyrészt a hadművészet korszerű elméletének ismereteivel felfegyverzett összfegyvernemi parancsnokokat és törzsfőnököket kell képeznie, másrészt meg kell adnia a hadseregnek a hadügy gyakorlatát... A harci technikai eszközök, a technikai fegyvernemek ismerete és harci alkalmazásuk megszervezésének képessége a katonai akadémián folyó oktatás legfontosabb része."[7]

Ugyancsak nagy gondot fordított Saposnyikov az akadémia tanári és oktatói állományának hadműveleti-harcászati továbbképzésére. Mesterien értett hadijátékok megszervezéséhez, és nagyon tanulságosan, alkotó módon vezette le őket. A hadijátékok kiterjedtek a nagy gépesített és légideszant-magasabbegységek különféle hadszíntereken való alkalmazásának időszerű elméleti és gyakorlati kérdéseire. Saposnyikov rendkívül alaposan elemezte e játékokat, és értékelésük örökre megmaradt az akadémia hallgatóinak és oktatóinak emlékezetében.

Az oktatói és tudományos tevékenységben szerzett érdemeiért a Legfelső Minősítő Bizottság 1935 májusában professzori tudományos fokozatot adott Saposnyikovnak. A bizottság a határozatában többek között rámutat, hogy Saposnyikov a hadtudomány igen alapos felkészültségű és átfogó művelője, aki nemcsak a Szovjetunióban, hanem külföldön is ismert. Parancsnoksága alatt a Frunze Katonai Akadémia új sikereket ért el, magas kitüntetést: Lenin-rendet kapott.

Saposnyikovnak sokat köszönhetett az akadémia, de az akadémia is formálta, gazdagította tudását, személyiségét. Közelről megismerte a hadműveleti kar hallgatóit, a jövendő hadvezéreket és a vezérkar majdani munkatársait. Évek múltával ez nagy hasznára volt, amikor a hadműveleti munkatársakat kellett megválasztania. Az akadémián tartott elméleti viták alakították nézeteit a Vörös Hadsereg lehetséges harctevékenységének jellegéről a jövendő háborúban, a hadműveletek formáiról, a frontok hadászati együttműködéséről stb. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az akadémián végzett munka kitűnő iskola volt Saposnyikov későbbi, vezérkari főnökként végzett munkája számára.

A Leningrádi Katonai Körzet másodszori kétéves vezetése után Saposnyikovot 1937 tavaszán kinevezték a Vörös Hadsereg Vezérkarának főnökéül (1937 tavaszáig a vezérkar élén Jegorov állt). Helyettese Mereckov lett.

A Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa 1938. március 13-án határozatot hozott a Legfelső Katonai Tanács megalakításáról (ez lépett a Honvédelmi Népbiztosság mellett működő Katonai Tanács helyébe). A Legfelső Katonai Tanácsban helyet kapott Saposnyikov vezérkari főnök is. Ezzel megnyílt az út előtte, hogy közvetlenül befolyásolja a hadseregépítésben hozott nagy fontosságú döntéseket. A Legfelső Katonai Tanács munkájában a tanács tagjaként részt vett Sztálin is. A Katonai Tanács tagjai meghallgatták Saposnyikov javaslatait, nagyra értékelték tudományos és tárgyilagos szemléletét az ország katonai erejének fokozásával összefüggő bonyolult kérdésekben.

Saposnyikovnak az volt a véleménye, hogy a különböző szintű törzsek összehangolt és pontos munkája nélkül a csapatokat nem lehet jól felkészíteni békeidőben és nem vezethetők sikeresen háborúban. Azt hangoztatta, hogy a parancsnoki állománynak nagyobb figyelmet kell fordítania a törzsszolgálat megszervezésére, tudatosítani kell a parancsnokokban, hogy a törzs egésze — de elsősorban a főnöke és a komisszárja — akárcsak a magasabbegység, egység parancsnoka és komisszárja teljes és személyes felelősséget visel a harc megszervezéséért és kimeneteléért. Gyakorlati intézkedésül ajánlotta, hogy a parancsokat az illetékes parancsnokokkal, komisszárokkal együtt a törzsfőnökök is írják alá, és legyenek felelősek a parancsok tartalmáért és végrehaj-

tásáért. A törzsfőnöknek, mutatott rá Saposnyikov, a parancsnok első helyettesének kell tudnia magát akár békeidőben, akár háborúban; szolgálatának a csapatszolgálattal azonos megítélés alá kell esnie az ebből fakadó előnyökkel együtt.

Saposnyikov kezdeményezésére a Legfelső Katonai Tanács megvizsgálta és jóváhagyta Saposnyikov javasolta intézkedéseket a hadműveleti-törzsbeli szolgálat átszervezéséről, és külön határozatban rögzítette.

A vezérkari szolgálat nagy felelősséggel járó megfeszített munkát igényel. A vezérkar minden munkatársának, de különösen a főnökének kitűnően kell ismernie a hadügyet, széles körű tudományos felkészültségének, hatalmas munkabírásának és felelősségérzetének kell lennie. Saposnyikovban megvoltak mindezek a tulajdonságok. A hadműveleti és törzsmunkának az első világháború és a polgárháború éveiben szerzett tapasztalatai, a három katonai körzet csapatainak élén szerzett gyakorlata, a központi katonai apparátus felépítésének és funkcióinak részletes ismerete és nagy szakmai tekintélye a kommunista párt és a szovjet kormány vezetői előtt, lehetővé tették Saposnyikovnak, hogy a vezérkart a Vörös Hadsereg harci és hadműveleti felkészítése tervezésének tényleges központjává tegye. A vezérkari munkára Saposnyikov a katonai akadémiát végzettek közül a legjobbakat választotta ki, akik egyúttal tehetséges, hozzáértő és kezdeményező csapatparancsnokoknak is bizonyultak. Noha a vezérkari munkatársak száma viszonylag csekély volt, a vezérkar mégis sikeresen megbirkózott nehéz feladataival. Az innen származó javaslatokat és terveket valóságérzék, előrelátás és megbízhatóság jellemezte.

A vezérkari munkatársak jellemét Saposnyikov személyes példája révén is formálta. Udvariassága a beosztottakkal, szerénysége és tapintata a Honvédelmi Népbiztosság Főcsoportfőnökségeinek és Csoportfőnökségeinek felelős munkatársaival fenntartott kapcsolatokban, fegyelmezettsége és határtalan gondossága a párt és a kormány által kitűzött feladatok megoldásában, mindez a vele együttdolgozókban is meggyökereztette a felelősségérzetet, a gondosságot és a kulturált magatartást. Legfontosabb kötelességét és a vezérkar létezésének értelmét a párt és a kormány által az ország védelmi képességének erősítésére kitűzött feladatok kifo-

gástalan, kezdeményező és idejében való teljesítésében látta. Mindez együtt alakította ki azt a szavakkal nehezen leírható összeforrottságot, amely a Saposnyikov vezetése alatt álló minden közösséget jellemzett.

Saposnyikov részt vett a szovjet katonai küldöttségnek a francia és angol katonai küldöttségekkel folytatott tárgyalásain. E tárgyalások 1939 augusztusában zajlottak le. A résztvevők megvitatták a három állam: a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország hadseregeinek együttműködését, ha Európában agresszió következne be. Az angol és a francia hadsereg képviselői, amikor a tárgyalásokon ismertették országuk terveit, általános, gyakran nagyon ködös fejtegetésekre korlátozódtak. Terveik ténylegesen nem számoltak a Szovjetunióval való katonai együttműködéssel.

Ami a szovjet katonai küldöttség tervét illeti, ez alaposan átgondolt, pontos, részletesen indokolt volt. A szovjet kormány megbízása alapján a tervet Saposnyikov ismertette a tárgyalások résztvevőivel. A Vörös Hadsereg, az angol és a francia fegyveres erők lehetséges közös hadműveleteinek három változatát fejtette ki arra az esetre, ha Európában agresszív cselekmények kezdődnek a szóban forgó országok valamelyike ellen.

A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg vezérkari főnöke a tárgyalásokon kijelentette, hogy a Szovjetunió a nyugati határán 120 gyalogos- és 16 lovashadosztályt, 5000 nehéztarackot és ágyút, 9—10 000 harckocsit, 5—5500 harci repülőgépet tud felvonultatni az agresszorok ellen.[8]

A tárgyalásokon Saposnyikov javasolta első változat értelmében — ha az agresszor Nagy-Britanniára vagy Franciaországra támad —: a Szovjetunió az agresszió együttes visszaverésére a Nagy-Britannia és Franciaország által kiállított erők 70 százalékának megfelelő hadsereget vonultat fel. Ez a változat a szövetséges tengeri flották közös műveleteit is előirányozta a Balti-, a Barents- és a Norvég-tengeren.

A második változat szerint — ha az agresszor megtámadja Lengyelországot és Romániát, Nagy-Britannia és Franciaország szövetségeseit — a Szovjetunió az agresszor ellen az Anglia és Franciaország által együttesen kiállított fegyveres erőkkel egyenértékű hadsereget vonultat fel. A Szovjetunió bekapcsolódásának a fasiszta Németország elleni há-

borúba az lett volna a feltétele, hogy Nagy-Britannia és Franciaország azonnal üzenjen hadat Németországnak. Tervbe vették a szovjet Fekete-tengeri Flotta műveleteit is, megakadályozva, hogy ellenséges hajók a Fekete-tengerre a szorosokon át behatoljanak.

Végül a harmadik változat arra az esetre szólt, ha az agresszor Finnország, Észtország és Litvánia területéről mérne csapást a Szovjetunióra. Ekkor Angliának, Franciaországnak és a velük szövetséges Lengyelországnak azonnal hadba kellett volna lépnie az agresszor ellen, mégpedig a szovjet fegyveres erők 70 százalékának megfelelő nagyságú hadsereggel.

A Szovjetunió ajánlotta három változatot az elgondolás részletes kidolgozottsága, megalapozottsága, merészsége jellemezte, a gondos katonai tervezés mintapéldájául szolgálhattak, és megcsillantották a reményt, hogy sikeresen visszaverik a fasiszta Németország agresszióját.

Nagy-Britannia és Franciaország képviselői az 1939. augusztusi tárgyalásokon „a védelem megszervezésének három elvével" léptek fel. A szovjet katonai küldöttség vezetője, Vorosilov ezeket az „elveket" túlságosan is általánosnak, elvontnak, terméketlennek, senkit semmire sem kötelezőnek nevezte. Csak elvont nyilatkozat alapjául szolgálhattak, és nem konkrét megállapodás kidolgozására, amelynek pontosan meg kell határoznia, hány hadosztályt, tüzérségi löveget, harckocsit, repülőgépet és hadihajót állítanak ki a szövetségesek az agresszor ellen.

Az angol és a francia kormány nem fogadta el a szovjet javaslatokat. Az ő hibájukból szakadtak meg a három ország katonai küldöttségei közötti tárgyalások. Világossá vált, hogy a nyugati országok reakciós körei Hitlert abba az irányba „terelik", hogy támadja meg a Szovjetuniót. Nagy-Britannia és Franciaország vezetőitől Hitler lényegében teljes cselekvési szabadságot kapott keleten. Mindannyian jól tudjuk, hogy alakultak az események a későbbiekben, és mivel végződtek a nyugati hatalmak kormányainak kacérkodásai a német fasizmussal.

Saposnyikov életének egyik legemlékezetesebb eseménye volt, amikor megkapta a legmagasabb katonai rendfokozatot, vagyis kinevezték a Szovjetunió marsalljává. Még békeidőben léptették elő: 1940. május 7-én. A kommunista párt és a

szovjet kormány nagyra értékelte Saposnyikov kiemelkedő katonai tevékenységét. Sikeres munkáját nagymértékben elősegítette, hogy a szovjet kormány rendkívül figyelmesen és gondoskodóan bánt vele. Egy évvel a honvédő háború kezdete előtt Saposnyikovot kinevezték a honvédelmi népbiztos helyetteséül. E tisztségében fontos feladattal bízták meg: az erődítési munkák vezetésével. Az államhatárok megváltozása következtében a nyugati határon végzett erődítés elsőrendű feladat volt. És Saposnyikov minden erejét latba vetette, hogy megerősítse a nyugati határ védelmi vonalát. A fasiszta Németország Szovjetunió elleni hitszegő támadásának mindjárt az első napján, 1941. június 22-én Saposnyikov felelősségteljes megbízatással érkezett a Nyugati Front törzséhez: segítséget kellett nyújtania a csapatok vezetésének megszervezésében, védelmük megszilárdításában. A nyugati határt fedező szovjet csapatok nagyon nehéz helyzetbe kerültek. A legveszélyesebb helyzet a nyugati irányban alakult ki, mert a hitleri hadsereg éppen itt mért meglepésszerű csapást főerőivel. Saposnyikovnak sikerült bizonyos mértékig megszerveznie a csapatok vezetését a nyugati irányban, helyreállítani a frontparancsnokság összeköttetését a vezérkarral. Hamarosan pedig, amikor megalakult a Nyugati Irány Főparancsnoksága Tyimosenko vezetésével, Saposnyikov került a főparancsnokság törzsének élére.

A Nagy Honvédő Háború éveiben Saposnyikov hadvezéri és szervezői képességei maradéktalanul kibontakoztak.

A háború, amelyet a német fasizmus kényszerített rá a Szovjetunióra, a szovjet kormánytól és a Legfelső Parancsnokságtól megkövetelte az ország minden erejének mozgósítását, a katonai szervezet átállítását háborús viszonyokra. A hadműveleti vezetés megszervezéséhez nagymértékben járult hozzá Saposnyikov, akit az Állami Honvédelmi Bizottság határozata alapján 1941 júliusában ismét kineveztek a vezérkar főnökévé. Ezt a határozatot a hadsereg parancsnoki állománya és különösen a vezérkar munkatársai nagy megelégedéssel fogadták.

Saposnyikov életének a legnagyobb felelősséggel járó és a legmegfeszítettebb munkával teli időszaka következett, méltó betetőzése sokéves pályájának és önfeláldozó munkájának. A győzelembe vetett rendíthetetlen hite és annak kivívására irányuló törhetetlen akarata lelkesedést öntött a ve-

zérkarba, és egységes, szilárd közösséggé forrasztotta össze. A vezérkar a munkáját egyenletes ütemben végezte, kialakult a főhadiszállás operatív összeköttetése a csapatokkal, a vezérkar csoportfőnökségei tervszerűen dolgoztak. Szüntelenül érezve munkájában a vezérkar közösségének és mindenekelőtt pártszervezetének segítségét, Saposnyikov támogatásukkal állandóan tökéletesítette a csapatok vezetését megvalósító kiterjedt és bonyolult központi szerv módszereit és munkastílusát.

Saposnyikov rendszeresen tájékoztatta a Legfelsőbb Főparancsnokságot a Nagy Honvédő Háború arcvonalainak eseményeiről. Naponta kétszer tett jelentést a Legfelsőbb Főparancsnokságnak a frontok helyzetéről. Fokozatosan kialakult az a rend, hogy a vezérkari főnök elképzeléseinek előzetes megismerése nélkül a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása nem hozott végleges döntéseket a hadműveletek lefolytatásáról.

Saposnyikov ebben az időben nagyon sokat és alaposan foglalkozott a csapatok vezetésének megszervezésével, a törzsek munkájának rendjével. A vezérkar pontosan kidolgozta a hadműveletek, a csapatcsoportosítások terveit, azokat a szervezési és állományi változásokat, amelyeket az új, háborús körülmények tettek szükségessé. A jobb hadászati vezetés szempontjából nagy jelentősége volt a frontparancsnokságok és a vezérkar csoportfőnökségei új munkarendjének. Ezt a Saposnyikov útmutatásai alapján kidolgozott szabályozást 1941. augusztus 10-én vezették be. Ennek külön utasításában úgy rendelkeztek, hogy a frontparancsnokságok kötelesek harcjelentéseiket és hadműveleti összefoglalóikat legkésőbb éjjel 2 óráig eljuttatni a vezérkarhoz, a rendkívül fontos és sürgős jelentéseket pedig személyesen a vezérkari főnök ügyeletes helyettesének átadni. Ez és több más intézkedés hozzájárult a törzsmunkák szervezettebbé tételéhez, a csapatok megbízhatóbb vezetéséhez. A tábori vezetés átszervezése, a frontok és hadseregek törzseinek átalakítása, a pontosabb munkájuk lehetővé tette, hogy a vezetési szerveket a háborús követelményeknek megfelelően teljesen átszervezzék.

Sokéves vezérkari tapasztalatait gyümölcsözően felhasználva, Saposnyikov állhatatosan, lépésről lépésre fejlesztette tovább a hadműveleti és hadászati vezetési szervek stílusát

és módszereit. Megértette, hogy az egész, bonyolult vezérkari apparátus csak akkor működhet sikeresen, ha e szerv vezetése rugalmasan jár el a csapatok átszervezési és átalakítási kérdéseinek tudományos, a háború során felhalmozódott legfrissebb tapasztalatok alapján való megoldásában. Saposnyikov nem tűrte a sietséget a munkában, s nagy körültekintéssel választotta ki a vezérkar munkatársait. Elsődleges jelentőséget tulajdonított a vezérkar fontos csoportfőnökségei és osztályai munkájának, és szigorú mércék szerint válogatta ki az itt dolgozókat. Az SZK(b)P KB Politikai Irodájának a vezérkari munka, a vezérkari munkatársak megválasztása feletti ellenőrzése nagy segítségére volt Saposnyikov tevékenységének.

Saposnyikov állandóan arra törekedett, hogy megszervezze a pontos és folyamatos összeköttetést, s elérte, hogy a Hadműveleti Csoportfőnökség a legszorosabb kapcsolatban legyen a csapatokkal.

Saposnyikov gyakran csak két-három órát tudott szánni az alvásra. Különösen megfeszített munkát végzett a vezérkar 1941 októberében és novemberében. A legnagyobb titokban — csupán a Hadműveleti Csoportfőnökség két-három emberének bevonásával — a szüntelen védelmi harcok közepette harceszközöket és tartalékokat mozgósítottak, hogy csapást mérjenek az ellenségre Rosztovnál, Tyihvinnél, majd Moszkva alatt is.

1941 októberének nehéz napjaiban a vezérkart kitelepítették Moszkvából. Saposnyikov a vezérkar állományának egy részével a hátországban tartalék vezetési pontot szervezett. Moszkvában a legfelsőbb főparancsnok rendelkezésére kis hadműveleti csoport maradt vissza. Nehéz volna szavakba önteni, értékelni az akaratnak, az energiának, a képességeknek azt a hatalmas megfeszítését, amiről Saposnyikov és neveltjei tettek tanúságot ezekben az ország számára oly nehéz hónapokban. A Moszkva alatti ellentámadás kezdetéig a vezérkar a nagyon nehéz helyzet ellenére is teljesítette feladatait.

A szovjet állam súlyos megpróbáltatásainak éveiben Saposnyikov méltónak bizonyult az iránta tanúsított bizalomra. A haza javára fordította a több mint negyvenévi katonai szolgálata során felhalmozott minden ismeretét és tapasztalatát, nagymértékben járult hozzá az ellenség feletti győze-

lemhez. Tevékenységének éppen ebben a korszakában vált a vezérkar a szovjet fegyveres erők igazi agyává.

A kimerítő, jószerével pihenést nem ismerő vezérkari munka azonban aláásta Saposnyikov egészségét. Betegsége súlyosbodott, és 1942 májusában Saposnyikov azzal a kéréssel fordult az Állami Honvédelmi Bizottsághoz, hogy helyezzék más beosztásba. Kérését teljesítették. Az Állami Honvédelmi Bizottság a honvédelmi népbiztos helyetteseként azt a feladatot bízta rá, hogy erejéhez mérten nyújtson segítséget a Legfelső Katonai Akadémia és a Frunze Katonai Akadémia tanári és oktatói karának, irányítsa a Nagy Honvédő Háború történetének összeállítását. Azt is feladatul kapta, hogy szervezze meg a Vörös Hadsereg régi szabályzatainak felülvizsgálatát és a háború tapasztalatainak felhasználásával irányítsa az új harcászati szabályzatok kidolgozását. Az Állami Honvédelmi Bizottság kötelezte Saposnyikovot, hogy napi 5—6 óránál többet ne dolgozzon. Ámde Saposnyikov hű maradt önmagához, továbbra is sokat dolgozott. Az általa vezetett bizottság rövid idő alatt megvizsgálta az új Gyalogsági Harcszabályzat, az Általános Harcszabályzat, valamint a fegyvernemek Harcászati Szabályzatainak tervezeteit.

Saposnyikov javaslatára 1942-ben a vezérkarnál különleges osztályt szerveztek, amely összegezte a háború tapasztalatait és gondoskodott arról, hogy ezeket a csapatoknál jobban használják fel. Az osztály később csoportfőnökséggé fejlődött. A vezérkar hadtörténeti osztályával együtt ez a csoportfőnökség vetette meg az alapját a Nagy Honvédő Háború története tudományos feldolgozásának.

1942 szeptemberében Saposnyikov átvizsgálta a hadtörténeti osztály anyagait, amelyek összefoglalták a Vörös Hadsereg 1941-es téli támadó hadműveleteit. Részletes észrevételeket tett és azt javasolta, hogy alaposabban tanulmányozni kell a téli harctevékenységet, pontos következtetéseket kell levonni, és a csapatok számára gyakorlati ajánlásokat kell kidolgozni. Felhívta a hadtörténeti osztály figyelmét, hogy nagyon lelkiismeretesen elemezni kell a Vörös Hadsereg harctevékenységét a háború kezdetétől 1941 októberének közepéig. Ebben az időszakban, mondotta, sok hadműveleti és egyéb okmányt nem őriztek meg, a visszavonuló csapatok és
 törzsek megsemmisítették, holott a szovjet csapatok a hő-

siesség számos példáját szolgáltatták a bekerítésből való kitörésre a túlerejű ellenség csapásai alatt. A hadtörténetírásnak fel kell figyelnie a szovjet harcosok e tömeges hősiességére.

Saposnyikov szerkesztésében több gyűjteményes kötet jelent meg ebben az időben a Nagy Honvédő Háború legfontosabb hadműveleteiről. Ugyancsak Saposnyikov irányításával és közvetlen részvételével háromkötetes mű született a moszkvai csatáról. Voltaképpen ez volt a Nagy Honvédő Háború történetével foglalkozó első tanulmány.

A hadtörténeti osztályon és a háborús tapasztalatok feldolgozásával foglalkozó csoportfőnökségen készült nagyszabású művek mellett, Saposnyikov rendszeresen véleményt adott azokról a cikkekről és javaslatokról is, amelyeket a párt- és kormányszervek evégett küldtek hozzá. Megismerkedett a katonai levéltári intézmények munkájával, értékes tanácsokkal segítette a dokumentum értékű anyagok kiválogatását és rendezését.

1942 októberében megbízták, hogy vegye át a A háborúk és a hadművészet rövid története című mű megírását előkészítő szerkesztő bizottság vezetését. (A könyv összeállítási munkája már korábban megkezdődött.) A szerzői közösségbe bekapcsolódtak a vezérkar hadtörténeti osztályának tapasztalt munkatársai is. A háborúk és a hadművészet rövid története című mű kézirata 1943 márciusának közepére elkészült és bemutatták Saposnyikovnak. A kézirat áttanulmányozása után ugyanezen év májusában Saposnyikov megtette megjegyzéseit, tanácsait. Az volt a véleménye, hogy a hadtörténet sokrétű problémáit és tapasztalatait nem lehet egyetlen könyvben összefoglalni.

1943. június 25-től 1945. március 26-ig Saposnyikov a Vorosilov Katonai Akadémia (ma Vezérkari Akadémia) parancsnoka. Súlyos betegsége ellenére itt is folytatta a szervezési és elméleti munkáját, gondoskodott a törzsek hadműveleti munkájában, valamint a magasabbegységek, seregtestek vezetésében jártas tisztek és tábornokok neveléséről. Rövid idő alatt az akadémia több száz olyan vezérkari tisztet és magasabbparancsnokot készített fel, akik a Nagy Honvédő Háború arcvonalain bizonyították be kiemelkedő harci és erkölcsi tulajdonságaikat.

Saposnyikov szenvedélyesen szerette az életet. A fáradt-

ságot nem ismerte. A haza érdekében végzett munka nélkül nem tudta elképzelni életét. A szó szoros értelmében halála előtt néhány órával is, állapotának ideiglenes javulását érezve, a Nagy Honvédő Háború tapasztalatainak összefoglalására és a kiképzésben való hasznosításukra irányuló munka tervein dolgozott.

Borisz Mihajlovics Saposnyikovnak, a Szovjetunió marsalljának életútja, hadvezéri tevékenysége és katonai elméleti írásai a szovjet hadtörténet fényes lapjai, s egész életműve a kommunista párt iránti hűséget, a szocialista haza önfeláldozó szolgálatát példázza.

Saposnyikovnak a gyakorlati tevékenységgel szorosan összefüggő katonai elméleti munkássága a problémák széles körét fogja át. Figyelemre méltóak nézetei a második világháború jellegéről, a szovjet fegyveres erők további erősítésének feladatairól, elgondolásai a hadászati és hadműveleti vezetési szervek békebeli és háborús szerepéről, jelentőségéről. Rendkívül értékesek nézetei a törzsek és a parancsnokok kiképzési módszertanáról is.

A most megjelenő visszaemlékezések és A hadsereg agya című művéből származó részletek tudományos érdekessége és értéke vitathatatlan. Segítségére vannak az olvasónak, hogy jobban megismerje azt a helyzetet, amelyben elkezdődött a polgárháború tapasztalatainak kiértékelése, megismertetnek az 1924—1925-ös évek katonai reformja után megjelenő első katonai elméleti kutatásokkal.

Természetesen, mindig gondolnunk kell arra, hogy Saposnyikov műveinek megírása óta sok év telt el. Azóta lezajlott a második világháború, hatalmas változások mentek végbe a haditechnikában és a hadművészetben, megjelent a hadviselésről alkotott nézeteket gyökeresen megváltoztató nagy hatású rakéta-atomfegyver. A húszas és harmincas évek katonáit foglalkoztató sok probléma ma már megoldódott, és csupán történelmi érdekesség. Mindazonáltal Saposnyikov számos megállapítása mindmáig sem vesztette el gyakorlati jelentőségét. Ide kell sorolnunk a hadászat és a hadműveleti művészet sok kérdését, nézeteit a legfelsőbb parancsnokság szerepéről és szervezeti felépítéséről, a harci és hadműveleti kiképzés Saposnyikov által kialakított módszereit és sok más kérdést.

A legfontosabb pedig, ami érdekes és értékes lesz ezek-

ben az írásokban a mai olvasó, különösen a katona számára, a megismerkedés Saposnyikov alkotó és kutató elméjével, a szovjet fegyveres erők győzelmeinek történetétől elválaszthatatlan szervezői és katonai elméleti tevékenységével.

A. M. Vaszilevszkij
a Szovjetunió marsallja

M. V. Zaharov
a Szovjetunió marsallja

1972. január 3.

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN[9]

Pihenésre nem jutott idő a nagy lublini hadgyakorlatok után sem. Mind több és több munkát adott az új mozgósítási terv. A körzet és a hadtest törzsétől egyre-másra jöttek az utasítások, ezeket továbbítani kellett a csapatokhoz és ellenőrizni kellett végrehajtásukat. Ráadásul nekem kellett kidolgozni a hadosztály törzsének új mozgósítási tervét is. Igaz, nem volt különösebben nehéz feladat, nem igényelt nagyon gondos munkát, minden számításnál hivatkozni kellett a katonai hatóság megfelelő parancsaira, a létszámkimutatásokra és táblázatokra.

1913-ban rendeletet adtak ki a „Háború előkészítési időszakáról". Tulajdonképpen afféle bürokrácia szülte rendelkezés volt, s azokat a követelményeket tartalmazta, amelyeket meg kellett tartani a mozgósítás idején hozandó intézkedések végrehajtásának ellenőrzése során. A mozgósítást egyáltalán nem könnyítette meg, inkább csak előzetes értesítés volt, hogy bevezetik a mozgósítási időszakot. A háborút előkészítő időszakról hozott rendeletet valószínűleg a német „háborúval fenyegető helyzet" ihlette. Nyilvánvalóan maguk az összeállítói sem voltak tisztában vele, hogy lényegében mit is akarnak elérni ezzel a rendelettel. Érthetőbb lett volna a dolog, ha a rendelkezés alapján a mozgósítási munka egy részét el lehet végezni, de az utasítások még ezt sem engedélyezték. A kész mozgósítási terveket újra átolvasni és megbolygatni semmi értelme sem lett volna, különösen nem a határon elhelyezett csapatoknál.

A mozgósítási tervvel foglalkozó második vezérkari rendelkezésnek ezzel szemben rendkívül nagy volt a jelentősége. Addig úgy tudtuk, hogy a mozgósítás elrendelése jelenti a hadüzenetet Németországnak és Ausztria—Magyarországnak, ezentúl pedig az számított hadüzenetnek, ha „a hadügyminiszter aláírásával távirat érkezik Pétervárról, vagy ha fegyveres ellenséges osztag átlépi a határt".

A hadüzenet feltételeinek módosítása miatt ki kellett cserélnem a vörös csomagokat a határőrosztályokon, és az új csomagokra rá kellett írnom: „Felnyitandó a hadüzenetet

bejelentő távirat érkezésekor, vagy ha fegyveres ellenséges osztag átlépi a határt".

Egyszer Vesztfalen behívatott a dolgozószobájába, és miután gondosan becsukta az ajtót, ismertette a hadosztály hírszerző munkájának helyzetét. Kiderült, hogy Galíciában kapcsolatban van egy polgári hivatalnokkal, aki közli a helyi híreket és ezért havi 30 koronát, azaz a mi pénzünkben 10 rubelt kap. A törzsfőnök átadta Oranovszkij parancsát, hogy vegyem ezt az ügyet kézbe. A körzetből a hadosztálynak havi 50 rubelt bocsátottak a rendelkezésére a hírszerzői munkára. Ennyi pénzzel természetesen nehéz volt ügynöki felderítést folytatni. Ezért a legközelebbi varsói utam alkalmával felkerestem a körzettörzs felderítő osztályának első segédtisztjét, Batyusin ezredest és megkértem, hogy a juttatást emelje havi 75 rubelre, a kapott okmányokért pedig külön fizessen. Batyusin beleegyezett a dologba.

Most már csak az volt a kérdés, hogyan szerezzek ügynököt, legalább Ausztriában. Nem akartam a kitaposott úton járni és a határőrök között szerezni valakit. A véletlen úgy hozta, hogy egy kis gyárvárosban, Zawierciében jártam, és ott töltöttem az estét is. Az utcán kószálva beleütköztem a „Szórakoztató park" feliratba. Bemenve szabadtéri színpadot láttam, amelyen lengyel és német nyelvű dalokat adtak elő. Megtudakoltam a park tulajdonosának a nevét, majd visszatértem Częstochowába. Elhatároztam, hogy kockáztatok, és levelet írtam neki, kérve, hogy üzleti ügyben keressen fel Częstochowában. Kis idő múltán telefonon felhívtak és közölték, hogy egy zawierciei személy vár rám. Mindjárt meg is kerestem. A beszélgetés során elmondtam, tudom, hogy gyakran utazik Krakkóba, és javasoltam, vállaljon néhány megbízást. Minthogy tiszttel állt szemben, kitalálhatta, hová akarok kilyukadni, és némi gondolkodás után megkérdezte, mik a feltételeim. Havi 40 rubelt ajánlottam fel, az okmányokért pedig külön pénzt. Ráállt a dologra, és megkezdte a munkát. Azt a feladatot adtam neki, hogy ismerkedjen meg az I. osztrák hadtest törzsének írnokaival. Másfél hónap múlva megérkeztek az első adatok. Ugyanakkor a mysłowicei vámhivatal útján számon tartottam új munkatársam minden krakkói útját.

Nehezebb volt az eset a németországi ügynökkel. Csak
 1914 áprilisában sikerült találnom egy lengyelt, akinek az

unokatestvére a 6. porosz hadtest törzsében szolgált. De nem sok hasznát vettem az egésznek: a kapott hírek annyira érdektelenek voltak, hogy meg kellett szakítani a kapcsolatot az ügynökkel.

Szeptember közepén Lukirszkij, a körzettörzs első segédtisztje megkérdezte, milyen témáról kívánok előadást tartani a téli időszakban a vezérkari tisztek gyűlésén Varsóban. A Balkánon a fegyverek már elnémulóban voltak, így ki lehetett értékelni az eseményeket. Igaz, oroszul az újságcikkeken kívül semmi érdemleges nem volt, de más nyelveken már könyvek is jelentek meg. Némi gondolkodás után közöltem Lukirszkijjal előadásom tárgyát: „A lovasság akciói az 1912—1913-as balkáni háborúban". Egyidejűleg megrendeltem több német és francia művet a lovasság balkáni harctevékenységéről. A német vezérkar külön kötetet jelentetett meg, amely ismertette az eseményeket, levonva belőlük a hadműveleti és harcászati következtetéseket... Nálunk sok tiszt még a háború lefolyását sem ismerte, az eredményekről nem is szólva. A könyvek hamarosan megjöttek, s én hozzáláttam tanulmányozásukhoz.

Időközben Oranovszkij helyébe a 14. lovashadosztály parancsnokául az 5. lovashadosztály második dandárának parancsnokát, Alekszandr Vasziljevics Novikov altábornagyot nevezték ki. Novikovot még a moszkvai katonaiskolából ismertem, ahol az 1. lovashadosztály törzsfőnökeként harcászati előadásokat tartott nekünk; öblös hangjával és a hajdani vértesekre emlékeztető külsejével nagy hatást gyakorolt a hadapródokra. Tíz éve nem láttam őt. A hadosztály kiképzésével és harckészültségével keveset törődött, csak a családjának élt.

Ilyen hadosztályparancsnok mellett a hadosztálytörzs főnökére bizony sok kötelezettség hárult. Vesztfalen felélénkült és hangnemet változtatott. De a dolgok ettől még nem intéződtek el, és a feladat meghaladta Vesztfalen erejét. Vesztfalen még a jeliszavetgradi[10] lovasiskolából ismerte Novikovot, s ezért ettől kezdve úgy érezte, ő a hadosztály teljhatalmú ura.

Amikor az új hadosztályparancsnokot megismertettük a hadosztály harcfeladataival, felhívtam Vesztfalen ezredes figyelmét a változásokra a 6. német hadtest egységeinek elhelyezkedésében: 1. a 63. gyalogosezred egy zászlóalját előrevonták Lubliniecbe, s az újonnan alakult 11. lovasvadász-

ezred 1. századát ugyancsak ott helyezték el; 2. az ezred négy századát és egy gyalogoszászlóaljat Tarnowicébe irányították;[11] 3. egy zászlóaljat áthelyeztek Katowicébe, amit a 14. doni kozákezrednek a várost meglátogató tisztjei állapítottak meg. Egyébként a németek sem csináltak ebből titkot. A körzettörzstől megkaptuk a 6. német hadtest egységeinek elhelyezését, ami megerősítette ezeket az értesüléseket.

Ma, a világháború után, a német birodalmi levéltár könyvéből, Conrad osztrák—magyar vezérkari főnök visszaemlékezéseiből és különösen Haye A Landwehr-hadtest története az 1914—1918-as világháborúban című, 1935-ben megjelent művéből tudjuk, hogy a német vezérkari főnök már 1913 januárjában az osztrák vezérkari főnök kérésére beleegyezett abba, hogy a Landwehr-hadtestnek Felső-Sziléziából és Poznańból Radom felé irányuló támadásával biztosítja az osztrák—magyar hadseregek bal szárnyának szétbontakozását. Haye utólag sajnálkozik azon, hogy a háborút megelőző másfél év alatt valójában semmi sem történt a hadtest megfelelő megszervezése és ellátása érdekében, hogy a hadtest „terven kívüli" szervezet maradt. A Landwehr-hadtestet a német vezérkari főnök hadműveleti elgondolásaiban aktívnak tekintette. Oranovszkij és az egész orosz vezérkar feltételezései ellenére a 34 zászlóaljból, 12 lovasszázadból, 48 lövegből (ágyúból és tarackból) és mindössze 8 géppuskából álló német hadtestnek a Visztula bal partján kellett tevékenykednie.

Visszaemlékezéseiben Conrad leírja, hogy 1913. december 20-án Bécsben tárgyalásokat folytatott a Berlinből érkezett Waldersee tábornokkal, a német vezérkar főszállásmesterével az orosz felfejlődésről. A tárgyalásokon részt vett Pappen ezredes, a német hadműveleti osztály vezetője és Menosger ezredes, az osztrák—magyar hadműveleti osztály vezetője is. Waldersee határozottan kijelentette Conradnak, hogy „el akarjuk foglalni Częstochowát, és ezzel a szárnyon fenyegető helyzetet teremtve meg akarjuk zavarni az (orosz — *B. S.*) vasutak munkáját".

„A további véleménycsere során — folytatta Conrad — megállapodtunk, hogy az Oderberg[12]—Krakkó vasútvonal, és az egész Katowice, Beuthen[13] kiszögellés fedezetének megerősítésére a német csapatok behatolnak orosz területre,

hogy a 7. osztrák lovashadosztállyal együttműködve előretörjenek Wolbrom—Olkusz térségéig.

Megvitattuk a német és az osztrák—magyar erők együttes támadását a Visztula bal partján. A támadásnak a Visztula felé kellett irányulnia az Annopol, Ivangorod szakaszon. Német részről ehhez összpontosítani kell 32 zászlóaljat, 4 üteget és 4—8 lovasszázadot, felét Poznańból, felét Sziléziából, hogy összpontosított támadást indítsanak az osztrák—magyar bal szárnnyal együtt. A német erők a mozgósítás 12., a mi erőink pedig a 14. napján tudják megindítani a támadást, úgy hogy a mozgósítás 22—24. napjára elérik a Visztula említett szakaszát. A parancsnoklást az együttes előrenyomulás szabja meg; az ellenséggel szembeni közös akcióknál a parancsnoki tisztet a rangidős tölti be."

A háború után Conrad így írta le a Waldersee-vel folytatott tárgyalásokat a Visztula bal partján folytatandó tevékenységről, amelyről természetesen sem a 14. hadosztály törzsének, sem az orosz vezérkarnak nem volt tudomása.

Nem tudom, hogy Vesztfalen jelentette-e Novikovnak elképzeléseimet a hadosztály harcfeladatáról, mindenesetre nem jött olyan döntés, hogy meg kell változtatni a 14. lovashadosztály harctevékenységi tervét. Hogy végezzek a harcfeladat módosításaival, kicsit előreszaladok. Amikor Oranovszkijt kinevezték a körzet törzsfőnökének, jóváhagyta saját javaslatát, amit még mint a 14. lovashadosztály parancsnoka tett, és a 7. és 8. lövészezredet vasúton átszállította a hadsereg szétbontakozási körzetébe, a Visztula jobb partjára. Ez jelentősen megkönnyítette a 14. hadosztály manőverét.

Már említettem, hogy Oranovszkij otthonában vette át a jelentéseket. Most minden jelentést a törzsfőnöknek adtunk be, Novikov pedig mindennap benézett egy-másfél órára a törzshöz, s a törzsfőnök dolgozószobájában átvette a jelentést, aláírta a szükséges papírokat.

1913 októberének első napjaiban megkezdődtek az egységek mozgósítási gyakorlatai, és én több bizottságba is bekerültem. Szüntelenül úton voltam. Igaz, a lovasegységek mozgósítása a jelentés megírásával együtt legfeljebb 24 órát vett igénybe, de sok idő ment rá az utazásra. Minden mozgósítási gyakorlat 27 kilométeres menettel, majd harcászati gyakorlattal ért véget. A 13. dragonyosezredben a bizottság elnöke Tumanov tábornok, a 13. lovashadosztály parancsno-

ka volt. Hogy ne késsek el a jelentéssel, előfordult, hogy észrevétlenül otthagytam az asztalt, mihelyt Tumanov belekezdett véget nem érő történeteibe.

November elején kineveztek a 38. tüzérdandár mellett megszervezett tartalékos tüzérdandár mozgósítási tervét ellenőrző bizottságba. Ez további 12 napomat rabolta el. A 38. tüzérdandár a diszlokációnak megfelelően Prużany mellett helyezkedett el. Valójában a laktanya a mezőn állt, 6 kilométernyire Linyevo állomástól, ugyancsak 6 km-re Prużanytól és 2 kilométerre a legközelebbi falutól. A tisztek, különösen a fiatal tisztek élete az ilyen laktanyákban nehéz volt. A foglalkozások befejeztével, este 6 óra körül a fiatalság összegyűlt a biliárdszobában és éjfélig biliárdozott. Arra a kérdésre, hogy miért nem mennek haza, mindig ugyanazt a választ kaptam: „Tudja, százados úr, unalmas egyedül ülni a szobánkban, a biliárdszobában pedig legalább valakivel szót válthatunk". A fiatal tisztek vágyai csak a közeli kisvárosba, Bresztbe teendő utazásig terjedtek. Mind arra törekedtek, hogy bármilyen módon új szolgálati helyre kerüljenek. Ennek a másodrendű tüzérdandárnak a mozgósítása azonban rendben volt. A harcmezőn 1914 augusztusában az ütegek egy része hozzáértően és jól teljesítette a feladatát. Akkorra ez már a 75. tüzérdandár volt.

1914 februárjáig összesen 13 mozgósítási gyakorlaton kellett részt vennem.

Egyre közelebb került a vezérkari tisztek gyűlésén Varsóban tartandó előadásom ideje, ami egyúttal első előadásom volt ebben a körzetben. Nem akartam szégyent vallani. December 14-én este elindultam Varsóba. Az előadásra Varsóba érkezett a hadosztályparancsnok és a törzsfőnök is. December 15-én este 7-kor pedig a hatalmas előadóterem előadói asztalánál álltam, a terem zsúfolásig telt tábornokokkal és tisztekkel, akik azért gyűltek össze, hogy meghallgassák előadásomat a most véget ért háborúról. Oranovszkijt vártuk.

Megérkezése után belekezdtem előadásomba, először kicsit lámpalázzal küszködve, majd teljesen úrrá léve magamon. Negyvenöt percen át beszéltem a két szemben álló fél lovasságának szervezéséről és a lovasság harctevékenységéről, beleágyazva a háború általános eseményeibe. A lovasság tevékenysége főként a gyalogos- és a lovasharc kombináció-

jából állt. Azok a próbálkozások, hogy kizárólag nagy lovaserőkkel támadják a gyalogságot, nagy veszteségekhez vezettek. Végül is arra a következtetésre jutottam, hogy az 1912-es lovassági alaki szabályzatunk jól tükrözi a lovassággal szembeni követelményeket.

Előadásomat figyelmesen hallgatták. Vita nem bontakozott ki. Oranovszkij köszönetet mondott az előadásért, Lukirszkij pedig azt javasolta, hogy ugyanezt az előadást tartsam meg a körzet lovasegységeinek nagy helyőrségeiben is. Oranovszkij nyomban egyetértett a javaslattal. Én magam is elégedett voltam az előadásommal. A 14. lovashadosztály jól sikerült lublini hadgyakorlatai után most tudományos kérdésekben is némi tekintélyt szereztem a körzetben. A varsói körzetben egy éve szolgáló fiatal vezérkari százados számára ez jó kezdet volt.

Miután december 16-án a körzet törzsének számviteli alosztályán Lukirszkijtól megkaptam a szükséges kiküldetési papírokat, elutaztam Częstochowába. Itt kezdtem előadássorozatomat, majd Włocławek, Grajewo, Bialystok, Vlagyimir-Volinszkij és Lublin következett. Ez a körutazás elég fárasztó volt, mivel éjjelente utaztam egyik helyőrségből a másikba, reggel jelentkeztem a helyőrségparancsnoknál, este pedig megtartottam az előadást. Igaz, az utazás során megismerkedtem néhány hadtestparancsnokkal, köztük Blagovescsenszkijjel, a 6. hadseregközvetlen hadtestnek később a soldaui katasztrófa révén ismertté vált parancsnokával, valamint a lovashadosztályok és lovasdandárok parancsnokaival, ezredparancsnokokkal és a lovashadosztályok vezérkari tisztjeivel. Útközben ünnepeltem meg az új, 1914. évet is. Január második hetében visszatértem Częstochowába, s hozzáláttam szokásos feladataim végzéséhez. Kiküldetésem alatt a harcfeladatot tartalmazó vörös csomagok cseréjét a szemlélőség első segédtisztje, Janszon főhadnagy végezte. A régi csomagokat felbontás nélkül elégette, erről jegyzőkönyvet vett fel.

Az élet a megszokott mederben folyt. Néha elutaztam Varsóba, s felkerestem Oranovszkijékat. Egyszer Oranovszkij azt javasolta, hogy menjek át a körzet törzséhez. Beleegyeztem, de azt szerettem volna, ha a kérést lentről terjesztik fel. Már második éve szolgáltam afféle isten háta mögötti helyen, és jogom volt arra, hogy áthelyezzenek Varsóba.

Lukirszkij is ezt javasolta. Én azonban arra kértem Oranovszkijt, várjon még az áthelyezéssel, ne tekintsék úgy, hogy „bevonja" a törzsbe korábbi első segédtisztjét.

Január végén leesett a hó, de csak egy hétig maradt meg. Váratlanul felhívott a kozákezred segédtisztje és arra kért, hogy minél előbb keressem fel az ezredet. Megérkezve, együtt kimentünk az osztrák határra. A hó elolvadt, de néhány fehér sáv ellenállt a nap sugarainak. A titok nyitja egyszerű volt: az osztrákok befestették fehérre a közvetlenül a határ mellett elhelyezett betonerődöket. Bejelöltük őket a térképre, s a segédtiszt visszatért ezredéhez, én pedig elindultam haza Częstochowába.

Az év elején meghalt Szkalon főhadsegéd, a varsói főkormányzó és a körzet csapatainak parancsnoka. Utódja Zsilinszkij tábornok, volt vezérkari főnök lett. Helyét a vezérkari főnöki tisztségben a cári katonai akadémia parancsnoka, Januskevics tábornok foglalta el. Januskevics kinevezése erre a felelősségteljes posztra teljesen érthetetlen volt: sem ismeretei, sem egyéni adottságai nem tették őt rá alkalmassá. A német lapok Januskevicset Raszputyin emberének tartották.

Zsilinszkij régi gárdatiszt volt, az abban az időben Oroszország-szerte ismert rendkívül gazdag Juszupov-Szumarokov-Elszton lányát vette feleségül, s mintegy másfél évig a 14. lovashadosztály parancsnoki tisztét töltötte be. Az öreg tisztek azt mesélték róla, hogy feleségének Varsóban szeretője volt, és amikor Zsilinszkij egyszer váratlanul hazaérkezett, az előszobában találta őt, amint egy tiszttel csókolózott. Zsilinszkij lelőtte a tisztet, majd pisztolyt tettek a kezébe és felhívták a kapust, hogy jelentse be a fiatal tiszt öngyilkosságát. Hogy tényleg így történt-e a dolog, erről nem kezeskedhetem. Az eltussolt bűnügy nem gátolta Zsilinszkijt abban, hogy orosz vezérkari főnök legyen, a világháború idején az Észak-nyugati Front hadseregeinek főparancsnoka, végül pedig Oroszország képviselője a szövetségesek konferenciáin Chantillyben.

A foglalkozások a szokásos rendben folytak. Novikov szinte soha nem ment ki az ezredekhez, így mi sem mozdultunk ki a törzstől. Igaz, néhány dolog ellenőrzésére én mégis csak kimentem az ezredekhez, és szoros kapcsolatot tartottam fenn az ezredek parancsnokaival és tisztjeivel.

Váratlanul súlyosan megbetegedett Vesztfalen törzsfőnök. Én vettem át a törzs vezetését, s csak nagy nehezen tudtam ellátni minden kötelezettségemet. Furcsa benyomást keltett a hadosztályparancsnok, aki mindennap felkereste a törzset. Aláírta a papírokat, a hadosztály kiképzésébe nem szólt bele, és nagyon lesújtotta őt lovának betegsége. Néhány nap múlva a ló jobban lett, Novikov felvidult, én pedig napról napra megtudhattam tőle, hogy aznap a lova mennyi zabot evett.

Fiatalságomnál fogva ez kezdetben felháborított, de aztán hozzászoktam és még örültem is, hogy gyorsan aláírja a papírokat. Legfeljebb 30—40 percet üldögélt az asztalom mellett, majd elindult haza és aznap többé senkit sem zavart.

Vesztfalen törzsfőnök betegsége elhúzódott, így arra számíthattam, hogy egész nyáron helyettesítenem kell őt. Częstochowában a szokásos kerékvágásban folyt az élet, a csapatok a Raducz falu mellett megrendezendő különleges lovassági szemlére készülődtek. A 23. lovasdandárt útnak indították lőgyakorlatokra a rembertówi körzeti lőtérre, Varsótól keletre. A vezérkari tisztek számára tereplovaglást terveztek a kelet-poroszországi határra.

A hadosztály ezredei június 10-én menetben Skierniewice körzete felé haladtak, a hadosztály törzse is indulásra készült, hogy több lépcsőben vasúton eljusson Raduczba.

Június 15-én a lapok váratlanul rendkívüli hírt hoztak: Szarajevóban megölték az osztrák—magyar trónörököst, Ferenc Ferdinándot. Senki sem gondolta, hogy a szarajevói lövésnek végzetes következményei lesznek. Ennek a Habsburg-sarjnak a személyéhez a Habsburg-monarchia keleti és déli, a szlávok rovására megvalósuló terjeszkedésének nagyszabású tervei kötődtek. Úgy látszott, hogy Ferenc Ferdinánd meggyilkolása meghiúsította ennek az államnak az álmait, és elhárította a háború fenyegetését. A szarajevói gyilkosságnak nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget. Hány koronás főt meggyilkoltak már? Visszaemlékeztünk arra az anekdotára, amit Szergej Alekszandrovics nagyherceg 1905-ös moszkvai meggyilkolásáról beszéltek. Az esemény színhelyén tömeg verődött össze, s a rendőrök igyekeztek szétoszlatni az embereket. Egy öregasszony érdeklődött, hogy kit öltek meg. A hatalom egyik képviselője méltóságteljesen azt válaszolta: „Menj a dolgodra, néni, azt

ölték meg, akit kellett!" Így ítélték meg Ferenc Ferdinánd meggyilkolását is: azt ölték meg, akit kellett.

Én nem utaztam Raduczba, mivel a körzet törzsétől értesítést kaptam, hogy nekem is részt kell vennem a vezérkari tisztek tereplovaglásán, ezért június 20-ra a Łomżától keletre fekvő Kolnóba kell érkeznem. Miután a törzsnél kiadtam a szükséges utasításokat, június 17-én Łomżába indultam.

A varsói katonai körzet vezérkari tisztjeinek Łomża és Kolno közötti tereplovaglását a körzet törzsének főnöke, Oranovszkij vezette. A tereplovaglás során azt a helyzetet kellett megoldanunk, hogy találkozóharc bontakozik ki a kelet-poroszországi Johannisburgból Łomża felé előrenyomuló német hadsereg, valamint a Łomża—Bialystok vonalon az összpontosítást befejező és Kolno felé támadó orosz hadsereg között.

Nekem egy német lovashadosztály törzsfőnökének szerény szerepe jutott, a német lovashadosztály parancsnoka pedig a 4. lovashadosztály rokonszenves dandárparancsnoka, Martinov tábornok lett.

Először szemrevételeztem a Narew mellékfolyóját, a Pisát a torkolata feletti szakaszon, eljuttattam a törzshöz az átkelési lehetőségek adatait, majd a napokra beosztott lejátszás következett, s ennek során a német lovashadosztálynak a folyó nyugati partján meg kellett kerülnie az oroszok bal szárnyát.

Amikor Kolnóban voltunk, a „vörös" fél tisztjei elhatározták, hogy átmennek Johannisburgba, és lovon el is indultunk a határra. Ezeket a határátlépéseket a németek eddig mindig engedélyezték. Ezúttal azonban a határsorompónál a csendőr udvariasan arra kért, hogy várjunk, mert belépésünket engedélyeztetnie kell parancsnokával. Vártunk hát, a csendőr pedig elment telefonálni. Tizenöt perc múlva visszatért és tisztelegve közölte, hogy felettesei nem engedélyezik számunkra a johannisburgi utazást. Elindultunk vissza Kolnóba, bár nagyon meglepett bennünket a dolog. Ma már érthető, hogy miért nem engedtek át. Június 23. után akartunk átmenni Johannisburgba, és Vilmos császár ezen a napon már elhatározta, hogy a háborút is vállalva támogatja Ausztria—Magyarország Szerbiával szembeni követeléseit. Kelet-Poroszországban nyilván bizonyos intézkedésekre került sor, amelyeket nem akartak elénk tárni, s attól

féltek, hogy ebben a kisvárosban könnyen felfigyelhetünk rájuk.

A tereplovaglás záró aktusaként a résztvevők, Oranovszkijjal az élen, megszemlélték az orosz állásokat, amelyek megállították a németek támadását. A szemlét követően Oranovszkij alaposan elemezte a tereplovaglás lefolyását. Ez volt az utolsó találkozásom és utolsó beszélgetésem nagyra becsült egykori hadosztályparancsnokommal.

Később, amikor Ruzszkijt kinevezték az Észak-nyugati Front hadseregeinek főparancsnokává, Oranovszkij vette át az 1. lovashadtestet Novikovtól. Hadtestével 1915-ben több harccselekményt hajtott végre, többek között felszámolta a németek swenzjanji áttörését, majd 1915 végén kinevezték a finnországi 42. különleges hadtest parancsnokául. Tisztek elbeszélése szerint Oranovszkijt mint a viborgi helyőrség parancsnokát az 1917-es februári forradalom első napján letartóztatták, bezárták a helyőrségi fogdába, de mindössze néhány percet töltött itt. A katonai forradalmi bizottság követelésére Oranovszkijt át kellett kísérni a börtönbe, de útközben egy hídon a kísérők lelőtték, holttestét pedig a jég közé dobták.[14] A forradalmi események sodrában ezek a hírek csak később jutottak el hozzám. Azt sem tudom, hogy a családjával mi történt. Csak a legjobb emlékeim vannak az egész Oranovszkij családról.

Arról sem mondhatok véleményt, hogy a harcban Oranovszkij milyen tábornoknak bizonyult, mivel a háború elválasztott bennünket. Ebben a kérdésben az ítéletet meghagyom a történetíróknak, és ha tartózkodom nemcsak a magasztalástól, hanem a szidalmazástól is, ezt azért teszem, mivel nem tekintem feladatomnak olyasmit elmondani, amit magam nem tapasztaltam. De való igaz, hogy Oranovszkij kiemelkedett az orosz hadsereg tábornokai közül és ellentétben volt parancsnokával, Zsilinszkij tábornokkal, s becsülete is makulátlan volt.

Bár a politikai látóhatáron még nem gyülekeztek fellegek, a johannisburgi „kirándulás" megtiltása elgondolkoztatott. Ezért Łomżából Częstochowába utaztam és magamhoz hívattam zawierciei ügynökömet. Az ügynök jelentette, hogy az 1. osztrák hadtest krakkói törzsében lázas munka folyik: a tisztek egész nap a törzsben tartózkodnak és valamilyen terveken dolgoznak. Ezeket az értesüléseket az ügynök az ír-

nokoktól szerezte. A titokba nem sikerült mélyebben behatolni. A hallottakat jelentettem a körzettörzsnek, majd július 1-én csatlakoztam a hadosztály törzséhez a Skierniewice melletti Babsk faluban.

A lovassági szemlén a legbékésebb hangulatot találtam. Éppen a századokat vonták össze ezredekbe. Hozzáláttam a harcászati foglalkozások feladatainak összeállításához, majd a hadosztály törzsfőnökének szokásos tevékenységéhez.

Múltak a napok. A lapok Poincaré Pétervárra érkezéséről írtak, az ebből az alkalomból rendezett ünnepségekről. Július 16-ra, egy vasárnapi napra tűzték ki a hadosztály az évi első tiszti lovaglóversenyeit. Mindenki izgatottan tárgyalta, milyen új lovak vesznek részt a versenyen, és mekkora esélye van az egyes lovasoknak.

Senki nem számított semmire...

A VILÁGHÁBORÚ KEZDETE

Elérkezett július 13-a. Már reggel minden jó időt jósolt. A lovaglóverseny kezdetét délután 4 órára tűzték ki. Indulás előtt fél órával a hadosztályparancsnok meghívott, hogy menjünk együtt a versenyre. Az asztalomon azonban ott feküdt egy távirat, amit éppen akkor hoztak a 14. hadtest törzsétől. A táviratot meg kellett fejteni. Így parancsot adtam, közöljék a hadosztályparancsnokkal, csak később megyek, és hozzáláttam a távirat megfejtéséhez.

A hadosztálytörzsben nem volt külön rejtjelző. Ez a feladat vagy a törzsfőnökre hárult, vagy rám, az első segédtisztre. A rejtjeleket a törzsfőnök páncélszekrényében őriztük. Most éppen nálam voltak, mint a törzsfőnök helyettesítőjénél. A hadtest törzsétől kapott távirat rövid volt, megfejtésével húsz perc alatt elkészültem. A fogat az ajtó előtt várt rám, s miután még egyszer ellenőriztem a szöveg helyességét, a lovakat ügetésre fogva indultam el a lóversenypályára, hogy hamarabb odaérjek. A távirat a szavak számát tekintve valóban rövid volt, de tartalma annál fontosabb: legfelső parancsra július 13-át a háborúra való felkészülési időszak első napjának nyilvánították. Az egységeknek azonnal téli szállásukra kellett vonulniuk. Amikor nem sokkal 4 óra után megérkeztem a verseny színhelyére és felmentem a bírói emelvényre, ahol Novikov és az ezredparancsnokok elhelyezkedtek, az első futam már felsorakozott a rajtvonalnál. Először arra gondoltam, hogy megállítom a versenyt, de aztán elhatároztam, hagyom lemenni az első futamot, hogy ne keltsek pánikot. Így is tettem. A nézők még csak nem is sejtették, hogy ez az utolsó lovasverseny, hogy még ugyanebben az 1914. évben ezen a mezőn vér fog folyni, s nem a zene és vidámság hangjai töltik be.

Amikor véget ért az első futam, odaléptem a hadosztályparancsnokhoz és megkértem, jöjjön le velem az emelvényről, mert nagyon fontos táviratot akarok átadni. Miután felolvastam Novikovnak a táviratot, kifejtettem, hogy be kell fejezni a versenyt, össze kell hívni az ezredparancsnokokat és közölni kell velük a távirat tartalmát, meghagyva, hogy

még a mai napon, július 13-án éjszaka az ezredek vonuljanak állandó szállásukra. Az ezredeknek nagyjából 140 kilométert kellett megtenniük. Sietni kellett, ha idejében a határon akartunk lenni. A hírtől fellelkesült hadosztályparancsnok a bírói emelvényről harsány hangon bejelentette a háborús felkészülési időszakot, bár a tisztek családtagjai is jelen voltak, sőt meghívott polgári személyek is. Novikov az ilyenkor megszokott hangnemben beszédet tartott a hit, a cár és a haza védelméről. Én pedig a jövőre levonhattam a tanulságot, hogy a titkokat elöljárómmal szemben is meg kell őrizni. Felharsant a „hurrá", a zenészek eljátszották a himnuszt, és a mező hamarosan kiürült. Az ezredparancsnokok rögtön összegyűltek, s én Novikov jelenlétében egyeztettem velük az indulás óráját, ismertettem a menetvonalat, az összeköttetés fenntartását a menet idején, emlékeztettem őket arra, hogy a lehető leggyorsabban meg kell ismerniük a hadosztály harcfeladatait.

Az orosz—japán háború tapasztalataiból egyet-mást megtanultunk. Nem hittük, hogy a háború diplomáciai finomkodásokkal kezdődik, s ezért az ezredek parancsot kaptak, hogy szervezzék meg a menetbiztosítást. Az utasításokat kiadva, elindultunk állomáshelyünkre.

Bár a háborús felkészülési időszakban hozandó intézkedésekről korábban kiadott utasítások mindenkire vonatkoztak, a hadtest parancsnoka megígérte, hogy részletes kiegészítő utasításokat küld.

Egy dolog nyilvánvaló volt: a tiszti családokat útnak kell indítani az ország belsejébe. Miután jelentettem ezt a hadosztályparancsnoknak és megkaptam beleegyezését, azonnal utasítást küldtem az ezredekhez, a hadosztály törzsétől pedig Częstochowába küldtem személyvonattal helyettesemet, hogy szervezze meg a tiszti családok elszállítását. A hadosztálytörzs csomagolni kezdett, hogy visszatérjen Częstochowába.

Július 14-én hajnalban minden ezredtől és a 23. lovastüzérütegtől megérkezett a jelentés az elvonulásról. Feltételeztük, hogy gyorsított menetben július 16-án estére minden egység a helyén lesz, a hadosztály 2. dandára pedig egy kozákszázad kivételével eléri Częstochowa környékét. A szerelvény késedelmes összeállítása miatt a hadosztálytörzs
 csak a július 15-re virradó éjszaka indult útnak Skiernie-

wicéből Częstochowába, ahová július 15-én este érkezett meg.

Mivel Częstochowa a nyárra helyőrség nélkül maradt, azt javasoltam a hadosztályparancsnoknak, hogy gyorsítsa meg a hadosztály 2. dandárának menetét Częstochowa felé, s az utolsó száz versztet a dandár egy nap alatt tegye meg. Novikov beleegyezett, és elküldte az erre vonatkozó parancsot a 2. dandár parancsnokának.

Július 15-én este a 14. lovashadosztály törzse megérkezett Częstochowába. A város nem is sejtette, hogy sűrűsödnek felette a felhők. Még a legjobban értesült pénzügyi körökben is lehetetlennek tartották, hogy kitörjön a háború. Úgy vélték, hogy a legrosszabb esetben, ha lesz is mozgósítás, az ellenfelek farkasszemet néznek majd egymással, és végül is egyezségre jutnak, akárcsak 1912-ben. Én nem osztoztam a véleményükben, számoltam a háborúval. Częstochowában csak egy százfős kis osztag maradt egy tiszt parancsnoksága alatt, ők őrizték az ezred laktanyáját. A hadosztálytörzs kezében az egyetlen tényleges erőt a vele együtt érkezett lovasutászosztag jelentette. Ezért az osztag állományából a 2. dandár megérkezéséig két altiszti járőrt küldtem ki: egyet Herby vasútállomáshoz, a másikat pedig délre, Konopiska faluhoz, hogy idején értesüljünk a határőrök elleni váratlan német támadásról.

Az orosz polgári hivatalnokok családostul együtt fokozatosan elhagyták a várost, a bank elszállította az értékeket, elutaztak a 14. hadosztály, a 7. lövészezred és a határőrség tisztjeinek hozzátartozói is. Így aztán furcsa, hogy Haye, a német Landwehr-hadtest volt törzsparancsnoka, aki Seeckt után a Reichswehr parancsnoka is volt, visszaemlékezéseiben azt írja, hogy amikor a német hadtest törzse július 31-én bevonult Częstochowába és az állami bank épületében ütötte fel szállását, felborult tintásüvegeket, ceruzákat, papírokat talált, sőt még egy falinaptárt is, amely 1914. július 11-ét mutatott. Ez az időpont vezette aztán Hayet arra a gondolatra, hogy a bank már július 11-én elszállította az értékeket, tehát a háborús felkészülési időszak tényleges bejelentése előtt. De nincs mit tenni, a német történészek magukévá tették Moltke útmutatását: a történeti művekben „az igazságot kell megírni, de nem a teljes igazságot". Így járt el Haye is.

A 2. dandár a 23. lovastüzérüteggel megtette az utolsó

száz kilométeres menetet, és július 16-án reggel megérkezett Częstochowába.

Ami a kozákokat illeti, ők három helyen is megjelentek: Będzinben a csapatok felpakolták a készleteket és Częstochowába küldték; Częstochowában öt kozákszázad állomásozott, a hatodik századot pedig még a különleges lovassági szemle előtt a rendőrség megsegítésére Sieradzba irányították egy bűnöző banda felszámolására. Így a német ügynökökben az a benyomás támadt, hogy a kozákcsapatok száma a Visztula bal partján nőtt. A német hadvezetés arra számított, hogy az orosz lovasság rajtaüt Szilézián és Poznańon, hogy megzavarja a német hadsereg mozgósítását. A Sieradzba irányított kozákszázad parancsot kapott, hogy csatlakozzon az ezredhez. A körzettörzs főnöke figyelmeztette a 14. hadosztály parancsnokát, hogy az ellenség váratlan támadásával számolva hozzon elővigyázatossági intézkedéseket. Ez valójában már megtörtént. Még ugyanezen a napon megjöttek a 14. hadtest törzsétől a kiegészítő utasítások a háborús felkészülési időszakban megteendő intézkedésekről. Az utasítások azonban csupán arra vonatkoztak, hogy töltsük fel a szállított készleteket, patkoljuk újra a lovakat és végezzük el a fogatolt járművek karbantartását.

Eközben a határon álló hadosztály számára minden óra drága volt. Javasoltam is a hadosztályparancsnoknak, hogy kezdje meg az egységek teljes mozgósítását. Ámde a raduczi mezőn még villámokat szóró beszédet tartó Novikov zavarba jött és megkérdezte, nem vonnak-e majd felelősségre bennünket, ha a mozgósítás elmarad. Megnyugtattam, hogy minden rendben lesz, és megkaptam az engedélyt.

Július 16-án este utasítást küldtem az ezredekhez, hogy július 17-én megkezdődik a hadosztály általános mozgósítása. Helyettesemet Piotrkówba küldtem, hogy mozgósítsa a hadosztály egységeinek második lépcsőben levő fogatolt vonatát*. Ily módon a felsőbb parancsnokság értesítése nélkül a 14. lovashadosztály már július 17-én, az általános mozgósítás bejelentése előtt megkezdte azt. Várakozásra nem volt idő!

A tiszti családok már elhagyták Częstochowát. Átköltöztem a törzshöz, a törzstől nem messze levő lakásomat pedig

* Itt és a továbbiakban a vonat mai értelmezése: hadtap. — *A szerkesztő.*

átengedtem Novikovnak, hogy riadó esetén gyorsan a törzsnél lehessen. Július 17-én reggel a táborokból megérkeztek Częstochowába a 7. lövészezred első lépcsői. Ugyanezen a napon a törzs értesítést kapott, hogy a 14. dragonyosezred megérkezett Kaliszba, a 14. ulánusezred pedig Kielcébe és Pińczówba. Július 17-re a hadosztály minden egysége, a piotrkówi második lépcsőbeli fogatolt vonatot leszámítva, befejezte a mozgósítást. Aznap este a 14. lovashadosztály parancsnoka, mint a częstochowai helyőrség parancsnoka, táviratot kapott az általános mozgósításról, amelynek első napjául július 18-át jelölték meg. Másnap megkezdődött a mozgósítás a 7. lövészezredben és a częstochowai gyülekezési körletben.

Július 18-án befejeződött addigi minőségben végzett tevékenységem. A körzet törzsétől a tisztség betöltésére egy rendelkezési állományban levő vezérkari tiszt, Vlagyimir Nyikolajevics Drejer vezérkari ezredes érkezett. Amikor Taskentben szolgáltam, Drejer ugyanitt az előírt csapatszolgálati időt letöltő századparancsnok volt, majd 1906-ig a körzettörzs első segédtisztjének helyettese.

Ugyancsak Taskentben szolgált Drejer tüzérezredes is, Vlagyimir Nyikolajevics édesapja. A fiú eléggé dologtalan életet élt, a taskenti „aranyifjúság" egyik képviselője volt. Feleségül vett egy szép, fiatal, bár kicsit butuska szőke lányt, de aztán hamarosan otthagyta és más nők után járt.

Később Drejert áthelyezték nyugatra. 1913-ban ismét találkoztam vele, amikor is ő a 14. hadtest törzsénél volt rendelkezési állományban. Szolgálati tekintetben Drejernek az volt a hírneve, hogy tehetséges vezérkari tiszt, kalandor hajlamai azonban nemcsak hogy nem szelídültek, hanem még jobban megmutatkoztak. Amikor 1912-ben kitört a bolgár—török háború, valahogy elintézte, hogy a Novoje Vremja tudósítója legyen a bolgár hadseregnél. Kalandorságra hajlamos tudósítók közé kerülve, Drejer hamarosan otthon érezte magát. Ami a viselkedését illeti, jó adag pimaszság szorult belé. Valamilyen okból felszólították, hogy hagyja ott a bolgár hadsereget és térjen vissza Oroszországba. Magas, erős testalkatú férfi volt, természetére nézve igazi katona, de nem tartozott a szerények közé, mások rovására próbált érvényesülni és alkalomadtán attól sem riadt vissza, hogy jelentéseiben kiszínezze hőstetteit.

Drejer gyorsan fel tudta mérni a helyzetet, de rendkívüli merészségével mindig előnyben részesítette a harcot, nem sokat töprengett azon, hogy célszerű-e vagy sem. Bár július 18-án azért érkezett meg, hogy a hadosztály törzsfőnöki tisztségét betöltse, a törzsmunka minden terhe lényegében továbbra is rajtam maradt. Drejer a hadműveletek megindulását várta, a törzs „papírmunkája" nem érdekelte, meg nem is nagyon értett hozzá.

Július 18-án estére a hadosztály minden egysége a hadtáppal együtt befejezte a mozgósítást. A határőrősök gyalogos- és lovasszázadokba szerveződtek. A 7. lövészezred a mozgósítás első napján osztagokat különített ki az emberek és a lovak fogadására, ezért századainak pillanatnyilag alig volt állománya.

A lengyelországi mozgósítás megtervezésekor arra számítottak, hogy a lengyel lakosság behívott korosztályainak legfeljebb 20 százaléka nem engedelmeskedik a behívásnak. A częstochowai gyülekezőhelyen azonban más volt a helyzet: nemcsak behívottak jelentek meg, hanem önkéntesek is. Mindenkit be kellett venni, orvosi bizottság elé állítani, és át kellett küldeni a Visztula jobb partjára felszerelésért. Nem volt elég vasúti kocsi, ezért a mozgósítottak egy része gyalog indult útba Piotrkówba, s ott beosztották őket a katonai szerelvényekre.

Magában Częstochowában a mozgósítás nyugtalanságot váltott ki. A főutcán éjjel és nappal kíváncsiak csoportosultak, elegendő volt, hogy egy gépkocsi végighajtson az utcán, máris mindenki összesereglett. Egyébként minden rendben folyt le, rendzavarás sehol sem történt, bár a városban és környékén sok német is élt. Velük szemben nem hoztak különleges intézkedéseket.

Július 19-én éjszaka és nappal folyt a szokásos mozgósítási munka. A gyülekezőhely parancsnoka nem boldogult a munkával, amiről személyesen is meggyőződhettem, amikor a gyülekezőhelyen jártam. Elhatároztuk, hogy segítésére, vagyis tulajdonképpen a leváltására kirendelünk egy ezredest a 14. határőrdandár törzsétől, és küldünk néhány orvost is, hogy meggyorsítsuk a behívottak vizsgálatát.

Délután 5 óra körül értesítést kaptunk Mysłowicéből a határőrség lovaskapitányától, hogy a Czarna Przemsza hídját, amely az orosz vasutat az ausztriaival kötötte össze, fel-

robbantották. Ezzel csaknem egy időben a körzettörzs is érdeklődött, hogy mit tudunk erről. A körzettörzsnek ugyanis azt jelentették, hogy a kapitányt leváltották a parancsnokságról, ami a valóságban nem történt meg. Az orosz és a német utat összekötő sosnowieci hidat nem sikerült felrobbantani: a németek géppuska- és puskatűzzel megakadályozták. A kapitánynál nyilván még a régi, „Felnyitandó mozgósítás bejelentésekor" feliratú vörös boríték volt, amelynek tartalma utasítást adott a hidak felrobbantására. Az első segédtiszt helyettese Piotrkówban volt, ezért egyelőre nem lehetett ellenőrizni, hogy pontosan végrehajtotta-e a borítékok cseréjét.

A diplomácia és a propaganda szempontjából ezeknek a hídrobbantásoknak természetesen megvolt a jelentőségük. Az ügynökünk révén megszerzett július 20-i német lapok vastag betűkkel írtak „Oroszország Ausztriával szembeni ellenséges cselekményeiről", a Czarna Przemsza vasúti hídjának felrobbantásáról Mysłowicében.

Az osztrák határon nyugalom volt. Más volt a helyzet Németországban. A hadosztály felderítői és a határőrök már a július 19-re virradó éjszaka közölték, hogy a német határon túl harangzúgás hallatszik és jelzőtüzek égnek. A németek hagyományosan így jelezték a háborús helyzetet. Július 19-én napközben ezeket a híreket az ügynökök is megerősítették.

Állandó és megbízható ügynököm, a zawierciei lengyel, hadköteles volt, és a mozgósításkor be is hívták. Utasítást adtam a kiegészítő parancsnoknak, hogy irányítsa a 14. hadosztály törzséhez, a poggyász szállítására fogatot és két lovat szereztem neki, ruhatárát pedig kiegészítettem arra az esetre, ha át kell öltöznie.

Lassan telt el a nap és az este. Ledőltem szunyókálni, amikor 11 óra körül felébresztett a törzs ügyeletese. A częstochowai helyőrség parancsnokának címzett táviratot hozott Pétervárról. A távirat így szólt: „Németország hadat üzent. Szuhomlinov". Azonnal jelentettem a távirat tartalmát a törzs főnökének és távbeszélőn a hadosztály parancsnokának. Ezután Herby állomás közvetlen vonalán felhívtam a 14. huszárezred felderítő századának parancsnokát és utasítottam, hogy azonnal lépje át a határt, értesítse erről a Konopiskától délre tartózkodó helyettesét, adjon parancsot, hogy a határ átlépésével ő is kezdjen felderítésbe. A századparancsnok

másfél órás haladékot kért, mert nagyon sötét van, körös-körül erdő, semmit nem látni... Beleegyeztem, és visszatértem a szobámba.

Megkezdődött tehát a háború!

Már elmondottam, hogyan zajlott le a mozgósítás a częstochowai gyülekezőhelyen. A harcfeladatnak megfelelően a mozgósítás normálisan folyt le a 14. lovashadosztály parancsnokának alárendelt többi körzetben is. A mozgósítással tulajdonképpen két napot nyertünk. Július 20-ra már csak a częstochowai gyülekezőhely tevékenységének befejezése, valamint a 7. lövészezred vasúton való útbaindítása maradt hátra.

Július 19-én a hadosztálytörzs Sziléziába érkezett ügynöke jelentette, hogy Lubliniecbe német gyalogságot és tüzérséget szállítottak. Nyilvánvaló volt, hogy Lubliniecbe összpontosították az egész 63. német gyalogosezredet. Szuhomlinov táviratában csak az állt, hogy Németország hadat üzent nekünk. De vajon mit tervez Ausztria, hiszen miatta robbant ki a háború? A 14. lovashadosztály 2. dandárának szárnyán ott „csüngött" a 7. osztrák lovashadosztály. Ezért amikor éjszaka a hadosztályparancsnok megjelent a törzsben, javasoltam neki, kérdezze meg a varsói katonai körzet törzsének főnökét, Oranovszkijt, mi Ausztria—Magyarország álláspontja. A táviratot elküldték, de a hadosztálytörzs így sem kapott választ a kérdésre.

Az 1912-es tervek szerint a 2. dandárnak rohamot kellett indítania Lubliniec ellen, hogy időt nyerjünk a mozgósításhoz. Jelentettem a hadosztályparancsnoknak és Drejer ezredesnek, hogy milyen erők állnak velünk szemben most, 1914-ben, és már nem 1912-ben. Felhívtam a figyelmet, hogy Lubliniecben egy gyalogosezredet találunk tüzérséggel, szárnyunkat pedig a 11. lovasvadászezred négy százada veszélyezteti, esetleg gyalogsági támogatással. Mivel pedig már csak egy napot kellett töltenünk Częstochowában, ráadásul biztosítanunk kellett a 7. lövészezred vasúti berakását, úgy találtam, hogy ilyen körülmények között nem célszerű a Lubliniec elleni roham, csak öncélú harchoz vezethet. Drejer hevesen kardoskodott, hogy indítsuk meg a rohamot, mivel szerepel a tervben. Novikov ingadozott. Engedélyt kértem, hogy előkészítsem a hadosztálytörzs elvonulását, majd elhagytam az irodát.

Beköszöntött a hajnal. Felderítő századunk két csoportba osztva átlépte a határt. Az egyik harcban elfoglalta a Herby állomás porosz részét, a másik beleütközött egy, a szabadban táborozó német zászlóaljba. Amikor a kilenc katonából és egy tisztből álló csoport váratlanul megjelent a tisztáson, a német zászlóaljban pánik tört ki. „Kozákok!" kiáltással egy részük fegyvertelenül bevetette magát az erdőbe, a többiek fegyverükért kapkodtak. A mieink is megrémültek. Visszafordultak és hat verszten át vágtáztak, amíg át nem lépték a határt, amelynek most már semmi jelentősége sem volt, de az embereket megszokásból megnyugtatta, hogy „otthon" vannak. A felderítők jelentése szerint a határ menti falvak kiürültek, lakosaik elmenekültek.

Koziegłowy falutól nyugatra helyezkedett el a 14. határőrdandár 2. százada, amelynek át kellett volna lépnie a határt és be kellett volna hatolnia Hohenlohe herceg ottani birtokára. Ez azonban nem sikerült: a határőröket puskatűzzel fogadták, feltehetően a Beuthenben állomásozó csapatok.

A Będzin és Sosnowiec környéki határőröktől nem érkezett jelentés.

Novikov továbbra sem tudta, mitévő legyen, amíg nem érkezett távirat Oranovszkij tábornoktól, a 14. lovashadosztály harcfeladatának kidolgozójától. A táviratban az állt, hogy mindent meg kell tenni „a helyi vereségek elkerülésére". Ez az utasítás egy szóval sem említette, megrohamozzuk-e Lubliniecet, vagy sem. Novikov végre elhatározta, hogy a 14. hadosztály 2. dandárával Częstochowától nyugatra foglal állást. A vasúttól északra helyezkedett el a 14. kozákezred öt százada lóról szállva, délebbre pedig a 14. huszárezred alegységei négy löveggel. A 23. lovasüteg két álcázott lövegét közvetlenül a műút mellett állították fel. A hadosztálytörzs Kawodrza faluban települt, s mindössze a lovasutászosztag 50 emberét hagyta tartalékában.

Július 20-án reggel 9 órakor a hadosztály 2. dandára a 23. lovasüteggel elindult, hogy Częstochowától nyugatra állást foglaljon. Német területen már reggeltől összecsapások folytak a felderítők között. Dél tájban a porosz Herbyt elfoglaló felderítőink egy ellenséges lovas- és kerékpáros század nyomására elhagyták mind a porosz, mind az orosz Herbyt. Nem sokkal utána felderítőink egy huszárszázad tá-

mogatásával ismét birtokba vették az orosz Herbyt, majd harcba léptek a porosz Herbyért.

A törzs már Kawodrzában berendezkedett, amikor délután három óra körül átkísérték hozzánk Częstochowából a pétervári osztrák—magyar nagykövetség futárját, aki diplomáciai postát vitt magával és erről megfelelő igazolványai is voltak. Mivel Częstochowától délre a személyvonatok már nem jártak az osztrák határ felé, elhatározta, hogy a helyőrség parancsnokához fordul menetlevélért. Minthogy még nem tisztázódott, vajon Ausztria milyen magatartást tanúsít, nem akartuk, hogy a futár érintse azokat a pontokat, ahol nem állomásoztak orosz csapatok. Ezért úgy döntöttünk, hogy a németek felé engedjük át, akikkel már harcban álltunk. Adtam neki egy menetlevelet, amellyel átléphette az arcvonalat, majd a postával együtt szekéren útnak indítottuk Herby felé.

A sötétség leszálltáig folyt az előrevetett alegységek harca a porosz és az orosz Herbyért. Éjszakára a huszárok kénytelenek voltak kiüríteni mindkét állomást és visszahúzódni Trapezury faluba. A déli felderítő huszárszázad megtudta, hogy Boronówot gyalogsági támogatással megközelítette egy német lovasezred, ezért visszavonult Konopiskába. A 14. határőrdandár 3. és 4. lovasszázadától jelentést kaptunk, hogy délután 5 óra körül Sosnowiec és Będzin körzetében nagy német lovas felderítő erők jelentek meg, és elfoglalták ezt a két helységet.

Częstochowától nyugatra a sötétség beálltával a 2. dandár egységei továbbra is állásaikban maradtak, őröket állítottak fel és élénk felderítő tevékenységbe kezdtek. Este 10 óra tájt a felderítők jelentették, hogy a Trapezuryba vezető országúton megindult a német gyalogság, és kiszorította századunkat a faluból. A huszárok visszahúzódtak, a kozák felderítők pedig harcérintkezésbe kerültek a Trapezurytól kelet felé előrenyomuló ellenséges gyalogsággal. A tüzérszakasz parancsnoka, Troickij főhadnagy saját kezdeményezésére mindkét lövegét felállította az országúton és kilőtt két srapnellt. Az előrenyomulás az úton megállt, a kozák járőrök pedig még Trapezuryt is megközelítették, de puskatűzzel fogadták őket.

Július 21-én éjjel 2 óra körül megjelent a hadosztálytörzsnél a 7. lövészezred összekötő tisztje és jelentette, hogy

minden lépcsőt útnak indítottak, a körzettörzs robbantóosztagai pedig hozzálátnak az állomásberendezések felrobbantásához. Valóban, hamarosan több hatalmas robbanás hallatszott a hadosztály mögöttes területén.

A 14. lovashadosztály 2. dandára teljesítette azt a feladatát, hogy biztosítsa a częstochowai mozgósítást és indítsa el a 7. lövészezredet. Meg lehetett volna kezdeni a visszavonulást. A Herbybe vezető út melletti mocsaras terep azonban megnehezítette a lovasegységek és a tüzérség visszavonását az állásokból. Ráadásul az ellenség sem támadott. Ezért úgy határoztunk, hogy megvárjuk a hajnalt, s csak akkor vonulunk vissza. Csakhogy a fogatolt vonatok keleti irányú visszavonására már éjszaka kiadtuk a parancsot, s a vonatok meg is indultak, nem várva meg a hajnalt. Két huszárszázad a város nyugati szélén maradt hátvédnek, a hadosztálytörzs pedig hajnalban követte a lovasoszlopot Częstochowán keresztül.

A laktanyákba tisztek vezetésével osztagokat küldtünk ki azzal a paranccsal, hogy semmisítsenek meg minden hadianyagot és felszerelést. A tisztek lakását sorsukra hagytuk. Nekem minden holmim a lakásban maradt. Ponomarjenko tisztiszolga bezárta a lakást, és a kulcsokat átadta az elöljáróságnak. Később azon kesergett, hogy nem kapcsolta ki a villanyórát: a németek a mi számlánkra égetik a villanyt, és nekünk kell majd kifizetni. Fizetni nem kellett, de kapni sem kaptam semmit. A tíz éven át gyűjtött könyvtáramnak csak az emléke maradt meg.

Július 21-én reggel 8 óra körül a 2. dandár menetoszlopa áthaladt a Warta hídján és kelet felé tartott. Az oszlopot, amelyet két századból és egy géppuskásrajból álló utóvéd fedezett, az ellenség nem üldözte. A németek már elfoglalták a várost, a 14. határőrdandár 2. századának ki kellett törnie. A század néhány embert vesztett és vonatát az ellenség kezében hagyta, de csatlakozott a dandárhoz. A német járőrök Miechówon túl nem üldözték a 2. dandárt, így délután 3 órára eljutott Koniecpolhoz, s ott pihenőt tartott. A 2. századon kívül itt csatlakozott a dandárhoz a Będzinből és Sosnowiecből visszavonult 3. és 4. lovasszázad.

A hadosztály többi körzetében a mozgósítás rendben folyt le. A 14. ulánusezred parancsnoka július 20-án jelentette, hogy elindult Opatów felé, a felderítő zászlóaljat pe-

dig Staszówba irányította. A hadosztálytörzs első segédtisztje helyettesének, Janszonnak táviratot küldtünk Piotrkówba, hogy a hadosztály egységeinek második lépcsőben levő fogatolt vonatát indítsa el Zwoleńba. A 8. lövészezred július 20-án vasúton Varsón át útnak indult a Visztula jobb partjára, az összpontosítási körletbe. A 14. hadosztály törzsének, miután elhagyta Częstochowát, minden összeköttetése megszakadt a hozzá tartozó körzetekkel.

Így teljesítették a 14. lovashadosztály egységei első harcfeladatukat.

Mennyire volt eredményes ez a teljesítés? A częstochowai gyülekezési pont zavartalanul befejezte munkáját. Határidőre megtörtént a 7. lövészezred mozgósítása és elindítása is. Mit nem hajtottunk végre? Elmaradt a Lubliniec elleni roham. Ehhez nemcsak a 2. dandár és a 14. lovashadosztály kellett volna, hanem egy erősebb magasabbegység. Hogy miért? Mert 1913-ban a sziléziai határon jelentősen megerősítették a német csapatokat.

Hadosztályunk törzse gondosan követte az eseményeket. Sikerült megállapítania a következőket: 1. Częstochowa irányában az ellenség tüzérség támogatta 63. gyalogosezrede és 11. lovasvadászezrede támad; 2. támadásban volt a 2. német ulánusezred is (ez az ezred a 11. lovasvadászezreddel egy lovasdandárt tett ki)...

Tudtunk arról, hogy a Németország és Oroszország közötti egyik korábbi diplomáciai nézeteltérés alkalmával III. Sándor azzal rémisztgette a még fiatal II. Vilmost, hogy elárasztja Németországot kozákokkal. Számos tény tanúsította, hogy a félelem az orosz lovasság benyomulásától még 1914-ben is élt a németekben és az osztrákokban. Ugyanakkor 1907 óta a Varsóban állomásozó lovashadtestek két törzsét és az orosz lovasság magasabbegységeit kordonként helyezték el a határ mentén, az 5. lovashadosztályt viszont még 1910-ben átirányították a Volga mellé. A német és az osztrák vezérkar azonban továbbra is tartott attól, hogy az orosz lovasság behatolásra készül országuk területére. Ezt megerősítik a birodalmi levéltár hivatalos okmányai is. Az egyikben például azt olvashatjuk: a felső-sziléziai iparvidéket csak úgy lehet megvédeni, ha a harctevékenységet áthelyezik orosz területre.

58 Ugyanebben az okmányban másutt ez áll: a 6. és az 5.

hadtest határőrcsapatai július 21-én elfoglalták Częstochowát és Kaliszt. Azokat az egységeket, amelyeket nyugaton akartak felhasználni, hamarosan felváltották a Landwehr-hadtest csapatai... Az orosz csapatok mindenütt elhagyták állandó állomáshelyüket és visszavonultak a Visztulához. Mindenütt lerombolják a vasutakat, alaposan tönkretették a częstochowai pályaudvart, felrobbantották a Warta hídját, használhatatlanná tesznek a földutakon minden hidat. (Reichsarchiv, A világháború 1914—1918. 2. köt., 147. old.)

Ezt írta fellengős stílusában Haye, a Reichswehr volt parancsnoka, holott nem sokkal ez után inkább sírásra lett volna oka.

Érdemes elmondani, hogy a 24 lovasszázadból, 10 határőrezredből, 8 géppuskából és 6 fogatolt lövegből álló 14. lovashadosztály ellen a Visztula bal partján 79 — tüzérséggel megerősített — gyalogoszászlóaljat, 36 lovasszázadot (12 fogatolt löveggel és egy kerékpáros zászlóaljjal) vonultattak fel. Az összehasonlításból láthatjuk, hogy az erők korántsem voltak egyenlők, bármire számítottak is az orosz hadsereg parancsnokságai: a legfelső főparancsnoktól a 14. lovashadosztály parancsnokáig.

A 14. lovashadosztály törzsére nézve szerencsésnek tarthatjuk, hogy nem ismertük az ellenünk felvonuló erők nagyságát. Igaz, jobbadán Landwehr-csapatok voltak, de létszámukkal eltiporhattak volna bennünket.

Térjünk vissza a 14. lovashadosztály 2. dandárához, amely július 21-én Koniecpol körzetében éjjelezett. A dandár állományához 11 lovas- és kozákszázad tartozott 8 géppuskával és 6 fogatolt löveggel, ezenkívül alárendeltségében volt a 14. dandár négy lovas határőrszázada. Önálló tiszti járőrök felderítést folytattak Miechów és Janów környékén nyugati irányban, eközben összecsapva a német lovasság kisebb járőreivel.

Arról, hogy az osztrák határon mi történik, nem tudtunk semmit. A körzettörzstől még nem kaptunk választ Ausztria állásfoglalásáról. El kellett dönteni, hogy a 14. lovashadosztály 2. dandára milyen irányban haladjon.

A mozgósítási terv szerint a hadosztály feladata volt, hogy biztosítsa a jędrzejówi gyülekezési pont mozgósítását. Ennek megfelelően tettem meg javaslatomat a hadosztály-

parancsnoknak és a törzsfőnöknek. A törzsfőnöknek azonban az volt a véleménye, hogy Koniecpolban kell maradnunk, és meg kell várnunk a németek támadását. Addig is, amíg a vezetés meghozza döntését, engedélyt kértem a Pilica folyón átvezető koniecpoli vasúti híd felrobbantására. Habár csak kevés robbanóanyagunk volt, a híd egyik pillérét mégis sikerült a levegőbe röpíteni és a híd egyik ívét a vízbe omlasztani. Végül is estefelé Novikov és Drejer, többszöri megbeszélés után, úgy határoztak, hogy elindulunk Włoszczowa, majd onnan Jedrzejów felé. A Pilicánál felderítőket hagytunk hátra, a dandár pedig július 22-én reggel megindult Włoszczowa irányában.

Amikor július 22-én este a hadosztály törzse megérkezett Jedrzejówba, kiderült, hogy a járási katonai parancsnok a német hadüzenetről tudomást szerezve egész apparátusával sietve Radomba távozott, otthagyva a mozgósítást. „Önkiürítésre" készült a helyi közigazgatás is. A körzet törzsét értesítettem, hogy Jedrzejówban megszakadt a mozgósítás, a járás vezetőjének pedig főbelövést helyezve kilátásba megparancsoltam, hogy maradjon a helyén. A hadosztálytörzs este váratlanul felfigyelt a városba beszivárgó gyalogos határőrszázadokra, amelyekkel megérkezett a 15. határőrdandár parancsnoka is, és jelentette, hogy dandárával együtt Kielcébe vonul. Hamarosan kézhez vettük a 6. lövészezred parancsnokának, Gatenfeld ezredesnek a jelentését is: tekintettel a Częstochowából Kielce, Końskie felé indított német támadásra, helyzetét kritikusnak tartja.

Megismétlődött a jedrzejówi gyülekezési pont járási parancsnokának története, aki a németek támadásának hírére megszökött Radomba. Most a 6. lövészezred parancsnoka 90 versztnyi szakaszon fedezetlenül hagyta az osztrák határt és még Kielcéből is el akart iszkolni. Rendkívüli intézkedéseket kellett hozni. A Przedbórz, Koniecpol arcvonalszakaszra a dandár lovasegységeitől felderítőket küldtünk ki, ezenkívül útnak indítottunk egy személyautót Przedbórzba egy tiszttel és öt katonával, hogy mindaddig hajtsanak előre, amíg nem találkoznak ellenséggel.

Július 23-án a 2. dandár a határőrökkel 37 versztes menet után Kielcétől nyugatra éjjelezett, fedezve a várost. Bús képpel megjelent a hadosztálytörzsnél a 6. lövészezred kétségbeesett és sápadt parancsnoka. Drejer alaposan lehordta, amiért

az osztrák határt fedezetlenül hagyta. A 6. lövészezred befejezte mozgósítását és július 24-én reggel készen állt, hogy meginduljon Radomba, amire meg is kapta a parancsot. Hogy ne adjuk fel Kielcét és ugyanakkor biztosítsuk a 6. lövészezred elvonulását is, a 14. hadosztály 2. dandárának július 24-én nappali pihenőben Kielcétől nyugatra kellett maradnia.

Mivel úgy találtam, hogy háborús időben a szakáll megengedhetetlen fényűzés, felkerestem a borbélyt, s fél óra múlva „sima" képpel távoztam tőle.

A hadosztály tisztjei közül senki nem ismert meg, még Novikov sem.

Július 24-én reggel a 6. lövészezred a 15. dandár négy gyalogos határőrszázadával együtt megindult az országúton Radom felé. Ugyanezen a napon a 14. ulánusezred parancsnoka utasítást kapott, hogy kezdje meg a 16. dandár két gyalogos határőrszázadának visszavonását Sandomierzből a Visztula bal partján észak felé Ivangorod erődjébe. Még aznap megérkezett a kozákszázad is Sieradz alól. Most a 2. dandár 12 lovasszázadból, 8 lovas határőrszázadból, 8 géppuskából és 6 fogatolt lövegből állt.

Július 24-én Kielcében megkaptuk a választ a körzettörzstől: Ausztria—Magyarország ezen a napon hadat üzent Oroszországnak. A helyzet most már teljesen világossá vált.

A 6. lövészezred elvonulásának biztosítására a 14. hadosztály 2. dandára július 25-én átment Suchedniówba, 40 versztet téve meg az országúton Kielcétől északkelet felé. A kiküldött felderítők nem erősítették meg a híreket, hogy a németek Częstochowából kelet felé nyomulnak előre: Przedbórz üres volt, az ellenség elővédegységei pedig a Pilica folyó mögött voltak, Włoszczowától nyugatra. Most viszont veszélyesebbé vált az Opatów—Iłża irány, ezért a 14. hadosztály 2. dandára július 26-án Brody falu felé (Suchedniówtól délkeletre) vette az irányt, 35 versztet téve meg és fedezve délről az Iłżán át Radomba vivő utat.

Tiszti járőrünk fogságba ejtett egy, az osztrák 3. lovashadosztályhoz tartozó hadnagyot, akitől megtudtuk, hogy az osztrák gyalogság közvetlenül a Visztula jobb partja mentén nyomul előre. A hadnagy jól ismerte a harctevékenység színterét a Visztula jobb partján, s nem sokra becsülte Ivangorod védelmi képességét. Lovas zászlósainkkal (hadnagyainkkal)

összevetve, ez az egészen fiatal tiszt a hadügyben jártasabb ember benyomását keltette. Vidám emberke volt, amikor megivott egy kis vodkát az összekötő tisztekkel, hamarosan megfeledkezett arról, hogy fogságba esett, és őszintén kérte, hogy életlen kardját a háború után adják vissza. Közlései az osztrák hadsereg szétbontakozásáról eltértek a törzs rendelkezésére álló vázlattól. A vázlat a 3. lovashadosztály helyén a 2. lovashadosztályt tüntette fel, a Visztula jobb partján pedig semmiféle gyalogos erőket nem jelzett. Még nagyobb kétségeket ébresztett bennem az az ügynöki jelentés, hogy Żabno, Dąbrowa körzetében egy egész osztrák hadtestet összpontosítanak. Elővettem a vázlatot, még egyszer ellenőriztem mindent, majd két órán át haboztam, tegyek-e erről jelentést a hadtestnek. Tisztában voltam vele, mekkora felelősséget vállalok magamra, ha azt jelentem, hogy megváltozott a hadászati szétbontakozás. Amikor tehát elhatároztam, hogy jelentem a hadtest összevonását Żabno, Dąbrowa körzetében, azt a feltevésemet is hozzáfűztem, hogy ez nyilván az 1. vagy az 5. hadtest. 1930-ban a levéltárban a 14. hadtest törzsének okmányai között rábukkantam a hadtest összesítő felderítő jelentésére, amelyben szerepelt az én jelentésem is.

A 14. lovashadosztály parancsnoksága befejezettnek tekintette azt a feladatát, hogy biztosítsa a 2. lövészdandár mozgósítását és visszavonulását a Visztula jobb partjára, nem tekintve a jedrzejówi gyülekezési pont munkájának félbemaradását.

A Visztula bal partján osztrák részről csak a 7. lovashadosztály tevékenykedett, ennek főerői pedig nem nyomultak tovább Miechównál. Az Ostrowiecben állomásozó 14. orosz lovashadosztály közvetlenül az osztrák lovashadosztály előrenyomulási irányában állt.

Mit mondhatunk az ellenségről? Elsősorban azt, hogy csapatait határozottan vezeti, míg a 14. lovashadosztályt nemcsak hogy nem vezették, hanem még arról sem tájékoztatták, hogy mi történik a Visztula jobb partján. Sem a körzettörzs, sem a 14. hadtesttörzs nem adott életjelt magáról...

A 14. LOVASHADOSZTÁLY AZ OROSZ HADSEREGEK ÖSSZPONTOSÍTÁSÁNAK IDŐSZAKÁBAN

Július 28-án estére a 14. lovashadosztály (a 14. dragonyosezred nélkül) tíz lovas határőrszázaddal egyedül maradt a Visztula bal partján a Pilica torkolatától délre. 150 km-es arcvonalon folytatott felderítést, de nem állt rendelkezésére egyetlen repülőgép sem.

Továbbra is ahhoz tartottuk magunkat, hogy a 14. hadseregközvetlen hadtest törzsének vagyunk alárendelve, így a hadosztálytörzs folyamatosan küldte távirati jelentéseit a hadtest törzsének címére Lublinba. A mai olvasó számára érthetetlennek tetszenek a hadosztály vezetési körülményei, a vezetés rendelkezésére álló eszközök. A hadosztálytörzs egyetlen lovasutászosztagánál voltak mind a híradó eszközök (távbeszélő- és távírókészülékek), mind pedig a robbantóeszközök. Az egységek mozgása közben a vezetékes összeköttetés kiépítésére a csekély mennyiségű vezetékkel gondolni sem lehetett. A hadosztály kis teljesítményű távírókészülékeinek bekapcsolásáról az állami távíróhálózatba rossz tapasztalataink voltak. Meg kellett találni a kiutat ebből a helyzetből. Mindenekelőtt hadbíróságot helyezve kilátásba, tudomására hoztuk minden nagy és kis állami távíróállomásnak, hogy nincs joguk kikapcsolni a készülékeket a hadosztálytörzs engedélye nélkül, kivéve ha az a veszély fenyeget, hogy az ellenség kezébe kerülnek. A járőrök és a felderítő századok parancsot kaptak, hogy erre a hálózatra épüljenek rá. Ezenkívül a hadosztálytörzs szerzett egy állami távírókészüléket, ezt gépkocsin vitte magával, így bárhol rákapcsolódhatott bármilyen állami vonalra. A jelentések vételére rendszerint előretolt hírközpontot telepítettünk, s ezt a rendelkezésre álló négy motorkerékpár, gépkocsi és szokásos lovas hírvivő lánc kötötte össze a hadosztálytörzzsel. Az ezredek kijelölt összekötő tisztjeivel öt küldönc útján tartottuk a kapcsolatot. Ugyanakkor a törzs mellett úgynevezett tiszti harci járőrök működtek, s közelfelderítési feladatokat láttak el. Amikor visszavonultunk Częstochowából, a törzs hat személyautót rekvirált.

Ezek voltak hát a hadosztálytörzs vezetési eszközei. Az

összekötő tiszteket arra is felhasználtam, hogy lediktáltam nekik a hadosztály egységeinek szóló parancsokat. Ezenkívül volt egy homokfutónk is az irodai kellékekkel és a főírnokkal. A nehéz írógépeket eldobtuk, mindent kézzel írtunk. Nekem kellett vezetnem a harcinaplót is. Kezdetben vezettem is, sőt mindent tintával írtam. A harci események azonban annyi munkát adtak, hogy félretettem. Úgy határoztam, hogy jobb harcolni, mint történetet írni. Azoknak a felderítő századoknak és önálló tiszti járőröknek, amelyeket a hadosztály törzse küldött ki, mindig írásbeli utasítást adtam, a századparancsnokokat és a járőrök parancsnokait pedig magamhoz rendeltem, és elmagyaráztam a feladatokat.

A felderítés befejezése után a felderítő századok és a járőrök parancsnokai jelentkeztek nálam, és személyesen beszámoltak, hogy mit végeztek.

Körülményeink a törzsnél bizony sok kívánnivalót hagytak hátra. Étkezdénk nem volt, mindenki maga gondoskodott az ételről. Kantinokban rendeltünk ebédet, de a legtöbbször kenyéren és konzerven éltünk.

A hadosztályhoz új orvos érkezett és azt tanácsolta, hogy reggel ne lakjunk jól, mert hassérülésnél hashártyagyulladás léphet fel. Kezdetben tényleg tartózkodtunk is a „komolyabb" reggelitől, de később, mivel bármely nap és bármely órában megsebesülhettünk vagy meghalhattunk, elhatároztuk, hogy nem követjük az orvos tanácsait.

Pénzesládáról a hadosztálytörzsnél az előírások nem szóltak, kincstári pénz azonban volt nálunk. A pénzt el kellett osztani a hadosztályparancsnok, a törzsfőnök és közöttem, és zsebben kellett hordani. A rejtjelzést a nyeregtáskámban őriztem. Mai szemmel nézve a hadosztálytörzs ügyvitele szabálytalan volt, de ezzel nem sokat törődtünk: nyakunkon volt az ellenség, mégpedig eléggé erős ellenség.

Július 28-án este a hadosztálytörzs a következő képet kapta a helyzetről: Az ügynökök megállapították, hogy Miechówot és Jedrzejówot a három fegyvernem csapatai elfoglalták; a hadseregközvetlen hadtest összpontosítása Żabno, Dąbrowa körzetében és a hadtest elővédegységének átkelése arra utalt, hogy várhatóan Kielce irányában fog támadni; egy hadosztálynyi lovasság összpontosítása Rakównál és Łagównál nyilván éppígy a Kielce elleni támadást célozta; végül Częstochowából a németek vagy Włoszczowán át

Kielce felé, vagy északabbra Końskie, Skarżysko felé nyomulhattak előre.

Az elmondottakból következett, hogy Kielce, Skarżysko körzete központi helyet foglalt el, itt vezettek a legjobb előrenyomulási útvonalak Ivangorod felé.

Így a hadosztálytörzsben tartott tanácskozás után úgy döntöttünk, hogy ismét Suchedniówtól délnyugatra helyezkedünk el.

Július 29-én az ulánusezred felderítő századát Opatówban hagyva, a hadosztály 50 km-es menet után Suchedniówtól délnyugatra csoportosult.

Július 31-én Ivangorodból táviratot kaptunk a 14. dragonyosezred parancsnokától, Szencsa ezredestől, hogy ezrede az 1. lövészdandárral együtt kivonult Kaliszból és Łódźból, több lépcsőben végrehajtotta a vasúti berakást és Ivangorodon át hamarosan csatlakozik a hadosztályhoz. Végre összegyűlt az egész hadosztály.

Augusztus 1-ig a felderítés nem nyújtott újabb adatokat a Raków, Łagów körzetében összpontosított ellenséges lovasságról. Augusztus 1-én déltájban azonban megkaptuk a kívánt adatokat: július 30-án ügynökünk Miechówban rábukkant a tüzérséggel kiegészített 7. osztrák lovashadosztály pihenőben levő egységeire. Július 31-én reggel az ellenség lovassága kelet felé mozgott, nyilvánvalóan Pinczów irányába, és erre nyomult előre Łagów körzetéből is a lovasság, mégpedig ugyanennek a hadosztálynak csehekkel és németekkel feltöltött 10. és 12. dragonyosezrede.

Az ellenséges lovasság pinczówi összpontosításáról szóló hírek ellenőrzésére Morawicán át Pinczówba küldtük Bikadorov kozákkapitány felderítő századát. Az augusztus 2-re virradó éjjel mind a felderítő század, mind az ügynök megerősítette, hogy az osztrák lovashadosztály élővédje Kijénél foglal állást, oldalvédje ettől a falutól északra helyezkedik el, a hadosztály főerőit pedig Pinczówban összpontosították.

Augusztus 2-ának reggeléig a 14. lovashadosztály, bár megerősítették rosszul képzett határőrökkel, erejét tekintve — különösen ami a tüzérséget illeti — elmaradt az ellenfél mögött. Augusztus 2-án azonban meg kellett érkeznie a 14. dragonyosezrednek, és akkor az erőviszonyok hozzávetőleg egyenlők lettek volna. A hadosztálynak egyrészt fel-

derítést kellett folytatnia, másrészt azonban meg kellett akadályoznia az ellenség felderítő tevékenységét. Ezért elhatároztuk, hogy augusztus 2-án harcba bocsátkozunk Kielce mellett a 7. osztrák lovashadosztállyal, először védelmi harcot folytatva a Kielcétől északra levő magaslatokon, majd egyesülve a 14. dragonyosezreddel mi megyünk át támadásba. Szydłowiec falutól délre nyílt, sík terep húzódott, s ezen a síkságon volt Kielce. Augusztus 1-én estefelé Bielogoń körzetében huszárok váltották fel az ulánusokat. Augusztus 2-án reggel 8 óra tájt a hadosztálytörzs tudomást szerzett róla, hogy az osztrákok 7. lovashadosztálya a Pinczówból Kielce felé haladó országúton nyomul előre, reggel 6 óra körül pedig elővédje kiszorította a kozákok felderítő századát Morawica faluból. A kozák felderítők össztűzzel arra kényszerítették az ellenség elővédjét, hogy szétbontakozzék, de közben a kozákok már eltűntek. Bikadorov nagy iramban kétversztnyit hátrált az országúton, és a kozákokat az erdőben az ellenség szárnyán lesbe állította. Mihelyt az osztrák elővéd puskalövésnyi távolságra ért, ismét össztüzet adott le rájuk. Mire az ellenség újból szétbontakozott, Bikadorov már messze járt, most vonalban állítva fel kozákjait az osztrákokkal szemben. A felderítő század így a 12 kilométeres távon 6 órán át tartóztatta fel az ellenség lovasságának előrenyomulását, s annak elővédjei csak déltájban jelentek meg Kielce déli szegélyén.

Eddigre a 14. lovashadosztály egységei a várostól északra, a Piaski—Szydłowiec vonalon helyezkedtek el. Középen, a Skarżysko Kamiennába vivő út mentén tíz vegyes határőrszázad, a tüzérség pedig négy lövegével a békeidők lovastüzérségének hagyományait követve nyílt tüzelőállásban, két lövege pedig előretolt állásban, hogy a város kijáratait tűz alatt tarthassa. A jobb szárny fedezésére a huszárezred Korczówkában hátrahagyott egy századot, és délelőtt 10 órára visszavonult Piaski faluhoz. A 14. hadosztály parancsnoka elhatározta, hogy a szárnyra mért csapással döntő vereséget mér az ellenség lovasságára, ezért a 14. ulánusezredet a lóról szállt határőrszázadok szárnya mögött állította fel. Megfelelő időben csatlakozott az ezredhez a Dąbrowa falutól délre tartalékban levő kozákezred, és útnak indultak az ezred felé a 14. dragonyosezred Zagnańsk állomáson kirakodott századai is.

Ezekkel az intézkedésekkel készült fel a hadosztálytörzs az ellenség reguláris csapatai elleni első harcra.

Az első harc minden katona és minden csapat számára az élet nagy eseménye, és bizonyos időre meghatározza a háború során a további magatartást. Érthető, hogy az egész hadosztályban feszült hangulat uralkodott. A hadosztálytörzs a lóról szállt határőrcsapatok derékhada mögött, Szydłowiec faluban települt. Minden ezreddel és a legközelebbi magaslaton levő üteggel kiépítettük a távbeszélő-összeköttetést.

Déltájban az üteg megfigyelői észrevették, hogy az erdő északi szegélye felé nagy ellenséges lovasoszlop közeledik. Az üteg első tisztje a békeidők szokásai szerint megkérdezte, tüzet nyithat-e. Megkapta az engedélyt, és az üteg gyorstüzet nyitott az oszlop élére. A váratlan tüzérségi tűzbe került osztrák lovasság elrejtőzött az erdőben. Később e hadosztály fogságba esett tisztjeitől megtudtuk, hogy a tüzérségi tűz során megsebesült a hadosztály parancsnoka is.

Alig 20 perc múlva legalább három ellenséges üteg zúdított tüzet ütegünkre és a magaslatokra, ahol a lóról szállt egységek helyezkedtek el. A nyílt állásban levő négy löveg azonnal beszüntette a tüzelést. Csak az osztrák tüzérség viszonylag kevés kárt okozó tüze tette lehetővé, hogy az üteg nagyobb veszteségek nélkül fedett tüzelőállásba vonuljon.

Délután 4 óra körül mintegy századnyi ellenséges kerékpáros és egy dragonyosszakasz végighaladt a városon és a szydłowieci magaslatok felé tartott. Megparancsoltuk, hogy meg kell várni, amíg elérik a géppuskák lőtávolságát. Amikor az egész kerékpáros század kiért Kielcéből és száz méterre megközelítette állásainkat, két löveg és négy géppuska váratlan tüze fogadta. A század a kerékpárokat eldobva, a halottakat és sebesülteket hátrahagyva visszafutott a városba.

Három ellenséges üteg ismét tüzet nyitott a 14. hadosztály állásaira, de a lovasság már nem merészkedett ki a síkságra.

A 14. lovashadosztály, minthogy a 14. dragonyosezred megérkezése után ellenlökést akart indítani, igyekezett óvni magát az ellenség pusztító tüzérségi tüzétől.

Augusztus 2-án este a tüzérségi párbaj félbeszakadt.

A 14. dragonyosezred összpontosítása befejeződött. A sötétség beálltával az egységek helyükön maradtak, összevon-

ták a konyhákat és a szemestakarmányt szállító járműveket. Az arcvonalon közeli felderítés folyt, a szydłowieci magaslatokra pedig felállítottuk a hadosztály ezredeinek kis fényszóróit. Ezeket most használtuk fel először és utoljára is.

Elhatároztuk, hogy hajnalban keletről az 1. dandárral megrohamozzuk az osztrákokat, s ezt követik a kozákok is. A kimerítő nap után a hadosztálytörzs Dąbrówkában tért pihenőre. Beállított hozzánk a kielcei kormányzó, s feltétlenül beszélni akart a törzsfőnökkel. Drejer engem küldött ki, hogy megtudja, mit akar. Ez a naiv hivatalnok azt tudakolta, hogy visszatérhet-e most már Kielcébe. Mit válaszolhattam neki? Azt tanácsoltam, hogy várja meg a hajnalt, ha kedve van hozzá, nézze végig a harcot, és csak aztán döntsön, hogy ünnepélyesen bevonul-e Kielcébe. A kormányzó természetesen szívesen lemondott minderről és inkább visszatért Radomba.

Korán reggel a hadosztálytörzs ismét visszatért Szydłowiecbe. A harcmezőt még sűrű köd borította. A Kielcétől keletre kiküldött két ulánus- és dragonyosszázad tűzharcba bonyolódott az ellenség felderítőivel, de a főerőket már nem találta ott. A foglyoktól megtudtuk, hogy éjszaka a hadosztály visszavonult délre. Végül is tehát tűzharccal ért véget a két lovashadosztály első összecsapása, amelyek békeidőben évtizedeken át egymással szemben álltak a határ mentén. A 7. osztrák hadosztály elvonulásának oka tisztázatlan maradt.

A 7. lovashadosztályt követte az ellenséges gyalogság is. Az Iłża—Solec vonalon el kellett vágni az útját. Ezért úgy határoztunk, hogy egy századot Kielce körzetében hagyva főerőinket augusztus 3-án átdobjuk Iłżába. Augusztus 3-án este a hadosztály Iłża körzetében tért éjszakai pihenőre.

A 14. hadosztály első harca, habár nem hozta meg a várt sikert, jó iskola volt. Az ezredekre egész nap három üteg tüzelt, de csak elhanyagolható veszteséget okoztak. A hadosztály tehát átesett a tűzkeresztségen. A 23. lovasüteg vezetését illetően pedig le kellett vonni bizonyos következtetéseket. Arcisevszkij alezredes, az üteg parancsnoka sem a tüzérharcászatot, sem a tűzvezetést nem ismerte. Rábíztuk a tüzérség ellátását, az üteget pedig átvette az első tiszt.

Az Opatówban maradt ulánusszázadtól augusztus 3-án
 jelentést kaptunk, hogy a gyalogság Sandomierztól lassan

halad előre a Visztula bal partján észak felé, s egyelőre még nem érte el Zawichostot. Lehetségessé vált, hogy az osztrák gyalogságot ne az Iłża—Solec vonalon várjuk be, hanem jóval délebbre, ezért augusztus 14-én a 14. hadosztály megindult délre Ożarów körzetébe. Mihelyt a hadosztály előőrsei elérték Ożarówot, az osztrák gyalogság ismét visszavonult a sandomierzi hídfőhöz.

A hadosztály Ożarówban az ellenséges gyalogság lehetséges támadásának főirányában helyezkedett el, így nem nyomulhatott előre tovább dél felé, mivel szárnyán felbukkantak az ellenség elővédjei és a Sandomierzt elfoglaló egységek. Ivangorodot nem lehetett átengedni, ezért a 14. lovashadosztály kétnapi menet után — augusztus 5-én és 6-án — Zwoleńtől délre összpontosította erőit, s a 100 versztet kitevő Szydłowiec, Skarżysko Kamienna, Ostrowiec, Sandomierz arcvonalon folytatott felderítést.

A GALÍCIAI CSATA KEZDETE[15]

Több mint két hét telt el a hadüzenet óta. A 14. lovashadosztály teljesítette a varsói katonai körzet törzsfőnökétől még békeidőben kapott harcfeladatát, vagyis felderítette a Visztula bal partján előrenyomuló ellenséget és fedezte a sietve megerősített ivangorodi utakat.

Hogyan is festett akkor a hadosztály vezetése? Novikov tábornok csak névlegesen volt a hadosztály parancsnoka, és nem is állt szándékában szilárdan a kezében tartani a csapatok vezetését. Ezeket a feladatokat örömest átengedte a hadosztálytörzs tevékenyebb, sőt kicsit pimasz parancsnokának, Drejer ezredesnek. Novikov egyébként mindig egyetértett törzsfőnöke javaslataival, a nehéz percekben pedig csak hallgatott és sóhajtozott. Különösen akkor vált hallgataggá, amikor összecsapásra került sor az ellenséggel, vagy ilyesmire lehetett számítani. De azért amikor a hadosztály menetoszlopai éjjelezésre vonultak, csak megmozdult a tábornokban a lovastiszti szív és kiabált a katonákkal, egyáltalán nem törődve vele, hogy ezek a katonák 45 kilométeres menetet tettek meg, a felderítésre vagy járőrbe küldöttek pedig csaknem 24 órát töltöttek nyeregben. Ilyenkor tartva attól, hogy nem tudom fékezni magam, mindig a hadosztálytörzs menetoszlopának végére kerültem, hogy ne halljam Novikov „rendteremtő" szitkozódásait. A hadihelyzet Novikovot nemigen érdekelte, még a térképeit is odaadogatta a felderítő parancsnokoknak. Amikor jelentettem neki, hogy a törzs térképkészlete korlátozott, Novikov csodálkozva nézett rám és azt mondta: „Mondd csak, minek nekem térkép, amikor két vezérkari tisztem van!" Utólag elmesélve, ez tisztán anekdotának tetszhet, pedig megtörtént.

A harctevékenység vezetését ténylegesen a hadosztálytörzs tartotta kezében. Miután éjszakai szállásunkra tértünk, Drejer rendszerint bejött hozzám és megtanácskoztuk, mi a másnapi teendő. Ezután felkereste Novikovot, hogy beszámoljon neki a hozott döntésről, én pedig nekiültem megírni a parancsot, miután előzetes intézkedésemben meghatároztam az ezredek elindításának időpontját. Amikor a parancsot

bevittem Novikovhoz, rendszerint olvasatlanul aláírta. A felderítés megszervezése teljesen az én vállamon nyugodott.

A harcok idején Drejer kilovagolt előre a csapatokhoz, magával vitte a küldöncök egy részét, én pedig Novikovval maradtam és átvettem az ezredek jelentéseit, amelyekre utasításokkal kellett válaszolni. De mindjárt az első összecsapás után én is Drejerrel tartottam, mert tulajdonképpen innen kellett kiadni a parancsokat Novikov nevében. Novikov egyébként nem hagyta el a parancsnoki harcállláspontot.

A dandárparancsnokok közül Szencsa ezredes bizonyult a legfelkészültebb és legöntevékenyebb vezetőnek. Ami pedig a 2. dandár parancsnokát, Dabics ezredest illeti, a harcászat gyenge oldala volt, ezért a hadosztálytörzsnek mindig dandárja közelében kellett tartózkodnia, hogy idejében elháríthasson minden súrlódást. Balaban ezredes, a határőrdandár parancsnoka[16] sem tartozott a jól felkészült parancsnokok közé, de mivel a határőrökkel hol az egyik, hol a másik lovasdandárt egészítettük ki, Balaban inkább ügyintéző volt, semmint a harc vezetője.

Már a háború kezdetétől, mihelyt a hadosztály befejezte összpontosítását, egyetlenegyszer sem haladt előre egy menetoszlopban. Általában két oszlopban mozgott, s ezek között a helyzettől függően osztották fel a 23. lovasüteget is. Egy-egy dandárhoz két vagy négy löveg tartozott. Július 21-től augusztus 6-ig a hadosztály mintegy 480 kilométert tett meg, ami pihenőnapok nélkül átlagosan napi 28 kilométert jelent. A személyi állomány hangulata jó volt, a katonák és a tisztek belerázódtak a hadiéletbe. A helyi beszerzésekből zavartalan volt a lóállomány ellátása, a lovak jó erőben voltak, leadták a békeidőben felszedett súlyfelesleget. A tisztek telivér és félvér lovai a tábori viszonyok ellenére is jól bírták az igénybevételt.

Augusztus 6-án este a 14. hadosztály törzsében csak saját felderítő csapatainktól voltak értesüléseink arról, hogy az ellenség hátravetette őket Opatówból Ostrowiecig, és lovasságával elfoglalta Skarżysko Kamiennát. Váratlanul a radomi távíróállomáson összefoglaló jelentések kezdtek befutni a Nowe Miastótól északra elhelyezkedő 5. lovashadosztálytól, arról tudósítva, hogy a németek Sieradzból és Częstochowából kiindulva kelet felé támadnak, járőreik közelednek Piotrkówhoz és Końskiéhez. A 14. lovashadosztály

a 14. hadtestnek volt alárendelve, ámde ennek Lublinban elhelyezett törzse teljes hallgatásba merült, s ez Drejert arra késztette, hogy gépkocsin Ivangorodon át Lublinba hajtasson. Augusztus 7-én, még mielőtt Drejer ezredes visszatért volna a hadosztálytörzshöz, két táviratot kaptunk, amelyek egyike megszabta a 14. hadosztály harcfeladatát. A 14. hadtest parancsnokától érkezett első távirat arról tudósított, hogy augusztus 10-én a 4. orosz hadsereg támadásba megy át, és ezzel összefüggésben a 14. lovashadosztály feladatul kapja, hogy fedezze a hadsereg jobb szárnyát a Visztula bal partján, Sandomierznél, Baranów körzetében keljen át a Visztulán, s hajtson végre közös harcfeladatokat a 13. lovashadosztállyal. A másik távirat ismertette a 13. lovashadosztály és a 18. gyalogoshadosztály egységei, valamint az ellenség gyalogsága között lezajlott összecsapást Krasńiknál, amelynek eredményeképpen a jelentős veszteséget szenvedett osztrákok visszavonultak. Megtudhattuk azt is, hogy az ellenség tüzérsége magas robbanóponttal tüzel. Mindez nem volt új a 14. hadosztály számára, hiszen augusztus 2-án Kielce mellett már tapasztalhattuk ezt a tüzelési módot. Végül a 13. lovashadosztály parancsnoka, Tumanov tábornok sok szerencsét kívánt a szomszédos 14. hadosztálynak a közös feladathoz: merész rajtaütéssel a San folyó mögött befejezni a gyalogság csapását. A táviratokat rejtjelzés nélkül továbbították Radomba, és természetesen nagy feltűnést keltettek először a távírászok, majd az egyik étterem vendégei között, ahonnan az értesüléseket átvehette a törzs egyik összekötő tisztje is, amikor ebédnél találkozott egy ismerős lengyel földbirtokossal. Talán csodálkozunk a 14. hadtest törzsének együgyűségén, de hát ilyen szokások „divatoztak" a régi orosz hadseregben! Más váltott ki kétkedést. Bár a 4. hadsereg törzse Lublinban volt, a parancs a 14. hadtest törzsétől jött: kinek van hát alárendelve a hadosztály? Pedig nem volt min csodálkozni, hiszen a hadsereg törzsét a „hátországi" kazanyi körzet adta, ahol a vezérkari tisztek saját kedvtelésükre szolgáltak, és nem az ügy érdekében. Egy olyan hadsereg-törzsfőnöknek, amilyen Gutor volt, persze szégyenletes megfeledkezni arról, hogy egy egész hadosztály, mégpedig az egyetlen a Visztula bal partján, neki van alárendelve. Egyébként Gutort, mivel nem vált be a hadseregtörzs főnökeként, hamarosan áthelyezték.

A feladatok szerint déli irányban kellett támadnunk, átkelve a Visztulán. De mi a helyzet nyugaton, ahonnan a németek támadtak? Min keljen át a hadosztály a Visztulán? Nyilvánvaló volt, hogy 4000 ló átjuttatása egy ekkora folyón még Sandomierz felett is nehéz művelet, s megfelelő eszközöket igényel. Ezzel tökéletesen tisztában kellett lennie mind a hadtest törzsének, mind a hadsereg törzsének, mégsem gondolt rá senki.

Augusztus 8-ra virradó éjszaka Drejer ezredes visszatért a hadosztálytörzshöz, s ismeretessé vált, hogy a Visztula jobb partján a 4. és az 5. orosz hadsereg bontakozik szét, hogy a 4. hadsereg a 14., a 16. és a gránátoshadtestből, a 13. és a 14. lovashadosztályból, a 3. doni kozákhadosztályból és az önálló gárdalovasdandárból áll. Drejer megerősítette a 14. lovashadosztálynak a hadtesttől kapott feladatát. Azt is közölte, hogy a hadosztály alá rendelték a 72. tulai gyalogosezredet, a 18. tüzérdandár két ütegével. A 14. lovashadosztály egységei július 20-a óta nem láttak orosz gyalogosokat és ezért leplezetlen elégedettséggel szemlélték a tulaiak érkezését. A parancsnok betegsége miatt a 72. gyalogosezredet a parancsnok harckiképzési helyettese vezette, egy magas, idős, nyugodt ezredes.

Augusztus 18-án megkezdődhetett az a nagy ütközet, amely később a történelemben a galíciai csata nevet kapta.

Hogyan alakult ekkor a helyzet a 14. hadosztály arcvonalán? Az 5. lovashadosztály parancsnokának táviratából megtudtuk, hogy a németek folytatják előrenyomulásukat keleti irányban és augusztus 9-én Piotrkówot elfoglalta három lovasezrede és egy dandárnyi gyalogsága, elővédjei pedig a Nowe Miasto, Opoczno, Przysucha vonalig jutottak el. A 14. lovashadosztály felderítői még nem kerültek harcérintkezésbe a német elővédekkel. A német előrenyomulás következtében megélénkült az osztrák lovasság tevékenysége is, s igyekezett összeköttetést létesíteni a németekkel. Augusztus 9-én egy ezrednyi osztrák lovasság kiszorította a 14. hadosztály felderítő századát Iłżából, így az visszavonult észak felé, és tisztázta valószínűleg az osztrák 7. lovashadosztály főerőinek elhelyezkedését. Délen az osztrák gyalogság támadása lassan bontakozott ki, és egységeinek jelenlétét csak Opatów körzetéből és Sandomierztől északra jelentették.

A hadosztálynak, feladata értelmében egyrészt lendülete-

sen dél felé kellett nyomulnia Sandomierz irányában és attól nyugatra át kellett kelnie a Visztula jobb partjára, majd csapást mérnie a San folyó mögött állomásozó osztrák hadsereg szárnyára. Másrészt az is a hadosztály feladatai közé tartozott, hogy a Visztula bal partján nyugatról biztosítsa a hadsereg szárnyát. Valójában a Visztula bal partján történő déli irányú előrenyomulásnál a 14. lovashadosztály szárnyán ott lett volna az egész osztrák 7. lovashadosztály, amely augusztus 9-én mindössze 25 versztnyire állt a 14. hadosztály útvonalától. A németek még messze voltak, a 14. hadosztálynak azonban meg kellett tisztítania nyugaton a szárnyát az osztrák lovasságtól. A délen folytatandó harctevékenység biztosítása érdekében először tehát csapást kellett mérni a 7. osztrák lovashadosztályra. Augusztus 10-én így is döntöttünk.

Arra is gondolni kellett azonban, hogy Radomot nyugatról fedezzük a mindössze 35 versztnyire levő német lovasság rohamai ellen. E feladat teljesítésére augusztus 10-én reggel Radomba indítottunk egy osztagot, amely a 72. gyalogosezred egy zászlóaljából és egy század határőrből állt. Radomban az élet még a szokásos kerékvágásban folyt, a közigazgatás a helyén maradt. A zászlóalj parancsnokának jelentéseit táviratilag a Sycyna-uradalomba kellett küldenie Zwoleńen keresztül.

Augusztus 9-én este a dragonyosok felderítő százada nagy vonalaiban megfigyelte az osztrák lovasság biztosítási rendszerét a Walentinow, Wólka Maziarska vonalon és az Iłżanka folyó mentén; a század mögött helyezkedtek el az osztrákok fő erői. Nem várva meg a további felderítés eredményeit, a 14. hadosztály törzse elhatározta, hogy az adatokat egy meglepésszerű roham útján egészíti ki. Az Iłżanka mocsaras völgye megkönnyítette az ellenségnek a védelmet, de a Kielce alatt szerzett tapasztalatokból a törzs már tudta, hogy két lovashadosztály harca nem bontakozik ki olyan gyorsan, mint ezt békeidőben gondolták. Egyszersmind végezni kellett a 7. osztrák lovashadosztállyal is, hogy mielőbb megkezdhessük tényleges feladatainkat délen. Ezért a 7. lovashadosztály elleni támadásba bevontuk a 72. gyalogosezredet is, három zászlóaljával és tüzérségével. Ha azonban megvárjuk a gyalogságot, az ellenségnek lehetőséget adunk, hogy szilárdabban megvesse lábát az Iłżanka mögött, vagy nem fogadva el a harcot, visszavonuljon. Egyik sem állt a 14. had-

osztály érdekében. Ezért úgy határoztunk, hogy váratlanul megkezdjük a harcot a lovasegységekkel, bevárjuk a 72. gyalogosezredet és a legfontosabb irányban vetjük be.

Augusztus 10-én reggel 4 órakor a 14. lovashadosztály két oszlopban megindult elhelyezési körletéből, és délnyugat felé nyomult, hogy megrohamozza az ellenséget. Ugyanakkor a 72. gyalogosezred két tábori üteggel kelet felől tört Iłża felé. Minthogy az Iłżanka a várostól keletre nehezen közelíthető meg, ide irányítottuk a 14. hadosztály 1. dandárát, hogy a későbbiek során nyújtson támogatást a 72. gyalogosezrednek. A 2. dandárnak — kilenc határőrszázaddal a középen — Chwałowice falutól Maleńeig és Jedlankáig terjedő szakaszon kellett rohamoznia és áttörni az ellenség védelmét.

Reggel 10-kor a 2. dandár a határőrökkel elfoglalta Chwałowicét, az 1. dandár pedig Pilatkát. Pilatkától nyugat felé nyomulva, az 1. dandár lóról szállt egységei keletről megközelítették Iłżát. Miután a 2. dandár birtokba vette Chwałowicét, a határőrök nem várták meg, hogy a 23. lovasüteg tüzet nyisson, hanem fellelkesült parancsnokaik vezetésével igyekeztek átkelni az Iłżankán. Puskatűzzel fogadták őket, így kénytelenek voltak lóról szállni és egy huszárszázaddal megerősítve gyalogosan rohamozni. A határőrök a Maleńében levő ellenséggel gyorsan végeztek, elfoglalták az átkelőhelyet, és már az Iłżanka nyugati partján folytatták előnyomulásukat Krzyżanowice major felé. A kőből rakott pajtákba és a házba betelepedett osztrákok azonban elkeseredetten ellenálltak. Ugyanakkor a 2. dandár a 23. lovasüteggel megkezdte átkelését a Jedlanka falunál. Az átkelőhely nem volt a legjobb, lelassította a dandár élén haladó kozákok (különösen a 23. lovasüteg) mozgását. A jedlankai átkelés után a 14. doni kozákezred, egy félszázadnyi kozákot hátrahagyva az üteg fedezésére, Krzyżanowice majorra vetette magát, hogy segítse a határőröket. A 23. lovasüteg a 203,4-es magaslattól északra[17] tüzelőállást foglalt és felkészült a tűzharcra. A huszárok is bekapcsolódtak a majorért folyó küzdelembe.

9.30-kor, amikor a hadosztálytörzs megérkezett a 203,4-es magaslatra, a 2. dandárnak már minden egysége szétbontakozott, a dandárparancsnoknak egy századnyi tartaléka sem maradt. Világossá vált, hogy csak az élővédek vették fel a

harcot, az osztrákok főerői még távolabb vannak. Utasítottuk az 1. dandár parancsnokát, hogy irányítsa ide a 14. ulánusezredet, a tulaiak megérkezésekor pedig induljon Jedlankához a 14. dragonyosezreddel. Amikor Szencsa ezredes az utasítást megkapta, az 1. dandár már elfoglalta a 246,3-as magaslatot és Iłża felé tört. Az ulánusok lóra ültek és ügetve megindultak Jedlankához...

Miután Drejerrel visszatértünk a hadosztálytörzshöz, már ott találtuk a 14. ulánusezredet. Jedlankánál éppen akkor kelt át a 14. dragonyosezred. Krzyżanowice majort elfoglaltuk, a határőrök és a kozákok Krzyżanowice falut rohamozták.

Délután 1-kor az 1. dandár a 227,0-es magaslat mögött, attól keletre helyezkedett el, készen a rohamra. A századparancsnokok lovai idegesen kapáltak, a már korán reggel talpon levő dragonyosok és ulánusok pedig a nyeregben ráhajoltak lovuk sörényére s nyugodtan szunyókáltak, várva a parancsot, ügyet sem vetve a fejük fölött röpködő gránátokra. A hadosztálytörzs a 227,0-es magaslaton települt, innen azonban nem láthatta, merre vonul vissza az ellenség. A kiküldött harcjárőrök még nem tértek vissza. A 23. lovasüteg Starosedlicétől keletre lekapcsolta a lövegeket, s az ellenségnek nyugat felé vonuló vonatát lőtte.

A hadosztálytörzs megparancsolta a lovasegységeknek a környező falvak, a 72. gyalogosezrednek pedig Iłża elfoglalását, majd déli irányban biztosítókat küldve elindult Iłżába.

A 7. osztrák hadosztály nyilván nem akart harcba bocsátkozni, és miután halottakban, sebesültekben és foglyokban három századnyi katonáját elveszítette, déli irányban visszahúzódott, az erdőbe Wierzbnik (Starachowice) felé. A huszárezred parancsnokának jelentése megerősítette ezt. A tulaiak már elfoglalták Iłżát és nyugat felé túljutottak a városon. Két ulánusszázadot kiküldtünk Iłżától délre az ellenség üldözésére, majd a hadosztályparancsnok úgy döntött, hogy megszakítjuk a harcot, mert el kellett indulnunk kelet felé, hogy teljesítsük fő feladatunkat, megrohamozzuk a Sandomierztól észak felé tartó ellenséges gyalogságot. Augusztus 10-e tehát nem hozott döntő sikert a 14. lovashadosztálynak, de az alaposan megtépázott 7. osztrák lovashadosztály már nem volt képes kezdeményezően fellépni.

Hovatovább foglalkozni kellett a további harctevékenység tervével, pontosabban a terv konkretizálásával is. Az 5. lovashadosztály parancsnokának távirata egyelőre csak német lovasegységek előrenyomulását jelezte. Határőrszázadunk felderítői az ellenség lovasegységeivel Radomtól nyugatra még nem kerültek harcérintkezésbe. Délen a felderítő századunkat Ostrowiecből kiszorították Tarnówba, majd az osztrák gyalogság nyomására kénytelen volt visszavonulni északra, a Kamienna folyó mögé. Ily módon nyugatról egyelőre komoly veszély nem fenyegetett. Délen pedig, a Visztula mentén Sandomierzból kiindulva az ellenséges gyalogság éppen abban az irányban nyomult előre, amelyben a 14. hadosztálynak délen tevékenykednie kellett. Meg kellett állítani előrenyomulását, majd meg kellett próbálkozni szétverésével vagy visszavetésével. Ez volt döntésünk lényege.

Augusztus 11-én a hadosztály a tulaiakkal együtt Janów Solecki, Lipsko körzetébe vonult és felkészült, hogy reggel a Kamienna folyó mögött megtámadja és szétverje az ellenséges gyalogságot. Az osztrák gyalogság alkalmasint át akart kelni a Visztula jobb partjára, hogy csapást mérjen a 4. orosz hadsereg szárnyára. A 4. hadsereg helyzetéről semmit sem közölt velünk sem a hadseregtörzs, sem a hadtesttörzs, sem pedig a 13. lovashadosztály törzséhez még augusztus 4-én útnak indított járőrünk. Úgy határoztunk, hogy augusztus 12-én harcba lépünk: először a lovassággal, majd a később beérkező gyalogságot abban az irányban vetjük be, amely a legfontosabbnak bizonyul.

Augusztus 12-én reggel 6 órakor a 14. hadosztály három oszlopban megindult a Kamienna folyó torkolatához: a jobb oldali oszlopban a 2. dandár és a határőrök haladtak a 23. lovasüteggel, a bal oldaliban pedig az 1. dandár a 4. tábori üteggel. A 72. tulai gyalogosezred az 5. üteggel Dziurkówon át Sadkowice felé vonult, hogy a Visztula mentén lendületes rohamot hajtson végre a valószínű átkelőhely ellen, Józefównál. Az ezred élzászlóalját, hogy gyorsabban támogatást nyújthasson az 1. dandár lóról szállt egységeinek, szekerekre ültettük. A hadosztály jobb szárnyának biztosítására Siennóba kiküldtünk egy ulánusszázadot. A hadosztálynak az ellenséggel csakhamar harcérintkezésbe kerülő közeli lovasfelderítői megerősítették korábbi értesüléseinket mind az ellenség helyzetéről, mind pedig a terepről. Az

osztrák gyalogság bal szárnya Zemborżyn és Kościelna körzetében helyezkedett el. Reggel 10 óra körül a hadosztály oszlopai elhagyták Maruszówot és Słuszczynt, és folytatták az előrenyomulást; az 1. dandár Pawłowska Wola, a 2. dandár Zemborżyn irányában. A 2. dandár egységei és a határőrök a 202,0-es magaslat mögött szétbontakozva, a 174,3-as magaslat mögött állásban levő 23. lovasüteg támogatásával gyalogos harcrendben támadásba lendültek Ciekaziewice és Zemborżyn ellen. Eddigre a 4. tábori üteg (8 löveg) hathatós tűztámogatásával az 1. dandár lóról szállt egységei már Pawłovska Woláért és a Kamienna folyó átkelőhelyéért harcoltak. Az ulánusok és a dragonyosok gyorsan visszaszorították az osztrákokat, elfoglalták az átkelőhelyet, majd tovább támadtak az ellenség főállása felé. A támadást azonban a nyílt terep és az erős ellenséges tűz lelassította. A lóról szállt egységeknek erősítésre volt szükségük, mert az ellenség bevetette tartalékait.

A hadosztálytörzs türelmetlenül várta a 72. tulai gyalogosezred és az üteg megérkezését Sadkowicéből. Déltájban az ezred élzászlóalja a szekereken elérte Pawlowicét és azonnal parancsot kapott, hogy támogassa az 1. dandár rohamát. A tulaiak gyorsan szétbontakoztak, és Pawłowska Wolán át menetből támadták az ellenség főállását. A tulaiak megérkezésével az 1. dandár egységei Cišica és Przewozowa irányában ismét felújították a rohamot. A 23. üteg támogatásával a 2. dandár és a határőrök felszámolták az ellenség biztosító erőit, elfoglalták Ciekaziewicét és Zamborżynt, átkeltek a Kamiennán, és Janów irányában fejlesztették ki a támadást. A tulaiak élzászlóaljának lendületes rohama és mindkét szárnyuk átkarolása az osztrákokat arra kényszerítette, hogy sietve megkezdjék a visszavonulást dél felé, még mielőtt harcba vetettük volna a 72. gyalogosezred időközben megérkezett két zászlóalját. Miután az ellenséget Tarnów elhagyására kényszerítettük, a 14. lovashadosztály egységei megálltak, az ellenség üldözésére pedig csak kisebb lovasosztagokat küldtünk ki déli irányban.

A harc napján a hadosztálytörzs a következő jelentéseket kapta: 1. a Siennóban levő biztosító ulánusszázadtól — déltájban merész lovasrohammal Ostrowiecnél kivetették állásaiból a 7. lovashadosztály egy századát, s foglyul ejtettek egy tisztet, egy őrmestert és tíz katonát: 2. a tiszti járőrtől

— egy hadosztálynyi ellenséges gyalogság északnyugatról Iłża felé halad; 3. a Radom körzetébe kiküldött járőröktől — Wierzbicában egy hadosztálynyi gyalogságot összpontosítanak; 4. az 5. lovashadosztály parancsnokától — a hadosztály Nowe Miasto alatt szétvert egy kerékpárosokkal megerősített ellenséges lovasezredet.

Wierzbicától és Iłżától már nincs messze Ivangorod. Ha a 14. lovashadosztály tovább nyomul dél felé, az ivangorodi irány fedezetlenül marad. Arról semmit sem tudtunk, mi történik a Visztula jobb partján. El kellett döntenünk, hogy dél felé nyomulunk-e vagy visszatérünk Ivangorodhoz. Erős volt a kísértés, hogy kihasználjuk a Tarnów alatti első harci sikert. A hadosztálytörzs nem minden belső ingadozás nélkül határozta el, hogy a csapatokat visszavonja az előző körzetbe (Zwoleń), és fedezi az Ivangorodhoz vezető utakat. Ez a döntés egyúttal azt jelentette, hogy lemondunk a hadsereg által számunkra megszabott támadási célról. Más megoldást azonban nem láttunk. A döntést a hadosztályparancsnok hozta.

Augusztus 12-én éjféltájban hadosztályunk lovasegységei már Zwoleń, Sycyna körzetében voltak. Az osztrákok közül 50 foglyot ejtettek, míg maguk a Tarnów alatti harcban 15 halottat és sebesültet vesztettek. A 72. tulai gyalogosezred augusztus 12-én este Lipsko körzetébe vonult vissza, augusztus 13-án pedig tovább ment Ciepielówba. Tarnów körzetében maradt a 14. doni kozákezred felderítő százada.

A Sandomierz elleni támadást tehát későbbre halasztottuk. Feladatunknak azt tekintettük, hogy fedezzük az Ivangorodhoz vezető utakat, mert a németek szerették volna rátenni kezüket az erődre.

Hogyan alakultak az események az ellenség csapatainál és törzseinél? Augusztus 7-én széles arcvonalon (Jędrzejówtól Stobnicáig) helyezkedett el Kummer tábornok hadseregcsoportja. A 7. hadosztály Opatówból észak felé nyomult előre, hogy ellenőrzése alá vegye az Ivangorodból Radomba vezető országutat (Conrad nem zárta ki azt a lehetőséget, hogy az oroszok támadást indítsanak Kielce felé). Augusztus 7-én Conrad értesült arról, hogy a 8. német hadsereg visszavonul a gumbinneni ütközetből. (Az ütközet az 1. orosz és a 8. német hadsereg között zajlott le 1914. augusztus 6—7-én a kelet-poroszországi Gumbinnen körzetében. Az ütközet négy

német hadosztály szétzúzásával ért véget, s a 8. német hadsereg visszahúzódott Kelet-Poroszország belső területeire. — *B. S.*) Conrad így arra kényszerült, hogy több erőt összpontosítson a Visztula és a Wieprz közötti szakaszon mérendő csapáshoz. Evégett augusztus 8-án ismét sürgette Kummert, hogy gyorsabban haladjon előre kelet felé. Conrad Kummer tábornokhoz küldött táviratában közölte: augusztus 8-án korán reggel a repülők megállapították, hogy Lublin körzetében három-négy gyalogoshadosztály, a Lublin, Krasnystaw, Tarnów vonaltól keletre pedig négy-öt hadosztály összpontosul; azok az értesülések, hogy az erők egy részét Kraśniktól átdobják nyugatra, nem megbízhatóak; a Visztula Zawichost és Varsó közötti szakaszán nem vertek új hidakat, nincsenek átkelési előkészületek; a hadseregcsoportnak a 7. lovashadosztállyal együtt a lehető leggyorsabban ki kell jutnia az Annopol, Józefów szakaszra. Ugyanezen a napon Conrad parancsot adott az 1. és a 4. hadseregnek, hogy augusztus 9-én maradjanak az elért körzetekben és fokozzák felderítésüket.

Augusztus 9-én éjféltájban Conrad a következő jelentést kapta Kummertól: „A 7. lovashadosztály főerői ma (feltehetően) Ilża körzetében tartózkodnak. A krakkói hadseregcsoport parancsnoksága engedélyt kér arra, hogy Ostrowice, Sienno irányába forduljon, s így közelebb kerüljön a Radom felé nyomuló bal oldali német oszlophoz". Reggel 4 óra körül Conrad válaszolt Kummernak: „A közeledésnek a déli német oszlophoz másodrendű jelentősége van, a fő és elsődleges feladat a kijutás az Annopol, Józefów szakaszra. A megoldás kulcsa a jobb parton van. Közölje helyzetét és elgondolásait".

Conrad augusztus 9-én általános utasítást adott ki, hogy augusztus 10-én az 1. és a 4. hadsereg menjen át támadásba, a 3. hadsereg és Kheweng tábornok hadseregcsoportja pedig keleten összpontosuljon. Egyidejűleg Kummernak rádión a következő parancsot küldte: az 1. hadsereg augusztus 10-én a Visztulától keletre vegye birtokba a toszewi síkságtól északra levő magaslatokat. A hadseregcsoport fő feladata, hogy a számára megjelölt irányban támadjon. Összeköttetést kell létesíteni az 1. hadsereg Niskóban levő törzsével a sandomierzi kész hídon át. Helyzetét és elgondolásait közölje.

 A hídveréshez szükséges eszközöket Tarnobrzegben és

Nadbrzeżében előkészítették. E távirat kiegészítéseként Conrad megerősítő rádiótáviratot küldött Kummernek: a német Landwehr-hadtest támadása Radomon át Ivangorod és Nowo Aleksandria (Puławy) ellen nagyon is célszerű, mivel az ellenség jelentős erőit vonhatja el. A hadseregcsoport mozgásának alapvető iránya változatlan: előrenyomulás a Visztulához és átkelés a Visztulán. Tête de pont-unk (hídfőnk) Sandomierznál van.

Emlékirataiban Conrad azt írja, az volt az elképzelése, hogy az 1. és a 4. hadsereg Kummer hadseregcsoportjával és Woyrsch hadtestével megtámadja az oroszokat. Keleten a 3. hadsereg egy része fedezi őket, másik része pedig bekapcsolódik a 4. hadsereg támadásába. Augusztus 10-én Conrad ismét rádión sürgette Kummert, hogy nyomuljon előre a Visztulához: „Az 1. hadsereg bal szárnya ma Annopolba ér, ahol híd fog épülni. Zawichostnál a híd mára elkészül. A Visztulán való átkeléshez a lehető legnagyobb erővel nyomuljon Zawichost és Annopol irányába, a 7. lovashadosztály és a 101. dandár főerőit augusztus 10-én a Visztula bal partján hagyva. A 110. Landsturm-dandár a Visztula bal partján Liasocynnál áll." Kummer azt válaszolta, hogy csak a 106. hadosztályt tudja előrevonni Ostrowiechez, a többi csapatnak pihenésre van szüksége. A Visztula elérése augusztus 15-e előtt lehetetlen. A 7. lovashadosztály augusztus 9-én Iłżában tartózkodott.

Az 1. hadsereg jelentette támadását Kraśnik irányában, a 101. Landsturm-dandár előrevonását Miseken át Kazimierzbe (a Visztula jobb partján) és a 110. Landsturm-dandár előrevonását a Kamiennától délre (a Visztula bal partján). Augusztus 11-én Conrad a légi felderítés révén értesült arról, hogy az oroszok Kraśnikból és Urzedówból északkeleti irányban visszavonultak. A Visztula bal partján, írja Conrad, augusztus 9-én a 7. lovashadosztály visszavetett Iłża alatt néhány kozákszázadot, de augusztus 10-én ezeket a századokat megerősítették és támadást indítottak a 7. lovashadosztály ellen, amely kénytelen volt visszavonulni Skarżysko Kamiennába (Iłżától nyugatra — *B. S.*). A német 4. Landwehr-hadosztály augusztus 11-én menetben volt Końskiéből Szydłowiecbe. A 106. hadosztály dandára augusztus 11-én elérte Stara Słupiát.

A Kraśnik melletti sikeres ütközetet Conrad jó kezdet-

ként értékelte, de az volt a véleménye, hogy az igazi nehézségek még hátravannak. Augusztus 11-én minden hadseregnek parancsot adott a további támadóharcra. Kummer hadseregcsoportját utasította, hogy minél előbb keljen át a Visztulán Zawichostnál, és az 1. hadseregtől balra támadjon annak alárendeltségében... A német Landwehr-hadtest továbbra is Ivangorod felé halad, és elhárítja az északról jövő csapásokat. Augusztus 12-én este 7-kor Kummer jelentette, hogy ezen a napon el kell érniük:

a 100. Landsturm-dandárnak Jakubowicét;

a 95. Landsturm-hadosztálynak Będzin—Opatówot;

a 106. Landsturm-hadosztálynak egyik dandárával Ostrowiecet, a másikkal Wierzbniket;

a 7. lovashadosztálynak Wąchockot.

A hadtest erősen elfáradt. A németek 4. Landwehr-hadosztálya augusztus 11-én (feltehetően) Szydlowiecben volt. Augusztus 13-án Conrad jelentéseket kapott, hogy a Visztula bal partján Terten tábornok 110. Landsturm-dandárát visszaszorították Tarnówtól délre. Kummer hadseregcsoportja erőinek egy részével még az augusztus 13-ra virradó éjszaka a dandár segítségére sietett, elérve a Jakubowice—Ostrowiec vonalat.

Így fejti ki az eseményeket Conrad volt vezérkari főnök. A hivatalos osztrák történészek a leírt események értékelésében egyetértenek Conraddal, de több, szerintünk érdekes kiegészítést is tesznek. Augusztus 12-én Terten tábornok, a 110. Landsturm-dandár parancsnoka jelentést küldött az 1. osztrák hadsereg parancsnokának. A jelentésből kiderült, hogy a parancsnok nem tudta, hogy augusztus 12-én dandára a 14. orosz lovashadosztály tüzérségi tüzébe kerülve meglehetősen rendezetlenül visszavonult Liasocyn felé... Szerencsére a hadseregcsoport már közel volt, így elejét vehette azoknak a következményeknek, amelyekkel ez a pánik járt volna.

Augusztus 10-én a gyalogsággal megerősített 14. lovashadosztályunk visszavetette a 7. lovashadosztályt a Kamienna mögé, amely csak akkor tudott visszatérni Ilża körzetébe, miután támogatást kapott a 106. Landsturm-hadosztály egyik dandárától. Kummer hadseregcsoportja augusztus 13-án pihenőt akart tartani, de szándékát nem tudta megvalósítani: Kummert megijesztette a 110. Landsturm-dandár kudarca.

 A dandár ugyanis augusztus 13-án Zawichostnál nem tudott

átkelni a Visztulán, s ezért sietve Liasocyntól északra húzódott vissza. Éjszaka Kummer útnak indította a 95. hadosztályt és a 106. hadosztály egyik dandárát. A 14. orosz lovashadosztály „szerencsésen" megérezte, hogy „a régi ellenség", a 7. lovashadosztály Iłża felől csapást akar rá mérni, és visszavonult a Kamienna torkolatától. Kummer csak augusztus 14-én adhatott pihenőt csapatainak. A 14. orosz lovashadosztály „régi ellensége" valóban arra gondolt, hogy Iłżánál megrendezi a 14. hadosztály „Sedanját". A Landwehr-hadtest történésze, Haye szerint a 7. lovashadosztály úgy vélte, hogy augusztus 12-én Iłża alatt egyetlen orosz lovashadosztály tartózkodik egy gyalogosdandárral és tüzérséggel, és ezeket a Woyrsch hadtestéhez tartozó Landwehr-egységek segítségével be lehet keríteni. A 4. Landwehr-hadosztály teljes készültségben sietve vonult Szydłowiecen át Iłża felé, hogy északról támadja meg az oroszokat, míg a 106. Landsturm-hadosztály egy dandárával megerősített 7. lovashadosztálynak délről kellett volna átkarolnia őket. „Így rontottak előre augusztus 13-án korán reggel a vidám és lelkes osztrák—magyar és német harcosok, hogy fegyverbarátságukat először pecsételjék meg közös harccal — írja emelkedett hangulatban Haye. Augusztus 13-án déltájban azonban kiderült, hogy Novikov, mint ez már gyakran előfordult, idejében visszavonult, ezúttal Zwoleń felé. Jól megértette, hogy a Landwehr-hadtest egységei szüntelenül készen állnak a harcra. Éjjel-nappal számítanunk kellett a váratlan támadásokra — az arcvonal, a szárnyak felől vagy a mögöttes területről —, a táborok, kis települések és menetoszlopok tűz alá vételére. Mihelyt azonban a hadtest egységei szétbontakoztak a harchoz, Novikov gyorsan eltűnt, és csak a falvakban a kozákjai gyújtotta tüzek, a leégett búzakévék mutatták, hogy merre ment."

„Amikor augusztus 13-án Iłża körül tisztázódott a helyzet — folytatja Haye —, Kummer csapatai parancsot kaptak, hogy induljanak el a Visztulához és keljenek át a jobb partra, ahol az oroszok elleni fő ütközet kibontakozott. Ugyanakkor a 4. Landwehr-hadosztály Wierzbicába vonult, s néhány napot itt is töltött, a Visztula irányában folytatva felderítést." Az osztrákok (a 7. lovashadosztály a 106. Landsturm-hadosztály egy dandárával) és a németek azt gondolták, hogy a 14. lovashadosztály a 72. tulai gyalogosezreddel

augusztus 10-től 13-ig Iłża alatt összpontosult. Így az osztrákok és a németek az üres várost rohamozták meg, pedig Iłżában augusztus 13-án még csak orosz tiszti járőr sem tartózkodott. Ugyanakkor, mint már mondottuk, a 14. hadosztály a 110. Landwehr-dandárt visszavonulásra késztette Liasocynhoz. Éppen ez félemlítette meg Kummer egész hadseregcsoportját. Haye elismerte, hogy a 14. lovashadosztály augusztus 13-án valójában Zwoleń körzetében volt.

Így kovácsolták össze az osztrákokat és a németeket a 14. lovashadosztály kezdeményező harccselekményei. Őszintén megvallom, akkoriban nem is sejtettem, hogy Iłżában másfél gyalogoshadosztályt és az egész 7. osztrák lovashadosztályt összpontosítják, hogy aztán augusztus 12-én a Tarnów alatti harcban az ellenség erős csapást mérjen az üres településre.

De térjünk vissza a Landwehr-hadtesthez. A hadtest 3. hadosztálya tovább menetelt előre két oszlopban. Augusztus 9-én a bal oldali oszlopával elfoglalta Zelówot, a jobb oldalival pedig Piotrkówot. Augusztus 10-én elérték Wolbórzt. Augusztus 11-én az egyik oszlop Tomaszówban volt, a másik Sulejówban. A Sulejówot elfoglaló oszlop vonata fogságba ejtette a gárda-repülőosztag kényszerleszállást végrehajtó pilótáját. A pilóta megerősítette azokat a korábbi értesüléseket, hogy Varsóból megindult az oroszok új, 9. hadserege, s ehhez tartozott a gárdahadtest is. Augusztus 11-én a Landwehr-hadtest parancsnokának az északról várható csapás miatt döntenie kellett, hogy északkelet felé forduljon-e és először megtisztítsa a bal szárnyát, vagy Radomba vonuljon. Woyrsch az utóbbi mellett döntött. A 8. hadsereg parancsnoka közölte, hogy Wrocławból a hadtest mögöttes területének fedezésére elindult Piotrków és Radomsko körzetébe a 21. Landwehr-dandár. Haye azt írja, hogy a napi menetteljesítményt fokozatosan 25 versztre kellett növelni, és augusztus 13-ig a 4. Landwehr-hadosztálynak mindössze két pihenőnapja, a 3. hadosztálynak pedig augusztus 17-ig csak egy pihenőnapja volt. Megjelentek a lemaradók és a betegek (például augusztus 14-én a 4. Landwehr-hadosztályban minden ezer fős zászlóaljra körülbelül 200 beteg jutott). Augusztus 13-án a 3. Landwehr-hadosztály elérte Gilówot, ahol két oszlopa egyesült (Radomtól nyugatra 45 versztnyire), a 4. hadosztály pedig Wierzbica faluban összpontosult (Radomtól délnyugatra 20 versztnyire).

A 14. lovashadosztályt augusztus 12-én éjféltájban hagytuk el, miután visszatért Zwoleń, Sycyn körzetébe, és nyugvásbiztosítást szervezett a Janów, Tczów Wybrance, Kazanów vonalon és tovább délkeletre az Iłżanka folyó mentén a Visztuláig. Úgy határoztunk, hogy augusztus 13-ra pihenőt rendelünk el a hadosztálynak és megvárjuk, hogy a 72. tulai gyalogosezred Lipskóból megérkezzen Ciepielówba. Augusztus 13-án reggel az ezredparancsnokoknak még egyszer írásban parancsba adtuk, követeljék meg a járőröktől, hogy vegyék fel a harcot az ellenséggel, bátran rohamozzák meg azt. A járőrök vezetőinek értésére adtuk, hogy ha kitérnek a harc elől, szigorú büntetésben részesülnek. Már említettem, hogy a felderítő századok és a tiszti járőrök parancsnokai a felderítésről visszatérve személyesen nekem tettek jelentést. Figyelmesen meghallgattam őket, majd azt kértem, hogy az elmondottakat konkrét bizonyítékokkal támasszák alá (az ellenség fogságba ejtett katonáival, a zsákmányolt okmányokkal, a megölt ellenséges katonák, tisztek válllapjával stb.). Ha ilyen bizonyítékokat nem mutattak fel, akkor megmagyaráztam a járőrök parancsnokainak, hogy kellemetlen volna jelentést tennem vakmerő felderítésükről, tehát nem számíthatnak dicséretre és kitüntetésekre. Így értem, hogy a véghezvitt hőstettek konkrét bizonyítékai nélkül a járőrök és a felderítő századok parancsnokai már nem jelentkeztek nálam.

El kell mondanom, mit jelentett a nyugvásbiztosítás a lovasságnál. A nyugvásbiztosítás általában egy őrszakasz volt. Ha figyelembe vesszük, hogy a szakasz embereinek egy része a lovaknál maradt, az ellenség visszaverésére a legjobb esetben 15—16 fő maradt. A nyugvásbiztosítás tehát nem volt különösebben erős. Inkább erkölcsi jelentősége volt, mint amennyire tényleges tűzsorompónak lehetett tekinteni. De sem az osztrák, sem a német járőrök nem tudták áttörni ezeket a biztosításokat. Ez tisztán pszichikai okokkal magyarázható. Ha a lovasjárőrt puskatűzzel fogadták, a járőr parancsnoka az esetek többségében úgy ítélte meg, hogy tűzerős gyalogsággal találta magát szemben, amelyet lovasrohammal elképzelhetetlen áttörni. Ez volt a vélemény az orosz, az osztrák és a német lovasságnál. Ez ellen is fel kellett venni a harcot és járőreinket aktív tevékenységre szoktatni. Augusztus 13-án reggel lehordtam a tiszti járőr parancs-

nokot a helyi lakosságtól szerzett hírekre épülő jelentéséért, hogy Iłżánál megjelent egy gyalogoshadosztály. Mint megtudtuk, Iłżánál augusztus 13-án egy lovashadosztályt és másfél hadosztálynyi gyalogságot vontak össze. 1914 novembere óta nem találkoztam ezzel a tiszttel. Most a legőszintébben elnézését kérném a lehordásért, és tisztelettel megszorítanám a kezét. A hírek megelőzték a német és osztrák csapatokat. Ezért nem hittem mindenféle hírnek.

A határőrök lovasszázadától nyugatra kiküldött felderítők Radomban német lovasjárőrökkel találkoztak. A németek kelet felé nyomulásáról értesülhettünk a hadműveleti összefoglaló jelentésekből és az 5. lovashadosztály tisztjeitől, akik több különböző számozású ezredet említettek. A Wierzbicába kiküldött felderítők még nem hoztak adatokat. A kozákezred tiszti járőrének parancsnoka, aki augusztus 4-én indult Ozarówból, Ivangorodon át megérkezett a 13. lovashadosztályhoz. Jelentést téve a Visztula jobb partján kialakult helyzetről, közölte, hogy saját szemével látta a Kraśnik alatti harcot, és nemcsak a 13. lovashadosztály, hanem még a 14. hadtest visszavonulását is Lublinba. Új helyzet alakult ki tehát. Kiderült, hogy a 14. hadosztály helyesen járt el, amikor augusztus 12-én észak felé hátrált, és nem üldözte déli irányban az osztrákokat, ahogy ezt a 4. hadsereg számunkra megszabta. A Tarnówban hagyott kozák felderítő század jelentette, hogy az osztrák gyalogság Liasocynből ismét a Kamienna folyó felé nyomul előre és visszaszorítja a századot, amely kénytelen átkelni a folyó északi partjára. Az ellenség ismét hidat ver Józefówval szemben.

Ivangorodból értesítést kaptunk, hogy a Visztula bal partján, a város körzetében helyezkedik el a vasúton Kisinyovból odaszállított 8. lovashadosztály, és járőröket küld ki Radom felé. Wierzbica közelsége miatt Kazanówban megerősítettük a nyugvásbiztosítást, amely most már két ulánusszázadból, a 72. tulai ezred egy századából és a 14. hadosztály két géppuskájából állt (Kazanów a körzet legjobb útjainak csomópontja volt). Augusztus 13-án a hadosztály törzsét Radommal összekötő távbeszélő egész nap jól működött, estére azonban felmondta a szolgálatot. Az augusztus 14-re virradó éjszaka 2 óra körül a hadosztálytörzs ügyeletes tisztje felköltött és jelentette, hogy a Radomban levő

határőr lovasszázadnak átadott két motorkerékpáros egyike rossz híreket hozott. Utasítottam, hogy vezesse hozzám. Belépett egy sapka, derékszíj és fegyver nélküli huszár, és rögtön nagy hangon rákezdte: „Hogy mi volt ott! Jaj, hogy mi volt ott! Hogy mi volt ott!" Végül is meguntam a fecsegését és szigorúan rákiáltottam: mondja el, hogy szökött meg Radomból. A huszár mindjárt észretért és elmondta, hogy a 72. tulai gyalogosezred zászlóalja pánikba esve megfutamodott Ivangorod felé, a határőrök pedig Radomban maradtak. Arra a kérdésemre, hogy miért ilyen zilált a külseje, a motorkerékpáros jelentette, hogy a sötétben félredobva a motorkerékpárt felugrott egy hátaslóra. Leszidtam amiért otthagyta motorkerékpárját és a másik motorkerékpárost, majd fölkeltem és jelentést adtam le a történtekről, egy tisztet pedig gépkocsira ültettem, hogy derítse fel a radomi helyzetet. A tiszt másnap reggel tért vissza és a határőrszázad parancsnokától kapott tájékoztatás alapján a következőket jelentette. A határőrök járőrei augusztus 13-án Radomtól nyugatra egész nap csatároztak a német járőrökkel és visszaszorították őket. A kormányzó és a rendőrség még a városban volt, de már elterjedtek a hírek, hogy a németek gyorsan közelednek, ami megrémítette a lakosságot. A 72. tulai gyalogosezred zászlóaljának parancsnoka elhatározta, hogy a zászlóaljat kivonja a városból és tőle keletre foglal állást, a határőröknek pedig megparancsolta, hogy maradjanak a várostól nyugatra. Tudomást szerezve a zászlóalj kivonulásáról, a kormányzó elhagyta a várost, a rendőrség pedig szekereken követte őt, a zászlóalj menetoszlopa elé kerülve. Amikor a rendőrök a sötétség beálltával erdőbe értek, az út szélén keletről Radom felé tartó lovasjárőrökkel találkoztak. Németeknek nézték őket, tüzet nyitottak és „Németek!" felkiáltással futásnak eredtek kelet felé. Lövéseikre és kiáltozásaikra felfigyelt a zászlóalj is, pánik tört ki és az egész zászlóalj elmenekült Ivangorod irányában. A határőrök viszont Radomban maradtak, a város nyugati szegélyén.

Augusztus 14-én járőreink Wierzbicától keletre beleütköztek a németek nyugvásbiztosítóiba. Így augusztus 14-én a Wolanów (Radomtól 11 kilométerre nyugatra), Wierzbica arcvonalszakaszon a hadosztály felderítése megállapította, hogy közeledik Woyrsch lovassága és gyalogsága.

Ivangorodból értesítést kaptunk, hogy a 8. lovashadosztályt átirányítottuk Zwoleń körzetébe, ahová délután 3 óra körül meg is érkezett.

A hadosztálytörzs ezen a napon már reggeltől a parancsnoki harcállásponton tartózkodott a Sycyntől délnyugatra húzódó erdőben, a dandárok pedig a harcállásponttól északra és délre helyezkedtek el, készen arra, hogy támogassák a nyugvásbiztosítókat. Délután 2 óra körül egy szekér hajtott át az erdőn, ahol a hadosztálytörzs települt. A szekéren a lovakat hajtó paraszt mellett egy tiszt és egy altiszt ült. Kimentem az erdőszélre és megkérdeztem a tisztet, hogy kiféle-miféle. „A 8. lublini huszárezred tisztje vagyok... mindössze ennyien maradtunk a járőrömből" — felelte komoran a tiszt. Amikor kikérdeztem, hogy hol történt ez, elmondta, hogy augusztus 13-án éjszaka Radom felé közeledett és erdőn haladt keresztül, amikor hirtelen gyalogság vette körül és az egész járőr megsemmisült. Rájöttem, hogy ez a járőr lehetett zászlóaljunk pánikba esésének az oka, s azt tanácsoltam a tisztnek, hogy menjen Zwoleńbe, ott megtalálja nemcsak az ezredét, hanem valószínűleg a járőrét is.

Augusztus 14-én este a hadosztályparancsnokot és a hadosztálytörzs főnökét Zander tábornok, a 8. lovashadosztály parancsnoka mint rangidős magához rendelte Zwoleńbe. Este Ivangorod erődjének komendánsától, aki korábban a 78. gyalogoshadosztályban annak a 2. dandárnak a parancsnoka volt, amelyhez a 72. tulai ezred is tartozott, táviratot kaptam, hogy kezdenek megérkezni az erődbe a „radomi szökevényeink", értve ezen a 72. ezred zászlóalját. Azt kérdik, mit csináljanak velük. A hadosztályparancsnok és a törzsfőnök nem volt ott, így a magam nevében keményen azt válaszoltam táviratilag a tábornoknak, hogy a szökevények nem a „mieink", hanem az „övéi" (mint a tulaiak dandárának parancsnokáé), és kértem, gyűjtsék össze és küldjék Zwoleńbe őket. Augusztus 15-én estére a zászlóalj már Zwoleńban volt és alapos fejmosás után megindult Ciepielówba, hogy csatlakozzon az ezredhez.

Éjszaka visszatért Zwoleńból a törzshöz a hadosztályparancsnok és Drejer. Néhány újdonságot is közöltek. A Délnyugati Front utasítására Ivangorodban kellett kirakodnia
 Irmanov tábornok 3. kaukázusi hadtestének, és ennek ren-

delik alá a 8. és a 14. lovashadosztályt. A megerősített hadtestnek Radomtól nyugatra és délnyugatra kell támadnia. Irmanov tábornok megérkezéséig a 8. lovashadosztály parancsnoka mint rangidős átveszi mindkét lovashadosztály parancsnokságát. Zander korábban az 5. lovashadosztály élén állt, és ennél a hadosztálynál volt dandárparancsnok Novikov. Novikov már hozzászokott, hogy Zandert parancsnokának tekintse, ezért semmi kifogást sem emelt az alárendelés miatt. Másképp ítélte meg a dolgot Drejer, s lefestve Zandert és törzsfőnökét, Odnoglazkov ezredest, eléggé élesen megfogalmazta, hogy nem alkalmasak a parancsnokságra. Amikor néhány nap múlva mindkettőjükkel megismerkedtem, el kellett ismernem, hogy Drejernek igaza van. Sem Zander, sem törzsfőnöke nem volt kezdeményező típus, s nem nagyon voltak otthon a lovasharcászatban. Természetesen, nem tudtak megbirkózni a feladatokkal a Visztula bal partján. Féltek a lovasságot gyalogosan alkalmazni, mindig azt a pillanatot várták, amikor lovasrohamot vezényelhetnek, és mivel ez a pillanat nem jött el, a tétlenséget választva tüzérségi tűzzel igyekeztek kivágni magukat.

Augusztus 15-e Woyrsch csapatainak várásával és felderítésével telt el. A német lovasjárőrök száma megszaporodott, de sehol sem tudták áttörni nyugvásbiztosítóink vonalát. A déli felderítő század a Kamienna folyótól azt jelentette, hogy az osztrákok Józefównál átkeltek a jobb partra, és gyalogos élegységeikkel a Visztula bal partján elérték a Glina, Pawlowice vonalat. Hogy a Visztula jobb partján, Lublin körzetében mi történt, azt nem tudtuk.

Az ellenség (a németek) tehát mindössze egynapi menetre volt a hadosztály kazanówi nyugvásbiztosításától. Augusztus 16-án délután 1 óra körül a 8. lovashadosztály parancsnoka utasította Novikovot, hogy a 14. lovashadosztállyal és a 72. tulai ezreddel nyomuljon előre a Kamiennához, támadja meg és vesse vissza délre a Visztula jobb partjára átkelő osztrák egységeket. 37 kilométeres menetet kellett tehát megtenni dél felé, majd harcba lépni, miközben egynapi menetre legalább egy német gyalogosdandár állt. Felmerült a kérdés, ki fogja fedezni a hadosztály szárnyait és hátát a déli irányban folytatott harc idején (az 1. lovashadosztály nem vállalta ezt a feladatot). Úgy határoztunk, hogy a 14. hadosztály és a 72. gyalogosezred elővédje a korábbi vonalon (Janów,

Kązanów) marad, augusztus 16-án pedig előrenyomulunk Dąbrówka, Wola Solecka, Katarzyca körzetéig, tehát a gyalogság 10, a lovasság pedig 16 kilométert menetel, augusztus 17-én pedig megtámadjuk az ellenséget.

Délután 3 órakor a hadosztály egységei és a 72. ezred megindult délre, s az éjszakát már a kijelölt körzetben töltötték. A felderítés szerint az ellenség a Kamienna mögött ugyanott helyezkedett el, mint augusztus 12-én, északra csak előretolt gyalogoserőket küldve ki. Tevékenységi tervünk ugyanaz volt, mint a Tarnów melletti első csatában. A hadosztálytörzs este 10-ig kiadott minden utasítást a második csatára. Augusztus 17-én reggel 6 órakor az egységek megindultak: a 2. dandár a határőrökkel és a 23. lovasüteggel Lipskón át Słuszczyn felé, az 1. dandár a 4. tábori üteggel Sadkowice irányában, a 72. gyalogosezred pedig az 5. üteggel Solec és tovább Sadkowice felé, élén azzal a zászlóaljjal, amely megfutott Radomból (azt a parancsot kapták, hogy vérrel mossák le a szégyent).

Az 1. dandár visszaszorította Sadkowicéből az ellenség gyalogos felderítőit, gyorsan elfoglalta Pawłowicét, s a 4. tábori üteg (8 löveg) tűztámogatásával lóról szállt alegységeivel megtámadta Pawlowska Wola falut. A 2. dandár a határőrökkel zavartalanul összpontosította erőit a 202,0-es magaslat mögött, majd az üteget a 174,3-es magaslattól északra állásba rendelve lóról szállva megrohamozta az ellenséges elővéd harcbiztosítását Zęmborżyn és Ciekaziewice faluban. Az osztrák egységek kiverése Pawlowska Wolából nem volt olyan könnyű feladat, mint az augusztus 12-i csatában. Délelőtt 11 órakor tüzérségi támogatással az osztrákok ellenlökésre indultak, gyalogságuk sűrű láncai megjelentek a Pawlowska Wolától nyugatra levő magaslaton. Az ellenséges tüzérség lőtávolsága kisebb volt a miénkénél. Az 1. dandár gyenge, lóról szállt alegységeinek (nagyjából két gyalogosszázadnak — *B. S.*) roham helyett egyelőre védekezniük kellett, kitartva a tulaiak megérkezéséig. A 18. dandár 4. tábori ütege sietett a segítségükre, jól célzott tüzével többször lesöpörte az osztrákok láncát a magaslatról. Zęmborżyn és Ciekaziewice elfoglalása után a 2. dandár tűzharcot folytatott a Kamienna átkelőhelyéért, az ellenség azonban keményen megvetette lábát a folyótól délre húzódó erdőszélen.

Déltájban a 23. lovasüteghez csatlakozott a tulaiakkal megérkező 5. ezredközvetlen üteg is. A tulaiak megkezdték a szétbontakozást Pawłowicétől délre. A Janówtól délre elhelyezkedett osztrák üteg elhatározta, hogy tüzelőállást változtat, közelebb kerülve a gyalogsághoz. Az állásváltoztatás közben felfedett ütegre azonban 22 löveg tüze zúdult, és 15 perc alatt az ütegből nem maradt más, mint szétroncsolt lövegek, kiborult lőszeresládák. Jól látszottak a szertefutó emberek. A hadosztálytörzs bevetette utolsó lovastartalékát, két századnyi kozákot, Ciekaziewicétől nyugatra az osztrákok hátába irányítva őket. A tulaiak három zászlóalja pedig döntő rohamra indult Pawłowicéből Pawlowska Wola ellen, amelyet a bal szárnyról kezdett átkarolni a 14. hadosztály 1. dandára. A heves puska-, géppuska- és a tüzérségi tűz ellenére a támadók gyorsan nyomultak előre. Délután 3 órakor a tulaiak és az 1. dandár 30 foglyot ejtve, visszaszorította a Kamienna folyó mögött szívósan védő osztrák gyalogságot. Az osztrákok, hogy megállítsák a kozákok előrenyomulását a Kamienna déli partján, harcba vetették lovasságukat. Délután 2 óra tájt a Janówtól délre levő magaslat gerincén szétbontakozott lovasezred jelent meg, s a magaslatról leereszkedett a szétlőtt üteghez. Hamarosan azonban, a tüzérségi tüzet nem állva, az osztrák lovasezred elrejtőzött a Tarnówtól északra levő ligetekben. Az ezrednek ez a manővere érthetetlen volt, megjelenése azonban arra figyelmeztetett, hogy a közelben tartózkodhatnak a 7. osztrák lovashadosztály más lovasegységei is.

Mivel a 14. lovashadosztály parancsnokságának már semmilyen lovas tartaléka nem volt, a két század kozák parancsot kapott, hogy térjen vissza a Kamienna déli partjáról, s fedezze a hadosztály jobb szárnyát, két századot pedig kivontunk a láncból, hogy lóra ültessük őket.

Délután 3 órára tisztázódott, hogy az ellenség makacsul ellenáll, s hogy erői meghaladják a 7. lovashadosztály egységeinek támogatásával harcoló egyetlen gyalogosdandár létszámát. Az ellenség főállása az uralkodó magaslatokon húzódott. A csata hosszabb ideig is eltarthatott, minthogy a 14. hadosztály parancsnokának nem volt elegendő ereje a csapások erejének fokozására. Azt sem remélhettük, hogy a 8. lovashadosztály szívósan ellenáll Zwoleńnél. Elsősorban tehát a saját erőnkre kellett számítanunk, hogy átkelhessünk a Visz-

tula jobb partjára. A jobb parton lángoló tüzek meggyőzték a hadsereg törzsét, hogy a csata nem Kraśniknál, hanem Lublinnál folyik. Ebben a helyzetben a hadosztály parancsnoksága úgy határozott, hogy elhagyja a csatateret és visszatér körzetébe, Zwoleńtől délre. Parancsot adtunk a tulaiaknak, hogy délután 5 óráig gyűjtsék össze sebesültjeiket és halottaikat, és vonuljanak vissza Wola Soleckához. A 14. lovashadosztály este 6 óráig fedezte a gyalogság kivonását, majd maga is megindult észak felé Sycyn körzetébe, és augusztus 18-án éjjel 1 óra körül meg is érkezett.

A foglyok (mintegy 30 fő) gyors kihallgatása során fontos értesülésekhez jutottunk. Megtudtuk, hogy Józefównál Kummer csoportjának mintegy két Landsturm-hadosztálya (állítólag a 95. és a 106. hadosztály) kel át a Visztula jobb partjára; e hadosztályok 13., 15. és 31. ezredei augusztus 17-én részt vettek a Tarnów melletti csatában. A hadosztályok régi ágyúkkal és új tarackokkal vannak felszerelve, hadosztályonként összesen 12—16 löveggel. Itt tartózkodott a 7. osztrák lovashadosztály is.

A 14. lovashadosztály biztosító erői visszaverték az ellenség próbálkozásait, hogy a védelmet lovas felderítő alegységekkel áttörje. Hadosztályunk törzsének a 8. lovashadosztálynál tartózkodó összekötő tisztje jelentette, hogy augusztus 17-én reggel a 8. lovashadosztály egyetlen oszlopban megindult Radom felé a Zwoleńből Radomba vezető úton, de a város peremén elővédjeit puskatűzzel fogadták. A hadosztály — a lóról szállt elővédek támogatására két, ugyancsak lóról szállt századot kiküldve — a tüzérséggel együtt tétlenül vesztegelt Radom előtt, majd a nap második felében visszavonult Zwoleń körzetébe. Végül az 5. lovashadosztály összesítő jelentéséből megtudhattuk, hogy okmányszerűen bizonyítható a 3. Landwehr-hadosztály támadása Piotrkówból Skierniewice és Varsó irányában, Woyrsch hadtestének 4. hadosztálya pedig Radomskón és Końskién át Radom és Ivangorod felé nyomult előre.

A 14. lovashadosztály parancsnoka Zandertől semmiféle utasítást sem kapott, ezért az augusztus 18-ára virradó éjszaka Drejer útnak indult Lublinba a 4. hadsereg törzséhez, hogy tájékozódjék a Visztula bal partján kialakult helyzetről. Augusztus 18-án dél körül a 72. tulai gyalogosezred Ciepielówhoz vonult. A 14. lovashadosztály parancsnokát utasí-

tották, hogy a gyalogosezredet küldje Zwoleńbe és bocsássa a 8. lovashadosztály parancsnokának rendelkezésére. A tulaiak augusztus 18-án este a 8. lovashadosztállyal együtt Zwoleńtől nyugatra rendezkedtek be védelemre. Hogy a 14. lovashadosztálynak hogyan kell részt vennie ebben a védelmi harcban, azt Zander tábornok nem közölte. Az igazat megvallva nem törte ezen a fejét a hadosztálytörzs sem, mert arra számított, hogy manőverrel tartóztatja fel Woyrsch gyalogságát. Ugyanakkor Kazanównál a 14. hadosztály biztosító erői augusztus 18-án már visszaverték a német gyalogság rohamát. A felderítés megállapította, hogy Niedarczównál egy dandárnyi ellenséges gyalogság tüzérségével együtt éjjelezik.

Augusztus 18-án éjjel visszatért a hadosztálytörzshöz Drejer. Tájékoztatott bennünket a jobb parton lezajló harci cselekményekről; közölte, hogy a lovasság és a 72. gyalogosezred vezetését átveszi a 14. lovashadosztály parancsnoka.

Augusztus 19-én este 7 óra tájt, amikor a hadosztály Sycyntől északra állt, északnyugati irányban átrepült felette egy repülőgép. A hadosztály csapatai meglátva az első repülőgépet, 3000 puskából tüzet nyitottak rá. A nyugvásbiztosító őrstől vágtában egy kifulladt határőr érkezett és jelentette, hogy Tczówtól, Wybraniectől nyugatra a repülőgép leszállt. 45 perc múlva a törzs harcálláspontjára hozták a foglyul ejtett repülőhadnagyot. Arra a kérdésre, hogy honnan hová tartott a repülőgép, a hadnagy azt felelte, hogy Kraśnikból indult, az 1. hadseregtől. Radomba repült Woyrschhoz az összeköttetés fenntartására. Átnéztem a fogoly okmányait és semmi érdekeset nem találtam bennük. Az összekötő tisztek körülvették a fogoly hadnagyot és rövid irhabundáját vizsgálgatták. Valamelyik tiszt megtapogatta a bunda gallérját és felfedezte, hogy valamit bevarrtak abba. Elővettem a zsebkésemet, és szó nélkül odaadtam a hadnagynak. Az levette a bundát, lefejtette a bélést, és átadta az 1. osztrák hadsereg parancsnokának Woyrsch tábornokhoz intézett levelét. A levélben az állt, hogy Kummer csoportja augusztus 16-án és 17-én átkelt a Visztula jobb partjára, és az oroszok Lublin alatti végleges vereségéhez célszerű Woyrsch hadtestének is átkelnie a jobb partra. 17-től Kummer csoportjának fő erői Opolénél[18] harcolnak, kisebb részüket pedig a Visztula bal partján augusztus 17-én megtámadták az

oroszok (valószínűleg a 14. lovashadosztály), de a támadást visszaverték. Kívánatos a porosz hadtestet Solec, Józefów felé és a keleti partra irányítani, hogy egyesüljön az 1. hadsereggel. Ezt a fontos értesülést azonnal továbbítottuk a 4. hadsereg törzséhez.

Déltájban távirat érkezett, amelyben a 8. lovashadosztályt és a 72. gyalogosezredet Novikov tábornoknak rendelték alá.

Itt egyelőre meg is állunk és megnézzük, mi történt a valóságban az ellenség oldalán.

Conrad kételkedett a 8. német hadseregnek Siedlce irányában mérendő csapásában. Ki akarta használni a Lublin alatt elért sikert, ezért augusztus 18-án táviratilag ismét sürgette Kummert, hogy keljen át a Visztulán.

Az 1. hadsereg úgy akarta kiaknázni sikerét, hogy nem arcból támadja meg az orosz 4. hadsereg erős állásait, hanem átkarolja mindkét szárnyát: a keletit az 5. hadtesttel, a bal oldalit Kummer csoportjával. Augusztus 15-én Kummer jelentette Conradnak, hogy délután 4 órakor csoportjának egy részével megkezdi az átkelést a Visztula jobb partjára, főerőivel pedig még aznap estére megérkezik az Opolétól délre fekvő körzetbe. Kummer jelentése szerint a csoport parancsnoksága augusztus 15-én korán reggel Tarnówban lesz. Augusztus 16-án az 1. hadsereg parancsnoka értesítette Conradot: utasította Kummert, hogy Opolén át nyomuljon Niezabitów irányában és a nyugati szárnyon üldözze az orosz csapatokat. Ugyanakkor Dankl azt követelte, hogy neki rendeljék alá a német Landwehr-hadtestet, amely augusztus 16-án eléri Radomot. Az 1. osztrák hadsereg parancsnoka azt javasolta, hogy augusztus 18-án a déli oszlop Zwoleńen át nyomuljon előre a Visztulához, és keljen át rajta Kazimierz mindkét oldalán. Augusztus 18-án Dankl jelentette, hogy bár augusztus 17-én Kummer csoportja elfoglalta Opolét, további előrenyomulása kelet felé sikertelen maradt, ezért Kummer megerősíti állásait. A Landwehr-hadtest utasítást kapott, hogy csatlakozzon az 1. hadsereghez. Az 1. hadsereg törzsének ez az utasítása, úgy látszik, nem jutott el a Landwehr-hadtesthez. Ezért Conrad a német összekötők útján a következő értesítést küldte: a Visztula nyugati partján augusztus 17-én folytatódott az ütközet. A később ismertté vált lovasparancsnok, Novikov tábornok vezetése alatt álló na-

gyon tevékeny 14. lovashadosztály megtámadta az ismét a Kamienna torkolata felé előrenyomuló 110. Landsturmdandárt, hogy minél távolabb tartsa Ivangorodtól. A 106. Landsturm-hadosztálynak a Visztulán átkelő 2. dandára, közölte Conrad, tüzérségével támogatást nyújtott, hogy szétszórják Novikov zavaró lovasságát.

A háború történetével foglalkozó osztrák hivatalos könyvek megjegyzik, hogy Kummer csoportjának átkelését többször is akadályozták. Ezek a könyvek leírják Kummer élővédegységeinek harcait a 18. orosz hadtest hasonló egységeivel, melyek során az oroszoknak nem sikerült megakadályozniuk Kummer átkelését Józefównál. Az 1. osztrák hadsereg parancsnoka nem táplált semmiféle illúziót Kummer csapatainak harcképességét illetően, ezért arra törekedett, hogy megerősítse őket a Landwehr-hadtesttel. A hadtest 4. hadosztályának már augusztus 20-án meg kell kezdenie az átkelést, amelyet ismét a 110. Landwehr-dandárnak, valamint a 7. lovashadosztály két lovasüteggel megerősített 20. dandárának kellett biztosítania.

De térjünk vissza Woyrsch Landwehr-hadtestéhez, amelyhez Dankl oly nagy reményeket fűzött.

A Landwehr-hadtest krónikása azt írja, hogy miután augusztus 13-án Iłża körzetében nem sikerült bekeríteni a 14. orosz lovashadosztályt, a 4. Landwehr-hadosztály a hadtest törzsével együtt átvonult Wierzbica, innen pedig augusztus 16-án Skaryszew körzetébe. Augusztus 16-án a 3. Landwehr-hadosztály rövid harc után (nyilván a határőrökkel — *B. S.*) benyomult Radomba. Csakhamar ide érkezett törzsével Woyrsch is. Estére a kormányzó francia stílusban berendezett irodájában már Woyrsch és törzsfőnöke ült. Mivel fogalmuk sem volt az általános helyzetről, azt találgatták, hogy mit tegyenek.

Haye azt írja, hogy a Landwehr-hadtestet valójában már néhány napja erős orosz lovassági osztagok vették körül. Összeköttetése az osztrák és a német csapatok parancsnokságával megszakadt. A helyzet zavaros volt, így a parancsnok úgy döntött, hogy augusztus 19-ig pihenteti a hadtestet.

A későbbiekben Haye elemzi a hadtest alkalmazási lehetőségeit. Ezek a véleménye szerint, a következők voltak:

1. A hadtestnek keleti és délkeleti irányban kell haladnia Zwoleńen át Nowe Aleksandriába vagy Kazimierzbe, hogy

közvetlen segítséget nyújtson Dankl csapatainak. Haye gondolatmenete szerint a csapatok két nap alatt elérhetik a Visztulát, ámde felmerül a kérdés, hogyan keljenek át rajta. A hidat az osztrákoknak vagy a hadtest utászainak kellett felépíteniük; ugyanakkor figyelembe kellett venni, hogy Ivangorodból az oroszok valószínűleg megpróbálják meghiúsítani a hídépítést. Woyrsch azt tartotta feladatának, hogy segítsen az osztrákoknak, sorsát azonban nem köthette össze az osztrák—magyar csapatokéval, mert a 8. német hadsereg parancsnokságának volt alárendelve, s így e hadsereg hadműveleteit kellett támogatnia.

2. A hadtest parancsnoksága megkülönböztetett figyelmet fordított arra, hogy észak vagy északkelet irányú csapással valószínűleg támogatnia kell a 8. német hadsereget, amikor az a Narewen át üldözni fogja az oroszokat. Augusztus 18-tól a 8. hadsereg sikeresen harcolt az oroszokkal Kelet-Poroszországban, de nem lehetett tudni, vajon a harcok hogy végződnek. Moltke és Conrad még békeidőben megvitatták a közös tevékenységet, és nem tartották lehetetlennek a 8. német hadsereg csapását déli irányban. Ez esetben a Landwehr-hadtest északi irányban mért csapásával segítette volna a 8. hadsereg feladatát, és egyidejűleg csökkentette volna az osztrákokra nehezedő orosz nyomást.

3. Augusztus 17-re lehetségesnek vélték, hogy a hadtest északnyugati és nyugati irányban tevékenykedhet. Már augusztus 11-én kaptak híreket arról, hogy Varsótól nyugatra orosz csapatokat összpontosítanak, augusztus 12-én pedig a kaukázusi lovashadosztály elfoglalta Łódźt. Egy pilóta augusztus 13-án jelentést tett az Opatów melletti, Kalisztól keletre lezajlott tüzérségi párbajról. Augusztus 15-én egy lovashadosztály észak felé Radomsko irányában támadott.

Ezeket az elgondolásokat még nem tisztázták, amikor augusztus 18-án 9.30-kor a légi felderítés jelentette, hogy orosz hadosztályok nyomulnak előre a Zwoleńből Radomba vezető úttól délre, a Skaryszewnél levő Landwehr-hadosztállyal szemben (szerintünk ez a 8. lovashadosztály augusztus 17-i Radom elleni támadása volt — *B. S.*). Az értesüléseket 10.15-kor a légi felderítés ismét megerősítette. A pihenőben levő Landwehr-hadtestet riadóztatták, a 4. hadosztály
 védőállást foglalt Skaryszewtől északkeletre. A 3. hadosztály

a Zwoleńbe vezető úttól északra gyülekezett, hogy átkarolja az ellenséget. A hadtestparancsnok délelőtt 10 órakor Radom nyugati szegélyén tartózkodott. A Zwoleń felé kiküldött lovasfelderítők csak 5 kilométert tettek meg, az orosz lovasság erős függönyén át nem tudtak messzebbre hatolni. A repülőgép légcsavarja a második leszállásnál megsérült. Délután 4 óra körül a 4. Landwehr-hadosztály jelentette, hogy az oroszok ismét visszavonultak Zwoleńbe, a hadtest pedig megállt az Odrzywók, Klwatka vonalon. A törzs este 6-kor visszatért Radomba. Ott két táviratot kapott. Az elsőt, Dankl táviratát Kielcén át továbbították. Dankl azt kérte, hogy sürgősen induljanak Józefów felé. Ez a kérés érthetetlen volt, mivel a Kummer csoportjához kiküldött összekötő tiszt Nowo Aleksandriát jelölte meg. A távirat semmiféle magyarázatot nem fűzött a kéréshez. A 8. hadsereg parancsnokától érkezett másik távirat hírt adott a tannenbergi győzelemről, befejezése pedig így hangzott: „Az osztrák—magyar főparancsnokság közölte velem, hogy a Landwehr-hadtest az 1. hadseregnek van alárendelve és át kell kelnie a folyón. A 8. hadsereg parancsnoksága egyetért ezzel". A táviratban egyetlen szó sem esett arról, hogy a 8. hadsereg egyetért a Landwehr-hadtest alárendelésével az 1. hadsereg parancsnokának, bár ugyanezek a táviratok arról sem szóltak, hogy a 8. hadsereg számít a Landwehr-hadtest támogatására. Tehát az osztrákok helyzetének tisztázatlansága és a félelem, hogy elszakad tőlük, Woyrscht arra a következtetésre vezette, hogy a legjobb a hadtestet a Visztulától nyugatra hagyni. A Landwehr-hadtest parancsnoksága augusztus 17-én este még egyszer tájékoztatást kért a 8. hadsereg parancsnokától az általános helyzetről, mivel helytelennek tartotta, hogy a hadtestet az 1. hadseregnek rendelték alá.

Kiderül tehát, mennyire nem akarta Woyrsch, hogy az osztrákoknak rendeljék alá, és mennyi drága idő veszett kárba az osztrák—német parancsnokság számára oly súlyos helyzetben. Amikor a személyi presztízsről volt szó, súrlódások nemcsak az orosz, hanem a magasztalt német hadseregben is előfordultak.

Úgy határoztak, hogy augusztus 19-én még pihentetik a hadtestet, és csak a 18. Landwehr-dandár kapott parancsot, hogy induljon el Końskieból Szydłowiecbe.

Augusztus 19-én két osztrák tiszt érkezett, és beszámolt

az általános helyzetről: a 2. és a 3. osztrák hadsereg visszavonult Lvov alá, a 4. hadsereg pedig Komarównál sikeres csatát vív. Az 1. osztrák—magyar hadsereg Kraśniktól visszavetette az ellenséget Lublinba, itt azonban nem tudja áttörni az oroszok megerődített állásait. A hadsereg nyugati szárnyán Kummernek még ellencsapással is szembe kellett néznie. A keleti szárnyon a 10. hadtest a 4. hadsereggel együtt küzd. A Landwehr-hadtestnek segítséget kell nyújtani neki. A hadtest megérkezésekor az 1. hadsereg megindítja az általános támadást. Most már félre kellett tenni a hadtestparancsnok döntéseinek helyességével szemben támasztott kétségeket. Természetesen jobb lenne Nowo Aleksandrián vagy Kazimierzen át csapást mérni, de mivel az 1. hadsereg parancsnoka többször is kifejezte azt a kívánságát, hogy Józefów irányába menjenek, a hadtest ebben az irányban fog előrenyomulni. Azt a lehetőséget sem lehet elvetni, hogy a hadtestet Dankl hadseregének keleti szárnyán alkalmazzák. Augusztus 19-én délután a hadtest Kummernál levő összekötő tisztje még egyszer megerősítette az 1. hadsereg kívánságát, hogy a hadtest Józefównak tartson. Végül késő este megérkezett a 8. hadsereg parancsnokának hivatalos beleegyezése a hadtest visztulai átkelésébe. Így aztán Woyrsch Landwehr-hadteste sietve megindult, hogy megsegítse szövetségesét.

Feljegyzéseimben az olvasó ne keresse a galíciai csata történetét. Azt mondom el, amit magam is átéltem és ehhez csak illusztrációképpen ismertetem, mi történt valójában ellenségeink oldalán. Hogy az orosz felső parancsnokságban milyen benyomások alakultak ki, akkor ezt nem tudhattam. Most azonban az olvasó tájékoztatására röviden ezzel is foglalkozom.

1914. július 26-tól augusztus 4-ig nagyjából 8 nap telt el. Ez idő alatt jóvá lehetett tenni a Délnyugati Front hadászati szétbontakozásában elkövetett hibákat, mindenekelőtt meg lehetett erősíteni a 4. hadsereg jobb szárnyát.

De Alekszejev semmilyen intézkedést nem tett, Nyikolaj Nyikolajevics pedig a Berlin elleni hadjárat tervét szövögette, holott a szárnyak mindkét arcvonalon a „levegőben lógtak". Két döntést lehetett volna hozni: vagy megerősítik Szamszonov hadseregének bal szárnyát és győzelmet aratva Berlin ellen vonulnak, vagy a 4. hadsereg jobb szárnyát

erősítik meg és szétverik az osztrákokat. Ehelyett a gárdahadtest Varsó körül és attól nyugatra manőverezett. Ugyanakkor már Kuropatkin idejéből világos volt, hogy a Délnyugati Front jobb szárnya nem maradhat gyenge. Csak amikor a 4. hadsereg jobb szárnyának, a 14. hadtestnek és Tumanov lovasságának a veresége már bekövetkezett, akkor látott hozzá a szárny megerősítéséhez mind a főhadiszállás, mind Alekszejev, aki megváltoztatva az 5. hadsereg támadási irányát, a hadsereg bal szárnyát kitette az ellenség csapásának és lehetőséget adott az osztrákoknak, hogy Komarówkánál részleges győzelmet vívjanak ki. Igaz, Alekszejev azt javasolta a főparancsnokság törzsfőnökének, hogy a Varsó körül összegyűjtött erőkkel a Visztula bal partján mérjenek csapást Tarnów irányában. Végül is a főhadiszállásnak le kellett mondania a berlini hadjáratról, és a Varsó körüli csapatokkal a 4. hadsereget kellett megerősítenie, de nem a Visztula bal, hanem a jobb partján, mégpedig az erők egy részével (a 18. hadtesttel és a gárdalövészdandárokkal) közvetlenül a part mentén, másik részével (a gárdahadtesttel) Lublintól keletre a 4. és az 5. hadsereg közötti áttörés felszámolására.

A Visztula bal partján Ivangorod védelmében Woyrsch 34 zászlóaljával szemben 57 lovasszázad és mindössze négy zászlóaljnyi gyalogság állt. Még az Ivangorod helyőrségéhez vezényelt 75. tartalék hadosztályt sem indították el nyugatnak, holott a németeknél a poznańi, breslaui és toruńi erődök Landwehr- és Landsturm-csapatai feltartóztatták a varsói orosz lovasság előrenyomulását. Így festett az orosz főparancsnokság hadászata. A főparancsnokság szétforgácsolta az erőket, elszalasztotta a győzelem kivívásának lehetőségét.

A GALÍCIAI CSATA

A 14. lovashadosztály törzsét Wilczy Lug falutól északra (Sycyntől délnyugatra) hagytuk el az erdőben, amikor az a Dankl Woyrsch-hoz intézett elfogott parancsának továbbításával és a teljesen sértetlen osztrák repülőgép Ivangorodba küldésével foglalkozott. Augusztus 19-e volt, kevéssel délután 3 óra előtt. Az arcvonalunkon nyugalom honolt, akárcsak a 72. gyalogosezreddel és a 8. lovashadosztállyal Zwoleńtől nyugatra álló Zandernél. Az ügyeletes alegységek (két dragonyosszázad a 23. lovasüteg két lövegével) Dębnicánál maradt, a hadosztály dandárai pedig állandó elhelyezési körletükbe tartottak. Délután 4 óra körül a hadosztálytörzs éppen megérkezett gépkocsin sycyni szállására, az ezredek pedig állomáshelyük felé meneteltek, amikor riasztó hírek érkeztek: a német gyalogság tüzérségi támogatással Osuchów, Kazanów irányában és attól északra rohamot indított. A harcbiztosítók a két löveg segítségével egyelőre feltartóztatták az ellenséget.

A hadosztálytörzs, kiadva az utasításokat, megindult a kezdődő harc színhelye felé a harcálláspontjára, a Wilczy Lug-i erdőbe. Augusztus 19-én este 6 óra körül, amikor a hadosztály csapatai kezdtek megérkezni Wilczy Lughoz, a harcbiztosítók visszavonultak keletre. A lovasüteg két lövege szüntelenül lőtte az előrenyomuló német gyalogságot. Kazanów lángokban állt. A hadosztály dandárai lovasharcrendbe bontakoztak szét, készen a rohamra. A nap már lenyugodott, kelet felé visszaverődő sugarai megnehezítették a terep áttekintését.

A hadosztálytörzs nem tudta rászánni magát, hogy a hadosztályparancsnoknak a dandárok lóról szállítását és harcbavetését javasolja: a helyzet tisztázatlan volt, és az egységek lóról szállításával a sötétség beálltakor kiengedhettük volna kezünkből az egész hadosztály vezetését. Az ellenség elfoglalta Kazanówot, gyalogsága attól keletre tört előre, támadásának főiránya azonban az Iłżanka folyótól délre Ciepielów volt. A felderítés adatai szerint erre nyomult előre az ellenség egy lovashadosztálya is. Ciepielówban a harcbiztosítók

már harcoltak. Világosan látszott, hogy az ellenség igyekszik megkerülni a hadosztály bal szárnyát. A törzs javaslatára Novikov úgy határozott, hogy a 14. hadosztály vonuljon vissza a Zwoleńka patak mocsaras partjára (Zielenka, Grabów, Barycz körzetébe).

A 14. lovashadosztály, amelyet az ellenség nem üldözött, visszavonva harcbiztosítását, éjszakára elvonult az említett körzetbe, 150 főt veszítve (halottakban, sebesültekben és nyomtalanul eltűntekben). A Zwoleńka patak mentén, egészen addig, ahol az a Visztulába torkollik, új harcbiztosítást állítottunk fel. A 8. lovashadosztály és a 72. gyalogosezred arcvonalszakaszán egész nap teljes csend volt. Grabówban törzsünk az ismert lengyel író, Sienkiewicz fivérének házában helyezkedett el. Az öreg házigazda barátságosan fogadott, és ízletes vacsorával vendégelt meg bennünket. A helyzet nem volt éppen rózsás, így nem üldögélhettünk sokáig az asztalnál. Gyorsan végezve az étkezéssel, Drejer és én bementünk a szobába, hogy megvitassuk a helyzetet. Az augusztus 19-i német támadás még nem jelentette azt, hogy az ellenség feltétlenül Józefów felé akar nyomulni. A támadás célja lehetett az is, hogy kijussanak Janowiec településhez és Kazimierznél keljenek át a Visztulán, vagy egy mélyebb átkarolás Nowo Aleksandria felé. Afelől nem lehetett kétség, hogy meg kell védenünk Ivangorodot, amelytől már csak néhány kilométer választott el bennünket. Azt javasoltuk, hogy a 8. lovashadosztálynak és a 72. gyalogosezrednek augusztus 20-án meg kell tartania állásait Zwoleńnál, a 14. lovashadosztálynak pedig gyalogos harcrendbe szét kell bontakoznia a Zwoleńka patak mögött Zielenka falutól Baryczig, a Barycz és a Visztula közötti terepet csak járőrökkel ellenőrizve. Novikov jóváhagyta a javaslatot.

Augusztus 19-én egész nap a valahol Lipsko mellett levő dragonyos felderítő zászlóaljtól nem kaptunk jelentést, azt sem tudtuk, hogy pontosan hol található.

Augusztus 20-án reggelre a 14. hadosztály egységei már megszállták a Zwoleńka patak mögött, az utasításban megjelölt állásaikat. A hadosztály felkészült a védelemre. A hadosztálytörzs Mežącka falutól nyugatra egy magaslaton helyezkedett el, ahonnan jól szemmel tarthatta az orosz állásokat és az ellenség felől jövő utakat. Telt az idő, de a németek nem mutatkoztak. Nyugalom volt Zander szakaszán is.

A figyelők csak kisebb járőrök feltűnését jelentették a lovasság arcvonala előtt. Úgy látszik, a németek vagy közeledtek az orosz állásokhoz, vagy... akaratlanul felmerült az a gondolat, nem vonul-e Woyrsch Józefów felé, a lovassággal szemben az Iłżanka folyóval fedezve magát. Délután 1 óra tájt elhatároztuk, hogy nyugatra és délnyugatra erős lovasfelderítést küldünk ki a 14. lovashadosztálytól. Ennek megfelelően egy kozákszázad megindult Zwoleńból az úton Radom felé, egy huszárszázad Sydul és Sycyn felé, Ciepielów irányában pedig egy ulánusszázad.

A felderítés hamarosan eredménnyel járt: az ellenség lovassága mindenütt visszavonult az Iłżanka folyótól délre, az átkelőhelyeket pedig gyalogosegységek biztosították géppuskákkal. A kozákszázad gyorsan tért nyert. A század járőre az úttól délre elfogta a 3. Landwehr-hadosztály parancsnokának Radomból Kazanówba tartó személygépkocsiját. A gépkocsit beszállították a hadosztálytörzshöz. Egy kötegnyi okmányt találtunk benne. Az egyik táviratból értesültünk Szamszonov hadseregének pusztulásáról. A foglyul ejtett gépkocsivezető és társa megerősítették: a hadosztály elindult, hogy átkeljen a Visztulán. Elmondták, azért kellett fogságba esniük, mert a hadosztályparancsnokuk Radomban felejtette a szivarjait és érte küldte a gépkocsiját. Útban Radomba a kozákok elfogták őket.

A helyzet világossá vált. Woyrsch szárnymenetet hajtott végre, a lovasságunknak pedig le kellett vágnia utóvédjét. Augusztus 21-re Novikov azt a parancsot adta, hogy déli irányban kezdjünk támadásba. Elsőként a 14. hadosztály és a 72. gyalogosezred támadott, a 8. lovashadosztály pedig oldalvédet alkotott Zwoleńnál. A 14. lovashadosztály 2. dandára a határőrökkel és a 23. lovasüteggel Kazanów felé nyomult, az 1. dandár a 4. tábori üteggel pedig Gardzenicénél átkelt az Iłżankán. A 72. gyalogosezred az 5. üteggel Zwoleńen át Ciepielów felé tört.

A galíciai csata történetéből ismeretes, hogy augusztus 21-én a Délnyugati Front jobb szárnyának hadseregei is támadásba lendültek. Ezt akkor hadosztályunk törzse nem tudta.

Augusztus 21-én 10 óra tájban a 14. hadosztály 2. dandára, amely mögött a hadosztálytörzs is haladt, már megközelítette
 Kazanówot. A település északi szegélyén az élővédeket szór-

ványos puskatűz fogadta. A 2. dandár lóról szállt elővédje északról, két huszárszázad pedig keletről megrohamozta Kazanówot és hamarosan megtisztította az ellenségtől. A hadosztálynak a város felé közeledő törzse szembetalálkozott a tábori kórház vöröskeresztes szalagot viselő futó orvosaival. Kazanówban a kezünkbe került egy távíróállomás és egy tábori kórház 200 sebesülttel. A sebesültek között volt 30 tulai is egy tiszttel, akik augusztus 19-én estek fogságba.

A hadosztály 1. dandára ellenállás nélkül birtokba vette az átkelőhelyet Gardzenicénél, a tulaiak felderítői pedig eljutottak Ciepielówig, fogságba ejtve néhány német híradós katonát. A Ciepielówtól délre húzódó erdőkből megérkezett Gardzenicébe a 14. dragonyosezred Konyuhov kapitány vezetése alatt álló százada is. Az utakon előrenyomuló gyalogososzlopok Konyuhov századát elvágták a hadosztálytól, így az bevette magát az erdő sűrűjébe, és két teljes napot itt töltött, anélkül, hogy a németek észrevették volna.

Bizonyossá vált, hogy Woyrsch hadtestének már minden harcoló egysége elvonult kelet felé. Közelebb kellett jutnunk a Visztulához, hogy elfoghassuk az átkelőben levő német hadtest utóvédjét. Ezért a hadosztály menetoszlopainak új irányt szabtunk: a 72. gyalogosezrednek Katarzynów felé kellett haladnia és itt kellett töltenie az éjszakát, majd tovább nyomulnia Solec felé; a 14. lovashadosztály mindkét dandárának augusztus 21-én este Szymanów és Dąbrowa közelében az erdőben kellett összpontosulnia.

Ivangorodból távirat érkezett. A táviratból arról értesültünk, hogy Novikov lovasságát a 72. tulai gyalogosezreddel a 9. hadsereg parancsnokának rendelik alá, aki törzsével Lublinban tartózkodik. Egy másik távirat közölte, hogy a bal partra irányítják és Novikovnak rendelik alá a gárdalövészdandárt. Augusztus 22-én reggel kézhez vettük a harmadik táviratot és ebből megtudtuk, hogy a gárdalövészdandár helyett augusztus 21-én a 75. tartalék hadosztály egy dandára indult meg a két üteggel Ivangorodból Solec irányába. A dandárral együtt érkezett a hadosztályparancsnok és törzse is. Ekként a 14. hadosztály törzsének két lovashadosztály, a 75. tartalék hadosztály egy dandára és a 72. gyalogosezred állt rendelkezésére. Nem volt könnyű feladat vezetni ezeket a magasabbegységeket.

A felderítők jelentették, hogy Woyrsch hadtestének ma-

radványai Lipskóban vannak, a főerők pedig már az átkelőhely felé tartanak. Így a Zwoleńnél hagyott 8. lovashadosztályt délen be lehetett vonni a harcba. Augusztus 21-én este parancsot küldtünk neki, hogy augusztus 22-én reggel induljon meg Ciepielów és Janów Solecki felé. A 72. tulai ezrednek egy tábori üteggel el kellett foglalnia Solecet és dél felé kellett nyomulnia a Kamienna folyó átkelőhelyéhez. A német zászlóaljra Lipskónál a 14. hadosztálynak kellett csapást mérnie. Ezért csak egész közeli felderítést folytattunk, nehogy felfedjük szándékunkat. Az egész hadosztály (felnyergelt lovakkal) Lipskótól északra elrejtőzött az erdőben. A huszároknak az erdő szegélyén levő felderítő százada csak kis járőrökkel folytatott felderítést a Janów és Lipsko közötti úton. Úgy határoztunk, hogy Lipskóban a németeket a 14. hadosztály 1. dandárának lóról szállt alegységei rohamozzák meg északról, ugyanakkor a 2. dandár és a határőrök Lipskót nyugatról megkerülve délről támadják meg a falut.

Augusztus 22-én még alig pirkadt, amikor a huszárszázad járőre megindult Janów felé. Az egyik ház kapuján nagy sebességgel személygépkocsi hajtott ki, és az úton Lipsko felé száguldott. Tíz huszár egy tiszt vezetésével üldözőbe vette a gépkocsit, amelyből több lövést is leadtak. Az autót nem sikerült utolérni. A ház gazdája szerint a gépkocsin volt a Landwehr-hadtest egyik magas rangú tisztje.

Augusztus 22-én reggel 5 órakor a 14. lovashadosztály a Lipsko elleni rohamra készült. A hadosztály 1. dandára a tábori üteget Dąbrowánál az erdőszegélyén tüzelőállásba rendelte, lóról szállt egységeivel pedig déli irányban támadott. Eközben a 2. dandár Szymanówból Jelonek és Lipa Krępa felé haladt, hogy nyugatról megkerülje az ellenséget. Átkelve a Kremnianka patakon a dandár Babilen falu irányában nyomult. A harcelőőrsök felfedezték, hogy Lipskóból délkelet felé egy századnyi német halad. Nyilván a józefówi átkelőhelyhez tartottak. A döntéssel nem lehetett késlekedni: a kozákokat és a határőröket gyalogos harcrendben Papiernia falu felé irányítva, a hadosztálytörzs négy huszárszázadot lovon a német század üldözésére küldött. A század már elérte az erdőt, és az erdőszélen elhelyezkedve puskatűzzel fogadta a huszárokat. Azok az ellenséges tűzben gyorsan
 lóról szálltak és szuronyukat feltűzve az erdőbe vetették ma-

gukat. A nagy veszteséget szenvedő német század maradványai nem állták a huszárok merész szuronyrohamát és az erdőn át visszavonultak Józefów felé. Nehéz feltételek között bocsátkoztak harcba a kozákok és a határőrök, amikor megtámadták a Lipskóból Papierniába vezető országúton visszavonuló és az erdő nyugati szegélyét elfoglaló német csapatokat. A 23. üteg és a hadosztály géppuskáinak támogatásával azonban a kozákok és a határőrök gyorsan végeztek feladatukkal, az ellenséget kiszorították az erdőszélről, és megkezdték üldözését Solec irányában.

Az 1. dandár lóról szállt csapatainak támadása lassan bontakozott ki a németek erős puskatüzében. Az ellenség szívósan védekezett, a dandár tüzérségi tüzével szemben a kőépületekben keresett oltalmat. Hamarosan tüzet nyitott a 4. tábori üteg is. Ez azonnal közelebb vitte a sikerhez a támadókat: Lipsko lángba borult. Az ellenség puskatüze gyengülni kezdett. Csapataink behozták az elvesztett időt. Úgy látszott, hogy Lipskót hamarosan megtisztítják a németektől. A 2. dandár az ellenséget üldözve kelet felé nyomult előre. Déltájban a Leszczyny faluhoz közeledő 8. lovashadosztály parancsnoka jelentette, hogy Iłżából Lipsko felé egy nagy ellenséges oszlop halad tüzérséggel. 2. dandárunkat a közeledő német oszlop elvágta, így helyzete kezdett veszélyessé válni. Parancsnokunk, Novikov azonban nem akarta feladni előnyös helyzetét, és nem vonult el északra, hanem a helyén maradt. Összevonta a csapatokat, visszarendelte az ellenséget üldöző huszárokat és határőröket, megfordította a hadosztályt, hogy elállja a nyugatról közeledő németek útját. Amíg hadosztályunk 2. dandára nyugat felé fordította harcrendjét, a Kremnianka patak melletti horpadásban a 8. lovashadosztály élővédjei géppuskákkal tüzet nyitottak az ellenségre. A levegőben jól látszottak a 8. hadosztály tüzérségének srapnelrobbanásai, a tüzérség tűz alá vette a közeledő német oszlopot. Az oszlop nem állta a tüzérségi tüzet, és dél felé fordult. Az élen levő 8. ulánusezred üldözni kezdte, a németek sietve és rendezetlenül hátráltak.

Az oszlop szétzúzása elkerülhetetlennek látszott, de... Zander megállította az ulánusokat, gratulált nekik a „tűzkeresztséghez", és hadosztályával éjjelzésre vonult a Kremniankától északra. A 14. hadosztály törzse figyelmét Lipsko elfoglalására összpontosította. Az 1. dandár egységei észak-

ról egészen közel jutottak a faluhoz, s kiverték, illetve megadásra kényszerítették a német zászlóaljnak a tűzvész füstjében fulladozó maradványait.

Augusztus 22-én délután 5-kor Lipskónál véget ért a harc. A 14. hadosztály útnak indult kelet felé, hogy támogassa a 72. gyalogosezredet. Az ezred reggel 7-kor Solec irányában vonult el. A falut gyorsan elfoglalta, és tovább nyomult előre délre, Sadowice felé. Itt harcérintkezésbe került az osztrákok gyalogos felderítőivel, akiket a Kamienna folyó mögötti egységektől küldtek ki. A Sadkowicétől dél felé tartó tulai felderítőket az ellenség tüzérségi tűzzel fogadta. Hadosztályunk törzse utasítást adott, hogy a tulaiak Solecben, a 14. hadosztály pedig Lipa Krępa, Dziurków, Wola Solecka körzetében éjjelezzen. A törzs elindult Solecbe, ahol megbeszélést tartottunk a 75. tartalék hadosztály törzsének tisztjeivel. Ez a hadosztály még nem vett részt a harcokban. A csapatoknál idős és szakállas embereket láttunk, parancsnokaik többnyire tartalékos tisztek voltak...

Kicseréltük gondolatainkat, hogyan használhatjuk fel a 75. tartalék hadosztály dandárát. Úgy határoztunk, hogy kivonjuk az arcvonalból, és bal szárnyával a Visztulára támaszkodva helyezzük el, hogy ne karolják át az osztrákok, a jobb szárnyra pedig az ellenség szárnyának mielőbbi átkarolása végett a harcokban már részt vevő 75. gyalogosezredet tesszük. Hogy az átkarolás a Kamiennán át minél mélyebb legyen, javasoltuk, hogy a Petkowice és Okól közötti szakaszra a 14. lovashadosztályt állítsuk, s ott gyalogos harcrendben tevékenykedjen. A Starachowice, Ostrowice arcvonalszakasztól nyugatra felderítést folytató 8. lovashadosztálynak fedeznie kellett a támadó csapatok jobb szárnyát. Elegendő erőnk volt ahhoz, hogy Tarnównál végezzünk a Kamienna folyótól délre kedvező védőállásokban levő osztrákokkal.

Augusztus 23-án reggel 7 órakor a Visztula bal partján a Novikov parancsnoksága alatt egyesített csapatok megindultak a Kamienna felé. A Glina—Pawłowice vonalon szétbontakozó gyalogság a 75. tartalék hadosztály parancsnokának vezetésével harcba lépett, és a Zemborzyn—Kamienna torkolata arcvonalon nyomult előre. Az ellenség a támadókat nagy távolságból tüzérségi tűzzel fogadta. Vontatott, gyalogosan vívott harc kezdődött.

Az ellenség gyenge lovaserőit visszavetve a 14. hadosztály megkezdte szétbontakozását, hogy kelet felé támadjon. A hadosztályt a 23. lovasüteg támogatta.

Délután 1 órára teljesen váratlan segítség érkezett: az 5. lovashadosztály. Miközben a német Landwehr-hadtest elvonult keletre, ez a hadosztály Nowe Miastótól dél felé nyomult, elfoglalta Radomot, s Kielce és Opatów irányában folytatva felderítést, augusztus 23-án délután 1 óra körül megközelítette Bałtówot. Moric, az 5. lovashadosztály parancsnoka, bár magasabb rangú volt, megjelent Novikovnál és hadosztályát a rendelkezésére bocsátotta (rendkívüli jelenségnek számított ez a régi orosz hadseregben). Az 5. lovashadosztály megérkezése mentesítette a 8. lovashadosztályt szárnybiztosító feladataitól, így a hadosztályt azonnal Dynów, Brzozów, Hermanowice körzetébe irányították az ellenség mélyebb átkarolása végett. Az 5. lovashadosztály azt a feladatot kapta, hogy Bałtów, Glínianki, Ożarów felé nyomulva semmisítse meg az ellenség átkelőhelyét Annopolnál.

Amíg a 8. és az 5. lovashadosztály felkészült új feladataira, hadosztályunk 2. dandára Potoczek falu közelében bontakozott szét. Janów északi szegélye felé véve az irányt, a huszárok és a határőrök a 23. lovasüteg támogatásával hamarosan harcba bocsátkoztak a Potoczektől nyugatra levő ligetért, a kozákok pedig Tarnów felé nyomultak előre, ahonnan az ellenség sietve visszavonta vonatát dél felé. A 14. hadosztálynak a Kamiennán csak lassan átkelő 1. dandára kiengedte a kezéből a zsákmányt. A feladatnak csak egy részét sikerült végrehajtania a 8. lovashadosztálynak is. Hadosztályunk 2 dandárának egységei kiverték a ligetből az osztrák gyalogságot, és délután 4 órakor a Janów körzetében levő magaslaton voltak. Északról támadó gyalogságunk átkelve a Kamiennán, az ellenség főállása felé nyomult. Az osztrákok nem várták be gyalogságunk csapását, és félve a lovasság megkerülő manőverétől, sietve hátráltak a Visztula mentén délre, hátrahagyva a halottakat és a sebesülteket. Sok osztrák fogságba esett. Délután 6 órakor a gyalogság folytatta előrenyomulását Ciszyca Górna és Ciszyca Przewozowa faluk felé. Délebbre a 8. és a 14. lovashadosztály egységei elérték a Visztula meredek partját. Tüzérségük lőtte az ellenség feltételezett átkelőhelyének hídját. Híd azonban nem volt, mert

augusztus 22-én az osztrákoknak sikerült lebontaniuk. Megvonva a nap mérlegét, az nem az ellenségnek kedvezett. A 110. Landsturm-dandár és a 7. lovashadosztály 20. dandára sietve húzódott vissza délre. Fogságba esett két tiszt és 108 katona, valamint a vonat egy része. Az 5. lovashadosztály ezen a napon csak Ożarówig jutott el. A Novikov tábornoknak alárendelt csapatok a Kamiennánál, a 8. lovashadosztály pedig Tarnówban éjszakázott.

Augusztus 23-án estére sikerült megtisztítani az ellenségtől Ivangorod és Zawichost között a Visztula bal partját. Három lovashadosztály állt a Visztula partján az ellenség mögöttes területével szemben, de nem voltak sem pontonjaik, sem szükségeszközeik, hogy átkeljenek a jobb partra.

Jelentést téve a Tarnów melletti sikeres harcról, a 14. hadosztály törzse augusztus 24-én ismét önállóan járt el, mert a hadsereg parancsnoksága nem szabott új feladatokat. Drejer és én reggel elindultunk szemrevételezni a Visztulát, osztagokat küldve ki a Solec—Józefów szakaszra, hogy gyűjtsenek szükségeszközöket az átkeléshez. A hadosztály egységei állásaikat erősítették meg. A Visztula szemrevételezése során néhány értékes adathoz jutottunk. Ott, ahol az osztrákok átkeltek a Visztulán, csak kecskék legelésztek. Józefów körzetéből hevesen tüzelt az ellenség tüzérsége. Mivel pontonjaink nem voltak, nem is gondolhattunk arra, hogy átkeljünk a Visztulán.

Amikor a csapatok Tarnów körül összpontosultak, az ellenség törzseiben és csapatainál az események a következőképpen alakultak.

A Landwehr-hadtest történésze, Haye, amikor leírja a hadtest tevékenységét, hangoztatja az osztrák szövetségesekhez fűződő „niebelungi" hűségét. Valójában maga Haye se nagyon akart átkelni a Visztulán, hogy segítséget nyújtson az osztrákoknak. Augusztus 19-én a Landwehr-hadtest parancsot kapott, hogy meneteljen a Visztulához a Solec—Józefów arcvonalszakaszon. Elsőként a 4. hadosztály indult el (ez helyezkedett el a legközelebb Józefówhoz). Kazanównál beleütközött Novikov egységeibe. Visszavetette őket, és éjszakára elérte Ciepielówot. A két löveg tüzével támogatta tulai századdal és két huszárszázaddal folytatott harcban, Haye beismerése szerint, a 4. hadosztály két tisztet és 23 katonát vesztett halottakban, két tisztje és 70 katonája pedig megse-

besült. A 4. hadosztály megnyitotta az utat a 3. hadosztály előtt, amely augusztus 20-án eljutott Ciepielówhoz (ezen a napon a 4. hadosztály Solecig nyomult előre). A hadtest törzsének parancsnoka néhány tiszttel augusztus 20-án gépkocsin előrement Józefówba, hogy gyorsabban felvegyék a kapcsolatot Dankl tábornokkal. Woyrsch és a törzs tisztjeinek egy része augusztus 21-ig Radomban maradt. Ezzel bizonyos kockázatot is vállalt, mivel a várost orosz lovasság vette körül, és számolni lehetett azzal, hogy az ügynökök közlik az ellenséggel a hadtestparancsnok elszigetelt helyzetét.

Augusztus 21-én hajnalra Woyrsch néhány gépkocsival elhagyta Radomot. Lipskóban lóra ült és elindult a Solecig eljutott 3. hadosztályhoz. Józefówból Haye értesítette Woyrscht, hogy az 1. osztrák hadsereg parancsnoka kéri, gyorsítsák meg átkelésüket a Visztulán. Evégett a hadtestparancsnok a 3. hadosztályt Pawłowicébe irányította.

A légi felderítés jelentései és a Visztula jobb partján lezajló események közvetlen megfigyelése megerősítette, hogy az oroszok sikert értek el Dankl csapatainak bal szárnyán. Woyrsch vissza akarta küldeni a 3. hadosztály egyik dandárát és pontonokon átszállítani a túlpartra, hogy az oroszok szárnyára mérjen csapást, de aztán maga is útnak indult a józefówi átkelőhelyhez. Itt a zászlókkal, zöld gallyakkal, plakátokkal és feliratokkal borított hídon már a 4. Landwehr-hadosztály kelt át. Terten tábornok, a hidat a bal parton biztosító csapatok (a 110. Landsturm-dandár, a 7. lovashadosztály 20. lovasdandára) parancsnoka üdvözölte a Landwehr-hadtest parancsnokát. A hadtestparancsnok motorcsónakon törzsével együtt áthajózott Józefówba. A parancsnok elé siető törzsfőnök, Haye, jelentést tett az osztrák arcvonalon kialakult általános helyzetről és az 1. hadsereg parancsnokának utasításáról. A hadsereg jobb szárnyának az utasítás értelmében augusztus 21-én folytatnia kellett az előrenyomulást, a bal szárnynak pedig szívósan védenie kellett. A Landwehr-hadtest feladatul kapta, hogy keljen át a Visztulán, és Wandalin körzetében helyezkedjen el. Augusztus 20-án este 8.30-kor eljutott a hadtesthez Danklnak az a kívánsága, hogy gyorsítsák meg az átkelést és egy tüzérezreddel támogassák a Puszno Godowskie felé nyomuló élhadosztályt (az 1. hadsereg bal szárnyának helyzetét nem tartották kielégítőnek).

Augusztus 21-én a 4. Landwehr-hadosztály partot váltott

a Visztulán és Puszno Godowskie, Wierzbica körzetében helyezkedett el, állásaitól északra rendelve tüzelőállásba a tüzérezredet. A 3. Landwehr-hadosztály augusztus 22-én korán reggel Sadkowicénél juttatta át egységeit a Visztulán, a hadtest többi csapata pedig a józefówi hídon át haladt Wandalin körzete felé. Így a Landwehr hadtest főerői augusztus 22-én Wandalin körzetében voltak, utóvédjeivel pedig a 14. orosz lovashadosztály harcolt.

A krónikás Haye a következőképpen írja le ezeket a harcokat:

A 3. Landwehr-hadosztály Szydłowiecben levő 18. dandára augusztus 20-án parancsot kapott, hogy Józefównál keljen át a Visztula jobb partjára. A dandárnak azonban nem sikerült teljesítenie a parancsot, mivel augusztus 23-án a hidat a bal parton biztosító csapatokat megtámadta Novikov lovashadteste. Dankl tábornok még aznap elrendelte a híd lebontását. A Landwehr-hadtest törzse még idejében értesíteni tudta a 18. dandárt és Opatówon át Sandomierzba irányítania. A 4. Landwehr-hadosztály 23. gyalogosezredének 2. zászlóalja, amely a 21. dandárral együtt Piotrkównál biztosította a hadtápvonalakat, Piotrkówból Szydłowiecen, Iłżán és Lipskón át megindult az átkelőhelyhez. Augusztus 22-én a zászlóaljat Lipskónál körülvették Novikov csapatai. A zászlóalj bátran küzdött, de elvesztette öt tisztjét, 200 katonáját és egész vonatát. A zászlóalj 7. és 8. századából mindössze 300 ember jutott el az átkelőhelyhez és kelt át a Visztula jobb partjára. A zászlóalj törzse, 5. és 6. százada (összesen 410 ember) visszavonult délre és csatlakozott a 18. dandárhoz; a 3. Landwehr-hadosztály 7. ezredének Radomban a hadtest törzsét biztosító 2. zászlóalja pedig az osztrák dragonyosszázadokkal együtt, Woyrsch csapatait követve, Odrzywól—Lipskón át elindult, hogy egyesüljön a hadosztályával. Lipsko Milias falunál (Lipskótól nyugatra) augusztus 22-én a zászlóaljat megtámadta Novikov lovassága (nyilván a 8. lovashadosztály — *B. S.*), két tiszt és 100 katona eljutott Józefówhoz, a főerők pedig Terten tábornok 110. Landsturm-dandárával együtt utóvédharcokat folytatva visszavonultak Sandomierzhoz. Augusztus 30-án a zászlóalj Sandomierznál átkelt a Visztulán, és felzárkózott a már visszavonulóban levő hadtesthez. A vonatokat augusztus 20-
110 tól a lovasság többször is támadta, de többségüknek mégis

sikerült átkelni a józefówi hídon, és augusztus 23-án Annopolnál gyülekeztek.

Augusztus 21-től már megkezdődött a hadtest számára szükséges felszerelés Sandomierzba szállítása Krakkón át kirakóállomás: Nadbrzezie).

A továbbiakban Haye arra a következtetésre jut: a bátor és erős orosz lovasság rohamainak kitett Landwehr-hadtest oldalmenetét és visztulai átkelését még jobban meg lehetett volna nehezíteni, a hadtest még nagyobb veszteségeket szenvedhetett volna. Valójában azonban a menetet és az átkelést a hadtest jól és gyorsan szervezte meg, nagyobb veszteségek nélkül. Az erős egységek és a vonatok meghiúsították Novikovnak minden próbálkozását, hogy súlyos csapást mérjen a hadtestre.

Így értékeli tehát Haye a 34 zászlóaljból, 12 lovasszázadból álló és 72 löveggel rendelkező német Landwehr-hadtest hadjáratát. A hadtest ellen 57 lovasszázadot, 4 zászlóaljat és 34 löveget vonultattak fel az oroszok, akik korábban már vereséget mértek az osztrákokra Iłżánál és a Kamienna folyónál. Augusztus 19-től 22-ig Novikov hadtestének csapatai 189 főt vesztettek halottakban, sebesültekben és foglyokban. Mekkora volt a németek vesztesége? Kazanównál 97 katona és tiszt, a tábori kórház, a híradó század egy része, Lipskónál a 23. ezred 2. zászlóaljának 205 tisztje és katonája, valamint a 7. Landwehr-ezred 2. zászlóaljának 300 katonája és tisztje, összesen 602 ember.

Hadműveleti szempontból maga Haye is elismeri, hogy a hadtestnek hosszú időre meg kellett válnia hét és fél zászlóaljától, amelyek Sandomierzba indultak és akkor érkeztek oda meg, amikor a hadtest Tarnówkánál az 1. osztrák hadsereggel együtt visszavonult Galíciába. Ugyanakkor megértjük őt, amikor azon kesereg, hogy az osztrákok igyekeztek a hadtestet részekre szabdalni. Kísérjük hát tovább elbeszélését a hadtest viszontagságairól a Visztula jobb partján. Haye mindenekelőtt megjegyzi, hogy a háromnapos menet és az átkelés a Visztulán kimerítette a hadtestet. Meg aztán nem tetszett neki a jobb parton sem a terep, sem a homokos utak, és még kevésbé a lublini kormányzóság lakosainak kulturálatlansága. Mindez azonban semmiség lett volna, ha a hadtestet felhasználják az oroszok elleni döntő csapás mérésére. Valójában azonban más történt: az 1. osztrák hadsereg

csapatai megritkultak, elfáradtak és alig tartották magukat az oroszokkal szemben, akik ugyanakkor már nemcsak erkölcsileg, hanem minőségileg is erőfölényben voltak. Különösen nehezen viselték el az orosz tüzérség tüzét. A friss Landwehr-hadtest megjelenésével az osztrák hadsereg katonáinak és tisztjeinek arcáról ezt lehetett leolvasni: „Már eleget tettünk, hadd váltsanak fel most bennünket és folytassák, amit elkezdtünk, a németek". Dankl ahelyett, hogy azt a határozott célt tűzte volna maga elé, hogy szétzúzza az oroszokat, fokozatosan maga is katonái és tisztjei következtetésére jutott.

Mihelyt a Landwehr-hadtest megjelent a Visztula jobb partján, az osztrákoktól záporozni kezdtek a nem mindig megalapozott segélykérések. A legrosszabb azonban még hátra volt. Augusztus 23-án a Landwehr-hadtest parancsot kapott, hogy vonuljon vissza. Az 1. hadsereg addig sikeresen előrenyomuló jobb szárnyának (a 10. hadseregközvetlen hadtestnek) vissza kellett vonulnia a Por folyó mögé. Segítségére sietett József Ferdinánd csoportja (három lövész- és egy lovashadosztály). Az 1. hadsereg parancsnoka számolt azzal, hogy hátrálnia kell Kraśnik vonaláig, ezért a Landwehr-hadtestnek meg kellett erősítenie a Kraśniktól nyugatra levő magaslatokat. Haye elkeseredetten írja, hogy lendületes támadás helyett a hadtestnek visszavonulással és lövészárkok ásásával kellett kezdenie harctevékenységét. Augusztus 23-án útban Księżomierz felé a hadosztálytörzs értesítést kapott Kummertól, hogy a 110. Landsturm-dandár nehéz helyzetben van és visszavonul, és mivel Kummernak semmilyen tartaléka nincs, a józefówi arcvonalszakasz nyitott marad. Woyrsch beleegyezett, hogy a rés lezárására rendelkezésre bocsátja Reiss 17. tartalék dandárának három zászlóalját és három ütegét azzal a feltétellel, hogy mihelyt a harc befejeződik, visszatérnek a hadtesthez. Amikor a hadtesttörzs megérkezett Księżomierzbe, parancsot kapott az 1. hadseregtől, hogy haggyák abba a védőállások műszaki munkálatait, mivel az oroszok nem üldözték a 10. hadtestet, és kezdjék meg az előrenyomulást keleti irányban.

Augusztus 24-én Woyrsch és Haye Kraśnikba utazott, hogy bemutatkozzanak Dankl tábornoknak, az 1. hadsereg parancsnokának. Itt arra kérték őt, hogy a hadtestet osztat-
 lanul használja fel, amire meg is kapták az elvi beleegyezést,

azzal a kikötéssel, hogy Reiss alegységei egy napig még maradjanak Józefówval szemben. Így az alegységek és a hadtest főerői közötti távolság elérte a 80 km-t. Dankl megnyugtatta a németeket, hogy József Ferdinánd legkorábban augusztus 27-én vonul fel, így Reiss csatlakozni tud majd a hadtesthez.

A hadtest Kraśniktól keletre települt törzséhez déltájban értesítés futott be, hogy Annopolban, ahol a vonatok — többek között a Landwehr-hadtest vonatjai is — tartózkodtak, pánik tört ki. A vonatokat a bal partról a tüzérség tűz alá vette és az ellenség néhány lovasszázada átkelt a Visztula keleti partjára. (Valójában augusztus 26-án a 8. lovashadosztály indította meg ezt a támadást.) A Landwehr-hadtest újból találkozott régi ellenfelével, Novikovval, aki igyekezett megzavarni a hadtest harctevékenységét. Mindez azonban más hatást váltott ki az 1. osztrák hadsereg parancsnokából, aki utasítást adott Woyrschnak, hogy a 3. Landwehr-hadosztályt tartsa ott, ahol van, és bocsássa az ő rendelkezésére. Ezzel megtörtént a Landwehr-hadtest felosztása. Augusztus 24-én este 9 órakor megkapták az augusztus 25-re vonatkozó és az 5. és 10. Landwehr-hadtestnek szóló 690-es számú parancsot. A parancsban a következő állt:

„1. Az 1. és az 5. hadtest a Chodeltől Skrżyniecén, Bychawán, Zaraszówon, a Tarnówtól északra és délre levő magaslatokon át húzódó arcvonalon helyezkedik el. A 10. hadtest — tartva velük érintkezést — húzódjon a Nor folyó mögé; a jobb szárnyon Zapozienál a 3. lovashadosztály áll fel.

2. A porosz Landwehr-hadtestnek: az élen levő 4. hadosztálya korán reggel az 5. és a 10. hadtest között foglaljon állást a következő arcvonalon: a Tarnówtól keletre levő magaslatoktól a 314-es magaslaton át Dąbrowa faluig. A Tarnówtól keletre levő magaslatokon elhelyezkedő 36. Landsturmdandár átkerül a porosz Landwehr-hadtest alárendeltségébe. A 3. Landwehr-hadosztály reggel 7-kor álljon készen Kraśniktól nyugatra. Feladatait az 1. hadsereg parancsnoksága szabja meg."

A Landwehr-hadtest erőinek e szétforgácsolása ellen a hadtesttörzs parancsnoka írásban tiltakozott. Dankltól éjszaka magyarázkodó válasz érkezett, magának Woyrschnak címezve: „Kérem Kegyelmességedet, legyen bizonyos afelől, hogy mihelyt a körülmények megengedik, önökhöz irányítom a 3. Landwehr-hadosztályt, hogy egyesüljön a

4. hadosztállyal... A Visztulánál a helyzet még nem világos. A Józefównál megjelent ellenség visszaszorítására ide irányítottuk Kummer csoportjának egy részét. Az a szándékom, hogy mihelyt sikert értek el, a 4. Landwehr-hadosztályhoz küldöm Reiss alegységeit... Hogy átkelt-e Annopolnál néhány lovasszázad vagy átkelésre készen áll-e egy gyalogoshadtest, ezt nem tudom. Az utóbbi esetben az egész hadsereg érdekében vissza kell vernem ezt a támadást, mert a hadsereg hátát fenyegeti. Erre a célra szabadon csak a 3. Landwehr-hadosztállyal rendelkezem. Az általános helyzetet értékelve, legjobb szándékom ellenére sem marad más választásom, minthogy az utóbbit minden eshetőséggel számolva készenlétben tartsam."

„A legutóbbi elfogott parancs szerint (a németek szokásos fortélya — *B. S.*) Novikov kozáktábornok — írja Haye — a következő csapatok fölött rendelkezett a bal parton:

1. A Landwehr-hadtest előtt már jól ismert 14. lovashadosztály;

2. a 72. gyalogosezred, amelyet Kazanówból ismertünk;

3. az Ivangorodban állomásozó 75. tartalék hadosztály egy dandára."

Novikov nagyon büszke lehetett arra, hogy több mint egy hadseregközvetlen hadtestet kötött le:

a) a Visztula bal partján;

1. A vegyes 110. osztrák—magyar dandárt — 6 zászlóaljat;

2. a német Landwehr 18. gyalogosdandárát — hat zászlóaljat;

3. a 7. és a 23. Landwehr-gyalogosezred mintegy másfél zászlóalját;

b) A Visztula jobb partján:

1. a 3. Landwehr-hadosztályt (Reiss alegységeivel együtt);

2. Kummer csoportjának egy részét.

Fáradhatatlan tevékenységével elérte, hogy meghiúsult a Landwehr-hadtest már megindult támadása a keleti szárnyon...„ A hadtest törzsében nyomott volt a hangulat" — fejezi be keserveit Haye.

Augusztus 20-án, amikor a hadtest még Radomban volt, a 8. német hadseregtől táviratot kapott, amelyet nem tudott megfejteni. Augusztus 22-én a hadtest már a Visztula jobb
 partján állt, s ekkor megkapták Hindenburg egy újabb táv-

iratát a következő tartalommal: az osztrák—magyar csapatok helyzete Lvovnál egyáltalán nem kielégítő; Auffenbergnek az 1. osztrák hadseregtől keletre előrenyomuló 4. hadseregét megállították, ezért a kialakult helyzetben a 8. hadsereg parancsnoka a Landwehr-hadtestre bízza, hogy saját belátása szerint cselekedjen. Haye sajnálta, hogy a táviratot nem fejtették meg augusztus 20-án, mert akkor még lehetőségük lett volna megsegíteni az osztrákokat egy a Nowo Alekszandrián vagy Kazimierzen át mért csapással. A politikai meggondolások (a szövetségesi hűség) alapján hozott új döntés pedig már nem hagyott más kiutat, mint hogy vállvál mellett küzdjenek az osztrák—magyar csapatokkal.

Az osztrák—magyar vezérkari főnök figyelmét ebben az időben teljesen lekötötte a keleti hadszíntér, ahol a 3. hadsereg ide irányított csapatai egyik vereséget a másik után szenvedték el. Az 1. hadsereg Lublin alatt jól tartotta magát, és reménykedni lehetett jobb szárnyának sikerében is. Bekövetkezett a komarówi ütközet válsága, amely után a 4. hadsereg nagy része felszabadult, hogy támogatást nyújtson a 3. hadseregnek.

Moltke táviratából Conrad tudott arról, hogy a tannenbergi győzelemre való tekintettel elhatározták: a nyugati hadszíntérről három helyett két hadseregközvetlen hadtestet irányítanak keletre. Bár Conrad azt kérte, hogy Przemyśl körzetében bontakozzanak szét, Moltke Kelet-Poroszországba küldte őket. A németek tehát elsősorban saját területüket akarták megtisztítani, a német főhadiszállás képviselőjét pedig főként a Sziléziába vezető utat fedező 1. hadsereg helyzete érdekelte.

Mind Conrad, mind az 1914—1918-as háborúval foglalkozó hivatalos osztrák történetírás megerősíti azt az elgondolást, hogy Woyrsch hadtestével váltják fel a 12. gyalogoshadosztály és a 100. Landsturm-dandár csapatait, hogy ez utóbbiakat átdobják az 1. hadsereg hátráló jobb szárnyának megsegítésére. Erről azonban lemondtak, és Woyrsch hadteste keleti irányban nyomult továbbra is előre. Sem Conrad, sem a hivatalos történetírás nem beszél a hadtest erőinek szétforgácsolásáról és az Annopolban kitört pánikról.

Hogyan értékelte a Visztula bal partjának jelentőségét az orosz parancsnokság? Tudjuk, hogy Alekszejev annak idején azt javasolta a főhadiszállás törzsfőnökének, hogy a gár-

dahadtesttel mérjen csapást a Visztula bal partja mentén. Ezt azonban elvetették, és az egész gárdahadtestet a 18. hadtest mögött átdobták a jobb partra, Lublinhoz. Átmenetileg papíron a gárdalövészdandárt Novikovnak rendelték alá, de ezt is megváltoztatták. Helyette a 75. tartalék hadosztály két ezrede érkezett meg, s ezek meg is tették a kötelességüket a Kamienna folyónál augusztus 23-án kibontakozó harcban.

Augusztus 21-én megalakították Lecsickij 9. hadseregét a 18. és a 14. hadtestből, a gárdalövészdandárból, a 75. tartalék hadosztályból, a 13., 14., 8., 5. lovashadosztályból, az önálló gárdalovasdandárból és a 72. gyalogosezredből.

Ugyanezen a napon a főhadiszállás követelésére a Délnyugati Front kiadta csapatainak a támadásra vonatkozó direktívát.

Augusztus 23-án, amikor Tarnównál a Visztula bal partján levő csapatok Terten csoportját támadták, a Délnyugati Front törzse a 854-es számú direktívában javasolta a 9. hadseregnek, hogy Józefówra mérjen csapást, majd még mindig Józefównál az egész hadsereg keljen át a Visztula bal partjára, s a továbbiakban nyomuljon előre Opatów és Sandomierz irányában. A 4. hadseregnek — miután a bal szárnyának csapásával az ellenséget visszaszorította a Visztulához — a folyó és a Sobieska Wola, Janów Lubelski, Nisko közötti sávban kellett támadnia.

A direktívák ellenére a 9. hadsereg tevékenysége, mivel parancsnoka nem értette meg a kialakult helyzetet, nyilvánvalóan nem volt eléggé kezdeményező.

Igazat kell adni Alekszejevnek, hogy az 1. hadsereg szétzúzására irányuló koncentrált manőver teljesen helyes volt, mivel az 1. hadsereget elszigetelhette a többi osztrák hadseregtől és Sandomierz körzetében bekeríthették volna. Haye leírásából már láttuk, milyen pánikot keltett ebben a hadseregben néhány orosz lovasszázad átkelése Annopolnál a Visztula jobb partjára és azt is, hogy Dankl a lovasszázadok után még egy gyalogoshadtest átkelésére is számított. A főhadiszállás főszállásmesterével, Danyilovval folytatott beszélgetése során Alekszejev kijelentette: „Eljött a pillanat, hogy most itt (Suchodolánál — *B. S.*) mérjünk csapást". Augusztus 24-én Alekszejevet az aggasztotta, hogy mi történik a bal parton, és külön parancsban feladatot szab a felderítésnek: állapítsa meg, az ellenség nem vonul-e vissza

Kielcéhez, Pinczówhoz, Stopnicához, és milyen erők csoportosulnak Częstochowa körzetében.

Abban az időben a most elmondottakat természetesen nem ismerte a 14. lovashadosztály törzse. Az 5. lovashadosztály az annopoli tétlenkedés után elvonult valahová délre. Nyilvánvaló volt, hogy az ellenség erősen biztosította közeli hadtápterületét Józefównál. Pontonok nélkül itt nem sikerült átkelést kierőszakolni a Visztulán. „A mór megtette kötelességét, a mór mehet", így járt el a 9. hadsereg a bal parton levő lovasságával. Augusztus 24-én este a 14. lovashadosztály parancsnoka egyetlen utasítást kapott a hadseregtörzstől: a 75. tartalék hadosztály egyik dandárát irányítsa Kazimierz felé, a 72. tulai gyalogosezred pedig vonuljon Solechez, és innen tüzérségi tűzzel támogassa a gárdalövészdandár támadását a Visztula jobb partja mentén. A 14. lovashadosztály parancsnokának továbbra is rendelkezésére állt két lovashadosztály, ezeknek semmiféle pótlólagos feladatot nem szabtak.

A lovasság feladatairól a következő volt az elgondolásom:

1. Az osztrákokat meg kellett fosztani attól a lehetőségtől, hogy visszavonuljanak a bal partra, ehhez pedig meg kellett semmisíteni az átkelőeszközöket, amelyeket az ellenség valószínűleg Annopolnál összpontosított;

2. meg kell próbálni a sandomierzi állandó Visztula-híd elfoglalását, mert csak ezen lehet átkelni a folyón.

Elképzeléseimet ismertettem Drejerrel, ő pedig azonnal jelentést tett Novikovnak. Megkapva a jóváhagyást, leültem megírni a parancsot, amelynek értelmében a 8. lovashadosztálynak Liasocyn felé kellett előrenyomulnia és meg kellett semmisítenie az ellenség átkelőeszközeit a Visztula jobb partján. A 14. lovashadosztály Swęcina, Bilcza körzetébe vonul, ahol megindulási helyzetet foglal el Sandomierz megtámadásához.

Augusztus 25-én Tarnów orosz csapatokkal zsúfolt körzete, amelyre az 1. osztrák hadsereg parancsnoka aggodalommal tekintett, hirtelen kiürült. Az orosz gyalogság észak és északnyugat felé vonult, ami nem kerülte el az osztrákok figyelmét. Conrad délután 5 óra körül a következő jelentést kapta Dankltól: „A helyzet változatlan. Az ellenség Józefówtól visszavonult északnyugati irányban." Miután 8 kilométert megtett és nem találta meg az annopoli átkelőhelyet,

a 8. lovashadosztály feladatát befejezettnek tekintette és Zander úgy rendelkezett, hogy a hadosztály Liasocyn körzetében éjjelezzen. Amikor erről a 14. hadosztály törzse jelentést kapott, Novikov kénytelen volt azonnal megparancsolni Zandernek, hogy kezdjen határozott tevékenységet Annopol ellen.

A 14. lovashadosztály augusztus 25-én 43 kilométeres menetet tett meg, maga mögött hagyva a sandomierz—opatówi országutat, s Swęcina, Bilcza körzetében tért éjjelezésre. A felderítés ezen a napon Opatów körzetében és ettől nyugatra csak kisebb ellenséges lovas alegységekkel találkozott, ezek is gyorsan visszavonultak a Nida folyó mögé. Az ellenség keleten is sietve behúzódott Sandomierzba, és az opatów—sandomierzi országutat kelet felől elérő kozák felderítőszázad akadálytalanul eljutott Lenarczyce faluhoz, elfoglalta a 215,9-es magaslatot és Milczany falut. Az osztrákoknak ez a gyors visszavonulása Sandomierzba és a város felett uralkodó magaslatok harc nélküli átengedése azt mutatták, hogy az ellenség gyenge. Elhatároztuk, hogy augusztus 26-án megpróbáljuk menetből elfoglalni Sandomierzt.

Augusztus 26-án reggel a 2. dandár a 23. lovasüteg négy lövegével megindult az országúton Sandomierz felé, az 1. dandár ugyanennek az ütegnek két lövegével a Żurawice, Łojewice vonalra, a határőrök pedig Złotába. A 2. dandár egységei Lenarczycétől délre összpontosultak, majd a 23. üteg tűztámogatásával az országút mentén támadásba lendültek. Az ellenség tüzérségi tüze ellenére gyorsan elfoglalták a Sudoły-uradalmat és a 215,9-es magaslatot. Itt jól kiépített, nyugatra néző lövészárkokra bukkantak, amelyeket az ellenség elhagyott. Az egyik lövészárokban a 215,9-es magaslaton helyezkedett el Novikov, Drejer és én, valamint az összekötő tisztek egy része, a lóvezetőket pedig a magaslat nyugati lejtőjén hagytuk. A határőrök gyorsan elfoglalták Złotát, visszaszorították a kisebb ellenséges gyalogos csoportokat, és fokozatosan megközelítették Andruszkowicét. Az osztrák tüzérség elsősorban a Sudoły-uradalomra zúdított tüzet.

A dombos terep, valamint a Sandomierz nyugati szegélyéről lőtt erős tüzérségi tűz megállította a 14. lovashadosztály támadását. A hadosztály a Sudoły, 215,9-es magaslat, Milczany és Złota keleti szegélye vonalra nyugvásbiztosítókat ki-

küldve, valamivel nyugatabbra éjjelzésre tért. A hadosztály törzse a Rożki-majorban települt.

Megkerült az 5. lovashadosztály is. Augusztus 26-án megérkezett Zawichostból, Kichary falunál helyezkedett el, és az Opatówka pataktól délre küldött ki nyugvásbiztosítást. Az 5. lovashadosztály, miután két napot töltött Zawichostnál, most ugyancsak Sandomierz felé igyekezett. A Chwałki—Mokoszyn vonalon azonban harcérintkezésbe került az osztrák elővédekkel, éjszakára visszavonult az Opatówka pataktól északra, fedezetlenül hagyva a 14. lovashadosztály harcbiztosításának bal szárnyát. A rangidős Moric tábornok, az 5. lovashadosztály parancsnoka nem volt hajlandó átvenni a három hadosztály vezetését, de ugyanakkor Novikov alárendeltségébe sem akart tartozni. Ebben inkább az 5. hadosztály törzsének főnöke, Popov ezredes volt a hibás, aki végül is kiutasította törzséből a mi hadosztályunk összekötő tisztjét. Így aztán egy objektummal, a sandomierzi hídfővel szemben két önálló lovashadosztály-parancsnok állt, akik lényegében ugyanazt a feladatot akarták megoldani.

Az Annopolnál hagyott 8. lovashadosztály, miután parancsot kapott, hogy erélyesebben tevékenykedjen, augusztus 26-án a Visztulához vonult. Zander Dębnótól délre az úton összpontosította a hadosztály három ezredét és az üteget, s a folyóhoz küldte a 8. ulánusezredet a 15. lovasüteggel. Mivel semmiféle átkelőeszközt nem találtak, a 8. ulánusezred parancsnoka, Nyikulin vezérkari ezredes elhatározta, hogy egy kisebb osztagot átúsztat a túlpartra. A merész ezredparancsnok vezetésével 40 ulánus hamarosan a Visztula jobb partján volt és azonnal hozzálátott az ellenség raktárainak megsemmisítéséhez, minden nehézség nélkül visszaszorítva a gyenge ellenséges fedező alegységeket. Ugyanakkor a 15. lovasüteg tüzet nyitott az ellenséges vonatokra, melyek északról dél felé tartottak és lassan kikerültek az üteg tűzhatáskörzetéből. Ez volt hát az a „néhány lovasszázad", amelyeknek átkeléséről már hallhattunk Hayétól, ezek kényszerítették Dankl tábornokot, hogy továbbra is Kraśniknál tartsa a 3. német Landwehr-hadosztályt. Annopolnál hamarosan gyalogság jelent meg tüzérséggel, és az ulánusok jelentéktelen veszteséget szenvedve visszatértek ütegükhöz.

A nyílt tüzelőállásban levő 15. lovasüteget az ellenség erős tüzérségi tűz alá vette, Zander azonban gyorsan segít-

ségére küldte a fedett állásban elhelyezkedő 1. doni üteget, amely elhallgattatta az osztrák lövegeket. A 15. lovasüteg ezután az ulánusokkal együtt visszatért a 8. lovashadosztály főerőihez. Ezzel a napot befejezve, augusztus 26-án a 8. lovashadosztály Liasocyn körzetében helyezkedett el, szemmel tartva a Visztulát.

Ugyancsak ezen a napon Dankl hadseregének bal szárnya megállásra kényszerült és dél felé kezdett vonulni. Világos volt, hogy a lovasság sem Annopolnál, sem Zawichostnál nem tud átkelni a jobb partra. A feladat azonban nem változott: csapást mérni az ellenség hátába a Santól nyugatra. Pontonok azonban nem voltak. Maradt tehát az egyetlen megoldás: elfoglaljuk Sandomierzt és hidakat verünk. Ezért augusztus 27-re Novikov elfogadta a hadosztály törzsének javaslatát: 1. a 14. lovashadosztály nyugatról megrohamozza Sandomierzt; 2. megkérjük az 5. lovashadosztályt, hogy északról végrehajtott harctevékenységével támogassa rohamunkat; 3. előre kell vonni Sandomierzhoz a 8. lovashadosztályt.

Augusztus 27-én reggel a 14. lovashadosztály egységei kezdtek felzárkózni a harcbiztosítás vonalához. A határőrök gyorsan elfoglalták Andruszkowicét és tovább nyomultak Strochcice felé. A 14. lovashadosztály 1. dandára birtokba vette Milczanyt és Kobierniki felé haladt, az előrenyomulás azonban egyelőre lassú volt. A 2. dandár hasonlóképpen csak lassan nyert tért a teljesen nyílt terepen, amely a 215,9-es magaslat, a Sudoły-uradalom vonaltól nyugatra húzódott. A 14. hadosztály egész szakaszán csupán a 23. üteg hat lövege tevékenykedett.

Az 5. lovashadosztály parancsot kapott a 9. hadsereg törzsétől, hogy Novikovval összehangoltan tevékenykedjen, de nem rendelték alá Novikovnak. Így a hadosztály megelégedett annyival, hogy tüzérségével lőtte a Mokoszyn, Golembice vonalat, éjszakára pedig, anélkül hogy a nappal elért szakaszon erős harcbiztosítást helyezett volna el, ismét visszavonult az Opatówka patak mögé. Bár a 14. hadosztály törzse figyelmeztette, hogy szárnya fedezetlenül maradt, az 5. lovashadosztály hű maradt önmagához. A 14. hadosztálynak kellett elfoglalnia Chwałkit, ezzel azonban széthúzódott harcrendje.

120 Még a 8. lovashadosztály megérkezésével is Novikovnak

legfeljebb két lóról szállt lovaszászlóalj állt a rendelkezésére, 18 löveggel (az 5. lovashadosztály még egy zászlóaljat és 12 löveget adhatott volna, de erre nem nagyon lehetett számítani). Ugyanakkor az ellenségnek Sandomierzban több mint egy ezrednyi gyalogsága volt több üteggel. Az ütegek előre berendezett tüzelőállásokban helyezkedtek el, melyeket repeszfogó mellvédekkel és legalább háromsoros drótakadállyal védtek. Ezeknek az ellenséges állásoknak a megrohamozásához gyalogság kellett.

Szerencsére a gyalogságunk ismét visszatért. Augusztus 27-én este jelentést kaptunk a 72. gyalogosezred parancsnokától, aki értesítette Novikovot, hogy ezredét a 14. lovashadosztály rendelkezésére bocsátották és utasításokat kért. A válasz gyorsan elment (táviratilag és futárral); induljon Sandomierzhez. Való igaz, hogy a tulaiakat a 14. hadosztály törzsében nagyon türelmetlenül várták és tudták, hogy ezek a régi bajtársak igazi segítséget jelentenek, nem úgy mint Moric 5. lovashadosztálya. A 14. hadosztály törzse megengedhetetlennek tartotta, hogy két napot várjon a tulaiak megérkezésére, akiknek mintegy 60 kilométert kellett megtenniük, és ne próbálja meg kierőszakolni az átkelést a Visztulán valahol Sandomierz fölött. Ezért Drejer és én, miután megvitattuk a helyzetet, javasoltuk Novikovnak, hogy augusztus 28-án — a 8. lovashadosztályt és a határőröket nyugatról Sandomierz előtt hagyva — a 14. lovashadosztályt (két dandárból és a 23. lovasütegből álló állománnyal) irányítsuk nyugatra Osiek körzetébe, és itt a hadosztály próbáljon meg vagy gázlót találni, vagy szükségeszközökön és a helyi lakosoktól beszerzett csónakokon átkelni a Visztulán. Novikov beleegyezett a dologba, és a 14. lovashadosztály Szencsa ezredes parancsnokságával megindult nyugatra, szakaszát átadva Zander tábornoknak. Augusztus 28-án este a hadosztály Klimantówban éjszakázott.

Sandomierznál a 72. gyalogosezred megérkezésére várva viszonylagos nyugalom következett: a tüzérség mindkét oldalon hallatta hangját, ugyanakkor mi már a város központjára is irányítottuk a tüzet, mert alkalmasint itt helyezkedtek el az ellenség tartalékai. Az 5. lovashadosztály előre-hátra vonulgatott az Opatówka folyónál, nappalra előtte helyezkedett el, éjszakára pedig mögötte. Így telt el augusztus 28-a és 29-e.

A 14. lovashadosztály átkelésébe vetett remények Osiek

körzetében nem teljesültek: gázló nem volt, a helyi lakosoknál sem akadt csónak. Az egyes, úsztatva átjutó harcosokat a Visztula jobb partján a láthatóan erőre kapott ellenség puskatűzzel fogadta.

Augusztus 29-én estére megérkezett a 72. gyalogosezred két tábori üteggel, amelyek Malice, Łojewice körzetében éjjeleztek. Világos volt, hogy az osztrákok visszavonulnak: a 14. lovashadosztály jelentette, hogy a vonatok nyugat felé vonulnak, de hogy hol volt a 9. orosz hadsereg jobb szárnya, ezt nem tudtuk. A 9. hadsereg törzse makacsul hallgatott, és nyilván teljesen rendjén valónak tartotta, hogy a Sandomierznál álló három lovashadosztály a 72. gyalogosezreddel nem kel át a Visztulán. Novikov hadosztályának törzse megértette, hogy az osztrákok a San mögött igyekeznek megvetni a lábukat, tehát a lovasság átkelése Sandomierznál a jobb partra még nem vesztette el a jelentőségét. Ezért a törzs azt javasolta, hogy az augusztus 31-re virradó éjszaka a 72. gyalogosezred és a határőrök rohamozzák meg Sandomierzt. Augusztus 30-án reggel óta rosszul éreztem magam: magas lázam volt, déltől pedig félig öntudatlanul feküdtem az ágyban. Ily módon minden utasítást az éjszakai rohamra maga Drejer személyesen adott ki. A főcsapást a 72. gyalogosezred három zászlóaljának kellett mérnie; az ezrednek el kellett foglalnia a katolikus temetőt és a mellette levő templomot, majd az Andruszkowicéből Starachowice felé vonuló határőrökkel együtt be kellett törnie a városba és el kellett foglalnia a hidat. A 8. lovashadosztály megmaradt állásaiban: a 215,9-es magaslattól a Sudoły-uradalmon és Chwałki falun át húzódó vonalon. Az éjszakai roham sikerének kifejlesztése végett augusztus 31-én reggel 8 órakor, amikor a köd eloszlik, a tábori ütegnek és a 8. lovashadosztály egy ütegének állást kellett foglalnia az első vonalban, hogy onnan tüzükkel támogassák a rohamot. A rohamozó csapatok élére közös parancsnokot nem neveztek ki, a 8. lovashadosztály parancsnokát pedig írásban tájékoztatták a közeli rohamról. Közeledett az éjszaka. A 14. lovashadosztály törzse 8 kilométerre helyezkedett el a tulaiaktól, távbeszélőn tartva velük az összeköttetést. A távbeszélővonal azonban gyakran megszakadt.

Miközben az előkészületek folytak, a 72. ezred felderítői
122 és a határőrök augusztus 30-án egész nap tanulmányozták

az ellenséges állás megközelítési útjait és magát az állást. Éjjel 1 órakor a tulaiak és a határőrök megindultak a rohamállásba. Az éjszaka csendjében a 72. gyalogosezred szétbontakozott a rohamhoz; elöl az ezred két zászlóalja haladt századonként két vonalban, a harmadik zászlóaljból két századot tartalékba helyeztek az első vonal két szárnya mögött hátrafelé lépcsőzve; a zászlóaljak századai szakaszoszlopokba bontakoztak szét.

A 72. gyalogosezred parancsnokának összeköttetése a határőrökkel az előrenyomulás megindulásával egyre gyakrabban megszakadt. Reggel 5 órakor a tulaiak egészen megközelítették a készülő csapást nem is sejtő osztrákok állását. Elérkezett a döntő pillanat, az ezredparancsnok kiadta az utasítást a rohamra. A tulaiak nem nyitottak tüzet, teljes csendben előrevetették magukat. Az ellenség drótakadályait puskatussal, fejszével, lapáttal szétzúzva és kézzel félretolva a támadók egy pillanat alatt az első lövészárkokban voltak, megsemmisítve a még fel sem ocsúdott osztrákokat. Útjukon mindent félresöpörve, a tulaiak erélyes csapással hamarosan elfoglalták a lövészárkok első két vonalát és már a templomnál harcoltak, benyomulva a városba is. A támadás oly lendületes volt, hogy az ellenség szinte semmiféle ellenállást sem tanúsított, a rohamozó tulaiak szuronytámadásában megsemmisült. A határőrök a gyenge harcbiztosítást visszaszorították Strochcicébe és csakhamar az osztrák állások előtt voltak Krakówka elővárosban, ahol megálltak, mert megszakadt az összeköttetésük a 72. gyalogosezreddel. Lezárva a kialakult rést, a 3. zászlóalj két jobbszárny-százada kénytelen volt az első vonalig előrenyomulni, ugyanennek a zászlóaljnak a bal szárny mögött levő két tartalék százada pedig széthúzta az ezred harcrendjét észak felé. Augusztus 31-én reggel 7 órakor a tulaiaknak már nem volt tartaléka, a tüzérségi tűzön kívül más segítségre nem számíthattak. Bal szomszédjaik, a 8. lovashadosztály egységei a megszokott tűzpárbajt vívtak az ellenséggel, jobbról pedig a határőrök nem mozogtak tovább előre. A kialakult helyzetet elemezve, a megsebesült ezredparancsnok utasítást adott, hogy erősítsék meg az elfoglalt állásokat.

Az első csapástól megbénult ellenség már kezdett magához térni. Tartalékai bevetésével megállította a város központja felé nyomuló tulaiak előrevetett alegységeit, s ugyan-

akkor ellenlökést szervezett a város északnyugati részéből az ezred bal szárnya ellen. Reggel 8 órakor a felszálló ködben megjelentek az osztrákok sűrű láncai, amint támadásba lendülnek az ezred bal szárnya ellen. A puska- és géppuskatűzbe ütköző 72. gyalogosezred hiába várta a tüzérségi támogatást: a tábori üteg még csak közeledett Łojewicéhez, a 8. lovashadosztály tüzérsége pedig nem nyitott tüzet, nem érdekelte a fellángoló gyalogsági harc. A tulaiak nehéz perceket éltek át, az ellenséges tüzérség büntetlenül maradó tüze erősödött, a halottak száma nőtt. Az ezred tisztjei hiába könyörögtek a katonáknak, hogy tartsanak ki, amíg tüzérségünk tüzet nyit. A támadás lendülete meggyengült, kialudt a többiek segítségébe vetett hit... és a tulaiak kezdtek visszavonulni. A 72. gyalogosezred 2200 rohamra induló katonájából mindössze 600-an maradtak: ezek szinte minden tisztjüket elvesztve, a sebesülteket és a halottakat a harcmezőn hagyva augusztus 31-én reggel 9-kor visszaérkeztek megindulási állásaikba, majd Łojewicébe. A határőrök, miután elvesztették összeköttetésüket a tulaiakkal, még kiverték az ellenséget Krakówka elővárosból, de tovább már nem nyomultak előre és reggel 9 órakor ők is visszavonultak Andruszkowicéhez.

Mit sem sejtve ébredt fel a 14. lovashadosztály törzse, biztos lévén a 72. gyalogosezred éjszakai rohamának sikerében. Éjszaka azonban egyetlen jelentés sem érkezett az ezred parancsnokától, ezért nem várva meg a törzs elindulását, lovon Łojewicébe és tovább Sandomierz felé küldtem egy összekötő tisztet. Reggel 9 órakor, amikor Novikov a törzszsel lóháton megindult a Lenarczycétől délnyugatra levő magaslatokra, a harcmezőn teljes csend honolt. A 8. lovashadosztály állásaiban maradt. Hamarosan megjelent a 14. lovashadosztály törzsénél Zander tábornok is. Délelőtt 10 óra körül a magaslatra komor arccal megérkezett az az összekötő tiszt, akit a 72. gyalogosezredhez küldtem, és jelentést tett a katasztrófáról. Novikov szokása szerint nagyot sóhajtott és szuszogott, Drejer pedig rátámadt Zanderre, őt tartva bűnösnek a tüzérségi támogatás nélkül maradt ezred pusztulásáért. Ugyanakkor az is világos volt, hogyha a tulaiakat visszaverték, az ellenség elég erős ahhoz, hogy ellenlökést indítson a 8. lovashadosztály ellen is. Beavatkoztam Drejer
 és Zander vitájába, és mindenekelőtt azt javasoltam a 8. lo-

vashadosztálynak, hogy erősítse meg állásait, készítse fel tüzérségét az osztrák támadás fogadására, a 14. lovashadosztályt pedig rendeljük Sandomierzhoz, mivel próbálkozásai, hogy átkeljen a Visztulán, sikertelenek maradtak. Javaslataimat elfogadták, kiadhattam a megfelelő rendelkezéseket. Az 5. lovashadosztálytól érkező Leonov kapitány közölte, hogy a gárdalövészek Czekajnál kierőszakolták az átkelést a Sanon, és tovább nyomulnak előre Nadbrzezie állomás felé, Sandomierztól délre. Ettől kezdve Sandomierz, mint a lovasság átkelési helye az osztrák hadsereg szárnyára és hátába mérendő csapás végett, minden jelentőségét elvesztette.

Az első nagy kudarc nyomasztó hatással volt a hadosztály törzsére. Novikov attól félt, hogy leváltják a hadosztály éléről. A személyes kitüntetésről álmodozó Drejer nyomott hangulatban volt. Visszaemlékezéseket írok, és nem történelmi tanulmányt, de őszintén meg kell vallanom, hogy vagy a saját kezünkbe kellett volna venni az éjszakai harc vezetését, vagy Zanderre bízni, és ami a leglényegesebb, már este tüzelőállásba kellett volna rendelni a tüzérséget, hogy idejében, akár éjszaka is segítséget nyújthasson.

Lidércnyomásos nap volt augusztus 31-e a sandomierzi arcvonalon. A 72. gyalogosezred magához tért, és rendezett maradványai az ezred véletlenül életben maradt segédtisztjével ismét megindultak előre, hogy összeszedjék a sebesülteket. A tulaiakat követték a határőrök és a 8. lovashadosztály egységei. Halottjaink és sebesültjeink körül már megjelentek a fosztogató osztrákok, a tisztek és a katonák zsebében kutattak. Katonáink közeledtére az osztrákok sietve visszaszaladtak a városba. Akaratlanul is felmerült a gondolat, hogy az osztrákok visszavonultak, mivel a gárdalövészek átkeltek a Czekajnál a Sanon. A visszavonuló ellenség nyomában a 8. lovashadosztály egységei és a határőrök nyugatról, az 5. lovashadosztály dragonyosai pedig északról betörtek a városba, elfoglalták a hidat s eloltották a túlparti égő pillérközt. Az ellenség, attól félve, hogy Sandomierzben bekerítik, lövegeinek, fegyvereinek, lövedék- és lőszerkészletének, az élelmiszernek más felszerelésnek nagy részét hátrahagyva, a hídon és két gázlón sietve átkelt a Visztula jobb partjára. A 72. gyalogosezred maradványai bevonultak a városba, a 8. lovashadosztály és a határőrök pedig korábbi körzetükben maradtak. Az 5. lovas-

hadosztály a 9. hadsereg törzsének utasítására Staszów és Stopnica felé indult, hogy felderítést folytasson a Visztula bal partján.

Szeptember 1-én a Novikovnak alárendelt csapatok Sandomierz körzetében maradtak, lovas felderítőket küldtek ki a Visztula jobb partjára és a hidat javították. Ugyanezen a napon a 14. lovashadosztály törzse elindult, hogy saját szemével lássa a harci állományának csak kis részét megőrző 72. gyalogosezred éjszakai harcának színterét. Igaz, a sebesülteket már elhelyezték a város kórházaiban és templomaiban, a halottak azonban még a harcmezőn feküdtek, bizonyságul annak, milyen önfeláldozóan harcoltak a tulaiak az éjszakai rohamban. Igazi csatamezőt láthattunk. Hányféle helyzetben feküdtek az elesettek! Majdnem a város főterén egy házra bukkantunk, amelyet az osztrákok felgyújtottak. A házban tisztek és katonák megszenesedett holttestei hevertek. A tüzet csak későn oltották el. Az ezredparancsnok, valamennyi zászlóaljparancsnok, a századparancsnokok nagy részének tetemét már összegyűjtötték a templomoknál. Kisimult arccal, nyitott szemmel feküdt a 72. gyalogosezred bátor parancsnoka, aki két sebet kapott a kezén és a lábán, s az ágyékába hatolt harmadik lövedék ölte meg. A halál nyilván egy pillanat alatt végzett vele. Az orosz holttestekkel összekeveredve osztrák halottak is feküdtek. A város kórházai és templomai zsúfolásig megteltek a legalább 1500 osztrák és orosz sebesülttel. A hanyatt-homlok menekülő osztrákok nemcsak az orvosokat és az egészségügyi személyzetet hurcolták magukkal, hanem még a város patikáiból is elvittek minden kötszert. Azonnal a sebesültek bekötözésére rendeltük a 8. és a 14. lovashadosztály minden orvosát.

Nocks, oroszországi angol katonai megfigyelő naplójában a következőket írja Sandomierzről:

„A rendőr gyönyörű, tiszta szobát talált számomra ebben a nagyon koszos, csapatoktól nyüzsgő városban. Sandomierzban láttam egy századnyi uráli kozákot, csupa hatalmas, rőt szakállú, vad tekintetű ember, az egyenruha fölött szinte mindnek vízhatlan körgallér a nyakában. Nem csodálkozom, hogy az osztrákok rettegtek tőlük... Sandomierzt szeptember 1-én, hétfőn foglalták el, a roham során a tulai ezred nagyon súlyos veszteségeket szenvedett. A várost az osztrá-

kok két és fél hétig tartották megszállva. Franciául egy keve-

set beszélő háziasszonyom elmondta, hogy a házában már voltak magyarok, kozákok, mindenféle ember... Elmesélte, hogy a férje ragaszkodott ahhoz, hogy utazzon el a nővéréhez, amikor Sandomierzt elfoglalják az osztrákok. Azon a napon, amikor az oroszok ismét elfoglalták a várost, az osztrákok összeszedtek 17 öregembert és magukkal vitték őket. Férje, az 56 éves patikus egyike volt az elhurcoltaknak, mégpedig azért, mert abból a háztömbből, ahol a patikus háza is állt, lövést adtak le. Háziasszonyom most kétségbe van esve, mivel nem tudhat meg semmit a férjéről és könnyen lehet, hogy ez hónapokon át így lesz."

Szeptember 2-án a 14. és a 8. lovashadosztály a 72. tulai gyalogosezredet helyőrségül Sandomierzben hagyva átkelt a Visztula jobb partjára, de így a Tarnobrzeg felé nyomuló gárdalövészdandár hátába került. A lövészeket követve mindkét hadosztály eljutott Tarnobrzegig, majd visszafordították őket Sandomierzba. Az ellenség utóvédjei visszavágtak az üldöző lövészekre és néha olyan ellenlökéseket intéztek, hogy a 60—80 fős lövészszázadok alig bírták visszaverni őket. A galíciai csata, melyet a Délnyugati Front csapatai győzelemmel vívtak meg, elcsendesedett, a hadműveletekben szünet állt be.

Szeptember 4-én vagy 5-én távirat érkezett a hadseregtörzstől, amelyben Lecsickij tábornok jelentéstételre magához hívta Novikovot. A távirat derült égből lecsapó villámként hatott. Drejer bizonytalanná vált. Tőlem kért tanácsot. Nekem az volt a véleményem, hogy Novikovval kell tartania a törzsfőnöknek is (ha személyesen nem is hívták őt), mert mindig el kell kísérnie a parancsnokát. Így is határoztak.

Most pedig történeti kútfők alapján vizsgáljuk meg, mi történt a másik oldalon és az orosz hadsereg vezető törzseiben.

Conrad figyelmét lekötötte a keleti arcvonalon a 2., 4. és 7. osztrák hadsereg döntő összecsapása az előrenyomuló 8. és 3. orosz hadsereggel, valamint az újból előretörő 5. orosz hadsereggel. Augusztus 26-án az 1. osztrák hadsereg bal szárnyát a gárdalövészdandár kiszorította, és az megkezdte a visszavonulást dél felé. Dankl erről írt jelentésére Conrad azt válaszolta: „A főparancsnokság meggyőződése: a hős 1. hadsereg minden lehetségest megtesz, hogy megzavarja

az oroszok előrenyomulását Lublintól olyan távolságra, hogy az ne veszélyeztesse a visszavonulást a Sanhoz." Augusztus 27-én reggel 9 óra körül az 1. hadsereg parancsnoksága közölte, hogy a Visztula nyugati partján nincs több osztrák magasabbegység, és az egész 7. lovashadosztály átkelt a jobb partra. De már délután 1 órakor Dankl azt jelentette, hogy Sandomierzon és Tarnobrzegen át támadás várható az 1. hadsereg háta ellen, ezért a 7. lovashadosztályt az 1. hadsereg hadtápparancsnokának rendelte alá. 5 óra 30 körül az 1. hadsereg parancsnoka jelentette, hogy éjszaka a hadsereg visszavonul a Frampol, Goraj, Polichna, Olbięcin, Liśnik, Świeciechów vonalra. A hadsereg törzse augusztus 27-én áttelepül Janów Lubelskiébe. Augusztus 28-án keleten válságossá vált az ütközet, így Conrad a főparancsnokkal együtt ide utazott.

Eközben a helyzet az 1. hadsereg mindkét szárnyán kedvezőtlenül alakult, ezért augusztus 28-án Dankl megkérdezte Conradtól, felsőbb érdek-e az, hogy az 1. hadsereg szívósan védekezzen a Tanew síkságától északra, vagy jobb, ha visszavonul a San folyó mögé (maga Dankl a San mögé vonulást tartotta a legcélszerűbbnek, különösen mivel a lőszer is fogytán volt). Conrad még aznap azt válaszolta, hogy keleten tart az ütközet, az 1. hadsereg feladata pedig az, hogy átmenetileg tartóztassa fel az ellenséget a tanewi erdőktől északra, anélkül, hogy döntő ütközetbe bocsátkozna. A vonatok hátraküldését folytatni kell, hogy szükség esetén a hadsereg a San mögé vonulhasson és ott a torkolat és a Trzebosnica folyó közötti szakaszon megvethesse a lábát. A Biłgoraj és Sieniawa közötti utat lovassággal és gyalogos osztaggal fedezni kell. Augusztus 29-én Conrad véglegesen úgy döntött, hogy az első ütközetet megszakítják, és a hadsereget visszavonják a San mögé. Augusztus 30-án az 1. hadsereg jelentette, hogy az ellenség csak kis erőkkel üldözi őket arcból a Visztula jobb partján. Kummer parancsot kapott, hogy szívósan védekezzék a San mellett, teljesen rombolja le a hidakat, és vonatát küldje hátra. A 110. Landwehr-dandárt Kummernek rendelték alá. Augusztus 31-én Conrad már azzal a kéréssel fordult Moltkéhez, hogy dobjon át jelentős erőket Krakkó körzetébe, Poznań és Szilézia fedezésére. Ezen a napon az 1. hadsereg visszavonult a San mögé, és máris jelen-
 tette az ellenség (a 14. lovashadosztály — *B. S.*) megjelené-

sét Koprzywnicánál, két lovashadosztályét gyalogsággal együtt Sandomierz előtt (5. és 8. lovashadosztály és 72. gyalogosezred — *B. S.*).

Szeptember 1-én az oroszok átkeltek a San alsó folyásán, Kummer arcvonalán. A 12. gyalogosezred északkeleti irányban ellenlökést indított. Ezen a napon eldőlt Kummer csoportjának sorsa: felosztották. A 110. Landsturm-dandár Sandomierzt védő maradványait beolvasztották a 106. gyalogoshadosztályba, ezt pedig közvetlenül az 1. hadseregnek rendelték alá. A 100. Landsturm-dandárt és a 95. hadosztály maradványát vasútbiztosító csapatokként használták fel. Erre a sorsra jutott a 14. lovashadosztály „régi" ellenfele: már az első galíciai csatában mint harci magasabbegység megszűnt létezni.

A világháború hivatalos osztrák történetírása azt magyarázza, hogy Dankl, az 1. hadsereg parancsnoka harcképes állapotban akarta visszavonni ezredeit a San mögé. Természetesen, reális volt az a veszély is, amely a „megrémült" és meggyengült 110. Landsturm-dandár által védett sandomierzi hídfőt fenyegette. Augusztus 29-én Dankl megerősítette Sandomierz helyőrségét a 100. Landsturm-dandárral. A Visztula jobb partját Sandomierztól Tarnobrzegig és tovább nyugatra a 7. lovashadosztály fedezte.

Az augusztus 31-re virradó éjszaka tehát a 72. gyalogosezred és a határőrök mintegy négy zászlóalja 17 osztrák zászlóalj ellen rohamozott, igaz ugyan, hogy ezek már eléggé meggyengültek és „megrémültek", ahogyan a hivatalos osztrák történészek írják. A tulaiak sikere azonban vitán felül állt volna, ha idejében tüzérségi támogatást kapnak.

Nem feladatom, hogy egészében elemezzem az orosz hadseregek tevékenységét a galíciai csatában, de meg kell jegyeznem, hogy ebben az egyik félnek sem sikerült bekerítenie és megsemmisítenie a harcoló erők zömét. Pedig erre alkalmas helyzet kínálkozott az osztrákok számára az 5. orosz hadsereggel szemben, amely idejében kitért a csapás alól, az oroszok számára pedig az 1. osztrák hadsereggel szemben (feltéve, hogy Alekszejev kitart terve mellett és átdobja a 9. hadsereget a Visztula bal partjára). Hogy milyen hatása lett volna legalább az 1. osztrák hadsereg bekerítésének a háború kimenetelére, ezt még ma is nehéz megmondani, de mindenesetre jelentős esemény lett volna.

Így hát lezajlott az első nagy hadművelet, amelyben én is részt vettem, ha nem is magas beosztásban, de eléggé bonyolult helyzetben. Azért írtam le mindent részletesen, mert az első világháború történészei nagyon felületesen tanulmányozták a levéltárak anyagait. Írásom talán valamivel kiegészíti majd munkájukat.

Nehéz helyzetben volt a 14. lovashadosztály nemcsak a háború, hanem az arra való felkészülés első napjaitól is. Tevékenységéért a tiszti, az altiszti és a sorállomány sok kitüntetést kapott. Ami engem illet, megkaptam a Vlagyimir-rend IV. fokozatát, az Anna-rend IV. és III. fokozatát és a Sztanyiszlav-rend III. fokozatát a kardokkal és szalagokkal együtt. A háborús ismeretekben pedig, valahogy úgy éreztem, szilárdabban állok a lábamon, cselekedeteimben belső biztonságérzet nyilvánult meg, jártasságra tettem szert a hadműveleti törzsmunkában, amit korábban csak az elméletből ismertem. Lovas nyelven szólva, úgy éreztem, hogy szilárdan ülök a nyeregben!

LOVASSÁGI FAL A VISZTULA BAL PARTJÁN 1914 ŐSZÉN

Szeptember 5-én estefelé a 14. lovashadosztály Tarnobrzegben levő törzséhez visszatért a 9. hadsereg parancsnokától, Lecsickij tábornoktól Novikov és Drejer.

Eléjük siettem, mindketten vidám hangulatban voltak. Drejer közölte, hogy Novikovot kinevezték az 1. lovashadtest parancsnokává, őt pedig ugyanennek a hadtestnek a törzsfőnökévé. Gratuláltam nekik, majd érdeklődtem, hogyan fogadta őket Lecsickij, aki szigorú ember hírében állt. Amikor Novikov kiment, Drejer elmesélte a fogadtatást. Saját bevallása szerint inkább ő, Drejer beszélt, Novikov szívesebben hallgatott, néha felfújta magát és harcias képet vágott.

Lecsickij kikérdezte őket az eseményekről, majd ismertette az 1. hadtest új feladatait. A frontparancsnok utasítása szerint a hadtesthez az 5., a 8. és a 14. lovashadosztály, a 4. és az 5. doni kozákhadosztály és az önálló turkesztáni kozákdandár tartozott.

A hadtest feladatul kapta, hogy tisztítsa meg a Visztula bal partját az osztrákoktól, derítse fel a helyzetet a Częstochowa, Krakkó arcvonalszakaszon és mérjen csapást az osztrák hadseregek hátában Krakkótól keletre. A visztulai átkeléshez a hadtest egy pontonos zászlóaljat kapott.

Így vázolta hát Drejer a hadtest feladatait. Ugyanakkor az 1. lovashadtest elé tűzött feladatokat ismertető egyetlen hadtörténeti művünk sem szól egy szót sem arról, hogy a hadtestnek csapást kellett mérnie az osztrákok hátába. Pedig az döntő fontosságú kérdés.

Csak néhány tényre fogunk hivatkozni. Voronkov 1923-ban kiadott Az 1914—1918-as háború hadászati vázlata című könyvének második részében többek között azt olvashatjuk: az 1. lovashadtest „a következő feladatokat kapta: 1. az arcvonal jobb szárnyának biztosítása; 2. a Nida folyó környékének megtisztítása a kisebb ellenséges erőktől; 3. felderítés Szilézia irányában a Breslau,[19] Krakkó arcvonalon és 4. a Visztula megfigyelése Krakkótól Sandomierzig. A 9. hadseregnek a hadtest támogatására a Visztula bal part-

jára kellett előrevonnia egy gyalogosdandárt". Voronkov „tekintélyes" forrásra: a Hadtudományi Levéltárra (162. számú iratcsomó, 126. oldal) hivatkozik. A Reichsarchiv gondozásában megjelent A világháború története V. kötetéből megismerhetjük Novikov szeptember 12-én elfogott rádiójelentésének tartalmát: ...mihelyt a felderítés tisztázza a németek szétbontakozását Sziléziában, lemond a kapott parancs végrehajtásáról, nem kel át a Visztula déli partjára, hanem megelégszik a védelemmel és falat képez a folyó északi partján.

Szándékosan világítottam meg a hadtest feladatait. Ha ugyanis elferdítjük őket, mint ezt Voronkov és mások tették, akkor bármelyik történész jogosan a hadtest szemére vetheti: miért topogott egy helyben a Visztula mellett, miért nem indult egyenesen Sziléziába? Novikov és Drejer tehát azzal az utasítással tért vissza Tarnobrzegbe, hogy vágják el az osztrákokat Krakkótól, ugyanakkor végezzenek felderítést Szilézia irányában.

Természetesen megkérdeztem Drejert, ki lesz a 14. lovashadosztály parancsnoka? Azt válaszolta, hogy a hadosztályt a 9. hadsereg törzsének főszállásmestere, Erdeli vezérőrnagy veszi át.

Drejer rám terelte a beszélgetést, azt mondva, Erdeli ragaszkodik hozzá, hogy a hadosztály törzsét a harcokban már részt vett valamelyik törzsbeli tiszt vezesse. Mivel Drejer átkerül a hadtesthez, nekem kell a helyén maradnom.

A hadtest törzséhez Drejer magához vette vezérkari törzstisztként Satyilov vezérkari alezredest. Satyilov apja az államtanács tagja volt, és ez a fiára nézve nagyon is jelentős dolognak bizonyult. Búcsúzásnál Drejer megkérdezte, a hadosztály törzsének tisztjei közül kit javasolok arra, hogy előléptessék vezérkari első segédtisztté. Két jelöltet neveztem meg: Rozsenko és Melcsakov törzskapitányokat. Elvégezték a vezérkari akadémiát, mindketten jól dolgoztak. Azt tanácsoltam, hogy vegye őket át a hadtest törzsébe, remélve, hogy a törzsnél megleszek nélkülük is.

Estére tehát a két törzs elosztásának személyi kérdéseit megoldottuk. Siettem a 14. hadosztály parancsnoki tisztét betöltő Szencsa ezredeshez, hogy megbeszéljük a hadosztály átcsoportosításának kérdéseit. Szeptember 7-én a hadosztály-
 nak a sandomierzi hídon át vissza kellett térnie a Visztula

bal partjára és el kellett érnie Klimantówot. Megírtam a parancsot, bemutattam Szencsának, aki aláírta. 23.00 körül tértem vissza a törzsemhez, és váratlanul kellemes hírt kaptam: visszatért Pétervárról hadosztályunk törzsének főnöke, Vesztfalen ezredes. Elsősorban annak örültem, hogy ismét visszakerülök korábbi tisztségembe, vezérkari első segédtiszt maradok (a hadműveleti részleg vezetője — *B. S.*), tehát megszabadulok a gazdasági gondoktól és vesződségektől. Pedig ebből jócskán akadt! Drejer ugyanis nem szeretett gazdasági dolgokkal foglalkozni.

Gondolataim valahogy akaratlanul átváltottak Novikov feljebb lépésére a ranglétrán. Csak egy évig volt a 14. lovashadosztály parancsnoka. Most pedig hogy felkapaszkodott! Magasabb beosztást kapott, kinevezték hadtestparancsnokká. Tehát megelőzte a 8. és az 5. lovashadosztály parancsnokait, Zander és Moric tábornokot. Mellén a Szent György-rend IV. fokozata csillogott, ezt a kitüntetést a hadosztály „sikeres akcióiért" kapta a Visztula bal partján.

Megérdemelte-e Novikov e magasabb tisztséget és a kitüntetést? Valójában nem! Egyszerűen szerencséje volt. Szerencséje volt, mert éppen azt a hadosztályt kellett vezetnie, amelyet jól felkészített a harcra elődje, Oranovszkij tábornok. Oranovszkij nagy munkát végzett, a gyakorlatokon összekovácsolta a hadosztályt. Éppen ez biztosította a hadosztály sikereit a Visztula bal partján vívott harcokban. Kiképezték mind a lovas, mind a gyalogos harcra. Szükség esetén lovashadosztályból gyalogoshadosztállyá vált. Katonái és tisztjei a támadás során lendületesen és bátran tevékenykedtek. A hadosztály 5200 fős állományából a háború másfél hónapja alatt halottakban 32 katonát, sebesültekben pedig 137 embert vesztett, ebből 130 katonát és 7 tisztet.

Tarnobrzegben a hadosztályt feltöltötték két menetszázaddal. A menetszázadok katonái jó benyomást keltettek. El voltak keseredve, hogy gyenge lovakat kaptak. A menethez hozzá nem szokott lovak gyorsan kimerültek. Ki kellett cserélni őket a földbirtokosoktól átvett erősebb lovakkal. Az állományhoz tartozó lovak pedig, amelyekkel a hadosztály megkezdte a háborút, még sokáig hűségesen kitartottak időnként nagyon nehéz szolgálatukban.

Elérkezett 1914. szeptember 7-ének reggele. A 14. lovashadosztály a sandomierzi hídon átkelt a Visztulán, és ismét a

már jól ismert bal parton volt. Sandomierzból a hadosztály Klimantówba vonult. Az ezredek és a századok még aznap 15.00 körül megérkeztek Klimantów körzetébe, és a környező falvakban éjjeleztek.

A 8. lovashadosztály még szeptember 6-án partot váltott a Visztulán, és Golębówo körzetében összpontosult. Az 5. lovashadosztály szeptember 1-én Sandomierzból Staszówba menetelt, majd tovább Stopnicába és Stopnica, Połaniec körzetében helyezkedett el. Ebből a körzetből felderítést végzett nyugat felé, s figyelte a Visztulát Połaniectől keletre. A hadtesttörzs áttelepült Sandomierzba.

Szeptember 7-én este megérkezett Klimantówba a 14. lovashadosztály parancsnoka, Erdeli tábornok. Személyi segédtisztje, Kantageczen herceg és egy polgári ruhás fiatalember, valami Kuzminszkij kísérte őt. Erdeli először Szencsa ezredest és Vesztfalent fogadta, majd összehívták a törzs tisztjeit, hogy bemutassák őket az új parancsnoknak.

Erdeli az átlagosnál magasabb, életkorát tekintve még fiatal tábornok volt. Kellemes benyomást keltett. Közvetlen modorban fogadott bennünket. Amikor a bemutatkozási szertartásnak vége volt, megkért, hogy maradjak és tegyek jelentést a hadosztály helyzetéről. Meghallgatta véleményemet az ezredek helyzetéről, parancsnoki állományáról, majd megbízott, hogy készítsem el a parancsot a hadosztály egyetlen oszlopban végrehajtandó menetéről Bogoryja és Stopnica irányában. Azt mondtam, hogy egyetlen oszlopban mozogni nagyon nehéz lesz. Megmagyaráztam, hogy a hadosztály „elszokott" ettől az elavult menetalakzattól, de Erdeli kitartott a magáé mellett.

A parancsot bevittem Vesztfalenhez, a hadosztály törzsfőnökéhez. Vesztfalen nem tudta rászánni magát, hogy egyedül adja át a parancsot a tábornoknak és magával vitt engem is. Erdeli aláírta a parancsot. Az ezredekben és a századokban természetesen csodálkoztak a parancson, amely új életre keltette a hadosztály rég elavulttá vált menetalakzatát.

Este vacsora után Vesztfalen kikérdezett a hadosztály ügyeiről, harci cselekményeiről, az ellenséggel történt legsúlyosabb összecsapások lefolyásáról. Szavaiból kiéreztem, hogy Vesztfalen nem fogja fel a legkézenfekvőbb igazságot: a háború a maga törvényeit diktálja, rugalmasságot követel, félredob mindent, ami elavult. Amikor elmondottam neki,

hogy hadosztályunknak a leggyakrabban lóról szállva kellett harcolnia, ritkán kellett lovasrohamot indítania, Vesztfalen a homlokát ráncolta. A lóról szállva folytatott harcot nem ismerte el, csak a lovasrohamokért rajongott. „Itt pedig lovasrohamot kellett volna indítani egy dandárral, vagy akár az egész hadosztállyal!" — replikázott, amikor a gyalogosan vívott harcok kerültek szóba. Azt gondoltam, a háború majd őt is megtanítja, mit kell tenni! Sajnos a háború nem józanította ki a korlátolt hadműveleti-harcászati elképzeléseiből Vesztfalent. 1915. július 18-án lovasrohamban esett el és elpusztította majdnem az egész 2. dandárt, amelynek ideiglenesen a parancsnoka lett. Vesztfalen durva számítási hibájáról még lesz szó a későbbiekben...

Szeptember 8-ának reggele... Az óramutató közeledik a 10-es számhoz. Ideje lóra szállni, hogy a főerők oszlopának az élére állhassunk. Váratlanul hívat a hadosztály parancsnoka. Vesztfalent találom nála és egy ismeretlen külföldit. Vesztfalen bemutat az angol egyenruhában levő ezredesnek, Nocksnak.

— Nocks úr a hadosztályunk törzsénél lesz — mondta Erdeli. — Tájékoztassa őt a helyzetről.

Kezet szorítva egymással, mindjárt hozzá is láttunk a dologhoz: kiterítettem a kétversztes térképet, Nocks pedig előhúzott egy tízversztes et. Erre én is a tízversztes térképet vettem ki a táskámból. Tájékoztattam az ezredest a szomszédos magasabbegységek és egységek elhelyezéséről, ismertettem a 14. lovashadosztály feladatait.

Nocks figyelmesen hallgatott, de nagyon ritkán jelölt be valamit a térképre. A jegyzetfüzetébe se jegyzett be semmit. Majdnem 13 év múlva azonban a kezembe került Nocks Londonban kiadott könyve: „Az orosz hadsereggel 1914—1917-ben". Nocks könyvének egy teljes fejezete a mi hadosztályunkkal foglalkozik. Ez a fejezet — „Egy lovashadosztállyal Délnyugat-Lengyelországban szeptemberben és októberben" — napló formájában íródott. Így már megértettem: az angol katonai megfigyelő lelkiismeretesen naplót vezetett, és észrevételeit úgy jegyezte fel, hogy a kívülállók közül senki ne lássa.

Az arcvonalon a helyzet gyorsan változott. A hadtesttörzs sürgette hadosztályunkat, hogy keljen át a Visztulán s mérjen csapást a Krakkó felé visszavonuló 1. osztrák hadsereg hátá-

ba. Csapatoktól nyüzsgő, nagyon közeli mögöttes terület volt ez. A Visztula szintje egyre emelkedett, a hadosztálynak pedig egyelőre semmiféle átkelőeszköze nem volt. Felmérve a helyzetet, Erdeli nyugtalankodni kezdett. Vesztfalennel együtt magához rendelt, és közölte, hogy vele együtt felkeressük a hadtest törzsét (a törzs Staszówban volt). A hadtest törzsfőnökének kifejtettük elgondolásunkat. Véleményünk szerint a 14. lovashadosztálynak célszerűbb Stopnicától nyugat felé előrenyomulnia és nem dél felé. Azt is elmondottuk, hogy pontonos zászlóalj nélkül a hadosztály nem tud átkelni a Visztulán. Drejer meghallgatott bennünket, de továbbra is kitartott amellett, hogy a hadosztály Stopnicától délre keljen át. Erdeli Drejert támogatta, és valójában elvetette az érveimet, amelyeknek az volt a lényege, hogy a hadosztály Stopnicától délre nem tud átkelni a Visztulán.

Kiábrándultan tértünk vissza a hadosztály törzséhez, mert úgy láttuk, hogy Drejer a józan ész parancsaival ellentétesen jár el.

Szeptember 9-én reggel hadosztályunk törzse elindult a Stopnicától délre levő körzetbe a Visztulához. A felderítés természetesen semmi új értesülést nem hozott. A távolból a Visztula mögül ágyúdörgés hallatszott. Minél közelebb hatoltak harci járőreink a Visztulához, az ellenség annál gyakrabban fogadta őket a túlsó partról puskatűzzel. Egyszóval, a hadtest törzsénél töltött napunkat feleslegesen elvesztegettük. Ezen a napon a hadosztály legalább 35 kilométert haladhatott volna nyugat felé. Milyen jó szolgálatot tettek volna ezek az értékes kilométerek lovasságunknak!

Amíg a 14. lovashadosztály Stopnicánál rostokolt, addig jobb szárnyán a 8. lovashadosztály előrenyomult Solec, az 5. lovashadosztály pedig Nowy Korczyn körzetébe.

Novikov hadtestparancsnok csak szeptember 9-én este határozta el, hogy Krakkó és Tarnów között mér csapást az 1. osztrák hadsereg hátába. A feladat végrehajtására a három lovashadosztályt (a 8.-at, a 14.-et és az 5.-et) jelölték ki. Nyugat felé, a Kluczbork, Krakkó arcvonalon a 4. és az 5. doni kozákhadosztálynak és a turkesztáni kozákdandárnak kellett felderítést folytatnia. Amíg a 4. és az 5. doni kozákhadosztály a Visztula jobb partjáról Sandomierzon át megérkezik Kielce körzetébe, a turkesztáni kozákdandár
 északnyugat felé nyomul Jędrzejówtól Włoszczowa irányába.

Szeptember 14-én a 14. lovashadosztálynak Wislica körzetében át kellett kelnie a Nida folyón, a 8. lovashadosztálynak pedig el kellett érnie Pińczówot. A pontonos zászlóalj megindult, hogy csatlakozzon a 14. hadosztályhoz, amelynek hamarosan meg kellett kezdenie az átkelést a Visztulán.

Szeptember 10-én reggel a 14. hadosztály két oszlopban megindult Stopnica körzetéből Wislicába. A felázott utak megnehezítették a mozgást. A hadosztálytörzs a bal oldali oszloppal: az 1. dandárral haladt, a 2. dandár pedig a határőrökkel. A dandárok, miután erős nyugvásbiztosítást állítottak ki, elhelyezkedtek az éjjelezéshez, elfoglalva az előre kijelölt körzeteket a paraszti településeken.

Szeptember 11-én reggel megérkezett a hadosztálytörzshöz a pontonos zászlóalj parancsnoka és a zászlóalj is utolérte a hadosztályt. A hadosztály parancsnoka engem bízott meg, hogy a pontonos zászlóalj parancsnokával együtt derítsem fel az átkelés helyét. Egy ulánusszázad biztosított bennünket. Kiderült, hogy a század parancsnoka, Gyemjanovics lovaskapitány nagyon lomha ember. Az ő hibájából majdnem négyórás késéssel tudtuk csak elkezdeni a feladat érdemi végrehajtását. Nem nyugodhattam bele Gyemjanovics végtelen lassúságába és felelőtlenségébe, ezért átvettem a század parancsnokságát.

Az éjszakát egy kis dombok és ligetek között megbújó urasági birtokon töltöttük, majd Koszycén át megindultunk a Visztula mellett, Krakkótól 40 kilométerre keletre levő Seroslawice faluhoz. Koszycében rábukkantam kozák felderítő századunk parancsnokára. Közöltem vele, hogy tovább megyek a Visztula felé.

A század egy horpadásban álcázta magát. Magamhoz vettem a felderítő század egyik tisztjét, és Seroslawicétől keletre kettesben felmentünk a Visztula északi partja felett uralkodó magaslatra. Azt számolgattuk, lesz-e elegendő anyagunk és műszaki eszközünk ahhoz, hogy ebben a körzetben verjünk hidat...

Délután 1 óra körül megtudtuk, hogy osztrák katonák Seroslawicét fosztogatják, és az összerablott holmit csónakon átszállítják a saját partjukra. Reggel 9 óra körül a Visztula vonalát követve keleti irányban átrepült felettünk egy német repülőgép. Sürgősen közöltem ezt a hadosztálytörzszsel, amely elképzeléseim szerint útban volt az átkelőhelyhez.

Nagyon-nagyon messze, a látóhatáron az erdővel borított Kárpátok magasodtak. Néhány helyen az erdő felett fehér füstgomolyagok látszottak: vonat haladt arra. Jobbról, közel a parthoz a sűrű niepołomicei erdő húzódott. Az erdőtől keletre az utakon az osztrákok szállító járművei mozogtak.

Sürgősen Seroslawicébe küldtem egy járőrt, a századot pedig lóra ültettem. Járőrünk váratlanul vágtában visszatért: az osztrákok heves géppuskatüzet zúdítottak rájuk. A századdal visszahúzódtam Koszycébe, és felvettem a kapcsolatot a kozák felderítő századunkkal. A század parancsnokától megtudtam, parancsot kaptak, hogy vonuljanak vissza északra. Ugyanebben az irányban, észak felé megindult a mi hadosztályunk is. Most már világossá vált előttem, hogy valami olyasmi történt, amit a hadosztály parancsnoka nem látott előre. Körülbelül 16.00-kor aztán megtudtam, hogy az osztrák felderítés már elfoglalta azt a körzetet, amit reggel szemrevételeztünk pontonhíd verésére...

Elhatároztam, hogy a századdal én is elindulok észak felé, Pińczówhoz.

Pińczówtól mintegy 10 kilométernyire utolértem a 2. dandárt. A dandárparancsnok tájékoztatott, hogy a hadosztálytörzs az éjszakát Pińczów mellett egy erdészházban tölti, magát a várost a 8. lovashadosztály egységei foglalják el.

Megérkezve, leszállok a lóról és bemegyek az erdész konyhájába. A konyha tömve van fogoly német katonákkal. A szomszédos szobában a díványon egy fogoly német tiszt fekszik. A szája véres. A törzsügyeletes közölte, hogy hadosztályunk parancsnoka még nem alszik. Bemegyek hozzá, hogy jelentsek neki. Erdeli bűnbánó szemekkel néz rám. Bár odadobott a sors kényének-kedvének a századdal együtt, amikor nem közölte, hogy a hadosztály elhagyja a körzetet, ahol át akartunk kelni a Visztulán, Erdeli most nem akarja elismerni a hibáját. „Nem én hibáztam, hanem Vesztfalen" — mondta.

Ezután Erdeli arról szólt, hogy az 1. hadtest törzsétől szeptember 12-én 12 óra után az a parancs érkezett, hogy mivel Częstochowa, Będzin körzetében nagy ellenséges erőket összpontosítanak, le kell mondanunk a Visztulától délre az osztrákok hátába mérendő csapásról, és a hadtest minden hadosztályának északnyugat felé kell fordulnia. E parancs értelmében a turkesztáni kozákdandárnak el kell foglalnia

Włoszczowát és előre kell nyomulnia nyugat felé Koniecpolhoz; a 4. és az 5. doni kozákhadosztálynak birtokba kell vennie Kielcét, a 14. lovashadosztálynak pedig Jędrzejówot, majd tovább kell nyomulnia Nagłowicéhez; a 8. lovashadosztálynak Wodzisławot, az 5. lovashadosztálynak pedig Skalbmierzt kellett elfoglalnia, Krakkó felől fedezve a szárnyat.

A hadosztályparancsnok egyúttal azt is elmondta, hogy a Pińczówba vezető úton fogságba ejtettek egy német lovasjárőrt. A járőr az 1. tartalék gárda-dragonyosezredhez tartozott.

Érdeklődtem, hogy küldtek-e ki felderítőket az új irányba. Erdeli nemmel válaszolt. Indítványozta, hogy sürgősen állítsam össze az utasítást a felderítő századoknak. Az utasítást reggel 3 órára megírtam. Átadtam a századparancsnokoknak, és meghagytam, hogy azonnal induljanak a megjelölt körzetekbe.

Az összekötő tisztek szavaiból aztán részletesebb képet alkothattam a történtekről. Szeptember 12-én reggel hadosztályunk megindult délre két oszlopban annak a pontnak az irányában, amelyet az átkeléshez kiválasztottunk. Déltájban parancs érkezett: meg kell változtatni a hadosztály menetirányát, ellenkező irányban kell tovább haladni. A parancsot Vesztfalen írta alá. Számomra világos volt a dolog: teljesen „megfeledkezett" arról, hogy én is a hadosztály törzsében vagyok. Egyébként miért kellett volna neki magának is elindulnia délre, hogy szemrevételezze az átkelőhelyet?

... Felderítésünk adataiból és a fogoly németek közléseiből megállapíthattuk, hogy Pińczów felé egy egész német hadtest támad.

Szeptember 13-án reggel a 14. hadosztály megindult Pińczówon át Motkowice felé. Átkelve a Nidán, Motkowicéből az úton nyugatra haladt tovább, Jędrzejów irányában. Jędrzejówtól 6 kilométernyire a hadosztály éjjeli nyugvásra tért, a várost pedig a nyugvásbiztosítás, két géppuskával megerősített lovasszázad szállta meg.

Az 1. lovashadtest törzse áttelepült Motkowicébe.

Ügynökeinktől jelentést kaptunk: Nagłowice felé két ezrednyi német gyalogság nyomul előre tüzérséggel. Hamarosan az éjszaka Nagłowice felé kiküldött felderítő század is

jelentette, hogy Nagłowicétől keletre harcérintkezésbe került az ellenség lovas- és gyalogosegységeivel.

Délután 2 óra körül járhatott, amikor Jędrzejówtól északnyugatra megszólaltak a tüzérség lövegei. Gyorsan felnyergeltük a lovakat. A hadosztálytörzs elindult előre, Jędrzejówhoz. A dandárok felkészültek a harcra.

Hadtestünk törzsének adatai szerint a hadtest egész arcvonalán egy német hadtest indított támadást, amelynek állományába tartalékos gárdaegységek tartoztak.

Délután 5 óra körül az ellenség tüzérsége tüzet nyitott Jędrzejówra, kiűzve onnan a figyelőinket. Két századunk géppuskák támogatásával a város nyugati szegélyén harcolt. A sötétség beálltával kénytelenek voltak elhagyni a várost, ahová azonnal bevonultak a németek.

A 14. hadosztály főerői nem bocsátkoztak harcba. Éjjelezésre visszavonták őket Jasenna Jakubów körzetébe, a hadosztály törzse pedig elindult Motkowicébe. Itt települt az 1. lovashadtest törzse is.

Amíg Erdeli jelentette a helyzetet Novikov tábornoknak, én Drejerrel beszélgettem. Drejer bizalmatlanul fogadta azt az értesülésünket, hogy Jędrzejównál egy német hadtest támad. Visszavonulásunkat „túlságosan elsietettnek" nevezte. „Rendben van — mondottam —, holnap személyesen meggyőződhet, hogy a 14. hadosztály ugyanaz maradt, ami volt."

Lemondtunk a felkínált vacsoráról és pihenni tértünk. Elalvás előtt beszélgettünk Erdelivel. Arról volt szó, hogy mit kell tennie a hadosztálynak szeptember 14-én. Nekem az volt a véleményem, hogy szívósan harcolni kell a németekkel, Jędrzejówtól keletre mozgékony védelmet folytatva. Erdeli beleegyezett és megbízott, hogy sürgősen készítsem el a parancsot. A parancs tervezetét teljes egészében jóváhagyta. A parancs úgy szólt, hogy a 14. hadosztály egységeinek szeptember 14-én reggel meg kell rohamozniuk az ellenséget Jędrzejówban. A feladat végrehajtása érdekében a határőrök a Jędrzejówba vezető út mentén támadnak, az 1. dandár az úttól északra Rakówon át Podchojnie irányában, a 2. dandár pedig Dalechowyn, Węgleniecen, Lonczynon keresztül, Jędrzejówot délről átkarolva.

Elérkezett szeptember 14-e. Hajnalban a 14. hadosztály
 parancsnoka a hadosztály törzsével megindult Motkowicé-

ből a nyugati irányban vezető úton. Figyelőhelynek azt a magaslatot választottuk ki, ahonnan jól át lehetett tekinteni a küszöbönálló harc színterét. Erdeli, Vesztfalen, Nocks és én figyeljük a támadás menetét. Előttünk Piaski Luterskie falu mellett lóról szállva nyomulnak előre a határőrök. A Jedrzejówba vezető úttól északra óvatosan halad előre az 1. dandár. A 2. dandár éle elérte Dalechowyt és Węgleniecet.

Reggel 1/2 9 körül eléggé váratlan kép tárult elénk: a Kielcébe vivő úton megindult Jędrzejówból a németek hadosztálylovassága, bizonyos távolságra gyalogos őrs következett, majd hamarosan feltűnt az elővéd éle is. Észrevettük, hogy a német egységeknek nincs oldalbiztosításuk.

Körös-körül csend volt még. Amikor a németek hadosztálylovassága Podchojniéhez közeledett, az elővéd pedig elhagyta Jędrzejówot, rájuk rontott az 1. dandárunk. A német lovasságot a géppuskák és a lóról szállt dragonyosok lőtték, ütegünk pedig mintegy 1,5 kilométernyi távolságról srapnelzáport zúdított a gyalogságra. A németek soraiban pánik tört ki: a lovasság a lándzsáit eldobva Podchojnie felé száguldott; a gyalogság az útról nyugat felé igyekezett vasúthoz, hátrahagyva tüzérségét. Rohamunk oly váratlanul érte az ellenséget, hogy az teljesen demoralizálódott.

Hamarosan azonban a kép megváltozott: az 1. dandár ütegére legalább két ellenséges üteg nyitott tüzet. Lövegeink kezelői harcképtelenné váltak, az üteg elhallgatott. A német gyalogság ellenlökésre indult. Valahogyan ki kellett hoznunk ütegünket, hogy ne kerüljön az ellenséges gyalogság kezébe.

Erős tüzérségi tűzbe került a 2. dandárunk is. Gyorsan szét kellett bontakoznia, hogy elkerülje a nagyobb veszteségeket. A 2. dandár parancsnoka utasítást kapott, hogy Dalechowy körzetében gyűjtse össze a századokat, és gyalogos harcrendben támadjon.

Nehéz helyzetbe kerültek határőreink is. Visszą kellett vonulniuk.

Gránátok süvítettek figyelőpontunk felett is. Éppen a tűz sűrűjében helyezkedtünk el. Világos volt, hogy a mieink nem tarthatják magukat sokáig.

Javasoltam Erdelinek, hogy vonuljunk vissza a faluhoz. Éppen amikor ezt mondtam neki, egy lövedék egész közel süvített el mellette. Megingott, és kezével a bal orcájához

kapott, mert erős légnyomás érte. Megkezdtük a visszavonulást...

A hadosztálytörzset a 248,6-es magaslatnál értük utol, a Motkowicébe vivő úttól északra. Az 1. dandár itt foglalta el második állását, a 2. dandár és a határőrök pedig az úttól délre vetették meg lábukat. Valamennyi lovasszázad lóról szállt. A lövegek nyílt tüzelőállást foglaltak az utat keresztező nagy erdőtől nyugatra. Az erdő sűrű volt és bozótos: lóháton nem lett volna könnyű áthatolni rajta. Hadosztályunk törzse az erdő nyugati szegélyén helyezkedett el, az úttól északra.

A német gyalogság tovább üldözte a visszavonuló fedező erőinket.

Délután 4 óra körül a tüzérséggel támogatott német gyalogosegységek nyomása fokozódott. Az ellenséges ütegek szünet nélkül lőtték hat lövegünket. Vissza kellett vonulni a Nida mögé.

A németek előrenyomulását az erdőben feltartóztatva, a hadosztály a motkowicei hidakon átkelt a Nidán, majd felgyújtotta a hidakat. A dandárok azonnal szétbontakoztak a folyó keleti partján: az 1. dandár a Rebówba vezető úttól északra, a 2. a határőrökkel az úttól délre.

Közben éjszaka lett. Pihenni nem tudtam: a hadosztály további harctevékenységét megszabó új parancson dolgoztam.

Így zajlott le lovashadosztályunk harca Jędrzejów mellett szeptember 14-én. Ezen a napon a német gyalogság csak 15 kilométert nyomult előre, és legalább 800 embert vesztett halottakban és sebesültekben. A mi veszteségünk 64 fő volt. A 14. lovashadosztály személyi állományának a Délnyugati Front parancsnoka, Ivanov tábornok köszönetét fejezte ki.

A Jędrzejów körüli szeptember 14-i harcot elemezve arra a következtetésre juthatunk, hogy sok vezetőnk ráébredt a vitathatatlan igazságra: nagyon komoly ellenséggel kellett harcolnunk. Mind a hadtestünk, mind a hadosztályunk törzsében megértették, hogy a németekkel küzdeni sokkal nehezebb, mint az osztrákokkal, de nem olyan rettenetes, mint azok állították, akik részt vettek a kelet-poroszországi harcokban. Hadosztályunk megerősödött, még jobban bízott az erejében. Drejer már nem nézett ránk ferdén: mihelyt a helyzet súlyossá vált, a 14. hadosztályt a legfelelősségteljesebb feladatok végrehajtására jelölte ki.

Nincs szándékomban részletesen leírni az 1914 őszén végrehajtott varsó—ivangorodi hadműveletet. A 14. lovashadosztály tevékenységének tárgyilagos értékelése azonban megkívánja, hogy a hadművelet leglényegesebb, a Visztula bal partján lezajlott harci eseményeinek jellemző mozzanataival röviden foglalkozzam, annál is inkább, mivel ma már többet tudunk róluk, mint 1914 őszén. Hogy alakultak az események? Szeptember elején vagyunk... A Délnyugati Front tovább üldözi az osztrákokat Krakkó irányában. Ugyanakkor emlékeztetnünk kell arra, hogy a front törzsének főnöke, Alekszejev tábornok már augusztus 24-én számolt azzal, hogy a németek támadást indítanak a bal parton Krakkó felől és Sziléziából is. Éppen ezért hozták létre az 1. lovashadtestet. A hadtest feladata az volt, hogy a Visztula bal partján derítsen fel.

Az Északnyugati Fronthoz tartozó 1. hadsereg helyzete nem volt könnyű: a 8. német hadsereg nyomására visszavonult a Nyeman mögé. Nem volt véletlen az Északnyugati Front parancsnokának leváltása. Zsilinszkij tábornok helyére Ruzszkij tábornokot nevezték ki. A legfelsőbb főparancsnok főhadiszállására nyomasztóan nehezedett a Kelet-Poroszországban elszenvedett második kudarc. A főhadiszállásnak nem volt egységes terve, a frontok saját belátásuk szerint tevékenykedtek.

A Délnyugati Front parancsnoksága elhatározta, hogy csapatainak tevékenységét átteszi a Visztula bal partjára. A Visztula és a San áradása azonban késleltette átcsoportosításukat. Ezalatt a német csapatok Alekszejev tábornok feltételezésének megfelelően, összevonták erőiket, hogy támadást indítsanak Felső-Sziléziából. Alekszejev tehát úgy döntött, hogy a csapatokat a Visztula középső szakaszához csoportosítja át, kivonva őket Galícia nyugati részéből. Megtette javaslatát a legfelsőbb főparancsnok főhadiszállásának: Varsó körzetében erős csoportosítást kell létrehozni, amely sikeresen támadhatná a Visztula bal partján előrenyomuló német csapatok szárnyát. A csoportosítást Alekszejev az Északnyugati Front erőiből kívánta megszervezni. Az Északnyugati Front parancsnoka azonban megelőzte Alekszejevet: megkezdte a bal szárnyon levő 2. hadsereg visszavonását 100—150 kilométerre Varsótól keletre.

A legfelsőbb főparancsnok főhadiszállása, meghallgatva

a frontok parancsnokainak véleményét, fokozatosan kidolgozta az ellenmanőver tervét, hogy meghiúsítsa a német csapatok előrenyomulását. Az volt az elgondolás, hogy a Visztula bal partján az ellenséget feltartóztathatja Novikov lovashadteste, ha csapatainkat átcsoportosítják a Visztula középső szakaszához. Láthatjuk, hogy a főhadiszállás vezetőinek, elsősorban Danyilov főszállásmesternek hadműveleti elgondolását valósággal rabul ejtette Kelet-Poroszország. Később ismertté vált, hogy éppen Danyilov már a háború elején ragaszkodott alapvető elgondolásához: Kelet-Poroszország megszerzéséhez. Ugyanezzel az elgondolással hagyta el a frontot 1915-ben, és még a háború után sem hagyott fel vele. Bizonyítják ezt a „darázsfészket": Kelet-Poroszországot középpontba állító emlékiratai.

Az orosz csapatok, ha elfoglalják Kelet-Poroszországot, kétségtelenül előnyös helyzetbe kerültek volna. Bizonyíték erre a hétéves háború menete. A Kelet-Poroszországért folyó harc azonban jelentős erőket kötött volna le, amellett csapataink sok időt vesztegettek volna el hiába.

Ami a német csapatok parancsnokságát illeti, nem fecsérelték a drága időt. Még a Lvovért folytatott harcok időszakában Conrad tábornagy kérte, hogy küldjenek két német hadtestet Przemyślhez. Most pedig, mivel az osztrák hadseregek visszavonultak nyugatra, Conrad és Frigyes főparancsnok azt kérte, hogy dobjanak át két német hadtestet Krakkó körzetébe. A Siedlce elleni támadásról lemondtak. Szeptember 15-én Falkenhayn parancsot adott a 8. hadseregnek: készítsen fel két hadtestet és egy lovashadosztályt, hogy Felső-Sziléziába induljanak. Kész volt arra, hogy két másik hadtestet is átdobjon ide. A 8. hadsereg parancsnokául Schubert tábornokot nevezték ki, vezérkari főnöke pedig Ludendorff lett. Még szeptember 5-én 3 óra 30 perckor Ludendorff megállapodott Conraddal a 9. német hadsereg küszöbönálló szétbontakozásáról Szilézia délkeleti részében. A 9. német hadsereg állományába négy hadtest és a 8. lovashadosztály tartozott. Ugyanekkor állapodtak meg abban is, hogy a 9. hadsereg jobb szárnyához csatolják a német Landwehr-hadtestet. A hadsereg azt a feladatot kapta, hogy mérjen csapást az osztrákok ellen támadó orosz hadseregek szárnyára és hátába. Egy hadteste (a 11.) Krakkóban rakodott ki.

 Az osztrákok visszavonultak Tarnówhoz. Innen kellett elő-

renyomulniuk a Visztulától délre. Arra számítottak, hogy a 9. hadsereg összpontosítása szeptember 17-re befejeződik. Felzárkóztatták a 9. hadsereghez a poznani és wrocławi erőd helyőrségeinek tartalékait is. Szeptember 16-án Hindenburg vette át a 9. hadsereg parancsnokságát, de megtartotta a 8. hadsereg általános irányítását is, amelynek Schubert volt a parancsnoka.

Számolva az Ivangorod vagy Varsó felől érhető csapás lehetőségével, Hindenburg északkeleti irányban akart támadni. Mivel bal szárnya mögött kiszögellés volt, azt követelte, hogy az 1. osztrák hadsereget dobják át a Visztula bal partjára. Conrad azonban az 1. hadseregtől csak öt gyalogos- és két lovashadosztályt, valamint egy Landsturm-dandárt tett át a bal partra. Ez azt jelentette, hogy a német csapatok az összpontosításnál két napot nyertek.

Milyen tevékenységet fejtett ki szeptemberben Novikov lovashadteste? Szeptember 1-én a Visztula bal partján, a Pilica folyó torkolatától délre csak az 5. lovashadosztály és az önálló turkesztáni kozákdandár végzett nyugati irányú harcfelderítést. Teljesen érthetetlen, hogy Lecsickij tábornok szeptember 2-án miért tette át a Visztula bal partjáról a túlsó partra a 8. és a 14. lovashadosztályt. Emlékeztetünk arra, hogy ezek a hadosztályok céltalanul ténferegtek a gyalogság vonatjai mögött. Csak szeptember 7-én tértek vissza a Visztula bal partjára. S ahelyett, hogy merészen és gyorsan nyugat felé nyomultak volna a 9. német hadsereg összpontosítási körletébe, csupán másodrendű feladatot teljesítettek: csapást mértek az 1. osztrák hadsereg hátába. Lecsickij tábornok azonban ezt tartotta fő feladatuknak.

Ha mindhárom (a 9., 5. és a 14.) lovashadosztály előrenyomulása Sandomierzből nyugat felé már szeptember 2-án megindult volna, akkor napi 30 kilométert téve meg, szeptember 9-re elérik a Koniecpol, Pradla, Miechów, krakkói erődök vonalat, szeptember 12—13-ra pedig a 9. német hadsereg kirakási körzetét.

Novikov hadosztályai csak szeptember 12-re érték el a Nida folyót. Már másnap beleütköztek az ellenség támadó (és nem kirakodó) gyalogságába. Szeptember 12-én reggel a 14. lovashadosztály Seroslawice felé közeledett, hogy átkeljen a Visztulán. Ettől a falutól északra a 35. Landsturm-dandár támadott. Seroslawice mellett ellenséges csapatok

keltek át, hogy biztosítsák azt a szakaszt, ahol hidat vertek. Három nap múlva ezen a hídon kelt át a Visztula bal partjára a Woyrsch parancsnoksága alatt álló német hadtest.

Szeptember 14-én este a 14. lovashadosztály visszavonta egységeit a Nida mögé. Ugyanezen a napon északon, Kielcénél összpontosították a 4. és az 5. doni kozákhadosztályt, az önálló turkesztáni kozákdandár pedig (tüzérség nélkül) visszavonult Małogoszczhoz. A 8. lovashadosztály feltartóztatva az ellenség előrenyomulását Kielcétől délre, Pińczówtól kelet felé vonult vissza. Szeptember 15-én a hadosztály főerői elérték Gnojno körzetét (Chmielniktől 10 kilométerre délkeletre). Az 5. lovashadosztály, késleltetve a 7. és a 3. osztrák lovashadosztály és a 35. Landsturm-dandár egységeinek előrenyomulását, szeptember 14-én Stopnica körzetébe ért.

Visszaemlékezéseikben Ludendorff és más német szerzők azt írják, hogy a 9. német hadsereg hadműveleti elgondolásának alapja a hadsereg gyors ténykedése volt. A hadművelet céljául azt tűzték ki, hogy meghiúsítsák az orosz csapatok átcsoportosítási tervét. A német gyalogság napi 30—35 kilométeres ütemben nyomult előre.

Lovashadosztályainknak nehéz volt lassítani a 9. német hadsereg előrenyomulását. Bizonyítja ezt többek között a 14. lovashadosztály szeptember 14-i harca Jędrzejównál. Ennek a harcnak nagy jelentősége volt. Meggyőzte Drejert és az 1. lovashadtest törzsének többi tisztjét, hogy nyugatról nem a gárda és a 4. hadtestkörzet gyenge tartalékos egységei támadnak, hanem az egész 9. német hadsereg és az osztrák hadsereg egységei törnek előre.

A hadosztályok az 1. lovashadtest törzsével összekötő tisztekkel tartották a kapcsolatot, akiknek gépkocsit bocsátottak rendelkezésükre. Hírvivő lánc is működött. Az orosz 9. hadsereggel a hadtesttörzs rádión tartotta fenn az összeköttetést. Az ellenség természetesen lehallgatta a rádiótáviratokat és gondosan megfejtette őket. A megfejtés nem okozott nagy nehézséget: rejtjeleink tökéletlenek voltak. Ami a hadosztálytörzseket illeti, akkor még nem rendelkeztek rádióhíradó eszközökkel. Ezért támadtak az ellenségnek gyakran kellemetlenségei, különösen akkor, ha nem sikerült értesülést szerezniük, hogy milyen választ küldtek a hadosztályok a hadtesttörzs rádiótáviratairа.

De térjünk vissza a 14. lovashadosztályhoz. Az éjszakát Chmielnik körzetében töltötte, egy felderítő századot Kijében hagyva. A század zöme és járőrei a Nida partján helyezkedtek el.

A szeptember 15-re virradó éjszakán a felderítő század többször jelentette, hogy a németek megpróbálnak Motkowicétől északra átkelni a Nidán. Felderítő századunk szüntelenül puskatűz alatt tartotta az ellenséget.

Várható volt, hogy az északra, Kielce felé nyomuló németek ismét délkeleti irányban fordulnak. Ezért Erdeli szeptember 15-én elhatározta, hogy Chmielniktől északnyugatra, Piotrkowice felé nyomulunk, s itt csapást mérünk a németekre. Ellenséggel azonban nem találkoztunk, és a hadosztály a nap második felében Piotrkowicéből nehezen járható utakon megkezdte az átkelést a Łysogory hegyvonulaton, majd Ocieseki falu mellett éjjelezett. Mivel nem lett volna értelme itt maradni, szeptember 16-án a hadosztály rövid menet után elérte Łagów körzetét, és innen fedezte a Kielcéből Opatówba vezető utat.

Łagówba érkezésünk után elhatároztam, hogy a Kijében hagyott ulánusszázadot felváltom a Puskin százados parancsnoksága alatt álló huszárszázaddal. A huszárok megkapták az utasításokat, és megindultak Kije irányában.

A hadtest Staszówba áttelepült törzsétől parancsot kaptunk, s ennek lényege a következő volt: Az 1. lovashadtestet két csoportra osztják: a) az *északi csoportra* Vannovszkij tábornok (az 5. doni hadosztály parancsnoka) vezetésével, állományában a 4., az 5. doni hadosztállyal és a turkesztáni kozákdandárral; b) a *déli csoportra* Zander tábornok parancsnoksága alatt, amelyhez az 5., a 8. és a 14. lovashadosztály tartozik. A hadtestparancsnok megparancsolta a csoportoknak, hogy szükség esetén az északi csoport Skarżysko, Radom irányában, a déli pedig Opatów felé vonuljon vissza.

A jędrzejówi harc után hadosztályunkat valamennyire megerősítették. Amikor a hadtesttörzsnél jártam Chmielnikben, sikerült rábeszélnem Drejert, hogy adjanak át nekünk két löveget a 8. lovashadosztály ütegéből. A két új löveggel hadosztályunknak két négylöveges ütege volt. A 8. lovashadosztálynak két ütege maradt: az egyik hat, a másik négy löveggel. A lövegek kezelői Łagówban csatlakoztak hozzánk. A hadosztály tűzereje tehát megnőtt.

Szeptember 17—19-én a 14. lovashadosztály Sornia, Zwola és Waśniów körzetében helyezkedett el, fedezve a Kielcéből kiinduló utakat, amelyeket az ellenség szeptember 18-án délkeleti irányban elfoglalt. A jobb szárnyat Kunów körzetében (a Skarżysko és Ostrowiec közötti úton) egy ulánusszázad biztosította.

A 9. hadsereg bal szárnyának fedezésére és Novikov tábornok déli csoportjának támogatására Lecsickij tábornok elhatározta, hogy szeptember 16-án a gárdalövészdandárt Opatówhoz, a gárdalovasdandárt pedig Klimantówhoz irányítja. A 80. lövészhadosztály azt a feladatot kapta, hogy foglalja el Sandomierzt.

Az 1. lovashadtest törzse feltételezte, hogy a 2. lövészdandár elfoglalja Ostrowiecet.

Bár lövészcsapatok felvonultatása a támadó ellenséggel szemben veszélyesnek látszott, de akkoriban nem ismerve az egész helyzetet, különösebben nem kételkedtem ennek célszerűségében. A 14. lovashadosztály számára nagyon kedvező volt, hogy a hátában a gyalogság elfoglalja Ostrowiecet, és biztosítja az átkelést a Kamiennán. Ostrowiec körzetében a folyócska még nem széles, de meredek partjai miatt nehéz átúsztatni rajta.

Szeptember 19-én Vannovszkij északi csoportja a Skarżyskónál a 75. lövészhadosztály támogatásával vívott harc után visszavonult északi irányban. Déli szomszédai ebben az időben éjszakai nyugvásban voltak: a 8. lovashadosztály Rudniki közelében (Opatówtól 10 kilométerre nyugatra), az 5. lovashadosztály pedig Mydlowiec körzetében (Opatówtól 10 kilométerre délnyugatra).

Szeptember 19-én este a Waśniów körzetében levő 14. hadosztály mindössze 8 kilométernyire volt az ellenségtől. Azt terveztük, hogy szeptember 20-án reggel Waśniównál csapást mérünk az ellenségre. Éjszaka Kunówból, felderítő századunk parancsnokától jelentést kaptunk: Kunówtól északra jelentős ellenséges lovas- és gyalogoserők éjjeleznek. A jelentés alapján az 1. lovasdandár feladatul kapta, hogy Ostrowiecen át küldjön két századot négy géppuskával Kunówba, és váratlanul rohamozza meg az ellenséget. Hajnalban megindult Kunów felé az ulánusezred osztaga. Ostrowiecig 12 kilométert, majd átkelve a Kamiennán további 8 kilométert kellett megtennie, hogy elérje Kunówot.

Szeptember 19-e, reggel 8 óra. Hadosztályunk dandárai Waśniówtól keletre összpontosultak a kijelölt állásokban. Az utasításoknak megfelelően a 2. dandár ütege távolról tüzet nyitott Chybicére, ahonnan zárt német oszlopok indultak kelet felé. Ekkor a 14. lovashadosztály törzséhez távirat érkezett a Délnyugati Front parancsnokától. A távirat így szólt: a front parancsnoka köszönetét fejezi ki a 14. lovashadosztálynak a sikeres jędrzejówi harcáért. Az 1. lovashadtest törzsétől pedig értesítést kaptunk, hogy a 2. dandár tüzérütegének megsebesült parancsnoka, Brikszen százados megkapta a szabályzat szerinti kitüntetést — az arany fegyvert.

Örömünkbe azonban keserűség is vegyült. Délelőtt 10 óra körül a felderítő századtól jelentés jött, hogy Kunówot elfoglalta az ellenség gyalogsága, lovassága és kerékpárosai. Századunk visszavonul Ostrowiecbe. Nem vált valóra tehát az az elgondolásunk, hogy a 2. lövészdandár birtokba veszi Ostrowiecet. Az a veszély fenyegetett, hogy az ellenség visszaszorít minket Opatówhoz, és lehetetlenné teszi a Visztulához való visszavonulásunkat. Nem késlekedhettünk. Azonnal intézkedni kellett, hogy elfoglaljuk Ostrowiecet, még mielőtt eléri az ellenség. Az 1. dandár parancsot kapott: keljen át a hídon, bontakozzék szét északi és északnyugati irányban, s vágtában induljon el Ostrowiecbe, biztosítsa a többi egység áthaladását ezen a ponton északkeleti irányban. Hamarosan minden mozgásba lendült. Amikor hadosztályunk törzse az 1. dandár egységeivel megközelítette Ostrowiecet, a falutól északnyugatra az erdőben fellángolt a harc. A harcban három ulánusszázadunk vett részt, négy géppuska támogatásával. Elvágták az ellenséges kerékpárosok és dragonyosok útját Ostrowiec felé. Az 1. dandár elfoglalta Ostrowiecet, majd attól északra szétbontakozott és tüzérségi tűzzel támogatta az ulánusokat. A hadosztály többi egysége ezalatt elérte az Ostrowiectől északkeletre fekvő erdőt.

Most önállóan kellett dönteni, hogy milyen irányban vonuljon vissza hadosztályunk. Tudtuk, hogy délkelet felé vonul a 8. és az 5. lovashadosztály. A 14. lovashadosztálynak célszerű lett volna keleti irányban, a Kamienna torkolatához visszavonulnia. De épségben maradtak-e az átkelőhelyek? Törzsünk erről mit sem tudott, és nem akartunk kockáztatni. Magától adódott a következtetés: meg kell előznünk az el-

lenséget, gyorsan észak felé kell venni utunkat és le kell zárnunk az ivangorodi irányt.

Ismerős körzetbe kerülve azt javasoltam hadosztályunk parancsnokának, Erdelinek, hogy Siennón át vonuljunk Jawor Soleckibe, töltsük ott az éjszakát, majd a pihenés után karoljuk át az Iłżától a Visztulához vezető utat. Erdeli jóváhagyta a javaslatomat. A hadosztály két oszlopban vonult a már ismert utakon északkelet felé. Útközben az a gondolat foglalkoztatott, mi történt a Pińczów körzetében hagyott két felderítő századunkkal. Már régóta nem kaptunk tőlük jelentést. Tudtuk azonban, hogy elvágta őket a Kunówból délkeleti irányban előrenyomuló német gyalogság.

Menetünket két, Lipskóban hagyott század fedezte. Wola Soleckát elérve közelbiztosítást állítottunk fel. Délután 2 órakor a hadosztály északnyugati irányba haladt. Amikor utóvédjeink elrejtőztek az erdőben, Lipsko felől tüzérségi tűz hallatszott: a németek kiszorították századainkat a faluból. Mindkét századnak sikerült csatlakoznia a hadosztályhoz.

Délután 5 órakor biztos helyen voltunk. Átkelve Ciepielównál az Iłżankán már az ellenség szárnyára jutottunk. Amikor a németek Solechez közeledtek, a 16. hadtest tüzérsége a Visztula jobb partjáról tűzzel fogadta őket. Hadosztályunk visszavonult Sycyn körzetébe és itt összeköttetésbe lépett a Radom felé tartó 75. lövészhadosztállyal.

A haditevékenységek kezdete óta hadosztályunk most hatodszor foglalta el Sycynt. A hadosztályparancsnok szeptember 22-én Sycynben pihenőt rendelt el. Itt hallottunk először az úgynevezett opatówi csatáról, amely szeptember 20-án és 21-én zajlott le. Nem vettem részt benne, ezért csak röviden emlékezem meg róla, levéltári forrásokra támaszkodva.

Szeptember 20-án este 10 óra körül hadosztályunk törzse megérkezett Jawor Soleckibe. Útközben csatlakozott hozzánk a 4. doni kozákhadosztály alegységeitől elmaradt 20 kozák, magában Jawor Soleckiben pedig ott találtuk a 2. uráli kozákezred parancsnokát, Polenov ezredest egy századnyi kozákkal. Az ezredest még Turkesztánból ismertem. Kiderült, hogy ő is elszakadt a turkesztáni kozákdandár törzsétől, mégpedig a Kielce városáért folytatott harc során.

Nyugvásbiztosító őrseinktől, amelyek éjszaka ugyanazokban a falvakban helyezkedtek el, mint a német gyalogság biztosítása, jelentések érkeztek. Az ellenséggel való közeli és

kellemetlen szomszédságunk kezdeményező cselekményeket követelt tőlünk. Azt terveztük, hogy korábban kelünk fel, mint a németek és elvonulunk északabbra, Ciepielów felé. A szeptember 21-re virradó éjszaka nem volt lehetőségünk pihenésre: Iłżát és környékét elfoglalta a 20. német hadtest 37. gyalogoshadosztálya, és mi mindössze 19 kilométernyire voltunk Iłżától.

Éjjel 1 órakor hadosztályunk megindult kelet felé. A Visztula mindössze 20 kilométernyire volt, de a közelben sehol semmilyen átkelőhely. Ezért a hadosztály Wola Solecka település felé haladt. Úgy terveztük, hogy innen a part menti úton észak felé megyünk tovább, Janowiecbe. Szerettem volna azonban felhasználni a Visztula bal partján levő hídfőt Ivangorod előtt. Ki is fejtettem erről a véleményemet Erdeli hadosztályparancsnoknak: amikor a hadosztály eléri Wola Soleckát, adjunk kevés pihenőt a katonáknak és a tiszteknek, várjuk ki a megfelelő pillanatot, és amikor a németek keletre, Solec felé indulnak, a hadosztályt oldalmenetben indítsuk el a sűrű erdőn át északnyugati irányban és jussunk ki Ciepielówhoz. Innen már szabad az út Zwoleńig. Így is határoztunk.

A 9. hadsereg parancsnoka, Lecsickij a Visztula bal partjára, Opatówhoz küldte a gárdalövészdandárt, a gárdalovasdandárt, majd a 80. lövészhadosztály egységeit és végül a 2. lövészdandárt. Szeptember 19-i 0178 számú jelentésében közölte Ivanov frontparancsnokkal, hogy a gárdalövészdandárnak feladatul szabta: szívósan tartóztassa fel az ellenség támadását. Ivanov elutasította ezt a megoldást. Lecsickij jelentésére a következőket válaszolta:

„1. Rá kell mutatnom, hogy az ellenség szívós feltartóztatása nem szerepel a 9. hadsereg számára kiadott direktívában megjelölt feladatok között.

2. Arra is felhívom a figyelmet, hogy általában egy hadosztály, és még inkább a nehéztüzérség nyugatra irányítása hasonlóképpen nem tartozik a 9. hadsereg feladata közé. A nehéztüzérség alkalmazása lehetővé teszi, hogy szívós harcba keveredjünk, amit a feladat nem ír elő. Ivanov".[20]

Lecsickij késve adott parancsot a csapatok visszavonására. A gárdalövészdandár parancsnoka csak szeptember 21-én délben kezdte meg csapatai visszavonását. Erre az időre az ellenség a dandárnak már mindkét szárnyát átkarolta.

Az orosz parancsnokság rádiójelentéseit lehallgatva, a

9. német hadsereg törzse nagyon is jól ismerte az orosz hadtestek mozgását. A Visztula bal partján levő 2. lövészdandárt a 9. német hadsereg törzse az orosz 14. gárdahadtest elővédjének gondolta. Valójában ez a hadtest észak felé haladt a Visztula jobb partján.

A 9. német hadsereg parancsnoksága arra a következtetésre jutott, hogy új orosz támadás készül. Ezzel összefüggésben a szeptember 18-i hadseregparancs közölte: a 9. orosz hadsereg átkel a Visztula bal partjára, hogy megtámadja az osztrák—német erőket. A német hadsereg törzse számolt azzal, hogy Opatów körzetében legalább két orosz hadtesttel ütközik meg. Így az északkeleti irányban manőverező 9. hadsereg kelet és délkelet felé fordult, hogy meggyorsítsa a 9. orosz hadseregre mérendő döntő csapást és szétzúzza azt. Az oroszok Opatównál való megtámadására a német parancsnokság a 11. Landwehr-hadtestet, a tartalék gárdahadtestet vetette ütközetbe, s amellett több mint öt osztrák gyalogoshadosztályt is útnak indított. A 22. hadtest 37. gyalogoshadosztálya Iłżától keleti irányban mozgott a Visztula felé.

A 14. lovashadosztály keresztezte a tartalék gárdahadtest előrenyomulási útvonalát, s szeptember 21-én pedig el is vágta a Solec felé nyomuló 37. gyalogoshadosztály útját. Ugyanezen a napon a 8. lovashadosztály Józefównál átkelt a Visztulán. Az 5. lovashadosztálynak szeptember 21-én vissza kellett vonulnia Drygulec faluba (Opatówtól 10 kilométerre északkeletre). A visszavonulás oka az volt, hogy a hadtesttörzs nem tett eleget a hadosztály kérésének, nem intézkedett a hadosztály jobb szárnyának fedezésére. A német tartalék gárdahadtest megközelítette Drygulecet. Így az 5. lovashadosztály visszavonult Annopolhoz, és átkelt a Visztula jobb partjára. Átkelését a 18. lövészhadtest egyik lövészdandára biztosította, amely majdnem Ozarówig nyomult előre és ugyancsak partot váltott a Visztulán.

Gárdalövészdandárunkat négy osztrák—német hadtest támadta. A dandár 79 tisztet, 7000 katonát vesztett, 13 lövege használhatatlanná vált. Végül is visszavonult Sandomierzhez. A gárdalovasdandár pedig a gárdalövészdandár jobb szárnyát fedezve először Zawichosthoz vonult vissza. Itt nem volt híd, ezért tovább kellett mennie Annopolig, és ott kelt át a Visztula jobb partjára.[21]

Korolkov orosz történész A varsó—ivangorodi hadművelet című könyvében szemére veti az 1. lovashadtest hadosztályainak, hogy „könnyű szívvel" sorsára hagyták a gárdalövészeket. Ugyanennek a könyvének egy másik helyén azonban ellentmond önmagának, azt írva, hogy az Opatów melletti csata teljesen céltalan volt, mert „Ivanov tábornok utasításai ellenére" vívták meg.

Mit mond erről a csatáról az ellenfél? Hindenburg ebben a csatában szét akarta verni a mi déli csoportunkat is. Ez azonban nem sikerült neki. A tábornagy őszi varsói hadjáratát a Reichsarchiv okmányai teljes joggal sikertelennek tartják. „A német támadás Opatów körzetében a levegőbe mért csapás volt" — olvashatjuk az okmányokban.

Az ellenség sok időt veszített négy hadtestének összpontosításával. Ez lelassította előrenyomulását kelet felé a Visztulához, valamint észak felé Puławyhoz és Ivangorodhoz. A 17. német hadtest, amely Radomtól északi irányban nyomult előre, visszafordult a városhoz és elfoglalta.

Mivel a 75. orosz lövészhadosztály és az 5. doni kozákhadosztály egységei Radomtól északkeleti irányban visszavonultak, a Radom—Zwoleń—Puławy út fedezetlenül maradt. A 14. lovashadosztály parancsnoka, Erdeli szeptember 22-én délután szerzett erről tudomást, és elhatározta, még aznap éjszaka visszavonul Zwoleńen át kelet felé Łagów körzetébe. Ebben a körzetben a hadosztály este 7-kor áthaladt Zwoleńen, amely még a mi kezünkön volt.

Az 1. lovashadtest törzse Puławyban tartózkodott. Innen szeptember 23-án a pontonhídon átkelve el kellett indulnia Osina faluhoz.

Hadosztályunk elhelyezési körletén már áthaladtak nyugat felé a gránátoshadtest lovas járőrei. Erdeli azonban elhatározta, hogy még egyszer feltartóztatja az ellenséget Łagówtól keletre. Szeptember 23-án reggel a hadosztály az úttól északra és délre két oszlopban megindult nyugat felé, mögötte az úton határőrök haladtak.

Egész nap esett. A látási viszonyok rosszak voltak. Csak kis ellenséges felderítő alegységek haladási irányát sikerült megfigyelni. Ezek igyekeztek északról és délről megkerülni szárnyainkat. Világos volt, hogy a hadosztálynak itt nincs semmi dolga és a Visztula mögé kellene vonulni. Erdeli azonban makacskodott, parancsot adott, hogy a tüzérség

adjon le néhány lövést az úttól délre levő erdőszegélyre, ahol kisebb ellenséges csoportot fedeztünk fel. Meggyőződve a hadosztály további itt tartásának értelmetlenségéről, Erdeli kiadta a parancsot, vonuljunk vissza az átkelőhelyhez.

Este 6 óra tájt a hadosztály elhagyta a Visztula bal partján Ivangorodtól délre levő harctevékenységi körzetét, ahol a háború első napjaitól tartózkodott. A háború során a 14. lovashadosztály csapatai ide már soha nem tértek vissza.

A háború előtt a lovasság körében gyakran használták a „fal" kifejezést. Több mint öt és fél lovashadosztály alkotta ezt a falat a Visztula bal partján 1914 szeptemberében, hogy feltartóztassa a gyorsan előrenyomuló 9. német hadsereget. A lovassági fal azonban aligha állhatott sokáig ellen a túlerejű ellenségnek. A tüzérségi fölény az ő oldalán volt. Emlékeztetünk arra, hogy a német gyalogoshadosztályok 72 lövegével az orosz lovashadosztályok csupán 8—12 löveget állíthattak szembe. Csak időt nyertünk, arra kényszerítve az ellenséget, hogy harcrendbe bontakozzék szét. Jellemző erre a 14. lovashadosztály mozgékony védelme Jędrzejównál. A legtöbbször azonban a lovashadosztályok távolról tüzérségi tüzet nyitottak, majd az ellenséges gyalogság közeledtére visszavonultak. Csak a Visztula az időben emelkedő vízszintje segítette elő a lovassági fal sikerét. A fal azonban elérhette volna célját, ha csapatainknak sikerül megbénítani az ellenség földi és légi felderítésének tevékenységét, sikerül megakadályozni, hogy törzseink rádiójelentéseit lehallgassák és megfejtsék.

A Visztula bal partján 1914 őszén kialakított lovassági fal tapasztalatai bebizonyították, hogy rég elmúlt már az az idő, amikor a lovasság olyan tűzerővel tevékenykedhet, amilyennel a XVIII. század végén vagy a XIX. század elején rendelkezett...

VARSÓTÓL KALISZIG

A Visztula jobb partjára visszavonulva, az 1. lovashadtest új feladatot kapott: a Visztula jobb partja mentén jusson el a Varsótól nyugatra szétbontakozott 2. orosz hadsereg jobb szárnyára, és ott tevékenykedjék a Varsó felé támadó ellenség szárnyain és hátában.

Az 1. lovashadtest előzően ismertetett harctevékenységéből láthattuk, hogy csak a 14. lovashadosztály kelt át a Visztulán Puławynál, a többi magasabbegység kénytelen volt délebbre partot váltani. Amíg ezek beérkeztek az összpontosítási körzetbe, hadosztályunk két napot pihent Osina körzetében. Fájdalmas volt a számunkra, hogy elveszítettük a két felderítő alegységet, a 6. ulánus- és az 5. huszárszázadot. Az előző harcokban bekerítette őket a német gyalogság.

Erdelinek amellett megvoltak a személyes gondjai is: idősebb fia zászlós volt az Opatównál súlyos veszteséget szenvedett gárdalövészdandár egyik ezredében. A 9. hadsereg törzséhez eljutott hírek Erdeli fiának sorsáról azonban kedvezőbbek voltak, mint a tábornok várta: a fiú megsebesült, de még idejében hátraszállították.

...Az ősz csapadékos volt. Az eső feláztatta az utakat, a járművek tengelyig süllyedtek. Novikov arra kérte a front parancsnokságát, adjon a hadtestnek négynapos pihenőt, vagy a géppuskákat, vonatokat és az elgyengült lovakat vasúton szállítsa el. A front elutasította a kérést. A hadtestnek a Lublin és Varsó közötti egyetlen úton kellett elérnie célját.

Öt nap múlva a 14. lovashadosztály megérkezett Praga körzetébe (Varsó elővárosa a Visztula jobb partján — *B. S.*). Szeptember 30-a volt. Minket, tiszteket, olyan lakásokban helyeztek el, amelyekben korábban a tiszti családok laktak. Sikerült megfürödnünk. A kéthónapos kóborlás után nagy örömet jelentett ez.

Másnap déltájban jelentéstételre a hadosztályparancsnokhoz mentem. Visszafelé felkerestem néhány üzletet, hogy megvegyem a szükséges dolgokat. Varsó utcáin tömeg hömpölygött, az üzletek tele voltak emberekkel. Nyugatról ágyú-

dörgés hallatszott. Az emberek, különösen a nők gyanakvóan hallgatták. Hadseregünk törzsének áttelepülése a városból a Visztula jobb partjára (a törzset vagonokban helyezték el) csak fokozta a varsóiak nyugtalanságát. A lakosság tudta, hogy a német csapatok betörése keserűséget és bajokat hoz rá. A lengyelek gazdának érezték magukat városukban, nem akarták, hogy német csizmák tiporják Varsó utcáit.

Október 1-én megkaptuk a hadtesttörzstől a parancsot hadosztályunk további tevékenységére. Távbeszélőn megkértem a hadosztályparancsnokot, keresse fel a törzset és ismerkedjék meg a paranccsal. Erdeli este 6-kor érkezett meg. Véleményt cseréltünk a parancs tartalmáról. Tudtuk, hogy azt a 2. hadsereg arcvonalszakaszán kialakult helyzet diktálta, a 2. hadsereg ugyanis támadásba ment át a németek ellen a Błonie, Pruszków, Dąbrówka arcvonalon. Ez a helyzet határozta meg az 1. lovashadtest egészének és ezen belül a 14. lovashadosztálynak a szerepét és helyét. Az 1. lovashadtestnek Zaborów, Leszno körzetében kellett összpontosulnia, hogy innen csapást mérjen a 2. hadsereg magasabbegységeivel szemben szívósan ellenálló ellenség szárnyára és hátába. Október 2-án reggel a hadosztálynak el kellett indulnia ebbe a körzetbe. Az élhadosztály a 14. lovashadosztály volt. A jabłonnai hídon át Zaborów körzetébe kellett vonulnia. A 14. lovashadosztályt a 8. és az 5. lovashadosztály követte.

Błonie település elfoglalásával a németek birtokba vették a varsó—sochaczewi utat. Bal szárnyukat jól fedezte az erdős és mocsaras terep. A mocsaras völgyet és a vízi akadályokat (a Bzura és az Utrata folyókat) felhasználva létrehozták a sajátos bzurai csapdát, amelybe becsalogatták az 1. kaukázusi lovashadosztályt és Kazankov tábornok három ezredből álló hadosztályát. A 2. hadsereg parancsnoka, Sejgyeman tábornok az 1. lovashadtest három hadosztályát is beküldte ebbe a csapdába. Minél előbb ki kellett törni nyugat felé, a Bzura folyóhoz.

Október 2-án még alig virradt, amikor a 14. lovashadosztály egységei a Visztula jobb partján megindultak Praga körzetéből Jabłonnához. Itt pontonhídon átkeltek a folyón, és este Zaborów, Zaborówka körzetében éjjeleztek. Leszno körzetét az 1. kaukázusi lovashadosztály szállta meg. A hadosztály tüzérségi párbajt folytatott a Bloniében levő ellenséggel.

Október 3-án az 1. lovashadtest hadosztályai parancsot kaptak, hogy nyomuljanak tovább előre nyugati irányba, Lazy körzetébe. Nem találtuk értelmét, hogy az országúton menjünk Leszno felé, mivel a menetoszlopra az ellenség tüzérségi tüzet zúdíthatott. Ezért a 14. lovashadosztály parancsnoka úgy határozott, hogy Lubiec felé fordulunk, és e falun át megkerüljük Leszno körzetét.

Amikor hadosztályunk közeledett a Bzura folyóhoz, Erdeli azt mondta:

— Nos, Borisz Mihajlovics, nem ugrunk át a nyugati partra?

— Nagyon jó volna — feleltem. — De azért engedje meg, hogy szétbontakoztatva előreküldjek két századot, nehogy csapdába essünk.

— Küldje ki őket! — egyezett bele Erdeli.

A két század átkelt a Bzura nyugati partjára és eltűnt a ligetekben. Errefelé tehát nem volt ellenség. Erdeli kiadta a parancsot, hogy a dandárok keljenek át és Żukówka településnél gyülekezzenek. Este 9 óra körül már az egész 14. lovashadosztály álcázta magát Żukówkában. Éjszakai közelfelderítőinktől jelentések érkeztek, hogy Iłówból Sochaczew felé és ellenkező irányban ellenséges szállító járművek mozognak.

Parancsnokunk elhatározta, hogy elfoglaljuk Sochaczewet. Parancsot adott a 2. dandárnak és a határőröknek, hogy mérjenek csapást az ellenségre a város északnyugati részén, az 1. dandár pedig szállja meg az iłów—sochaczewi országutat, nyugatról mérve csapást az ellenségre.

Az ellenség nem számolt azzal, hogy nyugatról és északnyugatról orosz gyalogosegységek jelenhetnek meg, ezért meglepte őt a támadás. Október 4-én délelőtt 11-kor mindkét dandár betört a városba. A városban tábori kórházra bukkantak az ellenség 200 sebesült tisztjével és katonájával. Kiverve a németeket Sochaczewből a 14. hadosztály folytatta az előrenyomulást keleti és délkeleti irányban. A németek ellenállása erősödött.

Mihelyt hadosztályunk birtokba vette Sochaczewet, a hadosztály törzsében előtérbe került az az elgondolás, hogy erősebb nyomást kell gyakorolni az ellenség szárnyára és hátára. Mi kellett az elgondolás megvalósításához? Először is az, hogy hadosztályunkat felváltsa Sochaczewben a közelé-

ben levő 79. lövészhadosztály. Ha ez megtörténik, október 5-én hadosztályunk elindulhat Sochaczewtől délre és csapást mérhet az ellenség szárnyára és hátába. Elgondolásunkat jelentettük Novikov hadtestparancsnoknak. Október 5-én este megkaptuk a válaszát: maradjunk nappali pihenőben Sochaczewben. Erre a válaszra csak a fejünket tudtuk csóválni.

Hogy alakultak az események a továbbiakban?

Október 5-én délután 1 óra körül legalább öt ellenséges üteg nyitott tüzet Sochaczewre és a Bzura átkelőhelyére. A várostól délkeletre hamarosan több mint két zászlóaljnyi német gyalogság tűnt fel. Visszaszorították nyugvásbiztosításunkat. Mérlegelve az ismert körülményeket, kénytelenek voltunk arra a következtetésre jutni, hogy haszontalan volna kitartani Sochaczewben, célszerűbb visszavonulni a Bzura nyugati partjára. A 2. dandár visszavonulását a hadosztályparancsnok utasítása értelmében az 1. dandár és a határőrök fedezték. Erdeli az 1. dandárral együtt ment el. Én a 2. dandár parancsnoka mellett maradtam. A parancsnok a nyugvásbiztosítást sietve visszavonta Sochaczew keleti szegélyére, és századonként útnak indította az ezredeket a kijelölt átkelőhelyen át a Bzura nyugati partjára. Ütegeink közben tüzükkel feltartóztatták a német és osztrák gyalogság előrenyomulását.

Amikor a városban már csak két század maradt géppuskákkal, elindultam az átkelőhelyhez, amelyre záporoztak az ellenséges srapnelek. A hidat elözönlötték a dandár visszavonuló századai. A hidat elhagyva a hadosztály törzsének keresésére indultam. Az oszlopunktól jobbra haladtam. Alig tettem meg 10—20 métert, amikor erős légnyomást éreztem. Ráborultam a lovam nyakára, az meg hirtelen mellső lábára bukott, majd felágaskodott és engem is magával ragadva vadul vágtázni kezdett. A fejem nagyon fájt, de vért sem magamon, sem a lovon nem vettem észre. Úgy látszik, az egyik felrobbanó gránát légnyomása ért engem is, a lovamat is. Hamarosan megtaláltam Erdelit, aki parancsot adott az 1. dandárnak és a határőröknek, szálljanak lóról és akadályozzák meg a németek átkelését a Bzurán.

Délután 4 óra körül északról megjelentek az 5. lovashadosztály egységei. Rövidesen megérkezett a hadosztályparancsnok is. Közölte, azért jött, hogy segítséget nyújtson a 14. hadosztálynak. Segítsége azonban már nem adhatta

vissza nekünk Sochaczewet, mert az 5. lovashadosztály elkésett, az ellenségnek sikerült megvetnie a lábát a városban. A két hadosztály egységei azonban tüzérségi támogatással megállították a németek nyugati irányú előretörését. Elhatároztuk, hogy október 6-án reggel ismét rohamot indítunk Sochaczew ellen.

Október 6-án délben hadosztályunk harcolva átkelt a Bzurán, birtokba vette Kozłów Biskupi települést, és tovább nyomult előre kelet felé. Teljesen váratlanul ért bennünket a hadtesttörzs parancsa: a hadosztály azonnal vonja ki magát a harcból és vonuljon északnyugat felé Iłów irányában, mert a településhez egy német gyalogoshadosztály közeledik. Az ellenség meg akarta hiúsítani az 1. lovashadtest Sochaczew elleni támadását. Le kellett mondanunk a sikerről, ami a várostól délre már a kezünkben volt, az egységeket ki kellett vonnunk a harcból, és sietve el kellett indulnunk északnyugati irányba.

Mindehhez természetesen időre volt szükség. Nem sokkal délután 3 óra után azonban a 14. lovashadosztály felderítői már Iłów és Rybno felé ügettek, őket pedig két dandároszlopban követte az egész hadosztály.

Délután 6 óra körül a bal oldali oszlop (a 2. dandár) elérte Rybnót. Az ellenség gyorsan visszavonult északnyugati irányban.

Éjféltájban erős robbanásokat hallottam: a németek a levegőbe röpítették a vasúti létesítményeket. Ezzel a hírrel felkerestem Erdelit. Nem akarta elhinni, és mindketten kimentünk az utcára. Rövid idő múlva a robbanások megismétlődtek. Most már semmi kétség: a németek visszavonuláshoz készülődtek.

Miután a hadtestparancsnok utasított bennünket, hogy nyomuljunk előre Skierniewice irányában, október 7-én reggel megindultunk délre, Bednary állomáshoz, hogy átkaroljuk a sochaczew—łowiczi vasútvonalat.

Aznap délután Bednary állomást elfoglalta az 1. dandár. Ez idő alatt a 2. dandár északabbra tevékenykedett. A 14. dragonyosezred egyik százada megrohamozta a Sochaczewből a vasúttól kelet felé visszavonuló tüzérséget, de mivel közben egy erős gyalogsági oszlop érkezett oda, szívós ellenállásba ütközött: az ellenségnek legalább öt ütege zúdította rá tüzét.

Most már bizonyossá vált, hogy az ellenség visszavonuló oszlopainak szárnyára nem sikerül csapást mérni. Hadosztályunk parancsnoka elhatározta, hogy megpróbáljuk elfoglalni Łowiczot. Október 8-án reggel 9 órakor a hadosztály két oszlopban megindult: a bal oldali oszlop (a 2. dandár a határőrökkel) Łaguszew felé, a jobb oldali oszlop pedig (1. dandár) északabbra Boczki, Klewków irányában azzal a céllal, hogy Kiernoziától északra elvágja Łowiczot. A reggel ködös volt, rossz látási viszonyokkal.

Délelőtt 11 órakor a hadosztálytörzs Łaguszew nyugati szegélyén állt. Az 1. dandár még Boczkitól Klewków felé vonult, a 2. dandár oszlopának pedig még csak az éle jutott el Łaguszewhez. Szokatlan látvány tárult elénk. Lóról szállt osztrák dragonyosok (kék mentében és piros nadrágban) gyorsan hátráltak Łowicz felé. A Łowiczhoz képest oldalmozgást végző 1. dandár nem nyitott tüzet, így a két osztrák ezred zavartalanul visszahúzódott a városba.

Most már kétségtelen volt, hogy Łowiczban legalább egy lovashadosztály tartózkodik. Elhatároztuk, hogy Łaguszewből és Klewkówból kiindulva gyalogos harcrendben megtámadjuk Łowiczot. Hamarosan mindkét oldalon megszólaltak a lövegek. Lóról szállt egységeink támadásra indultak. Az ellenség tüzérségi fölényben volt, így támadásunk lelassult. A terep teljesen nyílt volt. Estére a harc elcsendesedett. A hadosztály Klewkówban és Łaguszewben tért éjjelezésre.

Łowicz a Bzura folyó mögött helyezkedik el. A vízi akadály miatt nehéz volt visszavenni a várost az osztrák lovashadosztálytól.

Október 9-én a 14. lovashadosztály a közben megérkezett 5. lovashadosztállyal együtt megpróbálta megrohamozni Łowiczot. A roham nem járt sikerrel. A várost tartó ellenség a Bzura déli partjáról erős tüzérségi tüzet nyitott. A felderítés a 14. lovashadosztály szárnyán nem tudott átvergődni a Bzura mellékfolyóján, a mocsaras Sludwia patakon.

Október 10-én az 1. lovashadtest Łowicztól északra összpontosította erőit. A hadtesttörzs főnöke, Drejer elhatározta, hogy október 11-én kierőszakoljuk az átkelést a Sludwián. A hadtest egész tüzérsége (30 löveg) ugyanabban a körzetben összpontosult, és a tüzérségi előkészítés idejére az 5. lovashadosztály tüzérosztálya parancsnokának rendelték alá. A 14. lovashadosztály lóról szállt egységeinek Retki

falu felé, az 5. lovashadosztálynak pedig Szymanowice irányában kellett előrenyomulnia. A hadtest jobb szárnyát biztosító 8. lovashadosztály Złaków Kościelnynél helyezkedett el. A 14. hadosztály parancsnoka és egész törzse nem sok jót várt a támadásnak ettől a formájától. A hadosztályokat megfosztották tüzérségüktől. A hadtest parancsnoka azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a tüzérségnek egyetlen körzetből kell tevékenykednie.

Október 11-én 9 órakor megkezdődött a tüzérségi előkészítés. Az előkészítés lényegében az ellenséges tüzérséggel folytatott párharcra korlátozódott. A Sludwia mögött levő ellenséges gyalogságban azonban nem sok kárt tett a tüzérség tüze. A 14. hadosztály lóról szállt egységei támadásra indultak Retki felé. A Sludwia mocsaras partjáig eljutva lefeküdtek: lehetetlen volt tovább nyomulni.

Egy vadászzászlóaljat szétszórva a Sludwia mögött, a 7. osztrák hadosztály lovasezredei északi irányban gyülekeztek Złaków Kościelny faluval szemben. A 8. lovashadosztály fedezte fel őket. Hamarosan az ellenséges lovasság tovább nyomult észak felé és megrohamozta Złaków Borowyt. Először a 8., majd a 14. lovashadosztályt vetették be ellene. A hadtestparancsnok visszaadta tüzérségüket. A tüzérség gyorsan tüzelőállást foglalt, s tűzzel árasztotta el az ellenség rohamozó lovasságát. Złaków Borowytól nyugatra az osztrákok este megpróbáltak rohamhoz szétbontakozni, de tüzérségi, puska- és géppuskatüzünk arra kényszerítette őket, hogy visszavonuljanak Żychlinbe.

Ezzel az eseménnyel értek véget az 1. lovashadtest harcai, amelyeket igyekeztünk tárgyilagosan áttekinteni.

Kétségtelen, hogy mindenkiben, aki átgondolja a varsó—ivangorodi hadművelet lényegét,[22] és különösen abban, aki az okmányokat is megvizsgálja, akaratlanul felmerül a kérdés: mi volt az oka a 2. hadsereg szárnyán összpontosított erős orosz lovasság ennyire lassú tevékenységének?

Már szóltam róla, milyen csapdában kellett szétbontakoznia a gyalogsági támogatás nélküli lovasságunknak. Akaratlanul is le kell vonnunk a következtetést: a nagy lovaserőket olyan hadseregben, amelyet „tősgyökeres" lovaskatona vezet, nem a szerepüknek és jelentőségüknek megfelelően használják fel. Az olyan „szenvedélyes lovasok", mint a 2. hadsereg parancsnoka, Sejgyeman tábornok is, a lovasságot

szinte kizárólag csak a harcmezőn akarták felhasználni, nem értették meg a lovasság elsődleges szerepét a hadműveleti manőverben.

A 2. hadsereg törzse az 1. lovashadtestnek adott valamennyi parancsában a hadtest ténykedését az ellenség közeli hadtápterületére korlátozta: a hadtestet először Grodziskba irányították, majd Skierniewicébe, és csak ezután Łódźba. Sejgyeman konokul ragaszkodott ehhez, bár október 6-án az Északnyugati Front parancsnoka a 4318-as számú direktívájában nagyon helyes útmutatásokat adott neki. „Nem tartom helyesnek Novikov lovashadtestének Błonie, Łódź és Brwynów irányú tevékenységet, mert ez nem az ellenség távoli hadtápterülete felé mutat, ahol a hadtest sokat tehetne, hanem az ellenség szárnya és közeli hadtápterülete irányában, ahol a lovasság minden lépésnél beleütközhet az ellenség gyalogságába".[23]

Emlékeztetnem kell rá, hogy a bzurai csapdából a 14. lovashadosztály saját kezdeményezésére tört ki, amikor tevékenységét áthelyezte a Bzura nyugati partjára. Követték őt az 1. kaukázusi lovashadosztály, majd az 5. és a 8. lovashadosztály egységei is. Ahelyett, hogy Sochaczewben a 14. lovashadosztályt leváltották volna gyalogsággal, magára hagyták azzal a feladattal, hogy tartsa az ellenség szárnyán megszerzett várost.

Már megírtam, milyen következményekkel járt Sochaczew elvesztése: a lovasság a Bzurához szorult, ahelyett, hogy lendületesen tevékenykedett volna az ellenség mélységében, amíg erre volt lehetősége. Amikor pedig Mackensen a 11. hadtesttel és egy lovashadtesttel megerősítette bal szárnyát, majd megkezdte a visszavonulást Łowicz felé és attól délkeletre, az 1. lovashadtest elvesztegetve az időt, ismét az arcvonal elé került és gyalogsági támogatás nélkül nem tudott előrenyomulni.

Ugyanakkor mind a 8. német, mind a 7. osztrák lovashadosztálynak volt egy-egy lövészzászlóalja. Ezek a zászlóaljak jó támaszt jelentettek a manőverezéshez.

Felismerve az 1. lovashadtest hadosztályainak céltalan kimerítését, a 2. hadsereg törzsfőnöke, Csagin október 12-i jelentésében azt írta Oranovszkijnak: „Novikov tábornok azt bizonygatja, hogy a lóállomány erősen kifáradt, az elfoglalt körzetekben nincs takarmány és az anyagi utánpótlás két-

ségbeejtő". Mindez megfelelt a valóságnak, csakhogy az ellenség lovassága sem volt jobb helyzetben.

Az 1. hadtest törzse mechanikusan végrehajtva a 2. hadsereg törzsének utasításait, nem tanúsított kellő operativitást és rugalmasságot, lebecsülte a lovashadtest szerepét.

Mi történt ugyanekkor a németeknél? A 9. német hadsereg törzse már szeptember 27-én kiadta a parancsot: ha visszavonulnak Varsótól és Ivangorodtól, használhatatlanná kell tenni a vasutakat és az utakat.

A németek kilátástalan hadműveletе a Visztula bal partján logikus végéhez közeledett: nem volt elegendő erejük, az orosz csapatok pedig napról napra erősebbé váltak a Visztula mögött és Varsó körzetében. Hindenburgot és Ludendorffot nagyon nyugtalanította a Varsónál levő bal szárnyuk. A 8. német hadsereg parancsnoka, Mackensen megértette, hogy arcvonalán a helyzet megváltozott, csapatainak harcászati helyzetét azonban kielégítőnek tartotta és nem akarta visszavonulással megrendíteni harci szellemüket. Elhatározta, hogy korábbi állásaiban marad, a bal szárnyat pedig Froheim dandárával és a Landsturm csapataival biztosítja, az Utrata és a Bzura folyón mögött helyezve el őket a Visztuláig. Az orosz lovasság azonban kierőszakolta az átkelést az Utratán és a német szárnyat fenyegető helyzetet foglalt el.

Mint a Reichsarchiv dokumentumaiból kiderül, ezekben a feszült napokban Mackensent megtévesztette a légi felderítés. Ez ugyanis még október 3-án azt jelentette, hogy a Bloniétől és Nowy Dwór Mazowieckitől nyugatra levő körzetben nem észlelte csapatok gyülekezését. Október 4-én titkos utasítást küldtek szét, hogy fel kell készülni a visszavonulásra, fel kell készíteni a hadtápot stb. Csak október 7-én este kezdődött meg a visszavonulás. Ha Sejgyeman nem követ el súlyos hibákat, a németeknek nem sikerül zavartalanul visszavonulniuk.

Az őszi nyugat-lengyelországi hadjárat történetéből ismeretes, hogy Hindenburg a Mackensen-hadsereg jobb szárnyának megerősítésére átdobta a 11. német hadtestet. Sochaczewnél a hadtestnek sikerült szembeszállnia az előrenyomuló 2. orosz hadsereggel. Október 14-én Hindenburg parancsot adott, hogy az egész 9. hadsereg húzódjon vissza a Wieluń, Częstochowa vonalra.

Azt is tudjuk, hogy Falkenhayn nem volt hajlandó a keleti arcvonalat megerősíteni a Németországban felállított egységekkel. A nyugati arcvonalról sem irányított át csapatokat. Így Hindenburg kénytelen volt a Visztula és a Wiemon közötti 160 kilométeres távolságot a hadtestkörzetek csekély tüzérséggel rendelkező gyenge Landsturm-csapataival lezárni.

Falkenhayn segítsége Hindenburgnak csupán arra korlátozódott, hogy a nyugati arcvonalról Poznańba és tőle délkeletre Pleszewbe irányította az 5. lovashadosztályt.

Október 12-én és 13-án Novikov egész hadteste a kis Sludwia folyótól nyugatra és Żychlintől délre vesztegelt, csupán felderítést folytatva a Kutno Leczycától nyugatra.

Október 15-én Novikov hadteste új feladatot kapott: elhaladva a 2. hadsereg arcvonala előtt, „erélyesen tevékenykedjen a visszavonuló ellenség szárnyán és hátában a Szadek, Łódź arcvonal irányában".[24] A hadtest teljes rendben elvonult, a 11. német hadtest lemaradozó katonáit csak ritkán sikerült elcsípnie.

Október 18-án este az 1. lovashadtest kijutott a Szadek, Zduńska Wola vonalra, a jobb szárnyon az 5., középen a 8., a bal szárnyon pedig a 14. lovashadosztály helyezkedett el. A hadosztály járőrei a Warta folyónál álltak, amelynek nyugati partját Warta és Sieradz közötti szakaszon az ellenség lóról szállt lovassága és gyalogsága szállta meg. A folyóhoz Sieradznál kijutó 14. lovashadosztály előtt mindkét hidat (a vasútit és a közútit) teljesen lerombolták. A folyóhoz közeledő járőreinket nemcsak puskatűzzel, hanem tüzérségi tűzzel is fogadták.

A helyzet változatlan maradt október 20-ig, amikor is értesítést kaptunk, hogy a 8. lovashadosztály sikeresen átkelt a folyón Warta falu körzetében. Megkapaszkodva a folyó nyugati partján, a hadtestparancsnok felzárkóztatta az 5. és a 14. lovashadosztályokat. Október 21-én reggel ez a két hadosztály is partot váltott a Wartán.

A Wartán túl az 1. lovashadtest hadosztályai nyugat felé nyomultak előre, visszavetve az osztrák és a német lovasegységeket.

Október 22-én reggel a németek erős tüzérségi tüzet nyitottak a 14. lovashadosztályra, majd délután az ellenséges
 gyalogság sűrű láncai lendültek támadásba. A 14. hadosztály

8 lövege szakadatlanul tüzelt, feltartóztatva az ellenséget. A túlerő nyomására a 14. hadosztály megkezdte a visszavonulást kelet felé, előre gondoskodva a folyamatos lőszerpótlásról. Bár sok gránátot, srapnelt lőttünk ki, a hadosztály tüzérségének nem voltak lőszergondjai.

Visszavonulva Warta faluhoz, az 1. lovashadtest itt találta a 4. szibériai lövészhadosztály elővédjét (a 14. lövészezredet egy üteggel). Az ellenség éjszaka is folytatta az előrenyomulást. Bekapcsolódott a harcba a 14. lövészezred is. Heves harc lángolt fel, amely sokszor kézitusába is átcsapott. A hadtestparancsnok utasítására a lovashadosztályok a gyalogság fedezetével az éjszaka megkezdték a visszavonulást a Warta keleti partjára.

Így végződött lovashadtestünk első támadása Kalisz irányában.

A hadosztály törzsében nyomott volt a hangulat: háromhetes sikeres előrenyomulás után ismét vissza kellett vonulni kelet felé.

Ugyanakkor a hadosztály nyugatra küldött és német területre átlépő felderítő osztagaitól jelentéseket kaptunk, hogy a németek visszavonulnak Kalisztól északra. Minden azt mutatta, hogy a németek erőiket a Wartától északra összpontosítják, és egy délkeleti irányú csapásra készülnek a Visztula mentén.

A 14. hadosztály törzse Glinno faluban települt. Erdeli magához hívatott, és miután kiértékeltük a rendelkezésre álló felderítési adatokat és a 2. hadsereg csapatainak helyzetét, megparancsolta: állítsak össze jelentést a hadtestparancsnokunknak. A jelentés lényege a következő volt: a 2. orosz hadsereg a Warta folyónál helyezkedik el. Kaliszt német lovasság fedezi, gyalogsági támogatással. A Visztula és a Warta közötti szakaszon csak az 1. kaukázusi hadosztály és az összevont kozákhadosztály áll. Ugyanakkor a németek csapása éppen Toruń irányából várható a Visztula bal partján. Ezért célszerű volna, ha az 1. hadtestet nem Kalisz felé vetnék be, hanem a Visztula és a Warta közötti szakaszra irányítanák, és öt lovashadosztállyal várnák a németek támadását. Hogy milyen jelentőséget tulajdonított ennek a jelentésnek Novikov, ezt máig sem tudom. Nyilvánvalóan nem továbbította a 2. hadsereg törzséhez. Nem akarok most véleményt mondani elgondolásom célszerűségéről, de azt

hiszem, ha a német támadás fő irányában öt lovashadosztály bontakozik szét, ez megbénította volna az 1. német lovashadtest tevékenységének kifejlődését, és időt adott volna a 2. orosz hadseregnek, hogy tervszerűen befejezze az arcvonal északnyugati irányba fordítását.

Október 23-án reggel a 14. lovashadosztály tüzérségi figyelőiből észrevettük, hogy a Warta nyugati partján északi irányban ellenséges gyalogososzlopok haladnak. A hadosztály mindkét ütege azonnal tüzet nyitott rájuk. Az ellenség gyalogságot és lovasságot összpontosított Jeziorsko és Ostrów faluk körzetében, és megpróbált átkelni a Warta keleti partjára, de a 8. lovashadosztály és a 2. szibériai hadtest elővédjének tüze visszaverte, miközben az nagy veszteségeket szenvedett.

Október 25-én a Novikov-hadtest hadosztályainak és a 2. hadsereg egészen a Wartáig előrenyomult gyalogságának közös felderítése tisztázta, hogy a folyó nyugati partján csak kis ellenséges fedező csapatok vannak, az ellenség főerői visszavonultak nyugat felé. Ezért még aznap Novikov hadtestének egységei Uniejówtól Wartáig széles arcvonalon ismét átkeltek a folyón, és estére elérték a Miłaczew, Głuchów, Poniatówa vonalat, a jobb szárnyon a 8., középen az 5. és a bal szárnyon a 14. lovashadosztállyal.

Október 26-án az 1. lovashadtest folytatta nyugati irányú előrenyomulását. Az ellenség Kozminek körzetében makacsul ellenállt a 14. lovashadosztállyal szemben. Csak estére sikerült kiverni a helységből a 7. osztrák lovashadosztályt.

Az ellenség a Zakszyn, Kożletków, Nakwasin vonalon vetette meg a lábát. A 14. lovashadosztálynak most már a kaliszi irányt lezáró német gyalogosegységekkel kellett felvennie a harcot. Október 27-én estére az ellenséget visszavetettük a Swedrnia folyó mögé.

Október 28-án Novikov hadosztályai Złotnik, Kamień, Zieliaszków és Kalisz felé támadtak. A nap második felében Kaliszból északkeleti irányban újabb ellenséges gyalogosegységek kezdtek felvonulni. Az országúton Skarszewy falu felé nyomultak előre. Tüzéreink heves tüzet zúdítottak rájuk. A 14. hadosztály törzse számára világossá vált, hogy a hadosztály önerejéből nem bírja elfoglalni Kaliszt. Minden attól függött, mennyire jut előre nyugat felé az 5. és a 8. lo-

vashadosztály. Értesüléseink szerint az 5. lovashadosztály támadása lassan bontakozott ki. Józefinát elfoglalva még nem sikerült átkelnie a Swedrnián. A 14. lovashadosztály arcvonalán tehát a harc halogató jellegűvé vált: fel kellett tartóztatni a Kalisz felől szétbontakozó német gyalogságot.

A 14. lovashadosztály törzse Bogdanówban kapta meg délután 4 óra körül a hadtestparancsnok utasítását: állítsuk le a támadást, kezdjük meg a visszavonulást Seszchów, Rajsko körzetébe. A dandárokat a sötétség beálltával kellett a harcból kivonni. Hadosztályunk törzse Kożminba indult. Itt a hadtesttörzsnél tisztázni akartuk a helyzetet. Nakwasin falut elérve törzsünk késő éjjel találkozott az 5. lovashadosztály kelet felé tartó tüzérségével. Arra a kérdésre, hogy miért vonulnak vissza, a tüzérosztály parancsnoka azt felelte, hogy a 8. lovashadosztályt szétverték, a hadosztály parancsnoka, Zander elesett, az 5. lovashadosztály ezredeit pedig a hadtesttörzs főnöke a 8. lovashadosztály megsegítésére küldi.

Összegyűltünk a hadosztály parancsnokánál és felmértük a jobb szárnyunkon kialakult helyzetet. Arra az elhatározásra jutottunk, hogy a dandárok még aznap éjjel vonuljanak Błaszki, Skalbmierz körzetébe, Chwalecice falunál összeköttetést teremtünk az 5. lovashadosztállyal, Morawka körzetében pedig a hadtesttörzzsel.

Október 29-én az ellenség nem támadott; mindkét hadosztály a korábbi körzetben maradt. Értesüléseink szerint a 8. lovashadosztály egységei Kielce körzetében gyülekeztek. Zander hadosztályparancsnok élt és egészséges volt. Igaz, amikor az a veszély fenyegetett, hogy a 8. lovashadosztály szárnyát és hátát északról csapás éri, pánik tört ki, a hadosztálytüzérség egy lövegét otthagyta, a dandárok pedig különböző irányokban szétszéledtek. Az 1. dandár parancsnoka, Kraszovszkij a dandár századainak egy részével Ciekówba nyargalt és majdnem pánikot keltett az itt levő 23. hadtestben. A 2. dandár a hadosztály parancsnokával együtt Kielce körzetében gyülekezett.

A 8. lovashadosztály magatartása nem lepett meg: ugyanez történt vele Radomnál a háború elején. A hadosztály harcképessége sok kívánnivalót hagyott hátra. Ezzel Drejer is nagyon jól tisztában volt, de nem hozott hatékony intézkedéseket erkölcsi-harci erejének megszilárdítására.

Ha visszatekintve megvizsgáljuk az okmányokat, a legfelső fórumokon is találkozhatunk az október 28-i harc visszhangjával.

1914. október 30-án Sejgyeman, a 2. hadsereg parancsnoka a következőt írta Ruzszkij tábornoknak, a front parancsnokának:

„Novikov hadtestében sem a gyalogsági, sem a tüzérségi fegyverekhez nincs lőszer, ezért időt kell adni odaszállításukra. Másodszor: a nagy veszteségeket szenvedett 8. lovashadosztályt át kell szervezni, veszteségeit pótolni kell, most nem képes tovább támadni. Harmadszor: a nagyon nehéz homokos talaj, a megtett nagy távolságok kifárasztották a hadtest tüzérségének lóállományát, amelyet pihentetni kell. Éppen ezért az a véleményem, hogy Novikov hadtestének útnak indítása a számunkra megszabott feladat végrehajtására (előrenyomulás Kalisztól északnyugatra — *B. S.*) aligha lehetséges akár még holnap is. Október 30. 7730. Sejgyeman."[25]

Másnap, október 31-én a 2. hadsereg törzsfőnöke közölte a front törzsének főnökével:

„Novikov tábornok lovashadtest-parancsnok jelentette, hogy a lóállomány elfáradt és többségében legyengült, újra patkolásra van szüksége, a lószerszámot pedig ellenőrizni kell és ki kell javítani. A tüzérség hámoslovai pihenés nélkül egyszerűen képtelenek a további vontatásra. Novikov tábornok azt kéri, hogy engedélyezzenek a lovashadtestnek legalább kétnapos pihenőt.

7757. Csagin."

Erre az okmányra Oranovszkij tábornok a következőket írta rá: „Köszönöm, nem vártam. Ez azt jelenti, mindenkinek meg kell feszítenie az erejét. 31/H".[26] Azt hiszem, ez nagyon helyes döntés volt.

A lovashadtest valóban elfáradt. De két nap alatt erőre kaphatnak-e a lovak, át lehet-e őket patkolni és ki lehet-e javítani a lószerszámot? Megtört Novikov és erélyes törzsfőnöke, Drejer akarata.

November 1-én a főhadiszállás közvetlen vonalon összeköttetésbe lépett az Északnyugati Front törzsével és beszélgetést folytatott vele Novikov lovashadtestéről. A beszélgetést ismerteti az Az 1914—1918-as háború rövid hadászati vázlata című könyv. A későbbiekben a könyv elmondja,

hogy Ruzszkij tábornok egyáltalán nem volt elragadtatva Novikov hadtestének ténykedésétől. Amíg a hadtest az arcvonalon tartózkodott, Novikov — különösebb eredmény nélkül — csak kimerítette lovasságát. Gyakran olyan körzetekben tevékenykedett, amelyek nem feleltek meg a csapatok általános helyzetének. Néha az egész hadtestet előnytelenül helyezte el, nem mindig a megfelelő helyen éjjelezett hadteste. A három hadosztály közül kettő (a 8. és a 14.) annyira kimerült, hogy november 1-én nem tudtak tovább tevékenykedni, kéthetes pihenőre volt szükségük. Ruzszkij azonban nem adhatott nekik pihenőt, mert a csapatoknak minden erejüket meg kellett feszíteniük, hogy elérjék azt a célt, amelyet a legfelsőbb főparancsnokság tűzött eléjük. A főparancsnokság ugyanis tudta, hogy 2. hadseregünk szárnya ellen újabb ellenséges lovashadosztályok nyomulnak előre. Ezt a beismerést teszi Az 1914—1918-as háború rövid hadászati vázlata című munka.

Az 1. lovashadtest a 2. hadseregnek volt alárendelve. A hadsereg parancsnoka Sejgyeman és törzsfőnöke Csagin jelentette a frontnak Novikov hadosztályainak korlátozott harcképességét, jelentésükben azonban egy szó sincs sem a hadtest számára szükséges kéthetes pihenőről, sem a 14. lovashadosztály helyzetéről. Számomra, aki a hadosztály tisztje volt, teljesen érthetetlen, milyen alapon jelentette az Északnyugati Front törzse a főhadiszállásnak, hogy hadosztályunknak kéthetes pihenőre van szüksége. A hadosztály állapota olyan volt, hogy nem szorult feltétlenül pihenőre.

Ami azt az állítást illeti, hogy Novikov „kimerítette" hadosztályait olyan körzetekben, „amelyek nem feleltek meg a csapatok általános helyzetének", ez is alaptalan. Hiszen éppen Ruzszkij hívta fel Sejgyeman figyelmét, hogy Novikov lovasságát nem megfelelően alkalmazzák, amikor csapásokat kell mérnie az ellenség közeli hadtápterületére. Novikov azokban az irányokban tevékenykedett, amelyeket a 2. hadsereg törzse határozott meg. Ezért becsületesebb lett volna, ha az Északnyugati Front törzse a 2. hadsereg parancsnokát, nem pedig Novikov tábornokot vádolja meg az 1. lovashadtest „kimerítésével". Az Északnyugati Front törzse maga sem volt tisztában vele, milyen körülményeket teremtett Novikov hadteste számára, és mit várt tőle.

A történetírás megerősíti, hogy az 1. lovashadtest októ-

ber 28-án saját árnyékától ijedt meg. Az ellenség ugyanolyan elcsigázott volt, mint Novikov hadteste és nem üldözte hadosztályunkat. A 8. lovashadosztályban kitört pánik átragadt az 5. lovashadosztályra, elérte magát Novikovot és törzsfőnökét, Drejert is. Ma már világos, hogy Drejernek nagyon nem akaródzott bejelentenie a löveg elvesztését. Az október 29-i 7726-os számú jelentésben, amelyet a 2. hadsereg törzsfőnöke küldött az Északnyugati Front törzsfőnökének, egy szó sincs ennek a lövegnek az elvesztéséről.

Természetesen, gyalogsági támogatás nélkül Novikov lovashadteste nem boldogult volna a lovassággal is rendelkező ellenség tíz gyalogoszászlóaljának támadásával szemben. Novikov még a legjobb esetben is csak 3—4 lóról szállt zászlóaljat tudott volna felvonultatni.

A tények azt bizonyítják, hogy magas parancsnokságunk nem értette meg a lovasság szerepét az 1914-es hadműveletekben. Mutatja ezt az is, hogy úgy vélték, Novikov nagyon is teljesítette volna azt a feladatot, amelyet hadteste a front és a hadsereg parancsnokságától kapott. Novikov lovasságának feladata a korábbi maradt: nyomuljon előre a Słupca és Kalisz közötti, majd ezt követően a Poznań és Leszno közötti irányban.

Az Északnyugati Front parancsnoksága október 31-én adta ki 1489. számú direktíváját Németország területére való behatolásról. Ugyanezen a napon adták át a 2. hadsereg parancsnokának a 41. számú parancsot, amely szintén ezt tartalmazta. November 1-én pedig a 2. hadsereg parancsnoka 7791. számú harcintézkedésében azt írta Oranovszkijnak, a front törzsfőnökének:

„Novikov tábornok lovassága a főparancsnok utasításának megfelelően azt a feladatot kapta, hogy hajtson végre vállalkozást Poznań, Lissa[27] általános irányban, végezzen harcfelderítést ebben a körzetben, hogy felmérje az ellenséges erőket és használhatatlanná tegye a határral párhuzamosan haladó vasútvonalakat. Az ellenség átcsoportosítása — úgy látszik — befejeződött, a Visztula és a Warta közötti körzetben már megfigyelhető jelentős német erők előrenyomulása; a Warta bal partján is támadás indul Uniejów irányában. Ebben a helyzetben egy lovashadtest jelenléte a hadsereg harctevékenységének körzetében — amely határozott és me-

 rész manővereivel az előrenyomuló ellenség szárnyában és

hátában elősegítheti a hadsereg sikerét — nagyon kívánatosnak látszik. Nem tartja-e a főparancsnok lehetségesnek a Novikov tábornok lovasságának adott hadászati szintű feladatot harcászati feladattal felcserélni? Kalisz, Turek, Słupca közötti körzetben maradva Novikov lovassága erélyes akciókat hajthatna végre az északnyugatról támadó ellenség szárnyán és hátában, és felderítést folytathatna a Sompolno (Wreszen), Jarocin arcvonalon. 7791. Sejgyeman."[28]

Nem tudom, milyen válasz követte a 2. hadsereg parancsnokának ezt a kérését, de a meginduló łódzi hadművelet a lovashadtest tevékenységét már harcászati feladatokra korlátozta.

Sejgyeman most ismertetett táviratára éppen az a törekvés jellemző, hogy a lovasság ne hadműveleti térségben végrehajtandó feladatokat kapjon. A harcászati feladatokat azonban a lovasság egymagában, a gyalogság támogatása nélkül nem tudta megoldani: ehhez nem volt elegendő ereje.

Áttekintve az október 1. és 29. közötti időszakot, el kell ismernünk, hogy a németek ügyesen szervezték meg a visszavonulást, s csapataik megkapaszkodását Toruńnál. Ugyanakkor az orosz hadseregek lassan nyomultak előre, és helytelenül ítélték meg az ellenség szándékait.

Említettem, hogy a 14. lovashadosztály parancsnoka már október 20-át követően jelentést tett a németek Toruńból kiinduló várható csapásáról. Ugyanezt az elgondolást terjesztette elő a 2. hadsereg törzse is. Az Északnyugati Front törzse és a főhadiszállás azonban kategorikusan elutasította ezeket a feltételezéseket.

Én magam nem tájékozódhattam eléggé pontosan abban az időben, azt azonban én is láttam, hogy az ellenség szervezetten vonult vissza és ellenséges csapásra számíthatunk. Honnan? A német doktrínából kiindulva a csapásnak természetesen a szárnyon kellett következnie, mégpedig a lényegében éppen ezért megnyitott északi szárnyon.

Ami Novikov lovashadtestét illeti, az szétszórtan tevékenykedett: még csak két lovashadosztályt sem összpontosított a csapáshoz. A 14. lovashadosztálynak mindig nehéz feladat jutott, és a hadosztály teljesítve a feladatokat, napról napra egyre inkább kételkedett Novikov parancsnoki képességeiben és a hadosztály iránti jóindulatában. Ez az oka annak, hogy a hadtesttörzs és a hadosztálytörzs közötti kap-

csolatok hovatovább formálissá váltak. Ezért a hadtesttörzs volt felelős!

Nem volt azonban időnk ezen töprengeni: hadosztályunk elhelyezkedési körzetétől északra tüzérségi tűz hallatszott, és a 2. hadsereg arcvonalát észak felé fordította.

Megkezdődött a łódźi hadművelet![29]

A ŁÓDŹI HADMŰVELET[30]

Csak a hadtörténet ragaszt nevet a hadműveletekre, elhelyezve őket a megfelelő polcon. A hadműveletekben részt vevő csapatok számára azonban ez a megnevezés nem létezik. Az egységek és a magasabbegységek állandó harckészültségben vannak, hogy a magasabbparancsnokság által kiszabott feladatokat teljesíthessék. Hindenburg hadseregének Varsó alóli visszavonulása után sem az orosz, sem a német fél nem sejtette, hogy a hadtörténészek harctevékenységüket łódzi hadműveletnek nevezik majd. A keleti arcvonal német főparancsnoksága arra számított, hogy sikerül felmorzsolnia a 2. orosz hadsereg jobb szárnyát, és esetleg kijutnia Łódzhoz. Az orosz főparancsnokságnak az volt a célja, hogy behatoljon Németországba. A łódzi hadműveletre természetesen senki sem gondolt.

A sikertelen támadás Kalisz felé és a 8. lovashadosztályban kitört pánik keserűséget váltott ki azokból, akik addig győzelmesen nyomultak előre nyugat felé. A hadosztályparancsnok és törzse meg volt győződve arról, hogy többet gyalogsági támogatás nélkül nem tehet. A hadosztály Kalisz, Kożmin körzetébe kiküldött felderítői ugyanazokkal az ellenséges csapatokkal találkoztak (Dussen dandárával Kalisz körzetében, a 7. osztrák lovashadosztállyal, és legalább egy ezrednyi gyalogsággal Kożmin körzetében).

Míg a háború elején a 14. lovashadosztályt megerősítették a határőrökkel, most még ettől a támogatástól is megfosztották: a 2. hadsereg parancsnoka elvette a hadosztálytól a lovas határőrszázadokat, és Kutno körzetében hagyta őket pihenőben.

November elején ezek a határőrszázadok a németek csapása alá kerülve visszavonultak Łowicz felé. Később határőr-hadosztályt szerveztek belőlük.

Körülbelül egy hónapja a hadosztálynak semmilyen értesülése nem volt a Kielcétől délre a Łysagóry hegyekben hátrahagyott két felderítő századáról. A hadosztály törzsében még élt a remény, hogy a századokból valakinek sikerül átjutnia és hírt hoznia a századok sorsáról. Az ulánusezredben és a huszárezredben még nem alakultak új századok.

A két felderítő század csak október végén tudta elhagyni az ellenség mögöttes területét. Csatlakozott hozzájuk az 5. lovashadosztály 5. huszárezredének egy százada is. Mind a három század megérkezett a 14. hadosztály elhelyezési körzetébe, s így végre megtudhattuk tőlük, hogy miután az ellenség gyalogsága elvágta őket, a századok elrejtőztek az erdőben. Kenyérrel, hússal és takarmánnyal a falvak parasztjai látták el őket. A lakosság nem árulta el az ellenségnek a századok hollétét. Nem maradtak sokáig egy helyen, éjjelente új körzetekbe vonultak. Nagyobb rajtaütésektől tartózkodtak, de a magányos szekereket és gépkocsikat megsemmisítették.

A németek egy lovasezredet küldtek ki a két század felkutatására és megsemmisítésére, de az akció nem járt sikerrel: a parasztok idejében értesítették az oroszokat, így a nyomokat eltüntetve el tudtak vonulni. Mindazonáltal a parancsnokság nem értékelte kellőképpen a századok érdemeit, az volt a véleménye, hogy passzívan tevékenykedtek. A századok személyi állományát nem terjesztették fel kitüntetésre.

Október 29-től november 1-ig az 1. lovashadtest a Warta, Mihalków, Chwalecice, Kalinowa, Woleń, Błaszki körzetben maradt. Hadosztályai a Kalisz, Kożmin, Turek arcvonalon végeztek felderítést. Dussen dandárának, a 7. osztrák és a 8. német lovashadosztálynak egységeit figyelték meg.

A hadtápszerveinktől kapott értesülések megerősítették, hogy a német hadsereg hadtestei megkezdték előrenyomulásukat a Visztula jobb partján, arcvonalukat észak felé fordítva.

November 2-án az 1. lovashadtest balszárny-hadosztályai (az 5. és a 14.) ismét támadásba lendültek Kożmin irányában. Ebben a körzetben kezdődött meg a harc is. A november 3-ra virradó éjszaka megérkezett a hadtest parancsa, hogy be kell szüntetni a nyugati és az északnyugati irányú támadást. A 14. hadosztálynak át kellett vennie az 5. hadosztály arcvonalszakaszát. E hadosztály még aznap éjszaka kikerült a hadtest állományából, és erőltetett menetben el kellett érnie Zgierzet. Így az 1. lovashadtest állománya a továbbiakban két lovashadosztályból (a 8.-ból és a 14.-ből) állt, 18 löveggel. Az ellenség passzívan viselkedett.

November 4-én reggel a hadtest hadosztályai parancsot kaptak, hogy keljenek át a Warta keleti partjára, a 8. lovas-
 hadosztály Kwiatkowice, Dobruzow körzetében, a 14. lo-

vashadosztály pedig Wiliamów, Szadek körzetében helyezkedjen el. 45 kilométeres menet után és átkelve a Wartán a 14. hadosztály a sötétség beálltával elérte a kijelölt körzetet. A 2. dandárnak a hadosztály törzsével Wiliamówban kellett éjjeleznie, az 1. dandárnak pedig Szadektől délkeletre.

Arra számítottunk, hogy hajnalban az ellenséges gyalogság támadásra indul Łask irányában. Ennek megfelelően a 2. dandár feladatul kapta, hogy foglalja el Wrzeszczewice falut, az 1. dandár pedig Bałucznál védjen.

Reggel 8 óra körül a hadosztálytörzs a Karszew melletti magaslaton helyezkedett el. A majorságban maradt hadtesttörzs hamarosan az ellenség tüzérségi tüzébe került és gyorsan áttelepült délkelet felé. 9 óra tájban az ellenséges tüzérségi tűz megerősödött, a németek gyalogsága és lóról szállt lovassága támadásba ment át, arra törekedve, hogy átkarolja hadosztályunk bal szárnyát. A hadosztály nyolc lövege csak nehezen tudta feltartóztatni támadásukat.

Délelőtt 10 órakor Karszewben megjelent az orosz gyalogság. A faluba küldött tiszt megtudta, hogy a 19. hadseregközvetlen hadtest 17. hadosztályának elővédje érkezett meg (az 50 kilométeres éjszakai erőltetett menetet végrehajtó 68. borogyinói gyalogosezred).

Erdeli hadosztályparancsnok Karszewbe rendelt. Itt a 68. ezred parancsnokától, Tumszkij ezredestől megtudtuk, hogy Pleve tábornok 5. hadseregének 19. hadseregközvetlen hadtestét és 1. szibériai hadtestét a 2. hadsereg bal szárnyának megerősítésére küldték. Az ezred elfáradt. Ismertettük Tumszkijjal a helyzetet, majd arra kértük, legalább egy zászlóaljat bocsásson rendelkezésünkre gyenge, lóról szállt egységeink támogatására, mi pedig szavatoljuk, hogy 3 órán át feltartóztatjuk a németeket, s ezalatt az ezred pihenhet. Tumszkij beleegyezett, és átadta nekünk élzászlóalját. A többi három zászlóaljnak s a könnyűütegnek Karszewben rendelt el pihenőt.

Délután 1 órakor az ellenség fokozta tüzérségi tüzét, és lendületes támadásba kezdett. A támadást hadosztályunk egységei és a borogyinói zászlóalj visszaverte. Az ellenség erőt gyűjtött, így mi is megpihenhettünk egy kicsit. Délután 2 óra tájban Erdeli megfellebbezhetetlen parancsot kapott az 1. lovashadtest parancsnokától, hogy arcvonalszakaszát adja át a 19. hadtest egységeinek, halogatás nélkül vonja ki had-

osztályát a harcból, és vonuljon Łasktól délre. Fényes nappal nem volt könnyű elszakadni az ellenségtől. Ismét fel kellett keresni a borogyinói ezred parancsnokát és meg kellett kérni, hogy bontakoztassa szét zászlóaljait. 4 órakor a 68. ezred két zászlóalja szétbontakozott, az ütege is állást foglalt, hogy leváltsa a 14. hadosztály egységeit. Egy zászlóaljat az ezredparancsnok tartalékként Karszewben hagyott.

Már sötétedett, amikor hadosztályunk egységeinek katonái nyeregbe szállhattak. A borogyinóiak idejében átvették helyüket a heves harcban. Délután 1/2 6 óra körül a 14. hadosztály törzse elhagyta Karszewet. A 68. ezred parancsnokának a tartalékban levő zászlóaljával magának is ellenlökést kellett indítania a németek ellen.

A november 5-i harctevékenységet mérlegelve a 19. hadtest parancsnoka ezt írta jelentésében: „Este 10 órakor a hadtest arcvonala a következő volt: a 17. hadosztály — Babieniec, Kiki; a 38. hadosztály — Stryje, Paskowie, Bałucz, Mlyniszko. A legszívósabban a borogyinóiak harcoltak, az ütegünket elhallgattató ellenséges nehéztüzérség heves tüze közepette visszaverték a túlerejű ellenség rohamát, de így is kiszorultak a korábban elfoglalt Kiki faluból Karszewhez. Az előrenyomuló moszkvai ezred (a 65. gyalogosezred — *B. S.*) kiverte az ellenséget Kikiből és elfoglalta a falut. A borogyinói ezred veszteségei rendkívül nagyok, a többi ezredé csekélyek, a 38. hadosztályé pedig elhanyagolhatóak. A borogyinóiakat kivontuk a harcból a hadtest tartalékába. Ma a hadtest körzetében éjjelezik a 8. és a 14. lovashadosztály. Holnap reggel támadunk."[31]

Dussen Landsturm-dandárát Kaliszban hagyva, a 3. német lovashadtest parancsnoka egységeit észak felé, Turekhez irányította, hogy fedezze Mackensen előrenyomuló 9. hadseregének jobb szárnyát.

Novikov hadtestének november 2-i támadása Kożmin irányában Frommelt ellenmanőverre kényszerítette Turektól délre. Mivel az orosz lovasság visszavonult, Frommel lovashadosztályaival ismét elindult északra, továbbra is tüzérségi tűz alatt tartva a Warta keleti partját, ahol orosz gyalogososzlopok haladtak.

November 4-én Kalisz körzetében megalakult a „Poznań" hadtest. Állományába a Landsturm pótdandárjai kerültek. A hadtestnek el kellett érnie a Wartát, és a 3. lovashadtesttel

együtt csapást kellett mérnie a 2. orosz hadsereg bal szárnyára és hátába. Másnap az a hadtest a nehéztüzérség támogatásával a Szadek, Wiliamów szakaszon támadásba lendült Novikov hadtestének 14. és 8. lovashadosztálya ellen. Ezután a „Poznań" hadtest ellen indítottak rohamot a 19. hadsereg közvetlen hadtest és az 1. szibériai hadtest beérkező egységei. A „Poznań" hadtest kénytelen volt visszavonulni a Szadek, Wiliamów vonalra. Még aznap este Dussen dandárja megközelítette Szadekot.

A németeknek a következő napok sem hoztak sikert, bár előrevonták a poznańi és a breslaui hadtestet is.

November 6-án 1. lovashadtestünk Zduńska Wola felé nyomult előre. Itt harcba bocsátkozott a Zduńska Wolától északra levő erdők szegélyét megszállt ellenséges gyalogsággal és lovassággal. Hamarosan a faluhoz érkezett az 5. doni hadosztály, és átvette az 1. lovashadtest arcvonalszakaszát. A hadtest hadosztályait éjjelezésre ismét visszavonták Łask körzetébe. A hadtesttörzstől parancs érkezett: november 7-én a 8. és a 14. lovashadosztály erőltetett menetben vonuljon át Rokiciny állomás körzetébe, Koluszki állomástól délnyugatra. A hadtesttörzs nem tájékoztatta a hadosztályokat a kialakult helyzetről. Csak egy dolog volt világos: két ellenséges hadsereg mögöttes területén kell áthaladni.

A hadosztályparancsnok utasításának megfelelően meghatároztam a dandárok menetvonalát, minden dandárhoz beosztva egy üteget. A parancsot aláírásra bevittem Erdelihez. Erdeli megvizsgálta a menetvonalakat és azt mondta:

— Borisz Mihajlovics, miért cipelnénk magunkkal a tüzérséget? Nem okosabb-e az úton a 8. lovashadosztály után küldeni? Hamarabb megérkezik, és nekünk is könnyebb dolgunk lesz.

Megjegyeztem, hogy nem sokat tudunk az áttelepülésünk körzetében kialakult helyzetről. Előfordulhat, hogy a dandároknak menet közben szükségük lesz a tüzérségre.

— Miért ne volna a helyzet világos? A mögöttes területen fogunk mozogni! Meg kell őriznünk lovaink erejét...

Valójában magam sem tudtam, miért irányítanak át bennünket és mi történik Rokiciny állomás körzetében... Nem akartam makacskodni. A parancsban azonban mégis benne hagytam, hogy a dandárok küldjenek ki 15 kilométerre előre közelfelderítőket.

November 7-én reggel az 1. lovashadtest megindult kelet felé. Rossz időnk volt. A hadosztálytörzs a Dłutówon át haladó bal oldali oszloppal tartott. Mivel tisztán akartam látni a helyzetet, kénytelen voltam túllépni hatáskörömet: a 14. kozákezredből magamhoz rendeltem egy fiatal és értelmes zászlóst hat kozákkal, és összekötőként közvetlenül a 2. hadsereg törzséhez küldtem Łódźba, hogy tisztázza és jelentse nekem, mi történik a hadsereg arcvonalán. Utasítottam a zászlóst, hogy maradjon a 2. hadsereg törzsében. A furfangos kozák kitűnően teljesítette a megbízatást. A későbbiekben ő tájékoztatott engem a 2. hadsereg arcvonalán történtekről.

Hogy a csapatok mennyire nem ismerték a helyzetet, mutatja a következő eset. Dłutówtól nyugatra az egyik faluban rábukkantunk a 7. gyalogoshadosztály törzsfőnökére. A hadosztály parancsnoka Dovbor-Musznyickij ezredes volt. A hadosztály a hadsereg tartalékához tartozott. Elmondtuk az ezredesnek, hogy Rokiciny állomás körzetébe menetelünk. „Milyen bölcs főnökség — jegyezte meg ironikusan Dovbor-Musznyickij —, áttört két századnyi német, mi meg egy egész lovashadtestet küldünk rájuk!" Erdeli meg volt győződve arról, hogy az ezredes közel jár az igazsághoz.

Közeledett az este. Dandárparancsnokaink jelentéseket kaptak a felderítőiktől: nemcsak Rokiciny körzetét, hanem még a Tuszyntól nyugatra levő falvakat is ellenséges gyalogság foglalja el, s felderítőinket heves puskatűzzel fogadja. Kétségtelenné vált, hogy az ellenségnek jóval több mint két százada van. Erdeli megkérdezte tőlem, hol található a tüzérségünk. „Nyilván már elhagyta Łaskot" — válaszoltam. (A tüzérosztály parancsnokától újabb jelentés még nem futott be.)

A sötétség beálltával a 14. hadosztály mindkét dandára kénytelen volt megállni Budy Dlutowskie körzetében, 5—7 kilométerre nyugatra és délnyugatra a német gyalogság kezén levő Tuszyntól. Körzetünktől délkeletre felderítésünk rábukkant az ellenség harcbiztosítóira. Egyelőre nem tudtuk, hol van a 8. lovashadosztály, a tüzérségünk és a hadtesttörzs. Sietve felderítőket küldtem Pabianicéba, hogy vegyék fel az összeköttetést egységeinkkel. Erdeli nyugtalankodni kezdett tüzérségünk sorsa miatt: november 8-án reggel megkezdődik a harc, és a hadosztálynak nincs tüzérsége. A had-

 osztályparancsnok óránként magához rendelt és megkér-

dezte, nem érkezett-e még meg a tüzérség. Semmit sem tudtam jelenteni, mert a tüzéreknek se híre, se hamva. Erdeli nyilván nem felejtette el figyelmeztetésemet, hogy ne engedjük ki a kezünkből a tüzérséget. De most nem mentségeket kellett találni. Erélyes intézkedéseket kellett tenni, hogy felkutassuk a tüzérséget. Ebből a célból még egy különleges járőrt küldtem ki Pabianicéból Rzgów irányába.

Eközben éjféltájt a hadtesttörzstől két utasítást kaptunk: 1. november 8-án bármi áron el kell foglalni Tuszynt és 2. közöljük a 10. gyalogoshadosztállyal a 2. hadsereg parancsnokának parancsát, hogy nyomuljon előre Tuszyn és tovább Wiskitno felé. A 10. hadosztály ekkor Piotrkówtól északra volt.

Jelentést tettem Erdelinek mindkét utasításról. Az elsőt csak akkor tudjuk teljesíteni, ha a tüzérségünk megérkezik. Úgy határoztunk, hogy a második utasítást végrehajtjuk. A 10. gyalogoshadosztállyal való összeköttetés megteremtésére minden ezredből kijelöltem egy tiszti járőrt és felkészítettem őket. A járőrök parancsnokainak megmutattam a kétversztes térképen csapataink elhelyezkedését és a 10. gyalogoshadosztály feltételezhető tartózkodási helyét...

Nem emlékszem minden járőrparancsnok nevére. Csak egyikük neve maradt meg az emlékezetemben, Lesztyevé, a 14. doni kozákezrednek még az 1913-as hadgyakorlatokról jól ismert zászlósáé, ennek a szerény, kiváló, igazán katonás tisztnek a neve.

Útnak indítottam a járőröket és lefeküdtem, amikor szállásomra váratlanul berontott a tüzérosztály parancsnoka, Arcisevszkij alezredes. Nem a legkedvesebb szavakkal vetettem a szemére, hová tűnt el ilyen sokáig. „Miért szitkozódsz? — lobbant fel Arcisevszkij. — Amíg ti itt alszotok, én már harcoltam!"

— Na ne mondd, hol harcoltál? — kérdeztem meglepődve.

Arcisevszkij beszámolt. Követte a 8. lovashadosztályt, és Pabianicéban belekeveredett az úton keletről nyugatra visszavonuló szállító járművek áradatába. Ebben a nagy összevisszaságban rábukkant Arcisevszkijra az 1. szibériai hadtest gépkocsin kelet felé tartó parancsnoka, Pleskov tábornok. Pleskov parancsot adott neki, hogy Rzgów felé menjen, és nyújtson támogatást a 8. lovashadosztálynak. A tüzérosztály

Pabianicétól keletre elérte Rzgówot, Arcisevszkij felvette a kapcsolatot a 8. hadosztály parancsnokával, osztálya tüzelőállást foglalt és estig lőtte a németeket, visszaverve Rzgówból kiinduló támadásaikat. A 8. lovashadosztály lóról szállt egységein kívül a Rzgówtól nyugatra levő állomásokban a 2. szibériai hadtest gyalogos csapatainak szétszórt alegységei helyezkedtek el.

Az események menete megmutatta, hogy az ellenségnek nem két századával álltunk szemben, mint Dovbor-Muszynyickij ezredes állította, hanem nagy erőkkel.

Arcisevszkijt aludni küldtem és felkerestem Erdelit, hogy jelentsem a tüzérség megérkezését és utasításokat kérjek, mi a teendőnk másnap. A hadosztályparancsnok úgy határozott, hogy délről gyalogos harcrendben megrohamozzuk Tuszynt.

Visszatérve a szállásomra ott találtam a 10. gyalogoshadosztályhoz küldött járőrök közül kettőnek a parancsnokát. Jelentették, hogy délen, Piotrków irányában beleütköztek az észak felé fordított német erők gyalogos harcbiztosításába, és nem tudtak áttörni rajta. 40 perc múlva megjelent a harmadik járőrparancsnok is, és ugyanezt jelentette. Nem került viszont elő a negyedik járőrparancsnok, Lesztyev zászlós. Csak egy dologra gondolhattam: ez a bátor tiszt átverekedte magát a 10. gyalogoshadosztályunkhoz.

... Hajnalodott. Elérkezett november 8-a. Éppen jelentésre indultam Erdelihez, amikor szállásom tornáca előtt megjelent Lesztyev járőre. A zászlós közölte, hogy sikerült áttörnie a 10. gyalogoshadosztályhoz, felkutatta a hadosztály törzsét és átadta a 2. hadsereg parancsnokának parancsát. Nem kételkedtem benne, hogy Lesztyev közlése megfelel a valóságnak.

Amikor kikérdeztem a zászlóst, hogy jutott el a 10. hadosztály törzséhez, kiderült, hogy járőrének kétszer kellett átvágnia magát a németek gyalogos harcbiztosítóin.

Tőlünk délre, a 14. lovashadosztály és a 10. gyalogoshadosztály közé erős német gyalogosegységek ékelődtek be, hadrendi számozásukat azonban egyelőre nem sikerült megállapítani.

A helyzet Tuszyn mellett és a 2. hadsereg egész jobb szárnyán rendkívül súlyos volt. Bár a 10. gyalogoshadosztályt
 sikerült megtalálni, semmit sem tudtunk az 5. lovashadosz-

tályról, amelynek biztosítania kellett a 2. és az 1. orosz hadsereg csatlakozását.

Délnyugatról és délről támadásra indítottuk a dandárainkat Tuszyn ellen, majd a törzzsel a Tychów falutól nyugatra levő magaslaton helyezkedtünk el. A harcmezőn csend volt. Felderítőinket az ellenség puskatűzzel fogadta a Tuszyn déli szegélyén levő temetőből.

Hamarosan mindkét ütegünk (8 löveg) tüzet nyitott a temetőre és Tuszynra. Fél óra múlva Modlice felől a németek legalább három nehézüteg tüzével válaszoltak. Gyalogosan előrenyomuló egységeink támadási üteme lelassult. A temetőből és Tuszynból erősödött az ellenség géppuskatüze. Délután 4 óra körül a Tychów melletti magaslatokon észrevettük a 10. gyalogoshadosztály egységeit. Megérkezett törzsünkhöz a hadosztály parancsnoka és törzsfőnöke. Megismerkedve a helyzettel elhatározták, hogy Tuszynt éjszakai rohammal foglalják el, mi pedig éjszakára elvonultunk kelet felé, a rutai malomtól délre helyezkedve el.

Másnap ki kellett erőszakolnunk az átkelést a Wolbarka folyócskán és a nyílt terepen észak felé kellett előrenyomulnunk. A 10. gyalogoshadosztállyal együtt megérkezett az 5. lovashadosztály is, amely ismét visszakerült az 1. lovashadtest állmoányába.

Az ellenség lassan hátrált észak felé a Rzgów—Brujce—Karpin vasútvonalhoz.

November 10-én a 14. hadosztály parancsot kapott, hogy a Tuszynt rohammal elfoglaló 10. gyalogoshadosztállyal együttműködve, folytassa az előrenyomulást Kurowice irányában.

Az 1. lovashadtest többi hadosztályának keletebbre kellett támadnia és megakadályoznia, hogy az ellenség a vasúttól kelet felé nyomuljon.

Amint azt a 14. lovashadosztály törzse megtudta, a 2. hadsereg nagy veszteségeket szenvedett és alig bírta az arcvonalat tartani Łódź körül; az 5. hadseregnél jobb volt a helyzet. Skierniewice felől Koluszki irányában az 1. szibériai hadtest és a kaukázusi lovashadosztály egységei harcoltak. A 2. és az 5. hadsereget ez utóbbi parancsnoka, Pleve vezette. A 2. hadsereg parancsnokának nem volt szabad elhagynia Łódzot.

A lövegek egész nap dörögtek, az éjszakát bevilágították

a torkolattüzek. A falvak lángokban álltak. Łódźnál a harc még hevesebbé vált. Hamarosan fellángolt a harc északkeleten is, Koluszki vasútállomás irányában. E két arcvonal között 3—4 kilométeres üres szakasz maradt. Itt a németek keresztülcsúszhattak. Az 1. lovashadtest volt annak a zsáknak a feneke, amelyben a németek ültek és amelyet az orosz gyalogságnak kellett bekötnie.

November 10-én a 14. lovashadosztály lóról szállva Kurowice ellen támadott, miközben mindkét ütege lőtte a brujce—kurowicei utat, amelyen az ellenség szállító járművei mozogtak. A brujce—kurowicei úttól délre hamarosan ellenséges gyalogság tűnt fel tüzérséggel. Megkezdődött a harc hadosztályunkkal. Szomszédaink is csak lassan nyertek tért. A harcban a 14. lovashadosztály nem ért el lényeges eredményt, és éjszakára visszavonult Dalków faluba.

November 11-én támadást kellett indítani Laznowska Wola falu ellen. A 8. lovashadosztály a vasút mentén tört előre Rokiciny állomás felé. Az 5. lovashadosztálynak Koluszki felé haladva fel kellett vennie az érintkezést a Skierniewice felől Koluszki irányában támadó gyalogságunkkal. Bal oldali szomszédunk, a 10. gyalogoshadosztály csak lassan nyomult előre.

A hadtesttörzs közölte, hogy a németek Koluszki állomás közelében rávetették magukat a 6. szibériai hadosztályra, és a 17. Nyizsnyij Novgorod-i dragonyosezred egy százada Chusty Staréné megrohamozta a németek egy nehézütegét. A Nyizsnyij Novgorod-i dragonyosoknak ez a merész lovasrohama csak epizód volt. Semmilyen befolyása nem volt a 6. szibériai hadosztály harcának kimenetelére. Korolkov A łódzi hadművelet című könyvében[32] felnagyítja ennek a rohamnak a jelentőségét.

November 11-én a Laznowska Wola faluért vívott harcban a 14. hadosztály nemcsak a német lovasság gyalogosan harcoló egységeivel került szembe, hanem a tüzérséggel megerősített gyalogság utóvédjével is. Csak a 10. gyalogoshadosztály megérkezésével sikerült Laznowska Wolát megtisztítani a németektől.

November 12-re a 14. lovashadosztály azt a feladatot kapta, hogy üldözze az ellenséget Koluszkin át Brzeziny irányában. Az 5. lovashadosztály a 14. lovashadosztálytól jobbra nyomult előre. A 8. lovashadosztályt hátul tartották, mert

olyan hírek érkeztek, hogy németek jelentek meg az arcvonal mögött, Tomaszównál.

A felderítés nem szolgáltatott megbízható adatokat az ellenség helyzetéről. Az ellenséges gyalogos- és lovascsapatok összekeveredtek. Kisebb ellenséges járőrök kószáltak az 1. lovashadtest előrenyomuló hadosztályainak hátában. A 14. hadosztály parancsnoksága arra törekedett, hogy minél gyorsabban elérjék Koluszki állomást és felvegyék az érintkezést megingott gyalogságunkkal, ezzel helyreállítva a németek által áttört arcvonalat. A német egységek „bekerítése" szót a hadművelet résztvevői közül senki sem ejtette ki.

November 12-én a 14. hadosztály csapatai átlépve a koluszki—piotrkówi vasútvonalat, itt találkoztak először a jellegzetes kucsmát viselő szibériai gyalogosok kisebb csoportjaival. A katonák különböző irányokban kószáltak. Amikor megállítottam az egyik csoportot, gyalogos felderítőknek nézve őket és érdeklődtem, hogy milyen feladatokat teljesítenek, azt a választ kaptam: „A 6. szibériai hadosztály lövészei vagyunk. Az ezredünket keressük".

— Hol van az ezredük? — kérdeztem.

— Ezt mi magunk sem tudjuk... Lehetséges, hogy csak a mi csoportunk maradt meg az ezredből — felelte gyorsan az egyik katona.

És valóban, a szibériaiak elbeszélését igazolta, hogy a harcmezőn, Gałkowek körzetében halott oroszok és németek feküdtek. Puskákra, géppuskákra, lövegekre bukkantunk, amelyeket az orosz és német katonák hagytak el. Sopánkodni természetesen nem lehetett, erre nem is volt idő. Le kellett vonni a tanulságot ebből a harcból...

A lóról szállt kis német csoportoknak nem sikerült feltartóztatniuk előrenyomulásunkat. Amint láncaink puskalövésnyire értek, a németek egy pillanat alatt lóra pattantak és elnyargaltak északnyugati irányban. Az ellenséget párhuzamos utakon, alacsony felhőzet mellett és ködben kellett üldöznünk. A németek sarkában voltunk. Lovasaink hamarosan a Brzezinyt elfoglaló orosz gyalogság hátába kerültek.

Így a Scheffer parancsnoksága alatt álló német csoport kicsúszott a „bekerítésből", bár tulajdonképpen a „bekerítést" senki sem tűzte ki célul.

Mindamellett a lódzi hadművelet két kedvező eredményt is hozott az orosz hadsereg számára: egyrészt leváltották

hadseregparancsnoki tisztségéről Rennenkampfot, a „kalandorság" képviselőjét, másrészt menesztették a hadsereg élérő1 a tehetségtelen vezetőnek bizonyuló Sejgyemant.

Scheffer csapatainak, miután visszavonultak Brzezinybe, meg kellett alakítaniuk az arcvonalat, az oroszoknak pedig meg kellett hiúsítaniuk az ellenségnek ezt a törekvését.

Az ypres-i harcok befejezése után Falkenhayn a nyugati arcvonalról a keletire erősítésként már nemcsak lovasságot dobott át, hanem egész gyalogoshadtesteket is. A történetírásból ma már tudjuk, hogy négy hadtestet irányítottak át (a 2., a 3., a 13. hadtestet és a 24. tartalék hadtestet). E hadtestek közül kettővel a 9. hadsereg bal szárnyát erősítették meg, a másik kettő pedig Kaliszból és Sieradzból Pabianice felé nyomult előre.

A harcokban megtépázott orosz hadseregek végül mégis csak megvetették lábukat a Visztula bal partján. Más lett volna a helyzet, ha mind a négy hadtestet ugyanabban az irányban vetik be. Erről az első világháború történetének német és orosz kutatói közül senki sem beszél. Nekünk az a véleményünk, hogy a német hadsereg elérhette volna a sikert, ha a keleti arcvonalon levő hadvezérei nem vesztik el hitüket csapataik harcképességében, és ha nem kell betömniük az arcvonalukon kialakult réseket. Ne feledjük, hogy az ellenség nagy veszteségeket szenvedett; csak az 1. német lovashadtest 39 tisztet és több mint 1660 katonát vesztett a hadművelet során (a hadtest rendszeresített létszámának 25 százalékát). Érthető, hogy ilyen veszteségek után a hadtestet kivonták pihenőre az arcvonalból.

Koluszkitól északkeletre nyomulva előre és visszaszorítva a német lovasság gyalogosan harcoló egységeit, 1. lovashadtestünk hamarosan harcérintkezésbe került az ellenség gyalogságával.

Az 1. hadtest hadosztályai átjárót kerestek az ellenség harcrendjében, és eközben nemcsak a Pleskov tábornok vezette csoportosítás jobb szárnyára kerültek, hanem november 16-ára kijutottak az 1. orosz hadsereg bal szárnyára (Łowicztól 15 kilométerre délnyugatra). Ezen a napon az 1. orosz hadsereg csapatai nyugat felé támadtak, hogy kijussanak az Osmolin, Sobota, Piątek vonalra. Novikov hadtestparancsnok feltételezte, hogy ezen a szakaszon Bielawyn át és tovább Osmolin felé kijuthat az ellenség hátába.

November 16-án a 14. hadosztály a pétervári katonai körzetből nemrég átdobott 67. gyalogoshadosztály (ez második lépcsős hadosztály volt) arcvonala mögött helyezkedett el, s a folyópartot biztosította. A Bielawy felé támadó 67. gyalogoshadosztály a 6. hadseregközvetlen hadtestnek volt alárendelve.

November 17-én az 1. lovashadtest hadosztályai dél felé vonultak, Pleskov tábornok csoportosításának jobb szárnya mögött lépcsőzve. Ugyanakkor a németek fokozták nyomásukat Łowicz irányában, bevetve nehéztüzérségüket. Az ugyancsak második lépcsős 55. gyalogoshadosztály a Bzura folyó mögött helyezkedett el, Łowicztól nyugatra. November 18-án vagy 19-én a 14. lovashadosztály parancsnoka utasítást kapott az 1. hadtest parancsnokától: azonnal induljon északi irányba, és szállja meg a délre visszavonult 55. gyalogoshadosztály arcvonalát.

Hamarosan észrevettük a rendezetlenül visszavonuló 55. gyalogoshadosztály katonáinak és tisztjeinek tömegét, habár az arcvonalon csend volt. Hadosztályunk dandárai sietve megszállták az 55. gyalogoshadosztály lövészárkait, és gyalogos felderítőket küldtek ki. Az ellenség passzívan viselkedett: az állásaikat megközelítő felderítőinket csak gyenge puskatűzzel fogadta.

Reggel 5 óra körül megérkezett hozzánk az 55. gyalogoshadosztály törzsfőnöke és kijelentette, hogy ismét átveszik arcvonalszakaszukat. Csak most sikerült megtudnunk a hadosztály visszavonulásának okát. Nappal a németek ontották a hadosztályra 152 milliméteres gránátjaikat, vagy ahogy akkor nevezték: a „bőröndöket". Miután egész nap erős tüzérségi tűz alatt volt, a sötétség leszálltával a hadosztály nem tartott ki tovább, és bár az ellenség beszüntette a tüzet, megkezdte visszavonulását délre. Egyszóval, a hadosztályban pánik tört ki.

Hat kilométert hátrálva az ezredek megálltak. A tisztek összegyűjtötték szétszóródott alegységeiket és egységeiket. Az emberek enni kaptak, majd a hadosztály felkerekedett ellenkező irányban, visszatért korábbi állásaiba. Hajnalra a 14. lovashadosztályt leváltották. A hadosztály dandáronként visszatért korábbi elhelyezési körzetébe.

Már szóltam arról, mennyire gondosan, körültekintően kell harcba vetni a tartalékokat. Enélkül nem érhetünk el si-

kert. Meggyőződhettünk róla, hogy az 55. gyalogoshadosztályt anélkül dobták át Pétervárról Skierniewicébe, hogy megfelelően felkészítették volna a harcra. Ezért szenvedett aztán nagy veszteséget. Ezért kellett az 1. lovashadtestet sietve átirányítani délre, az Északnyugati Front bal szárnyára, ahol az ellenség áttörhetett az Északnyugati és a Délnyugati Front csatlakozásán. A hadtest a 19. hadseregközvetlen hadtest alárendeltségébe került. A Tuszyntól északra összpontosított 63. gyalogoshadosztály egy dandárának támogatásával a hadtestnek szárnycsapást kellett mérnie az Északnyugati Front bal oldali szakaszán.

A 14. hadosztály az éjszakát Wola Rakowa, Karpin faluk körzetében töltötte, majd november 22-én reggel Tuszynon át megindult Głuchów felé. A 8. lovashadosztály keletebbre haladt előre, feladata az volt, hogy Głuchówtól délre támadja meg az ellenséget. Amikor hadosztályunk törzse eljutott Tuszyntól délre, a következő kép tárult a szemünk elé: az Északnyugati Front bal szárnya (a 7. gyalogoshadosztály és az 5. doni kozákhadosztály) északra fordított arcvonallal harcolt. Az ellenség délről állandó tüzérségi tűz alatt tartotta az 5. doni kozákhadosztályt, de a hadosztály sem maradt adós a németeknek. A déli irányba kiküldött közelfelderítés nem észlelt ellenséget. Így célszerűnek látszott, hogy a lovasság Jutrosiew falunál a szárnyon helyezkedjék el, majd a gyalogsággal együtt mérjen ellencsapást a szárnyra. A 14. lovashadosztály parancsnoka azt az utasítást adta, hogy délnyugati irányban minden dandártól küldjünk ki két századot laza harcrendben, s véglegesen bénítsuk meg az ellenség felderítését és figyelését a szárnyunk mögött. A századokat követik a dandárok. Tüzérségi tüzet nem nyitottak. A manőver nagyszerűen sikerült. A németek figyelmét lekötötte az északról lőtt tűz, és nemcsak hogy nem biztosították a szárnyukat, hanem továbbra is kitartóan lőtték az 5. doni kozákhadosztályt. A keleti arcvonalszakaszra alig fordítottak figyelmet.

Délután 2 órakor Tuszynból megindult a 63. gyalogoshadosztály egyik dandára, s délnyugati irányban támadott. Gyalogságunk egymást követő láncokban haladt a nyílt terepen. A németek nem lőttek rájuk. A 14. lovashadosztály élszázadai már az erdőben voltak, s maguk előtt űzték az el-

lenség felderítőit és figyelőit, dandáraink pedig Głuchówban helyezkedtek el.

Délután 4 óra tájban a gyalogosok első láncai akadálytalanul elérték az erdőt. Ekkor a 14. lovashadosztály dandárai is megindultak Głuchówtól délnyugatra az erdő felé. Az erdőben hamarosan felhangzott a „hurrá". A 63. gyalogoshadosztály dandára rontott rá váratlanul a németekre. Kézitusa kezdődött. A 14. lovashadosztály ütegei a Głuchówtól délre levő állásukból tüzet nyitottak a németekre, a dandárok pedig lovas harcrendben az erdő keleti részébe igyekeztek.

A szárnycsapás annyira meglepte az ellenséget, hogy tüzérsége a sötétben néhány lövést adott le kelet felé, oda ahonnan lovasságunk már eltűnt. A váratlan csapással elért siker lehetővé tette egységeinknek, hogy még aznap éjszaka meggyorsítsák visszavonulásukat a Łódźtól keletre levő állásokba.

November 25-én a 14. lovashadosztály visszavonult keletre, a Koluszki—Piotrków vasútvonalhoz. Másnap parancsot kapott, hogy nyomuljon előre, vegye birtokba Rękoraj falut, amelyet csapataink egyszer már megtisztítottak, majd ismét elfoglalta egy német gyalogoszászlóalj, egy vagy két üteg támogatásával.

A katonák leszálltak a lóról, a géppuskákat láncba állították, és a 14. hadosztály sikeresen teljesítette a feladatot: elfoglalta Rękorajt, húsz németet ejtve fogságba. A harcot a lovashadosztály teljes egészében gyalogosan vívta meg, amibe már eddigre beletanult.

Egy nap múlva a hadosztály ismét azt a feladatot kapta, hogy vonuljon vissza a Koluszki—Piotrków vasútvonalhoz. A lovasság céltalan előre-hátra mozgatása csapatainknál méltán váltott ki értetlenséget. Rękoraj elfoglalására emlékeztetve, lovaskatonáink a hadosztályt tréfából elkeresztelték „rękoraji tartalék zászlóaljnak".

December elején az 1. lovashadtestet gyalogság váltotta fel, a hadtest lovasságát pedig sietve elindították északra, hogy fedezze a 2. hadsereg visszavonulását a Rawka folyó mögé.

A december 4-re virradó éjszaka az 1. hadtest hadosztályai megszállták a visszavonulóban levő 2. hadsereg lövészárkait.

Az ellenség csak délelőtt 11 óra körül vette észre, hogy a 2. hadsereg gyalogosegységei visszavonulnak. A németek először egyes csoportokban, majd láncokba fejlődve támadták hadosztályainkat. Főerőinknek sikerült visszavonulniuk a Rawka mögé, anélkül, hogy harcérintkezésbe kerültek volna az ellenséggel. Ennek ellenére több katonánk és néhány fogatolt járművünk a visszavonuló oszlopok hátában az ellenség fogságába esett.

Gyalogosaink, különösen a szibériaiak nem féltek a német lovasságtól. A német lovasjárőrök, amikor az orosz gyalogság akárcsak kis alegységeinek puskatüzébe ütköztek, gyorsan leszálltak lovaikról. És amire a német járőrparancsnok megírta jelentését, gyalogosaink fokozták a tüzet, és folytatták a menetet kelet felé.

Lovashadtestünket, miután a 2. hadsereg gyalogosegységei mögött helyezték el, csak egy napig pihentették, majd Nowa Miastón át ismét átdobták az arcvonal bal szárnyára a Pilica folyótól délre. Przystałowice körzetében a hadtest arcvonala az arcvonal északnyugati szakaszán küzdő 19. hadseregközvetlen hadtesthez csatlakozott.

A németek szívósan törekedtek arra, hogy támadásba menjenek át a Pilica északi partján, visszaszorítva az 5. hadsereg bal szárnyát. A Nowa Miastótól délnyugatra elhelyezkedő 8. és 14. lovashadosztály a Pilica déli partját védte, s lehetetlenné tette az ellenség átkelését. A két hadosztály tüzérsége távolból oldalozó tűz alá vette a Pilica északi partján kelet felé támadó németeket.

A nappalok egyre rövidültek, a két szemben álló fél gyalogsága mind mélyebben ásta be magát.

1914. december 21. után a 14. lovashadosztályt tíz napra hátravonták. A századoknak végre sikerült megmosakodniuk, fehérneműt váltani, öltözékét fertőtleníteni. Én engedélyt kaptam, hogy erre a tíz napra Pétervárra és Varsóba utazzam. Pétervárott csak három napot töltöttem. Felkerestem az ismerősöket, újra beszívhattam a fővárosi levegőt, megtudhattam, hogyan teltek a fővárosban a háborús napok. Futárvonattal tértem vissza Varsóba, majd a hadosztályhoz. Háromnapos pétervári tartózkodásom során természetesen nem sikerült sok benyomásra szert tennem. De így is megéreztem, hogy a hivatalos Pétervár nagyon is távol esik attól, ami a háborúban történik.

Január elején tértem vissza a hadosztályhoz. Javában folyt a készülődés az északi hadjáratra. A hadosztályt a Pleve tábornok parancsnoksága alatt álló új 12. hadsereg állományába rendelték.

Amikor lóra szálltam és a hadosztállyal útnak indultam, még nem is sejtettem, hogy sorsom kereke már más irányban forog. Majdnem kétéves csapattörzsi szolgálatom véget ért. Magasabb, hadsereg- és fronttörzsben végzendő munka várt rám.

Fájó szívvel búcsúztam a 14. lovashadosztály törzsétől. A becsületes, a katonákkal szemben jóindulatú tisztek és a katonák között mind békeidőben, mind háborúban a legbarátságosabb viszony uralkodott. Külön is szeretném megjegyezni, hogy csapatszolgálatom legmaradandóbb emlékei a 14. lovashadosztályhoz kötődnek.

JEGYZETEK
az Előszóhoz és a Visszaemlékezésekhez

1 Kamenyev, Sz Sz (1881—1936) — a regi hadsereg ezredese, 1907 ben elvegezte a Vezerkari Akademiat, onkent belepett a Voros Hadseregbe, a Keleti Front parancsnoka volt, majd a Koztarsasag Fegyveres Eroinek foparancsnoka A polgarhaboru befejezese utan a Munkas Paraszt Voros Hadsereg szemleloje, a Munkas Paraszt Voros Hadsereg foparancsnoksaganak vezetoje, a Szovjetunio Forradalmi Katonai Tanacsa elnokenek es a katonai es hadi tengereszeti nepbiztos helyettese 1 osztalyu hadseregparancsnok *(Itt es a tovabbiakban a szerkesztoseg megjegyzese)*

2 Lebegyev, P P (1872—1933) — a regi hadsereg tabornoka 1900 ban elvegezte a Vezerkari Akademiat, onkent belepett a Voros Hadseregbe, a Keleti Front torzsfonoke, majd a Koztarsasag Forradalmi Katonai Tanacsa Tabori Torzsenek fonoke volt A polgarhaboru utan vezeto katonai munkat vegzett

3 Szvecsin, A A (1878—1938) — a regi hadsereg vezerkari tisztje, az orosz—japan haboru es az elso vilaghaboru resztvevoje 1918 utan belepett a Voros Hadseregbe 1928 augusztusatol az Összoroszorszagi Fotorzs fonoke, később a katonai akademia tanara, szamos hadtudomanyi mu szerzoje

4 XVIII szjezd Vszeszojuznoj Kommunisztyicseszkoj partyii (bolsevikom) Sztyenograficseszkij otcset, sztr 423

5 Marsal Szovjetszkovo Szojuza Borisz Mihajlovics Saposnyikov (kratkij ocserk zsizni i gyejatyelnosztyi) M, Vojenizdat, 1961 sztr 81

6 Krasznoarmejec, 1932 januar 15, 14 (2030) szam

7 Saposnyikov, B M Na poroge sesztnadcatovo goda Izvesztyija, 1934 januar 18

8 Isztorija mezsdunarodnih otnosenyij i vnyesnyej polityiki CCCP T 1 M, Izd „Mezsdunarodnie otnosenyija", 1967 sztr 416

9 Eletenek utolso eveiben — mar betegen — Saposnyikov hozzalatott vissza emlekezeseinek megirasahoz, de befejezni mar nem tudta A hatrahagyott tizenegy fuzetnyi kezirat cime A megtett ut A gyermek és ifjukori éveit, a katonai szolgálata esztendoit — 1901 tol az első vilaghaboru mozgó hadmuveleteiben való reszvételig — foglalta ossze benne a szerzo Az elso fuzetre felirta „Kiadható halálom után husz évvel " A kezíratot a marsall csaladja adta át a Moszkvai Katonai Kiadónak

Mivel a szerzo emlekiratait nem rendezte sajto ala, a kiadó — néhany stilisztikai jellegu kiigazitas mellett — a szemelyes reszleteknel roviditeseket veg-

zett, anelkul, hogy a legcsekelyebb mertekben is megvaltoztatta volna eredeti eitelmuket A kiadast I B Saposnyikov marnok altabornagy, a marsall fia keszitette elo

A magyar kiado megjegyzese A magyar kiadas a szovjet kiadvany anyaganak felhasznalasaval, annak egy reszet elhagyva keszult A Visszaemlekezesekben helyet kapott a A haboru kuszoben c fejezettol a Łodzi hadmuvelet c fejezetig terjedo resz Elmaradtak viszont a fiatalkori, a vezerkari iskolaban toltott evekrol szolo leirasok A tobbi reszt — A hadsereg agya, a szovjet hadvezerek emlekezesei Saposnyikovrol — valtozatlanul kozli a magyar kiadas

10 Kirovograd

11 Tarnowskie Gory

12 Bohumin

13 Bytom

14 Az Oranovszkij halalarol elmondottak pontatlanok Oranovszkij a 42 had test parancsnoka volt es felteheto, hogy rokonszenvezett a Kornyilov laza dassal A viborgi szovjet parancsot adott a letartoztatasara Bekisertek a hely orsegi fogdaba, s meg aznap onbiraskodas aldozata lett

15 Az 1914 augusztus 18 es szeptember 21 kozott lezajlott galiciai csata az orosz hadszinter nagy fontossagu hadaszati hadmuvelete volt Tobb utkozetbol allt a krasniki es a tomaszowi utkoze bol (lublin—chelmi hadmuvelet), a Zolotaja Lipa es a Gnyilaja Lipa folyok menti utkozetekboi (halics—lvovi had muvelet) es a gorodoki utkozetbol Az oroszok hatalmas gyozelmet ebben a csataban a targyilagos torteneszek magasabbra ertekelik a nemetek kelet poroszorszagi gyozelmenel Az Augusztusi agyuk cimu konyv szerzoje, Barbara Tackman peldaul azt irja, hogy a galiciai csataban az oroszok „olyan vereseget mertek az osztrak—magyar hadseregre, kulonosen annak tiszti karara, amelyet soha nem hevert ki ' (Az Augusztusi agyuk cimu mu 1972 ben jelent meg a moszkvai Molodaja Gvargyija kiadónal) De az orosz hadsereg is jelentos vesztesegeket szenvedett A galiciai csata elvonta a nemet hadsereg egy reszet, ami lehetove tette az angol—francia eroknek, hogy 1914 szeptem ber elejen nagy ereju ellencsapast merjenek Parizs korzeteben, es a marne i csataban visszavessek a nemet csapatokat az Aisne folyonoz

16 A hatarordandarba lovas hatarorszazadokat vontak ossze

17 Krzyzanowicetol 1 km re eszakkeletre

18 Opole Lubelskie

19 Wrocław

20 Varsovszko—Ivangorodszkaja operacija Szbornyik dokumentov 1938 sztr 120

21 Korolkov, G K Varsovszko—Ivangorodszkaja operacija 1923 sztr 25

22 A varsó—ivangorodi hadmuvelet az elso vilaghaboru nem allóhaborus ido szakanak egyik legnagyobb hadmuvelete A hadmuveletben reszt vett az orosz hadseregnek mintegy a fele, es a kelet európai hadszinteren osszpontosított osztrák és nemet csapatok foeroi A hadmuvelet 300 km hosszu arcvonalon folyt le

A hadmuvelet eredmenyekent az orosz csapatok sikeres ellencsapast mertek

Lengyelországban, kedvező feltételeket teremtve a németországi behatoláshoz, amely azonban a tartalékok hiánya és a hadtáp lemaradása miatt nem valósult meg. A német csapatok helyzete — az itteni vereségük következtében — ugyanakkor a nyugat-európai hadszíntéren is meggyengült, s ily módon a hadművelet nagy hatással volt a hadiesemények általános menetére.

23 Varsovszko—Ivangorodszkaja... sztr. 266—268.

24 Ugyanott: sztr. 391.

25 Lodzinszkaja operacija. Szbornyik dokumentov, 1946. sztr. 105.

26 Ugyanott: sztr. 105—106.

27 Leszno.

28 Lodzinszkaja... sztr. 153.

29 Az orosz—német arcvonalon 1914 novemberében kibontakozó łódźi hadművelet az első világháború nem állóháborús időszakának legnehezebb hadművelete volt. Mindkét részről mintegy 600 000 katona és tiszt és jelentős mennyiségű harceszköz vett benne részt. A hadművelet november 24-én ért véget. Az orosz csapatok nem tudtak mélyebben behatolni Németországba, a német parancsnokság sem érte el célját, az orosz hadseregek megsemmisítését. A harcok során mindkét fél jelentős veszteségeket szenvedett, és kénytelen volt védelembe átmenni.

30 Saposnyikov visszaemlékezései e fejezetének címét a szerkesztőség adta. A kéziratban a fejezet címe: A łódźi hadművelet és harci cselekmények a Visztula bal partján 1914 végéig.

31 Lodzinszkaja... sztr. 234.

32 Korolkov, G. K.: Lodzinszkaja operacija, sztr. 139.

HADTUDOMÁNYI ÍRÁSOK

A hadsereg agya[1]

BEVEZETÉS

„A nagy háborúk földrengéshez hasonlíthatók. A háború számos jelenségét könnyen megértik azok, akik szemtanúi voltak a pusztításnak, amelynek nyomai éveken át fennmaradnak a földrengés sújtotta területen... A nagy háborúkat követően, akárcsak a földrengés után, görcsös rángás keríti hatalmába az egész világot, a politikai rendszereket, az emberi képzeteket" — ilyen következtetésekre jut a polgári pacifista Nitti.

Ez az átélt „földrengés" sajnos még nem pusztította el végérvényesen a tőkés világgazdaságot, nem szabadította meg az emberiséget az imperializmus fojtogató anakondaöleléseitől.

Ma éppúgy, mint 1914-ben, közelgő háborúk küszöbén állunk, és talán az imperializmusnak még több „görcsös rángását" is át kell élnünk, amíg az imperializmusról már csak a történészek fognak beszélni, mint a társadalmi viszonyok egykori rendszeréről.

Ezek a „földrengések" azonban nem tűnnek el nyomtalanul az emberiség életéből; eredményükként új társadalmi viszonyok korszakába léptünk, számos új „képzetet" alkottunk az élet minden területén, így természetesen a hadügyben is.

Mindenki ismeri a világháború következményeit a hadügyben, és talán felesleges is bizonygatni, hogy ma alaposan felül kell vizsgálni és bírálni az imperialista háború előtti katonai rendszer tartósan meggyökerezett alapjait, és új formákat kell keresni, hogy e rendszer életképes legyen.

Mivel — mint Plehanov írja — a termelőerők valamennyi fejlődési fokának sajátos fegyverzeti rendszer, harci taktika, diplomácia, nemzetközi jog felel meg, természetes, sőt elengedhetetlen az egész katonai rendszer felülvizsgálata azoknak az új viszonyoknak a fényében, amelyek a mai társadalomban alakulnak ki.

A világot ért megrázkódtatás feltárta a technika hatalmas jelentőségét a hadügyben, de egyúttal azt is megmutatta, hogy a történelem színpadán új harcos jelent meg.

A hatalmat megragadó forradalmi proletariátus képviselőjeként és védelmezőjeként színre lépő „új harcos" félresöpri a katonai rendszer régi, megcsontosodott formáit és újakat igényel, amelyek meg tudnak felelni a földtekén jelenleg kialakuló társadalmi viszonyoknak.

Már megjegyeztük, hogy több háború áll előttünk, elkeseredett háborúk, mivel a kapitalista világgazdaság és a születőben levő új gazdasági struktúra közötti ellentmondások oly hatalmasak, hogy csak súlyos áldozatok és harcok árán oldhatók fel...

A háború bonyolulttá vált. Ez a hajdani lovagi párharc ma már nem ilyen egyszerű és kifinomult jelensége a társadalom életének. Napjainkban még helytállóbbak, mint bármikor Clausewitz szavai: „... a háború nem puszta időtöltés, még kevésbé a kockázattal és a sikerrel való játék, de nem is a fel-fel lobbanó lelkesedés műve; a háború komoly célt szolgáló komoly eszköz."[2]

Fölösleges tehát bizonygatni, hogy a társadalmi jelenségek ilyen fajtájára komolyan fel kell készülni, mozgósítva az ország minden erejét és eszközét. „Nem lehet úgy háborút viselni — írja Bernhardi[3] A jövő háborúja című könyvében —, ahogy rablópandúrost vagy katonásdit játszanak. A háború az egész néptől évekig tartó, soha nem lankadó erőfeszítést követel, ha győzelmesen akarják befejezni."

Azt hiszem, a háborúra készülők közül senki sem gondolja, hogy a háborút ő fogja elveszíteni. Ha előre látjuk, hogy a háború ilyen eredménnyel végződik, jobb hozzá sem kezdeni, jobb nem átélni ezt a „rettenetes és lenyűgöző drámát". De ha ez a dráma elkerülhetetlen, fel kell készülni rá, szerepünket tökéletesen ismerve kell fellépnünk, egész lényegünket bele kell adnunk, és csak ekkor számíthatunk sikerre, döntő győzelemre, és nem a széthullóban levő versailles-i szerződés szánalmas babéraira.

Nem érvelünk tovább, mennyire szükséges a komoly felkészülés a háborúra, hiszen ez nélkülünk is ismert.

A mi feladatunk, hogy megvizsgáljuk annak a katonai rendszernek a működését, amely megfelel a társadalomban a termelőerők mai fejlődése következtében kialakuló új viszonyoknak. De előre bejelentjük, hogy ez a nagyszabású feladat meghaladná erőnket, és hogy olvasónkat ne tévesszük

meg, már most jelezzük, könyvünkben nem talál kimerítő választ a korszerű katonai rendszer minden kérdésére.

A mi szerény törekvésünk csupán az, hogy megpróbáljuk megvilágítani annak a szervezetnek a működését, amely irányítja a katonai rendszert, összeköti az államgépezet többi részével, életet lehel belé, ösztönzi és győzelmekre vagy vereségekre vezeti.

Szándékunk tehát, hogy megismertessük az olvasót a katonai rendszer azon apparátusának életével, amely már régesrég a vezérkar nevet kapta és ma is így nevezik.

A kérdés nem új. Sok-sok oldalt töltenek meg a vezérkarral foglalkozó, az imperialista háborút megelőző és a háborút követő írások. A kérdés azonban a mai valóság számára is égető.

Nem kell sok szót pazarolni arra, hogy mi a jelentősége a vezérkarnak a katonai rendszerben: már régóta a „hadsereg agyának" nevezik. Egyelőre nem boncolgatjuk, helyes-e vagy téves a vezérkarnak ez a meghatározása, csupán átvesszük, amit örökül hagytak ránk.

Ahogy az a „hadsereg agyához" illik is, a vezérkar a világháborúig az államok egész katonai rendszerének mozgatója volt. Szinte korlátlan befolyással rendelkezett minden hadseregben, és a „vezérkar" szó előtt tisztelettel hajolt meg nem egy őszbe csavarodott, tapasztalt koponya, félénken összerezzent és az első soroknál lehanyatlott a kritikus keze. Lemke Kétszázötven nap a cári főhadiszálláson[4] című művét, bár a forradalom után jelent meg, úgy fogadták, mint a „vezérkar fölötti ítéletet". A fennkölt intézmény szorongató tekintélye halála után is fennmaradt, és bár ennek az „agynak" a központjai idővel megbénultak, sőt elsorvadtak, nem véve tudomásul, hogy az anyag már rég oszlásnak indult, az „agy" tovább létezett a katonai rendszer koponyájában: a vezérkart érinthetetlennek tartották. „Beavatatlan" csak nagy nehézségek árán kerülhetett be ebbe az intézménybe, és tudjuk azt is, hogy az orosz vezérkart még a mindennapi szóhasználatban is „szerzetesrendnek" nevezték. A „kolostorfalakon" belül fehér vállbojtos főpapok munkálkodtak a stratégián, felkészítették az államot a háborúra, kovácsolták a hadseregnek nevezett szerszámot, amely sajnos nem mindenütt állt a helyzet magaslatán. Persze ne gondolja az olvasó, hogy szerintünk a vezérkar az államok többségében „rablópandúrost" vagy

„katonásdit" játszott. Valójában egyáltalán nem terjesztünk ilyen vádakat és minden „agynak" megadjuk, ami érdemei szerint megilleti.

Nem a vezérkar történetének megírására készülünk, sőt ehhez nem is volna merszünk, mert az olvasónak a mi szegényes vázlatunk helyett klasszikus munkák állnak a rendelkezésére erről. A klasszikusok műveiből megtudjuk, hogy a vezérkar hatásköre csak a hadseregre terjed ki. A háború valóságos természete azonban fokozatosan kibővítette a vezérkar tevékenységi körét, és a világháború előtt már azt látjuk, hogy a „hadsereg agya" igyekszik kilépni a hadsereg koponyájából és áthelyezni magát az egész államszervezet fejébe.

Hogy ez így van, azt később be is bizonyítjuk, addig pedig kérjük az olvasót, hogy higgyen nekünk. Imperialista tendenciák jellemezték a „hadsereg agyát" is. Szűknek találta koponyáját, anyaga átterjedt a többi állami szervezetre, mintha csak „Marokkót" vagy „Kisázsiát" látna bennük. A gyarmati hódítás politikája nemcsak az állami intézmények és a főhatalom szemében tűnt csábítónak, hanem a vezérkarában is.

A vezérkar a militarizmus szellemével átitatva, mindenütt ott mennydörgött, a lakosságot az adók terhével egyre nagyobb mértékben kényszerítette a háború vérszomjas istenének dicsőítésére, szüntelenül és módszeresen rémisztgetett a háború minden borzalmával. Erre azt mondhatják, hogy ez kötelessége volt, ha talán nem is kellemes, és nem lehet ellenvetésünk, mivel mi magunk is űztük ezt a mesterséget. Csak annyit akarunk megjegyezni: vajon jogosan törekedett-e a vezérkar arra, hogy az „állam agyává" váljék. Nem tért-e el a valódi kötelességeitől, és nem foglalt-e el illetéktelen helyzetet? A választ erre a későbbiekben próbáljuk megkeresni, mégpedig a történelemben.

Akárhogy volt is, 1914 az államok többségének vezérkarát szigorú vizsga elé állította, arra kényszerítette, hogy a háború előkészítéséről áttérjen a háborúra. A közvetlen vezérkari irányítással folyó egymás pusztításának négyéves időszakában a térképek átrajzolódtak, nemcsak Európában, hanem a többi világrészben is. A versailles-i békével és a többi békeszerződéssel megjelentek a színen a legyőzöttek és a győztesek, és soraikban természetesen a legyőzött és a győztes vezérkarok.

A „hatalmas görcs" nem kímélte a katonai rendszer fejét sem, az „agyát" — a vezérkart. Okkal vagy ok nélkül (a kérdést külön is megvizsgáljuk) a győztesek haragja a vezérkarra sújtott le. A versailles-i győzők felháborodásukban a világméretű katasztrófáért felelősek közé sorolták a német vezérkart is, kérlelhetetlen ítéletet hozva végleges megsemmisítéséről. A ragyogó német vezérkart, minden vezérkar mintaképét, a békeidőknek ezt a katonai bálványát nemcsak piedesztáljáról taszították le, hanem lététől is megfosztották.

A német vezérkar nyomában az osztrák—magyar vezérkar is eltűnt a színről.

Így jártak el a legyőzöttekkel, de az imperialista háború időszakának földrengése otthagyta nyomait a győztesek fejében is. Már a háború alatt ellenőrzés alá vonták az antant hadseregeinek vezérkarait, a hadműveletek befejeztével pedig nekik is kijutott a reformokból.

Egyelőre nem bocsátkozunk részletes fejtegetésekbe erről a kérdésről, lesz még alkalmunk visszatérni rá, most számunkra az a megállapítás a fontos, hogy a termelőerők fejlődése napjainkban kihatott a vezérkarra is.

Az összes hajdani fogalmak újraértékeléséhez vezető imperialista háború kikényszerítette még egy olyan rendkívül tekintélyes intézmény szerepének és lényegének a felülvizsgálatát is, mint a vezérkar, kikényszerítette az állam katonai rendszerében elfoglalt helyének, az állam háborúra való felkészítésében ráháruló feladatoknak a meghatározását.

Jóllehet elismerték a legyőzött országok minimális jogát a védelemhez, a győztesek mégis megtiltották nekik, hogy a hadsereg irányításának szerveként vezérkaruk legyen. Lehetségesnek tartják tehát, hogy a korszerű honvédelem feltételei között vezérkar nélkül boldoguljanak, ezzel arra késztetve a hadsereget, hogy valamilyen más szervben legyen az „agya". Hogy ez napjainkban mennyire teljesíthető és menynyire képzelhető el, és nem vezet-e ez valamiféle rejtett vezérkar megjelenéséhez, ez még megoldatlan kérdés. Nyilvánvaló, hogy megvalósíthatóságában még a versailles-i béke ezen cikkelyeinek kezdeményezői sem hisznek, és még kevésbé azok, akik kénytelenek voltak alávetni magukat az antantdiplomácia erejének.

A mi követelményeink jóval mérsékeltebbek, következtetéseink is megfontoltabbak, mint a civilizált nyugati ország-

gok képviseletében a versailles-i asztalnál ülő nagy műveltségű és előkelő származású, választékos megjelenésű, de a közép-európai államok megvert hadseregeivel szemben a kínzás szadizmusától megszállott diplomatáké. Szerényebbek vagyunk, nem követeljük a „hadsereg agyának" megsemmisítését, még ha legyőzött is ez a hadsereg, tudva, hogy enélkül az „agy" nélkül semmiféle hadsereg sem létezhet. Nem vitatkozunk az elnevezésről, de az a véleményünk, hogy valamilyen néven a vezérkarnak mint irányító szervnek léteznie kell.

E tétel helyességének bizonyítása munkánk egyik feladata. Csak az egyik, mivel a későbbiekben fel akarjuk tárni, minek kell lennie napjainkban a „hadsereg agyának", milyen helyet kell elfoglalnia egyrészt az állam irányításának rendszerében, másrészt magában a katonai rendszerben, és végül hogyan kell végeznie munkáját.

Munkánk keretei tehát eléggé tágak, és talán nem is a mi erőnkhöz szabták e feladatot. Félünk, hogy nem végezzük el, amit magunk elé tűztünk; megrettenünk a lehetőségtől, hogy ábrándjainkban többre vállalkozunk, mint amire ismereteink, erőnk, időnk és tapasztaltságunk futja, de jártasságunk a vezérkari munkában mégis azt a reményt élteti bennünk, hogy kellően megbirkózunk a kitűzött feladattal.

Az a büszke gondolat tölt el, hogy írásunkkal valamennyire mi is hozzájárulunk e nagy fontosságú kérdés megvilágításához, és aki felüti könyvünket, nem vesztegeti hiába idejét, végighallgatva fejtegetéseinket a vezérkarról.

...Eljutottunk gondolataink kifejtési módjának a megválasztásához, annak az útnak a kiválasztásához, amelyen végighaladva a legvilágosabban és a legalkalmasabban tárhatjuk az olvasó elé gondolatainkat a korszerű vezérkarról. Két út kínálkozik számunkra: az elméleti és a történeti vizsgálódás. Nem titkoljuk, az első iránt sohasem éreztünk különösebb hajlamot, mindig arra törekedtünk, hogy a való világban, az élethez minél közelebb forgolódjunk, igyekeztünk elkerülni a filozófiai fejtegetéseket. Így szándékozunk eljárni most is, és kérjük olvasónkat, kövessen minket a történeti úton.

Úgy véljük, nem szorul bizonyításra, milyen hasznos és mennyire elengedhetetlen a hadügy egyik-másik kérdésének történelmi példákon való tanulmányozása. Clausewitz írja, hogy „hervadhatatlan érdemeket szerezne, aki a háborút csu-

pa történelmi példán tanítaná", és „aki, belső sugallattól indíttatva, ilyen munkához lát, úgy készüljön fel magasztos vállalkozására, mintha messzi zarándokútra kelne".

Senki sem vitatja, hogy a történelem a gyakorlati ismeretek legjobb tanítómestere és a hadügy éppen a gyakorlati ismeretekhez tartozik; ezért vételnek tartanánk, ha az olvasó idejét ennek bizonygatásával rabolnánk el.

Mást szeretnénk tisztázni, mégpedig a hadtörténelem felhasználási módját írásunkban. Már említettük, mennyire nem érzünk hajlamot a filozófiai fejtegetések iránt, így hűek maradunk önmagunkhoz, ha elvetjük, hogy a hadtörténelmi példákat csupán bizonyításként használjuk fel elméleti megállapításaink alátámasztására.

Arra törekszünk, hogy az életet úgy ismerjük meg, ahogy az a valóságban megmutatkozik. Szándékunk, hogy meghatározott történelmi példán figyeljük meg a „hadsereg agyának" az életét, ebből vonjuk le a szükséges következtetéseket és a napjainkra is érvényes tanulságokat. Tehát a hadügy vizsgálatának úgynevezett *alkalmazott* módszerét követjük.

Nem akarunk megállni a kiválasztott történelmi példa konkrét elemzésénél anélkül, hogy korunk viszonyainak megfelelően ne módosítanánk, hiszen különben csak hadtörténelmi, és nem alkalmazott kutatást végeznénk.

Még a hozzánk közeli és átélt tapasztalatokból merített példa sem szolgáltathat megfelelő mintát a jövőre.

„Minden háború víz alatti szirteket és sziklákat rejtő tenger" — tanítja Clausewitz, és természetesen, ha gyakorlati következtetéseket akarunk levonni a jövendő háborúra, nem korlátozódhatunk csak a kézzelfogható példák értelmezésére — még ha azokat a legutóbbi háborúból vesszük is — az élet mai feltételeinek figyelembevétele nélkül.

Ugyancsak Clausewitz tanácsolja, hogy a példákat a hozzánk közeli korszak történetéből vegyük. Moltke[5] pedig azt írja: „Nem hagyhatók figyelmen kívül a korábbi háborúk tapasztalatai, de vessük jól eszünkbe, hogy e tapasztalatok nem jelenthetnek mércét a jelenre. Ezektől a háborúktól évtizedek, sőt évszázadok választanak el, amelyek során megváltozott mind a politikai, mind a hadászati helyzet... Ezért a kívánt eredmény eléréséhez csak egyetlen eszközünk marad: törekvésünk arra, hogy előre lássuk a jövendő eseményeit, és behatóan megvizsgáljuk a mai helyzetet".

Ehhez az útmutatáshoz igazodunk majd munkánk során, és az az őszinte törekvésünk, hogy ne térjünk le erről az útról.

Meg kell tehát választanunk azt a történeti példát, amelyet tanulmányozni, behatóan elemezni akarunk.

A történelmi példa kiválasztásakor, mint már erről szóltunk, kívánatos egyrészt olyan „agyat" megfigyelni, amelynek funkcionális tevékenységét a szükséges teljességgel leírták, másrészt óhatatlan az is, hogy ez az „agy" időben minél közelebb legyen hozzánk, hiszen minden történeti korszaknak az „agy" sajátos gondolkodása felel meg. Minél régebbi a korszak, annál kevésbé hasznos számunkra „agyának" vizsgálata.

Ámde tisztában kell lenni azzal is, hogy a hozzánk legközelebb eső időszakokból nem áll rendelkezésünkre a vezérkar munkájának részletes leírása. Ez azt jelentené, hogy Moltke korszakához kell fordulnunk. De bármennyire is csábítson bennünket ennek az időszaknak részletes feltártsága, mégis meg kell állapítanunk, hogy napjainkban Moltke korszaka — ahogy ő maga mondja — „nem jelenthet mércét a jelenre". Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy ez az időszak számunkra már nem szolgál tanulságokkal, hiszen Moltke ideje még nem vesztette el frisseségét, de a termelőerők mai fejlettsége mellett Moltke Németországa már alaposan elmaradt napjaink életétől.

Ezért a helyesebb, ha közelebbi történelmi korszakhoz fordulunk. A legtanulságosabb az imperialista háború lesz, amelynek kezdetétől már tizenkét év választ el bennünket. Az is a világháború tapasztalataiból merített történelmi példa vizsgálatára késztet, hogy elkerüljük az időszerűtlen vagy téves következtetéseket. Erre a háborúra az európai hadseregek vezérkarai erősen készülődtek, évtizedeken át kovácsolták harci fegyverüket, előkészítették az eszközt: a hadsereget. A háború során a vezérkarok megízlelték a diadal mámorát és a vereségek fájdalmát, némelyikük pedig halálát is lelte.

Tizenkét év telt el a világháború kezdete óta, tehát a távolság még nem elég nagy ahhoz, hogy kellő teljességgel ismerjük a háborúnak, különféle vezetési szerveknek és többek között a vezérkarnak történetét. A háború „hivatalos történeteinek" első kötetei még csak most kezdenek megjelenni, s távoli még az az idő, amikor kellő teljességgel ta-

nulmányozható lesz belőlük a vezérkar története. A hadseregek levéltárai még sok értékes anyagot rejtenek, és nem lehet tudni, vajon ez az anyag mikor lesz hozzáférhető. Az Európa „hatalmas görcsének" előkészítésére végzett nagyszabású munka élő tanúi emlékirataikban valamit feltárnak lelkük mélyéből, amire különböző okok késztetik őket: vagy az önigazolás, vagy önmaguk dicsőítésének vágya, de az őszinteség ritka. Az események sok szereplője már eltávozott az élők sorából, magával vive dicső tetteinek vagy kudarcainak indítékait is. A történésznek nincs más választása, mint megpróbál eligazodni hátrahagyott kéziratokban, sejtéseket és feltevéseket alakít ki szenvedélyeikről és indulatairól, amelyek akkor fűtötték őket, amikor papírra vetették feltevéseiket és útmutatásaikat.

Amellett a vezérkarok történetéről kiadott anyagokban még sok a mellékes adat. Bármilyen döntő volt is az 1914—1918-as világméretű összecsapás, a hajdani vezérkarok sok munkája még napjainkra sem vesztette el időszerűségét, ezért a háborúban részt vevő államok nem is adják ki őket. A jövő háborúkat ígér, s e várható háborúk pedig sok vezérkart arra késztetnek, hogy óvatosan tárják a nyilvánosság elé munkájukat, és annak nemcsak elméleti, hanem gyakorlati részét is. Nem kell messzire mennünk, hogy példázzuk ezt az óvatosságot. Elegendő emlékeztetni arra, hogy amikor a német vezérkar jóval a világháború előtt kiadta Moltke munkáit az 1870-es háborúról, nem félt feltárni Nyugat-Európával kapcsolatos terveit és elképzeléseit, sőt e munka részleteit is, de hallgatott főnökének azokról a műveiről, amelyekben az Oroszország elleni háború tervét dolgozta ki. A kiadott levelezésben csak rövid utalást találunk arra, hogy 1860-ban Moltke a porosz hadsereg szétbontakoztatásáról készített tanulmányt az Oroszország elleni háború esetére. Először csak 1920-ban, azaz 60 év múlva derített némi fényt Kühl: A német vezérkar című munkája Moltke és más vezérkari főnökök elképzeléseire az Oroszország elleni háború tervéről.

Így volt ez régebben, és így van ma is. A világháborúban részt vevő vezérkarok többsége tartja magát a titoktartási fogadalomhoz, csak a legyőzöttek libbentik fel a fátylat a harag és az önigazolás rohamában arról, mi is történt a „kolostorfal mögött".

A versailles-i szerződéssel a föld színéről letörölt német

vezérkar önmaga igazolására nyilvánosságra hoz ugyan kisebb beszámolókat tevékenységéről, de Kühl könyvén kívül nem találunk teljes és összefoglaló írást a német vezérkarnak a világháborúra való felkészülés időszakában végzett munkájáról. Ami pedig Kühl művét illeti, a „bölcs" tábornok szépirodalmi formában igyekszik ábrázolni a „hadsereg agyának" tevékenységét, de nem tárja fel teljesen a vezérkar funkcionális munkáját. Kühl a művében, önigazolásra törekedve széles ecsetvonásokkal festi le a vezérkar tevékenységét, arra azonban nem számíthatunk, hogy megalapozott következtetéseket vonhatunk le a német vezérkar munkájának érdemeiről. A vezérkar békebeli munkájában járatlanok talán nem kételkednek azoknak a módszereknek a hitelességében, amelyekkel ez a munka — Kühl leírása szerint — Vilmos törzsében folyt, de aki jártas benne, csak a fejét ingatja és azt mondja: „Tábornok, becsületesebb volna semmit sem írni, mint a képzelet szüleményeit elmesélni". Kühl leírását a német vezérkar munkájáról csak úgy egészíthetjük ki, ha összevetjük a nála őszintébb kollégáinak írásaival.

A német vezérkar világháború előtti tevékenységéről részlegesen nyilvánosságra hozott okmányok — az a könyv, amelyet a birodalmi levéltár adott ki a háború történetéről és a szereplők emlékiratainak szemelvényei — sajnos, nem nyújtanak lehetőséget rá, hogy vizsgálódásunk során elsődleges példaként a német vezérkarnak, a vezérkari intézmény e kiváló mintájának munkájára hivatkozzunk.

Szerencsés ellenfele, a francia vezérkar ugyanúgy hallgat a világháború előtti tényked éséről, és ha erről időnként mégis valamit nyilvánosságra hoz, ez is töredékes, esetleges, viszonylag kevéssé dokumentált, és elsősorban bíráló jellegű. Nem szándékozunk véleményünket a bírálók következtetéseinek fenntartás nélküli elfogadására építeni, inkább közelebb akarunk jutni a valódi dokumentumokhoz, és magunk akarjuk kipróbálni erőnket a kritikai elemzésben.

A francia vezérkaréhoz hasonló a szövetséges, az angol vezérkar nézőpontja is.

Ami az orosz vezérkart illeti, nem titkoljuk, milyen fényes példa volna ez a hadügy gyakorlati vizsgálatához. Erősen csábít a gondolat, hogy az ősforrások alapján elmélyedjünk az örökkévalóságba letűnt katonai rendszer hajdani intézményének tanulmányozásában. De sajnos, nincs időnk rá. Je-

lenlegi gyakorlati munkánk korlátozza a levéltári anyagok szabad felhasználását. Ezenkívül reméljük és meggyőződésünk, hogy e munkát elvégzik helyettünk olyanok, akik hosszabb ideig szolgáltak a hajdani vezérkarban, mégpedig közvetlenül a felső vezetésben, és a régi hadsereg „agyi állományához" tartoztak. Mi az egykori vezérkarban a periférián teljesítettünk szolgálatot, amely csak abból állt, hogy továbbítottuk a csapatokhoz az orosz vezérkar elképzeléseit. Az orosz vezérkar valósághű, szépítés nélküli történetének megírása a vezérkar egykori tapasztalt képviselőinek a feladata, akik ma a Vörös Hadseregben munkálkodnak, hogy ez a hadsereg, megismerve a régi hadsereg letűnt vezérkarának hibáit és kudarcait, ne kövesse el ismét őket, hanem győzelmes fejlődése során vegye figyelembe a harc világméretű színterén.

E munka egy részét Zajoncskovszkij[6] már elvégezte az Oroszország felkészülése a világháborúra című művében.

Nem szóltunk még egy másik megboldogultról: az osztrák—magyar vezérkarról. Ezt nem feledékenységből tettük, hanem mert egy kicsit meg akartuk örvendeztetni olvasónkat. Míg néhány elhunyt, például a német vezérkar reménykedik „újraéledésében", a német vezérkar sorstársa, a vele együtt elbukott osztrák—magyar vezérkar nyilvánvalóan már semmilyen reményt nem táplálhat, hogy valaha is újjászületik a Habsburg-birodalom egykori hadseregének különleges intézményeként. A világháború örökre lesöpörte Európa térképéről ezt a régen idejétmúlt államalakulatot, és egyetlen józan gondolkodású ember sem foglalkozik már sem a hajdani Ausztria—Magyarországgal, sem hajdani hadseregével, és a legkevésbé e hadsereg vezérkarával.

Nyilvánvalóan és megfellebbezhetetlenül erre a következtetésre jutott az osztrák—magyar vezérkar volt főnöke, Conrad von Hötzendorf, amikor halála előtt megjelentette klasszikus művét vezérkari főnöki tevékenységéről. Szolgálatom 1914—1918-ban — ezt a címet viselik a „volt" ember őszinte emlékiratai. Az egykori vezérkari főnök, aki önigazolás vágyától hajtva nemcsak szövetségeseivel, a németekkel, hanem Ausztria—Magyarország vezetőivel szemben is könyörtelen, művét az *ugyancsak volt* osztrák—magyar hadsereg dicsőségére hagyta ránk.

Conrad közli velünk, hogy művének célja az események

megrajzolása valósághű megvilágításban, ahogy ő látta őket, és tág teret hagy a bírálatnak. Mint mondja, írása nem történelmi munka, hanem életrajzi jellegű. Tehát ismét csak a visszaemlékezések irodalmának termékével van dolgunk, ez az írás azonban — a felhasznált okmányok révén — messze kimagaslik a többi közül. Ez adja meg a német bírálója, Kühl által *emlékműként* jellemzett munka értékét.

Dobrovolszkij, Conrad könyvéről írt bírálatában (Háború és béke) azt írja: „Műve összességében, egyelőre négy kötetével, időállóságával, a katonai gondolat mélységével méltó ahhoz a kitűnő hírnévhez, amelynek Conrad von Hötzendorf tábornagy hazájának határain túl is örvendett. *Művét az idősebb Moltke hadtudományi munkáival állíthatjuk egy sorba, és komoly hozzájárulásnak tekinthetjük a katonai irodalomhoz*".

Persze, nem minden kritikus ízlése egyezik meg, mások másképp ítélkeznek. Novickij[7] például Conrad emlékiratainak negyedik kötetéről írott bírálatában a Vojennij Zarubezsnyik hasábjain a következőképpen jellemez: „Kézhez kaptuk a terjedelmes, mintegy ezeroldalas negyedik kötetet. Ha figyelembe vesszük, hogy e kötet a háború idejéből mindössze három hónapot ölel fel, arra számíthatunk, hogy a szerző a közeljövőben még néhány ezer oldallal lep meg bennünket. Így aztán az olvasó, amikor némi aggodalommal hozzálát ennek a »főkönyvnek« az olvasásához, mindjárt iróniával gondol a tartalmára is. Az első elolvasott oldalak nemcsak megerősítik ezt a gondolatát, hanem bizonyos zavart is keltenek benne... A szerző elbeszélését a jelentéktelen tények, a mindkét beszélőnél szóról szóra visszaadott párbeszédek, a szövegbe beleillesztett eredeti iratok olyan hatalmas tömegével tömi meg, hogy helyenként csak nehezen hámozhatjuk ki a sok haszontalan anyag közül azt az eseménysort, vagy a gondolatoknak és a hangulatoknak azt a fejlődését, amelyet éppen fel akar tárni. Különösen megnehezíti az olvasást és a helyzet megértését az első szótól az utolsóig szerepeltetett tömérdek levél, távirat és parancs, amely gyakran teljesen érdektelen a közben lezajló események értékelése szempontjából. Ha a szerző mindezt mellékletben helyezi el, a szövegbe pedig csak az okmányok lényegét veszi fel vagy legfontosabb részét idézi, a könyvnek ez igencsak hasznára vált volna".

Jóllehet a bíráló neve tiszteletre méltó és nagyra becsült,

mégsem érthetünk egyet az érvekkel, mivel Conrad művének értékét éppen nem a háború utáni személyes fejtegetéseiben látjuk, hanem a „számtalan levélben, táviratban és parancsban". Conrad arra törekedett, hogy minden bizonyítékát teljes terjedelemben a kritika ítélőszéke elé terjessze, s belőlük tudomást szerezhetünk az osztrák vezérkar volt főnökének a tévedéseiről is. Ami pedig a felvonultatott tények kicsinyességét, a jelentéktelen párbeszédeket és az eredeti okmányok bőségét illeti, feltételezzük, hogy a bíráló még nálunk is jobban ismeri a vezérkari főnöki munkát általában, s tudja, milyen kicsinyes párbeszédekből és tényekből tevődik össze és a különféle iratok milyen áradata kíséri. A korszerű hadsereg vezérkari főnökének munkája korántsem csak magasröptű kinyilatkoztatásokból áll, hanem eléggé *aprólékos*, mint ahogy aprólékos volt a hadvezéri és vezérkari főnöki teendőket egy személyben végző Napóleoné is.

Bármilyen furcsa, az osztrák kritikusok Conradot éppen azért marasztalják el, hogy nem képes az aprólékos munkára, csak az elvont gondolatok közötti „lebegést" tulajdonítva neki. Ugyanez a véleményük Conradról a németeknek is (Cramon). Így mi inkább arra hajlunk, hogy Kühlt követve írását „emlékműnek" tekintsük; azt azonban nem tesszük hozzá, hogy Moltke műveivel állítható egy sorba. Ez talán túlzás volna, az viszont vitathatatlan, hogy az osztrák vezérkar volt főnökének műve értékes adalék a katonai irodalomhoz. Valóban „emlékmű", csakhogy ezt az emlékművet, mint művészeti alkotást, hozzáértően kell felhasználni. „Olvasd, s ha bölcs vagy, megérted" — tanította a hajdani krónikás, és mi is ezt tanácsoljuk azoknak, akik hozzálátnak Conrad 3000 oldalas, halála miatt félbehagyott művének olvasásához.

Már említettük, hogy Conrad tág teret hagyott a kritikusoknak, de egyszersmind eléggé világosan arra is utal, hogy a kritikának tiszteletreméltónak, tudományosnak kell lennie, és nem önhittnek, utólag okosnak. Ez a kínosan pontos és alapos német, megszabadulva a teendőktől és nyilvánvalóan kenyérgondokkal sem küszködve, kiválogatta az anyagokat, hogy aztán kisebb időrendi magyarázó betoldásokkal átnyújtsa őket az olvasónak, feltárja — még ha előre keltezve is — gondolatait az egyes eseményekről és az eseményeket rögzítő okmányokról.

A kiadott emlékiratok átfogják Conrad vezérkari főnöki tevékenységét a háború előtti békeidőkben, a háború küszöbén, majd az első hadművelet, az úgynevezett lublin—lvovi ütközet leírásával végződnek.

Conrad részletes leírása a háborút előkészítő vezérkari munkáról csábított bennünket arra, hogy ezen a példán vizsgáljuk meg, milyennek kell lenni napjainkban a vezérkar békeidőben végzett munkájának.

Látjuk az olvasó mosolyát, hogy e komoly kérdés vizsgálatához „fogyatékos agyat" választottunk, méghozzá olyan hadseregét, amely a nagy francia forradalom óta kivívta magának az „örökké vesztes" világraszóló kiváltságát. Az olvasó képzeletében azonnal megjelenik Melas[8], Mack[9], Benedek[10] alakja és a nevezetes Hofkriegsrat.[11] Érdemes-e figyelmünket erre a „beteg agyra" fordítani, milyen haszonnal járhat vizsgálata, nem csak hátrányt jelenthet-e a negatív példák tanulmányozása?! E kérdések természetes módon felvetődnek e sorok olvasójában.

„Mondd meg, ki a barátod, és én megmondom, miféle vagy" — hirdeti a népi bölcsesség. Nem titkoljuk, megismerkedésünk az osztrák vezérkar munkájával e bölcs mondás világánál eléggé rossz színben tüntethet fel bennünket. Katonai tekintélyünket erősen megtépázhatja, feltéve, hogy elismerjük a „népi bölcsességek" tévedhetetlenségét. De merészek vagyunk, és mindenfajta bölcsességet, legyen az akár „népi", a magunk fejével ítélünk meg...

Nem tagadjuk, a követendő, harci dicsfénnyel övezett példák tanulmányozása inkább felkelti a vágyat, hogy mintaképül válasszuk a történelem nagy alakjait, no meg lelkesítőbb is, s a becsvágyó tapasztalt katonát pedig gyakran vezeti a lelkes hívek táborába. De nem szabad megfeledkezni a „megalázottakról és megsértettekről", akiket a sors félreállított, akik életüket csak tövises úton járták. Minket nem riaszt el a „keserűség és bánat" elbeszélőjének szerepe, mivel mindebben számos tanulságot lelhetünk a jelenre és a jövőre egyaránt. Elismerjük, nagyon nehéz szerep ez, hiszen a történelmi példa dicsősége és ragyogása önmagáért beszél, magához láncolja az olvasót, még ha a példa leírása nem is túl fényes. Egészen más dolog felkelteni az olvasó érdeklődését azoknak az okoknak és a velük összefüggő hiányosságoknak a vizsgálata iránt, amelyek katonai kudarcokhoz vezettek.

A kudarcok ténye önmagában nem vonzza a harcos becsvágyó lelkét, és csak a leírás ékes volta vagy az elbeszélés hőse iránti szokásos sajnálat késztetheti az olvasót, hogy elmélyüljön a szerencsétlen hadvezér tetteinek vagy a balvégzetű katonai rendszernek tanulmányozásában.

Nem tarthatunk igényt rá, hogy az olvasó figyelmét sziporkázó stílussal kössük le, ez az önáltatás idegen tőlünk. Egyrészt arra kérjük, jószívűségére apellálva, hogy hallgassa meg elbeszélésünket a néhai osztrák—magyar vezérkarról, másrészt meg akarjuk győzni, hogy egy „korcs" vizsgálata is hasznos lehet gyakorlati munkánk szempontjából.

Az illendőség valaha azt kívánta, hogy a megboldogultakról ne beszéljünk, de mi nem vagyunk az „illendőség" hívei mindennapi életünkben sem, nemhogy az irodalomban, és most éppen arra törekszünk, hogy hasznot húzzunk a megboldogultból, ahelyett, hogy őseink szokását követve a temetőben helyezzük el, hagyjuk elporladni, majd régiségkedvelőként ásatásokkal foglalkozzunk. Kezdeményezésünk a gyakorlati tevékenységnek hajt hasznot, míg a múmiák vizsgálatával a régészet területére tévednénk, erre pedig nem érzünk magunkban hajlamot.

Nem áltatjuk az olvasót, hogy hozzáértő boncnokok leszünk és nem „szabdaljuk szét" a tetemet, nem lévén képesek rá, hogy minden lehetőt kiszedjünk belőle. Nem vitathatjuk el azokat a babérokat sem, amelyeket Pavlov professzor szerzett az emberi agy tudományos kutatásával.

Vizsgálódásaink a háború lényege megismerésének legfőbb oldalához tartoznak, ami a nagy háború elméletének egyik legfontosabb alapja. Nem titkoljuk, az elmélet kutatása közben kétségek gyötörnek bennünket, s tollunk olykor elbizonytalanodik.

Mindig elragadtatással gondolunk a háború filozófusának, Clausewitznek szerénységére, aki halhatatlan művét csupán „elméletek formátlan tömegének", „nemesfémek apró szemcséinek" nevezte, s abban reménykedett: „lehet, hogy nemsokára egy nagyobb elme bukkan majd fel, aki e szemcséket salak nélküli tiszta fémtömbbé olvasztja össze". E szerény, de valóban nagy elme halála után számos becsvágyó akadt, aki Clausewitznél is nagyobb szeretett volna lenni; mi is többször felfigyelhettünk rájuk életünk során, még mostaná-

ban is. Nem mondhatjuk, hogy törekvésük sikerrel járt, így gyakran nevetséges helyzetbe kerültek.

Becsvágy minket is fűt, de nem olyan mértékben, hogy a vezérkar munkájának vizsgálatában igényt tarthatnánk nézeteink megfellebbezhetetlenségére. Már most megmondjuk, hogy állításaink hibásak is lehetnek, hogy kevés tapasztalatunk van katonai dolgokban, különösen pedig a „nagy háború elméletében".

Mi is valljuk Clausewitz nézetét az éretlen bírálókról, akik azt gondolják, hogy „ezekben a dolgokban mindenki, aki tollat fog, feltételezi, hogy véleménye éppúgy nem vonható kétségbe, mint az, hogy kétszer kettő négy, és kinyomtatásra méltónak tart mindent, ami akkor éppen az eszébe jut". „De ha hozzám hasonlóan — folytatja Clausewitz — évekig töprengett volna a témáról, szüntelenül összevetve azt a hadtörténelemmel, akkor nyilvánvalóan óvatosabb volna a bírálatban."

Nincs mögöttünk sem sokéves elmélkedés a (katonai) témáról, sem elegendő tapasztalat, sem pedig alapos, tudományos hadtörténelmi felkészültség, ezért nem is igényeljük, hogy írásunk teljesen kielégítse az olvasót, aki végiglapozza oldalait.

Nagyszabású feladatot tűztünk magunk elé, így technikai okokból lehetetlen azt egyetlen könyvben kifejteni.

Igaz, hallhattuk, hogy „némi aggodalommal" szoktak hozzákezdeni a „főkönyvek" olvasásához és „mindjárt iróniával gondolnak a tartalmára is". Tisztában vagyunk vele, hogy írásunkra ugyanez a sors vár, mert alkotóját az irodalmi visszhangok a gúnnyal telített pamfletek művelőjének tekintik.

Nem tartjuk magunkat tudósnak, és gondolataink kifejtésében sem ragaszkodunk az epikusi nyugalomhoz, hiszen mindenkinek megvan a maga stílusa nemcsak a hadviselésben, hanem az írásban is. Könyvünkben az olvasó nem találja meg sem a „hivatásos történészek" eposzát, sem a „finom" megfogalmazásokat, sem pedig mások gondolatainak átvételét szerzőjükre való hivatkozás nélkül. Írásunkat az érzelmek, a felindulás hullámában vetettük papírra, amelyek alkotás közben ragadtak minket magukkal.

Ha a művünkhöz hozzákezdő elfogadja előzetes feltételeinket, kérjük, hogy idejét feláldozva kövessen bennünket, s ítélje meg a vezérkarról szóló fejtegetéseink hibáit és szerény érdemeit.

GONDOLATOK A VEZÉRKARI FŐNÖKRŐL

...Térjünk vissza az osztrák vezérkar hajdan volt főnökéhez. Első megismerkedésünk természetesen nem lehet kimerítő, de az eddigi benyomások alapján már adhatunk bizonyos értékelést Conradról.

A vezérkar főnökét hadvezérnek tekintjük, de nem a szó régebbi értelmezésében, hanem csupán államférfinak, a háborút irányító „közösség" tagjának... Egyáltalán nem adunk teljesen szabad kezet a hadvezérnek a háború irányításában.

Való igaz, hogy katonai irodalmunkban ebben a kérdésben már találkozhatunk egészséges gondolatokkal. Szvecsin a Stratégia című művében[12] az „integráns hadvezért" vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy „a háborút az állam főhatalma vezeti; a háború vezetése annyira fontos és felelős döntéseket igényel, hogy a vezetést nem lehet a végrehajtó hatalom valamiféle megbízottjának átadni".

„A vezetésről alkotott elképzeléseinket eltorzítja a legfelső főparancsnok kifejezés használata — folytatja Szvecsin —. Ő az a személy, akinek a harcoló hadsereg és a flotta alá van rendelve, és aki minden hatalmat egyesít a hadszíntéren. Valójában ez a főparancsnok nem legfelső, mivel nincs alárendelve neki a kül- és belpolitika és a harcoló hadsereg hátországa, nem az ő kezében van minden állami hatalom. A stratéga-főparancsnok hatásköre csak egy része a hadvezetésnek... A kiválasztott hadvezér teljhatalma elavult, egyébként a valóságnak soha meg nem felelő képlet."

Elismerve a háború egységes vezetésének szükségességét a „politikai, gazdasági és fegyveres harc" arcvonalain, Szvecsin azt a következtetést vonja le, hogy „ezzel a feladattal csak az uralkodó osztály vezető köre képes megbirkózni, amely megtestesíti az államban a legfelső politikai hatáskört, gyakorolja a főhatalmat... E vezető körnek a közössége az integráns hadvezér".

A főparancsnokot Clausewitz is a legfelső jelző nélküli hadvezérnek tekintette, így a vezérkari főnököt mi is „a hadvezetésnek csak egy részét jelentő stratéga-főparancsnoknak" tekintjük.

Az elmélet egyértelműen megköveteli a hadvezértől *az ész és a jellem egyensúlyát*, s mindkettőnek magas szintre kell emelkednie, kiemelve a hadvezért a többi katonai személyiség közül.

Conrad észbeli képességeivel kétségkívül kimagaslott nemcsak az osztrák—magyar hadsereg tábornokai, hanem más európai hadseregek vezérkari főnökei közül is. A hadvezér szellemi alkatának, Clausewitz véleménye szerint, inkább fürkészőnek, befogadónak kell lennie, mint alkotónak és egyoldalúan vizsgálódónak. Az első tulajdonságot, az érdeklődést nem vitathatjuk el Conradtól, ami azonban az ismeretek átfogó voltát illeti, az osztrák vezérkari főnök, bár nagyjából helyesen fogta fel a katonai jelenségeket, a politikai előrelátás terén nem emelkedett a dunai birodalom többi bürokratája fölé. Conrad szellemisége nagyon is „egyoldalúan vizsgálódó" volt, kevéssé felelt meg annak a magas tisztségnek, amelyet elbeszélésünk hőse betöltött.

Conrad fiatal korától elmélyedt a hadügy tanulmányozásában. A legutóbbi háborúk történetének széles körű ismerete, az ütközetek helyének felkeresése, tapasztalati adatok levonása, az állandó elmélkedés a háborúról, mindez elősegítette az osztrák vezérkari főnök szellemi képességeinek fejlődését. Azt már nem mondhatjuk el, hogy Conrad megértette és előre látta a későbbi világháború jellegét, e vonatkozásban nem érte el a hadvezéri nagyságot, jóllehet így sem bizonyult rosszabbnak más hadseregek vezérkari főnökénél, sőt talán felül is múlta őket.

Conrad bevallja, hogy nem szívesen kapcsolódott be a politikai életbe, amire előzetesen nem is készült fel... Természetes következménye ez a XIX. századvégi katonai személyiségek neveltetésének, akiket ráadásul Moltke nézeteivel is felvérteztek. De mihelyt bekapcsolódott a politikába, Conrad bátran haladt előre, és nézeteiben viszontláthatjuk a híres német tábornagy gondolatait. A politika, Conrad szerint is, „sajnos" elválaszthatatlan volt a hadászattól, ezért a vezérkari főnök törekvései arra irányultak, hogy közömbösítse a politikát. Felülről kapva utasításokat munkájának összehangolására a politikával (ezt ő maga hangoztatja gyakran), Conrad valójában olyan önálló politikát igyekezett folytatni, amely elképzelései szerint a legjobban megfelelt az állam katonai helyzetének.

Nem állíthatjuk, hogy az osztrák vezérkari főnök politikai

nézetei helyesen tükrözték Ausztria—Magyarország állami életét, uralkodó irányzatát, megsértett érdekeit és lényeges kérdéseit, vagy más államokhoz fűződő állami kapcsolatait. Nézetei nem emelkedtek annak a meggyőződéses monarchistának a felfogása fölé, aki a belpolitikában szélsőségeivel még Ferenc Józsefet is megrémítette, és harciasságával megzavarta a politikusokat nemcsak Ausztriában, hanem még külföldön is. Moltkéhez hasonlóan, Conrad élete is a háború és a hadsereg körül forgott. A háború clausewitzi értelmezése idegen volt e militaristáktól. Erre nem találhatunk igazolást még az osztrák vezérkari főnök ismert politikai képzetlenségében sem, amit ő maga is elismer, mivel a háború filozófusa a hadvezértől nem tudományosságot, hanem helyes politikai érzéket követelt. Ez nem adatott meg Conradnak, ezért politikai ítéleteiben a jobboldali pártokat ismételte, és nem volt igazi államférfi, amilyennek a hadvezérnek lennie kell.

Azt mondhatják, hogy ezt nem lehet számon kérni Conradtól, hiszen a triumvirátus rendszerében a politikai életet nem a hadvezérnek kell képviselnie, hanem a kancellárnak vagy a külügyminiszternek, vagy magának az uralkodónak. A Moltkén nevelkedett Conrad hűségesen követte Moltke tanítását a triumvirátusról, és ezt a tanítást ugyanúgy értelmezte, mint a német tábornagy. A triumvirátus spanyolfala mögött, Conrad szerint, a politika fölötti katonai hatalom rejtőzött. A német irányzat teoretikusai, Moltkéval az élükön, a hadvezérnek ezt a hatalmát hirdetik, és csak Clausewitz lép túl rajtuk, amikor elismeri a háború közös irányítását, és az uralkodót a háború sikeres vezetése elengedhetetlen feltételének tekinti. Az uralkodótól Clausewitz csak „megbízható, világos koponyát és erős jellemet" követel.

Való igaz, hogy a triumvirátus, mint a háború vezetési rendszere az imperialista háborúban véglegesen csődöt mondott. Már a háború során megjelent a színen a háború vezetésének „kollektívája".

A háború filozófusa meghatározta a főparancsnok funkcióit ebben a közösségben. Bár azt hirdette, hogy a hadvezérnek államférfinak kell lennie, Clausewitz mégis azt a követelményt támasztotta, hogy elsősorban maradjon hadvezér, azaz katonai személyiség. Munkája olyan legyen, hogy megismerje a háború katonai lényegét, nem tévesztve ugyan-

akkor szem elől a háború más oldalait sem. Ennek a tételnek a kifejtése során Clausewitz vér szerinti utódai, a Spree menti németek, és nyomukban Conrad is katonai diktatúraként értékelték a háború vezetését, amely azután oly látványosan megbukott. A „vezérkar mandarinjai" nem jutottak el a háború legfőbb oldalának igazi megismeréséhez, és ezért a fejükkel fizettek.

Szvecsin a Stratégia című írásában ezt azzal magyarázza, hogy „a politika hadászat feletti uralmát... mindig kétségbevonják azokban az államokban, amelyek egy hanyatló, történelmileg védekező helyzetben levő osztály szervezett államai, amelynek rendszere megrothadt és kénytelen beteg politikát folytatni, feláldozni a közösség érdekeit, hogy uralmát megőrizhesse... A hadászat természetesen igyekszik függetleníteni magát a helytelen politikától, politika nélkül, légüres térben azonban a hadászat nem létezhet; arra kényszerül, hogy megfizessen a politika minden hibájáért".

A szerző véleménye szerint „a politika uralmát a hadászat felett" egyáltalán nem vonják kétségbe, amikor a politika mozgatója fiatal, nagy jövő előtt álló osztály, amelynek történelmi egészsége visszatükröződik egészséges politikájában is.

Nem kétséges, hogy az „egészséges politika" „egészséges hadászattal" is jár, de a hadászat függetlenné válását más okok váltották ki. Ha az 1870-es háborúra gondolunk, nem vitás, hogy Bismarck „egészséges politikát" folytatott, hogy a háború elősegítette Németország termelőerőinek fejlődését, hogy a németek egységtörekvésükben „fiatal osztályt" alkottak. Jól tudjuk azonban, hogy Moltke igyekezett függetleníteni magát ettől a politikától, amelyet nyilvánvalóan „betegnek" tartott és nagyon „sajnálta", hogy a stratégának tekintetbe kell vennie a politikát. Nem járunk távol az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy a vezérkar az egyetlen egészséges politikának saját politikáját tekintette, hogy a politikát igyekezett alárendelni a hadászatnak, és azt vallotta, hogy „a politika ópium a hadászat számára", amint azt Leval[13] írta.

Ma a burzsoá államok „történelmileg védekező" helyzetben vannak, de egy pillanatra sem kívánják a politikát a stratégák kezébe adni, szemellenzőssé teszik a vezérkar világnézetét, és ha a vezérkar „fővezérkar" formájában igyekszik megtartani korábbi pozícióit, ez már a végső erőfeszítése.

Így Conradot, mint Moltke elméletének követőjét, sajnos nem sorolhatjuk az államférfiak közé, holott a hadvezérnek közöttük lenne a helye.

Nézzük meg tüzetesebben a volt vezérkari főnök *katonai ismereteit*. Már említettük, hogy a hadtörténelem sokéves tanulmányozása, szerény harci tapasztalatai és huzamos csapatszolgálata révén megpróbálta tisztán látni a korszerű háború lényegét.

Fürkésző elméjének munkájával igyekszik átfogni a jövendő háború egészének jellegét, megtalálni a háború és a harc új vezetési módjait.

Conrad, amikor a könyvekből merített ismereteket tapasztalatilag is ellenőrizte, levonta a szükséges következtetéseket, írásaiban védelmezte állításait, a katonai akadémián előadásokat tartott, nemcsak arra törekedett, hogy gazdagítsa ismereteit, csiszolja elméjét, hanem hogy ezeket az ismereteket elterjessze a hadseregben. Tehát az „önnön csapatait" igyekezett kialakítani.

Vajon nem haladta-e ez meg a vezérkari főnök erejét? Ez már más kérdés.

Akárhogy nézzük is, Conradnak a háborúról, a háború állami vezetéséről, a csapatok korszerű harckiképzéséről, valamint arról vallott nézete, hogy a hadsereg ismerete elengedhetetlen a hadsereg megfelelő irányításához, azt tanúsítják, hogy széles körű elméleti felkészültségű katonai vezető volt... Néhány nézete máig sem vesztette el időszerűségét.

Így inkább Ludendorff és más kortárs szemtanúk véleményével értünk egyet, akik elismerik a hajdani osztrák vezérkari főnök mély katonai gondolkodását, mint Krauss[14] véleményével, aki szűk látókörű harcásznak tartotta őt.

Tagadhatatlan ugyan, hogy a harcászati tanszék, majd a csapatszolgálat nyomot hagyott Conradban, valóban jobban vonzották a harcászati kérdések, de a helyes hadászati gondolkodást nem vitathatjuk el tőle. A hadvezérnek éppúgy birtokában kell lennie a harcászati képességeknek, mint a magasröptű hadászati elgondolásoknak. Láttuk, milyen forrón magasztalta Leval a pozitív hadászatot, és az a véleményünk, hogy egyáltalán nem haszontalan, ha a hadvezér ismeri a hadügy „geometriáját": a harcászatot.

Conrad, habár védelmezte és fennen hirdette a hadügy tanulmányozásának alkalmazott módszerét, mégis inkább haj-

lott a hadügyi *ismeretek*, semmint a jellem fejlesztésére. Az osztrák vezérkari főnök nem tudta leküzdeni, sőt inkább megerősítette a hadseregben uralkodó törekvést a katonai ismeretek széles körű fejlesztésére az erős akarat és jellem kialakításának rovására. Elméletileg kétségkívül elismerte az erős akarat és jellem szükségességét, sőt az alkalmazott módszernek éppen fejlesztésüket kellett volna szolgálnia, de a hadseregben már megcsontosodott gondolkodásmódot nehéz volt leküzdeni. Conrad úszott az árral...

A dunai hadsereg vezérkari főnöke tehát előnyben részesítette a hadügyben az ismereteket, bár tisztelettel tekintett a német katonai gondolkodásra, s ennek kiemelkedő képviselőire, és így az „intellektualisták" közé sorolhatjuk őt, akik osztatlanul uralkodtak a Rajnától nyugatra.

Conrad átállását — Szvecsin szemléletes kifejezése szerint — a „nagyeszű" tudósok közé az is elősegítette, hogy csak kevés harci tapasztalatot szerezhetett, és azt is csak alacsonyabb parancsnoki beosztásokban. Harci szolgálata két jelentéktelen hadjárathoz kapcsolódott, csak ezekből meríthetett, miközben a szolgálati szamárlétrán hadvezérré lépett elő. Egyetlen lehetőség maradt a háború legfőbb oldalának megismerésére: a történelmi példák tanulmányozása. És a vezérkari főnök élt is ezzel a lehetőséggel, nem tagadva meg eközben a tudományosság szenvedélyét. Igaz, a harci tapasztalat nem minden. Dragomirov 1867-ben úgy jellemezte Moltkét, hogy a tábornok az olyan erős és ritka emberek közé tartozik, akiknél a hadügy mélyenszántó elméleti tanulmányozása szinte pótolja a gyakorlatot. Lehet nélkülözni a gyakorlatot, mégis helyesen megérteni a háború lényegét és képesnek lenni a háború vezetésére a győzelmes befejezésig. Conrad nemzedékéből sokan még rosszabb helyzetben voltak, például Ludendorff, mégis nekik is kijutott a győzelemből. Ezért korántsem akarjuk azt mondani, hogy a háborús tapasztalat elengedhetetlen a jövendő hadvezér számára, de mindenképpen hasznosnak tartjuk, mint amely elrendezi a háború jelenségéről könyvből szerzett ismereteket. Akinek nincs háborús tapasztalata, annak jóval nehezebb megmaradni a háború legfőbb oldalának megismeréséhez vezető helyes úton, de ez az út nem járhatatlan számára.

Mind az elmélet megállapításaiból, mind Conrad elgondolá-
 saiból láthattuk, hogy a korszerű hadvezérnek ismernie kell a

hadsereget, sőt „létre kell hoznia". A hadsereg ismerete természetesen nemcsak a csapatok közeli megismerése útján érhető el, hanem: 1. közvetlen csapatszolgálattal és 2. a csapatok személyes szemléjével, felügyeletével és vezetésével a hadgyakorlatokon. A csapatszolgálat elengedhetetlen állomás a vezérkari főnökségre jelöltek szolgálati útján. Conrad büszkén emlegeti hosszú csapatszolgálatát, amely lehetővé tette számára, hogy tanulmányozza a Habsburgok hadseregét. Csakhogy Krauss és más kortársak tanúsága szerint éppen a háború eszközének ez az ismerete nem volt meg Conradban, mivel minden, elméletileg nagyszerű hadműveleti elgondolását elsősorban a saját hadserege hiúsította meg. Éppen a vezérkari főnök követelte meg elméletileg az elgondolások és a csapatok erejének összhangját, és pontosan ő nem tartotta ezt meg, mert elragadta a háború vezetésének romantikus oldala. A hadvezérnek a célt össze kell hangolnia az eszközökkel, ámde e téren Conradnál nem tapasztalhatunk olyan tulajdonságokat, amelyek a nagy emberekhez közelítenék őt.

Clausewitz megjegyezte, „nem szükséges, hogy (a hadvezér) kiváló megfigyelő legyen, aki képes az emberi jellemek legapróbb árnyalatait is felismerni, de ismernie kell azoknak a szokásait, gondolkodásmódját, erényeit és hiányosságait, akiknek parancsolnia kell". Más teoretikusok is megismétlik ezt, hozzátéve, hogy a hadvezérnek el kell igazodnia az ellenséges vezérek jellemében is. Az egykori osztrák vezérkari főnök a kortársak véleménye szerint nem volt jó emberismerő, így keserűen csalódott azokban, akiket ő léptetett elő és a harcmezőn nem váltak be... Conradnál a személyes rokonszenv, a rokoni kapcsolatok és a vonzalom nem elhanyagolható szerepet játszott az emberek értékelésében, s ez egyrészt jellemének sajátos vonásaival magyarázható, másrészt a dunai birodalomban az uralkodó osztály és a hadsereg felső vezetése köreiben érvényesülő bomlasztó légkörrel. Míg a háború filozófusa nem követelte meg a hadvezértől az alárendeltek jellemének aprólékos ismeretét, csak legfontosabb tulajdonságaik meghatározását, amelyek alkalmassá teszik őket a katonai tevékenységre, addig Conradnál éppen azt a törekvést láthatjuk, hogy az emberek jelentéktelen tulajdonságaira építsen, ahelyett, hogy az alapvető vonásokat figyelembe véve megbékélne az emberi gyengeségekkel.

Eddig az egykori vezérkari főnök szellemi fejlődését vizs-

gáltuk, ez azonban még nem képesít hadvezérségre, mivel a hadvezérnek erős jelleműnek is kell lennie. Az elmélet magas követelményeket támaszt a hadvezér jellemével szemben, elengedhetetlennek tekinti az erélyt, az állhatatosságot, a magabiztosságot, a bátorságot és az erőt.

A volt osztrák vezérkari főnök bemutatásakor szóltunk arról, hogy véleményalkotásában és cselekedeteiben önálló volt. Maga írta, hogy munkájához elengedhetetlen az erély és a kezdeményezés, s ez nem is hiányzott belőle. A jelentéseiben és beosztottaival szembeni követelményeiben állhatatos Conrádban megvolt ugyan a szükséges bátorság és jellemszilárdság, de ez a bátorság időnként béklyóba kötötte az ész, az elképzelések és szándékok szabadságát. Tisztségében szüntelen harcot folytatva annyira elragadta e harc heve, hogy képes volt öncélúan, célszerűség nélkül küzdeni. A beteges tekintélyvágy áthatotta a vezérkari főnök egész lényét, és csak a Habsburgok előtt hajtott fejet ez a hűséges szolgájuk, türelmesen viselve el a hiúságán ejtett sebeket...

Az elmondottak azt mutatják, hogy erélyes, állhatatos természet volt, eléggé erős jellemmel, de ugyanakkor lobbanékony és makacs. Ez utóbbi vonások olyannyira eluralkodtak benne, hogy néha az eszét is elhomályosították, érzelmeinek rabjává tették. „Forrófejű" volt tehát, amivel Clausewitz az igazi hadvezér „hideg főjét" állítja szembe.

Moltke tanításához híven Conrad semmiféle bírói felelősségre vonástól nem félt, nyilván a német tábornagyhoz hasonlóan azt tartotta, hogy csak „istennek és saját lelkiismeretének" tartozik számadással. Nem akarjuk beoltani a mai hadvezérekbe a félelmet a tetteikért viselt felelősségtől. Ellenkezőleg, az a véleményünk, hogy bátornak kell lenniük és állandóan készen állniuk arra, hogy számot adjanak tetteikről, hogy szeretniük kell a felelősséget, hogy a felelősségnek örömmel kell eltölteni őket, de határozottan elutasítjuk azokat a bálványokat, amelyeknek Moltke véleménye szerint a hadvezéreknek számot kell adniuk. Kizárólag a kormánynak felelősek, amely a helyükre állította őket.

Az ész és a jellem egyensúlyát, amelynek a hadvezért jellemeznie kell, nem lelhetjük fel a volt osztrák vezérkari főnökben olyan mértékben, amilyenben pedig szüksége lett volna e magas tisztségében.

Ha követjük Bernhardi elméletét... azt láthatjuk, hogy az

ész uralta elgondolásokban Conrad erős volt, de a szenvedélyesség néha betört számításaiba. Ami az elgondolások megvalósítását illeti, a vezérkari főnököt gyakorta elragadta a „forró" feje: a Habsburgok hadvezéréből hiányzott az elegendő kitartás, és messze volt attól a „formátumtól", amelyet a kis káplár ajánlott a nagy tábornokoknak.

„Mindig dolgozom" — mondotta Napóleon. Ugyanezt teljes joggal mondhatja magáról Conrad is, aki teljességgel átadta magát nehéz kötelességének.

Nyitott ajtókat döngetnénk, ha azt bizonygatnánk, hogy a vezérkari főnöknek nagyon munkabírónak kell lennie. A korszerű hadügy annyira bonyolulttá vált, oly gyorsan halad előre, hogy a lépéstartás megfeszített munkát követel. A mai vezérkari főnök napjának nincsenek felesleges órái, sőt még kevés is van belőlük, mivel a terhelés nagy. Ettől a terheléstől nincs messze a túlterhelés sem, majd a kimerülés és a neuraszténia, ezért nagyon fontos, hogy a vezérkari főnök szabályozza munkáját, esetleg a tudományos munkaszervezési rendszert is igénybe véve, vigyáznia kell fizikumára és szellemére, nem használva ki őket a kimerülésig. Nem akarunk receptet adni a vezérkari főnök napirendjére, mivel e „nagy" embereknek saját „műfajjal" kell rendelkezniük nemcsak a háború vezetésében, hanem a munkában is.

Korántsem akarunk behatolni a vezérkari főnök magánéletébe, csupán egy dolgot említenénk: *elzárkózást* a körülötte levőktől... Ez az elzárkózás nemcsak Conradot jellemezte, elismerte magáról Ludendorff is, és ugyanilyen magukba zárkózó emberek voltak Joffre, Falkenhayn és Conrad korának más hadvezérei, az idősebb Moltkéról és Schlieffenről nem is beszélve.

Ezt az utalást a mai vezérek zárkózott jellemére talán a nemrég letűnt korszak „katonai mandarinjai" elengedhetetlen tulajdonságának tekinthetnők, ha nem volna természetes magyarázata. Ludendorff nyíltan elismerte, hogy a zárkózottságra éppen a körülötte levők kényszerítették, akiknek „ismerte az értékét". Intrikák, pletykák szövevénye, örökös civakodás — ilyen légkörben kellett élniük a közelmúlt hadvezéreinek. Felesleges emlékeztetni Moltke és Bismarck intrikáira, vagy a világháború előtt és alatt a különböző hadseregben uralkodó áskálódásokra. Ezek nélkülünk is jól ismertek. A „katonai mandarin" közvetlen kötelességeinek teljesítésén túl kényte-

len volt megóvni magas tisztségét is, jó előre kivédeni a támadásokat, tudakozódni a helyére pályázók egészsége felől, hogy idejében eltávolíthassa őket útjából, mint ezt Joffre tette és mások is a kortárs vezérek közül mindkét táborban. A nagyon is prózai valóság kényszerítette hallgatásra napjaink nagy mandarinjait.

Egyáltalán nem azt akarjuk mondani, hogy korunk hadvezére legyen vidám, „nyíltszívű" férfi. Nem, nézeteiben tartózkodónak kell lennie.

Kétségtelen, ha számon kérnénk Conradtól a Napóleon által megkívánt hadvezéri tulajdonságokat, kedvezőtlen eredményre jutnánk. De éppen azt akartuk megmutatni, hogy hadvezér mint egyén, napjainkban általában nem létezik, hogy „kollektív" lénnyé vált, és a még sokat magasztalt triumvirátus is erőtlennek bizonyult a háborúban.

Nem hajlunk arra, hogy a nagy szellemektől várjuk az üdvözülést, éppen azt óhajtottuk feltárni, hogy a lángésznek is szüksége van mind képzettségre, mind erős jellemre, akárcsak az egyszerű halandónak. Ezért a leghelyesebb Conradot a háború egészét irányító közösség tagjának, kiemelkedő katonai személyiségnek tekinteni. Nem titkoljuk, az ilyen személyiség számára elengedhetetlen, hogy több olyan tulajdonságnak is a birtokában legyen, amellyel az elmélet ruházza fel a hadvezért.

E tulajdonságok közül néhány nem volt meg kellő mértékben az egykori vezérkari főnökben, és ha ezért nem is sorolható az „első fényrendű csillagok" közé, végtére mégiscsak kitűnt értékes katonai tulajdonságokkal, és nemcsak egy lovasezred élén, de a legmagasabb parancsnoki beosztásban is képes volt „tündökölni".

Szándékainkban semmiképpen sem szerepel „hősök" felkutatása, azért nem lenne helyes, ha újra megismételve Conrad minden érdemét és hibáját, a korszerű hadvezér magas rangjára léptessük őt elő.

A világháború után egyébként Conrad is elismerte ama feltételezhetően titkos gondolatainak hiábavalóságát, hogy önmagát napjaink hadvezérei közé sorolja. A háború után szerényen kijelenti: „Alapvetően ez a (világ)háború... inkább a tömegek és az anyagi eszközök háborúja volt, mint a *hadvezérek* háborúja, így főként ebből a szemszögből kell vizsgálni".

A tömegek és az anyagi eszközök, ezek a korszerű gazdaságból levezethető tényezők összeroppantották Conradot, aki felismerte, hogy napjainkban egyetlen hadvezér nem tudja a szerencse kerekét maga felé forgatni...

A *katonai mandarinok* intézménye véglegesen eltűnik a színről, a korszerű háború vezetésében felváltja a kollektív munka, és napjaink józan gondolkodású embere nem ír „eposzokat" és nem szó „meséket" az előkelő származású hadvezéregyéniségekről.

Mi sem azért nem szándékoztunk dicshimnuszokat költeni az osztrák vezérkar volt főnökének tiszteletére, mert a legyőzöttek táborába került, hanem mert őszinte meggyőződésünk, hogy ez napjainkban haszontalan dolog volna.

„Hétköznapi" ember áll előttünk, s nagyon örültünk, hogy megismerkedhettünk vele. Nem akarunk elbúcsúzni tőle e könyv további oldalain sem, melynek célja a dunai birodalom katonai rendszerének értékelése, nem pedig ömlengés vezéreiről.

A vezérek eltűntek az élet színpadáról, és mi tagadás, mi örülünk ennek!

„ÖVÉ MINDEN FELELŐSSÉG"

...Az előző fejezetekben rámutattunk, hogy a háború egészének irányítását napjainkban a hadvezértől véglegesen és visszafordíthatatlanul a közösség vette át. A közösségen belül a hadvezér egyike a háború katonai oldaláért felelős államférfiaknak, a háború vezetésének más területein pedig csak követelményeket támaszt, de korántsem irányítja az ország egészét. Megmutattuk, hogy a német vezérkar Moltke idején és a világháborúban tévesen értelmezte ezt az elvet, így nem kell külön bizonyítani ezeket az élet felvetette állításokat.

Marad tehát a háború *katonai oldala*, amelyet kizárólag egy Napóleonhoz hasonló hadvezér-személyiségnek kell irányítania. De ha emlékszünk rá, Schlieffen szerint Napóleon csak úgy tudta ezt megtenni, hogy „elragadta a szent tüzet az égből". Napjainkban már nem hisznek ilyen mesékben, így mi is teljes egészében egyetértünk Conrad nézeteivel, hogy katonai téren a háború irányítása csak jól szervezett, kifogástalanul, pontosan és zavartalanul működő katonai vezetési apparátussal lehetséges, amelynek része a vezérkar is. A német vezérkar utolsó tényleges vezetője, Ludendorff tanúsítja, hogy a hadvezér egymaga nem képes vezetni a háborút, következésképp a háborúra való felkészülést sem.

Szvecsin, a Stratégia című könyvében azt írja: „A német rendszernek (a katonai vezetésnek — *B. S.*) a fölényét az adta, hogy bár megőrizték a származás szerinti érvényesülés feudális látszatát, lehetővé tették a felelősséggel járó munka rábízását tehetséges szakemberekre, nem törődve sem korukkal, sem szolgálati helyzetükkel. A hadsereget rábízták egy fiatal tábornokra, sőt ezredesre, aki hivatalosan csak mint „Chef" (a törzs főnöke) szerepelt, és ott volt mellette a feudális rangidősség eszméjének méltó képviselője."

„Természetesen — jut a helyes következtetésre Szvecsin — *e rendszer előnyeire semmi szükség nincs az olyan hadseregben, amely véglegesen megszabadult a feudális előítéletektől, és örömmel fogadja el fiatal vezérek parancsnoklását, mindenféle rangidősségtől függetlenül.*" (A kiemelés tőlünk — *B. S.*)

„Ebből azonban még nem következik, hogy a vezérkar a

feudalizmus maradványa... a parancsnoknak a háború korszerű körülményei között a kiválogatott segítőtársak egész közösségére kell támaszkodnia, akik alkalmasak mindennemű felelős munkára, és méltóak a teljes bizalomra."

„Erre a közösségre már akkor is szükség van, amikor a háborúra való felkészülés hatalmas munkáját szervezik. A felkészítés egyeztetésére és összehangolására... csak a *vezérkar képes*, azoknak a személyeknek a testülete, akiknek katonai nézeteit azonos feltételek között ugyanazon vezetés alatt kovácsolták ki és ellenőrizték, akiket a legnagyobb gondossággal válogattak ki, és közös fellépéssel érnek el fordulatokat a hadseregszervezésben."

„Annak a hadműveletnek a korszerű formái, amellyé az ütközet fejlődött, nem teszik lehetővé, hogy a hadműveletet egy ember irányítsa: a hűséges megbízottak tucatjaira és százaira van szükség, akik közül egyik sem bürokrata, hanem a legfelső katonai vezetés tudatos képviselője. Csak így használhatók fel a korszerű hadműveleti formák. A távíróhuzalok semmiféle mennyisége nem biztosíthatja az összeköttetést, ha hiányzik a vezérkar: a táviratokat ugyanis másképp fogja értelmezni az, aki írja őket, és az, aki olvassa."

„Az összeszokott vezérkar, egyéb előnyök mellett, lehetővé teszi a tömör intézkedések kiadását — írja a továbbiakban Szvecsin. — Ahogy a vezeték két végén található Hughes-távírógépeket a műszerésznek előzetesen össze kell hangolnia, hogy a továbbítandó sürgöny leírása gyors és egyértelmű legyen, azonképpen kell összehangolnia előzetesen a két egyezségre lépett fórum vezérkarát a hadászatban és a hadműveleti művészetben jártas mesternek."

„A vezérkarnak — zárja le Szvecsin — azonos nyelvet kell beszélnie, ugyanazt kell értenie az egyes kifejezéseken."

Elengedhetetlennek tartottuk megvilágítani irodalmunk mai nézeteit a vezérkarról, hogy ezután hozzálássunk a vezérkar múzeumában tett látogatáskor szerzett benyomások megvitatásához.

Fenntartás nélkül csatlakozunk a volt osztrák vezérkari főnöknek ahhoz a nézetéhez, hogy a hadvezérnek napjainkban meg kell elégednie *az eszmei oldallal a katonai vezető apparátusra háruló munka összességének általános irányításában*, és az elégedettséget az apparátus jó munkájában kell megtalálnia. A korszerű hadvezér tehát egyre inkább meggyőződik a jó közösségi

munka nélkülözhetetlen voltáról. Megnő az egyes vezető szervek, az eszmei vezetés jelentősége... Napjaink hadvezére képtelen lenne olyan törzzsel dolgozni, amilyen Napóleonnak volt, még ha egy Berthier[15] lenne is mellette.

Az osztrák vezérkar egykori főnöke a most megismételt gondolatait a világháború után fejtette ki. Nem tudjuk, mennyire tartotta magát ezekhez a vezérkarban a háború előtt. Ha azonban annak alapján ítélünk, hogy milyen nagyra értékelte a vezérkari főnök szerepét és ezért mennyit harcolt, arra a következtetésre juthatnánk, hogy Conrad az idősebb Moltke „egyetlen" véleményt hirdető nézeteit igyekezett megvalósítani. A vezérkari munkatársak Conrad melletti „bensőséges" köre azonban mást mutat.

Ezek a különös gonddal kiválasztott személyekből álló körök mindhárom vezérkart jellemezték a világháború előtt és a világháború elején, a későbbiekben ilyen kör alakult ki Falkenhayn környezetében, és még Ludendorff sem vetette meg a beosztottak mellékes tanácsait, amint ezt tisztjei elmondják. Ugyanakkor, a külvilág felé minden hadvezér igyekezett megőrizni a haditettek egyetlen irányítójának tekintélyét...

Az elmondottak fényében kicsit részletesebben foglalkozunk a korszerű hadvezér tekintélyével, és a hadvezért körülvevő tanácsadók szűk körének nélkülözhetetlenségével.

Bizonyos, hogy napjaink hadvezéreinek tekintélyét az egyszemélyi katonai vezető hagyományaként kell értelmeznünk. A hadvezér „felbontási folyamata" katonai téren napjainkban természetes, ezért tekintélyéről korábbi értelmében nem beszélhetünk. Csak azt kell megállapítanunk, képes-e a hadvezér háborús időkben, a vezérkari főnök pedig békeidőben megőrizni tekintélyét a katonai vezető apparátus általános irányításában, vagy ebben segítő szervre van-e szüksége. „Segítőt" mondunk, mert csak ilyenek lehettek azok a bensőséges körök, amelyek a vezérkari főnököket körülvették.

A háború általános vezetése, még katonai keretek között is, ma annyira bonyolult, hogy egyetlen személyre hárítása nagyon nagy terhet jelent, amelyet csak rendkívüli emberek képesek elviselni, de nekik is ajánlatos előbb a „szent tüzet" elragadni. És mivel a hadvezérek a világháború előtt nem láttak lehetőséget erre, érthető, hogy a hozzájuk közelállóknál kerestek támogatást, igyekezve megtalálni bennük a legjobb esetben elgondolásaik helyességének ellenőrzését, a rosszab-

bik esetben pedig a titkos katonai tanácsot, amelyről keserűen emlékezik meg a német Bauer. Csakhogy e bensőséges körök — amelyeket ráadásul a tulajdonságok, a rokonság vagy a korábbi szolgálat ismérvei alapján válogattak össze — nem voltak megbízható elbírálói annak, vajon a hadvezér vagy a vezérkari főnök elgondolásai és tervezett lépései helyesek-e...

Bármilyen bonyolult is a korszerű háború előkészítése és megvívása a hadszíntereken, mégsem értünk egyet azzal, hogy a vezérkari főnök eszmei alkotótevékenységét korlátozzák a „Chef"-ek, akik „közös fellépéssel érnek el változásokat a hadseregszervezésben" — írja Szvecsin. Nem akarunk vitába szállni a Stratégia című mű kitűnő szerzőjével, sem ellentmondani neki, csupán a francia vezérkar „ifjútörökjeire" szeretnénk emlékeztetni, akik „közös fellépésükkel változásokat értek el a doktrínában", és az első kudarcokat az 1914-es háború kezdetén szenvedték el. Ha visszalapozunk néhány oldalt, és még egyszer elolvassuk, hogyan is festett a francia vezérkar a világháború előtt, nem látunk eltérést a Szvecsin által kifejtett gondolatoktól. Nem tesszük meg az akkori idők „breveté"-it, a vezérkari akadémiát végzettjeit példaképpé a korszerű vezérkar számára, mivel azok, akik „közös fellépéssel változásokat érnek el a hadseregszervezésben" és akiket „összekapcsol a kölcsönös felelősség", nem mindig képesek helyes és valósághű prognózisokat kialakítani a katonai építésről és magáról a háborúról. Ebben a vezérkarban a korábbi „félisteneket" és „bensőséges köröket" látjuk viszont, csak sokkal népesebb számban.

„Abban a hadseregben, amely véglegesen megszabadult a feudális előítéletektől és szívesen fogadja el fiatal vezérek parancsnoklását mindenféle rangidősségtől függetlenül" — ilyen vezérkarra egyáltalán nincs szükség. Egyébként pedig a vezérkari főnök is valószínűleg a fiatal vezérek közül fog kikerülni, és feleslegesek lesznek számára azok a személyek, akiket a „kölcsönös kezesség kapcsol össze", no meg a heves szélviharok. A korszerű hadvezérnek munkaképes vezetési apparátusra van szüksége, és semmi többre.

Miután elvetettük a hadvezér vagy a vezérkari főnök körüli bensőséges körök, tanácsadók szükségességét, egy másik kérdéssel találjuk magunkat szemben, mégpedig a *szerzőség* kérdésével a munkában. Mivel a katonai vezetés önálló szervei tevékenységének jelentősége megnőtt, a munka szerzőségé-

nek kérdése nagyon is időszerű. A „nagybácsi" Moltke csupán egyetlen véleményt ismert el, amit ő alakított ki a beosztottaival való előzetes megvitatás után, és „egyedül" ő jelentette ezt a véleményt, minden felelősséget is viselve érte. Láttuk azt is, hogy az „unokaöcs" Moltke elismerte Ludendorff „szerzőségét" a hadsereg megerősítésére vonatkozó tervben, s amelyért minden szerencsétlenség nem a vezérkari főnökre, hanem a „szerzőre" zúdult; Conrad azt írja, hogy ilyen esetben ő, követve az idősebb Moltke nézeteit, minden felelősséget magára vett, a „szerző" viszont homályban maradt. Tehát fel kell-e becsülnie a vezérkar minden munkatársának saját érdemeit, vagy át kell adniuk minden babért főnöküknek?

A „szerzői jogot" a vezérkari szolgálatban már régen megvitatták és gyakorlatilag meg is oldották. Azt mondhatjuk, hogy a kérdés a duumvirátusnak mint vezetési rendszernek az elfogadásával merült fel, azaz a XIX. század elején. Itt most a vezérkar és a csapatparancsnokok viszonyáról beszélünk. Nem foglalkozunk e sokáig vitatott kérdés megoldásának indítékaival a német hadseregben, megelégszünk annyival, hogy a szerzői jog végül is a parancsnoki állományt illette meg. Caprivi nem tartott igényt a szerzőségre a Bredow elleni támadásban, részben nyilván azért sem, mert erre a félistenre nem volt túlzottan hízelgő azoknak a módszereknek az elhíresztelése, amelyekkel a szerzőséget „kiérdemelte". De azt se hallgassuk el, hogy a szerzőséget csak kifelé titkolták, a vezérkaron belül azonban ismerték, és megfelelő listákon nyilván is tartották. Más vezérkaroknál, porosz mintára vagy az egyszemélyi vezetés elvének következetes érvényesítése miatt, a „társszerzői jogot" ugyanígy oldották meg. Ugyanakkor a Spree menti vezérkar képviselői a világháború óta más véleményre juthattak, és a csapatparancsnokok neve mellett mindig megemlékeznek törzseik főnökéről is, amit részben az a törekvés magyaráz, hogy megörökítsék az emlékét azoknak a vezérkari munkatársaknak, akiket az antant kitörölt az élők sorából.

Az orosz hadseregben a vezérkar „szerzői jogát" elismerték, sőt jutalmazták is, de csak akkor, ha a parancsnok tanúsította, hogy a siker annak a tervnek köszönhető, amelyet törzsének főnöke dolgozott ki.

 Ez volt a törvény, de a szokás minden hadseregben meg-

honosította a parancsnoki vonal mellett az úgynevezett *vezérkari vonalat* is. A „félistenek" „isteni" alárendeltségben voltak, és ezt nemcsak hogy gyakran felhasználták közvetlen csapatparancsnokaikkal szemben, hanem még a parancsnokok leváltását is elősegítették. A vezérkari vonalat a papjai féltve óvták, őrizték. Aligha kell bizonyítanunk, mennyire káros ez a magatartás, különösen „abban a hadseregben, amely véglegesen megszabadult a feudális előítéletektől és szívesen fogadja el fiatal vezérek parancsnoklását". Legőszintébb sajnálatunkra azonban ennek a hadseregnek is ugyanezt ajánlják.

Szvecsin véleménye szerint a *korszerű* vezérkar „hűséges megbízottakból, a legfelső katonai irányítás tudatos képviselőiből" áll, s ezt a „gyülekezetet előzetesen a hadászatban és a hadműveleti művészetben jártas mesternek össze kell hangolnia", és „a vezérkarnak azonos nyelvet kell beszélnie".

Végül Szvecsin hangsúlyozza: „Különösen fontos a vezérkar szerepe a helyi, szűklátókörű érdekek leküzdésében". Miután megjegyzi, hogy ezek a szűklátókörű érdekek a magasabbparancsnokokra jellemzők, mivel „a magasabbparancsnoki állomány jóval nehezebben fegyelmezhető, mint a vöröskatonák", Szvecsin arra a következtetésre jut: „A vezérkar egy egységes egész megbízottaiból áll, akik nem kötődnek az adott egység helyi érdekeihez, a meglevő hagyományokhoz, hanem csak a fegyveres arcvonal egészén elérendő győzelem eszméjéhez. A vezérkar kötelessége, hogy kitűzze e közös célokat, és felvegye a harcot a szűklátókörűséggel".

Akkor hát miben tér el az „isteni magatartási vonal" attól a korábbi, íratlan vezérkari vonaltól, amelyet az imént mutattunk be? És ha a magasabbparancsnoki állomány maga is a vezérkar méhéből került ki? Nyilvánvaló, hogy a parancsnoki vonal ellenére ennek az állománynak is „az egységes egész hűséges megbízottjának" kell lennie, mivel „a hadászatban és hadműveleti művészetben jártas mester előzetesen összehangolta" a parancsnoki állományt is. Bármennyire tiszteljük is a Stratégia szerzőjét, határozottan elutasítjuk nézeteit, és inkább a vezérkar napóleoni értékelését érezzük magunkhoz közelebb állónak. A vezérkar „isteni magatartási vonalától" nincs messze a „vezérkari-törzsi gőg" sem, és bátran állíthatjuk, hogy a kemény csapatparancsnok nem fogja tűrni ezt a „főnökösködést", végérvényesen határt szab a „hűséges megbízott" hatalmának, vagy egyszerűen eltávolítja őt maga mel-

lől. Nem a vezérkarnak kell a felső fórum parancsait értelmezni vagy megmagyarázni saját parancsnokának, nem „összehangolt Hughes-készüléknek" kell lennie, mivel a katonai jelenségek egységes értelmezését elsősorban a legfelső parancsnokság körében kell kialakítani, a parancsokat úgy kell megfogalmazni, hogy tartalmuk világos legyen, nemcsak a vezérkar, hanem a csapatparancsnok számára is. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a sikerért vagy a kudarcért mégis csak a parancsnok felelős, nem pedig a „Chef"-je, és csapnivaló parancsnok az, aki Moltke példájára a vétkest beosztottai között keresi, és nem saját magában.

Miután visszautasítottuk a „legfelső parancsnokság tudatos képviselőinek" beavatkozását a csapatparancsnokok vezetési körébe, figyelmünket a vezérkaron belüli „szerzői jogra" fordítjuk, mivel akadnak irányadó esetek ennek „de facto" elismerésére. Említettük, hogy az osztrák vezérkar egykori főnöke mindig figyelembe vette munkatársainak véleményét és jelentéseit, a célszerűeket elfogadta, kezdeményező munkát követelt, még alapvető elképzeléseit is megváltoztatta, de odáig már nem ment el, hogy törvényesítse munkatársainak „szerzői jogát" és rájuk hárítsa a felelősséget a kudarcért, amint ezt az ifjabb Moltke tette. Kétségtelen, hogy mindenkinek dicséretére válik, ha megvan a maga „Toulon"-ja[16], de ne feledjük: ennek dicsősége azt illeti meg, aki a felelősséget viseli. Nézzük meg Ludendorff „Toulon"-ját. Azt gondolhatnók, hogy elsősorban a vezérkar főnöke felelős a hadsereg kellő időben történő megerősítéséért, tőle kell kiindulniuk az erre vonatkozó terveknek, hiszen bármely beosztottjánál jobban kell ismernie a pillanatnyi politikai és gazdasági viszonyok kedvező alakulását és fejlődési távlatait. Ha a hadműveleti osztály vezetője elsőként vetette fel ezt a kérdést és dolgozott ki erre tervet, ez azt jelenti, hogy a vezérkar főnöke nem mérte fel idejében a helyzetet, csak beosztottja után kullogott. De ha ez így is volt, a terv jóváhagyásra való felterjesztését a felső fórumokhoz a magasabbparancsnoknak kellett elrendelnie, és így minden felelősség a vezérkar főnökét terhelte. Ki tudja, nem kísérte-e volna nagyobb szerencse Németországot a harcmezőn, ha nem Ludendorffot, hanem Moltkét távolítják el idejében a vezérkarból, mivel a hadműveleti osztály vezetőjeként Ludendorff talán hasznosabb lehetett volna, mint a főszállásmester posztján. Moltke pedig, mint tudjuk, másodszor

is vereséget szenvedett, csak most már nem a birodalmi gyűléstől, hanem a franciáktól. A sors gonosz iróniája, hogy ennek a vereségnek a „szerzője" nem Moltke volt, hanem a siralmas emlékezetű Hentsch, csakhogy ezúttal a vezérkar főnökének nem sikerült olyan könnyen megtagadnia ezt a „szerzőséget", mint a Ludendorff esetében.

Ha elvitatjuk a vezérkartól, de a vezérkaron kívül is, különösen a beosztottaktól a „szerzőséget", ezzel korántsem arra törekszünk, hogy elnyomjuk *kezdeményezésüket* a munkában, vagy letörjük *önérzetüket*. Mind az előbbit, mind az utóbbit beosztottainkban tiszteletben kell tartani, értékelni és fejleszteni kell, ha szükséges, érdemeik szerint kiemelve munkájukat, de munkájukért a teljes felelősséget nem lehet kizárólag rájuk hárítani. Conrad véleménye erről kedvünkre való. Na és „Toulon"?! Mi legyen a „Toulon"-nal?! Mindenki a tarsolyában hordja! Ez a megállapítás helytálló, de a vezérkari munkában nem alkalmazható, mert itt „többnek kell lenni, mint amennyinek látszunk". A „hallgatag" munkatárs kiváló tényked̈ésének híre e területen is észrevétlenül, de biztosan eljut a hadsereg zömehez. Bizonyítja ezt Metzger[17] sorsa. Conrad, az egész hadsereg, országa és még a német szövetségesek is ismerték és értékelték ezt az embert, Conrad „jobbkezének" nevezték, Metzger azonban élete végéig nem támasztott igényt a „szerzői jogra", amit jól bizonyít Schwarte[18] A világháború című könyvének V. kötetében az a rész, amelyet ő írt már a háború után. „Toulon"-ja nem hagyta el őt!

Helytelen volna arra következtetni, hogy Napóleon idejében nem támasztottak *magas követelményeket* a vezérkar munkatársaival szemben. A követelmények akkoriban főként e szolgálat technikájára összpontosultak.

Moltke idejétől a vezérkar munkatársaitól megkövetelik, hogy vegyenek részt a háború előkészítésének eszmei oldalában és a háború vezetésében, és ezt az igényt évről évre növelték, olyannyira, hogy a katonai vezetés olajozottan működő, eszmei munkát végző apparátusa nélkül ma nem lehet sem háborúra felkészülni, sem háborút folytatni.

Világos tehát, hogy a katonai vezetés egyes szerveinek irányítására olyan embereket kell kiválasztani, akik jól felkészültek, energikusak és kezdeményezőek, munkabírók, a véleményalkotásban és tetteikben önállóak, de a közösségben tapintatosak és szerények.

Láttuk, milyen követelményeket támasztott e téren Conrad és milyeneket más vezérkari főnökök, ezt tehát most nem ismételjük el. A vezérkar munkatársainak tulajdonságairól később szólunk, most csak újból megjegyezzük, hogy megkülönböztetett figyelmet kell fordítani kiválasztásukra, ami természetesen a vezérkar főnökének egyik legfontosabb gondja. Csak egy dologtól kell óvakodni: a törzset rokonsági vagy barátsági szempontok alapján állítsuk össze, mert akkor jobb, ha nincs semmiféle törzsünk.

Vegyük szemügyre a vezérkar főnökének és beosztottainak viszonyát. A példákon már bemutattuk, hogy a vezérkari főnöknek az alárendelt szerveket csak általánosságban kell irányítania anélkül, hogy beavatkozna e munka részleteibe. Az elmondottakból nem következik, hogy a munka részleteit a vezérkar főnökének nem kell ismernie, sőt, a részleteket néha át kell tekintenie, de nem láthat hozzá ő maga elvégzésükhöz, hanem ezt rá kell bíznia beosztottjaira. Éppen ez magyarázza Schlieffen aprólékosságát, amely a korábbi és későbbi jelentésekhez fűzött megjegyzéseiből kitűnik, és a vezérkari főnök ilyen „aprólékosságát" mi sem tekintjük kötekedésnek, hanem bizonyos ellenőrzésnek. Arról se feledkezzünk meg, hogy a kérdések részletes átdolgozása eszmei részüket is megváltoztathatja.

Így tehát a vezérkari főnök, amikor megszabja az alárendelt szervek munkájának általános irányát, a kiadott irányadó utasításokat nem tarthatja megmásíthatatlannak. Az idősebb Moltke és Conrad ezeket az utasításokat rendszerint előzetesen elemezték. Az osztrák vezérkar főnöke, sőt még a szigorú Ludendorff is elismerte, hogy csak a *végső* döntés van az ő kezükben, előzetes utasításaik azonban mindig megváltoztathatók. Újból csak azt akarjuk elmondani, hogy a korszerű vezetés megköveteli a meghozandó döntés részletes átgondolását, és mivel ez meghaladná a vezérkar főnökének erejét, anélkül, hogy a döntés tervezetét az alárendelt szervek előzetesen részletesen ki ne dolgoznák, nem lehet megbízni a döntés célszerűségében. Conrad megjegyzi, hogy a részletes kimunkálás után meg kellett változtatnia a korábban meghozott döntés alapjait is.

Nem kell sok szót ejteni arról, hogy a *kezdeményezést az alárendelt szervek munkájában* a vezérkar főnökének nemcsak üdvözölnie kell, hanem meg is kell követelnie. Természetesen,

hozzáértésre és tapintatra van szükség, hogy egyrészt a kezdeményező munkát állandó gyakorlattá tegyük, másrészt a beosztottak sikertelen javaslatainak durva elvetésével kedvüket ne szegjük a gyümölcsöző ténykedésre. Az osztrák vezérkar volt főnöke méltán tartotta ezt megemlítendőnek emlékirataiban, egyúttal azt is kiemelve, hogy soha sem idegesítette beosztottait munkájukban. Schlieffen metszően gúnyos megjegyzései lehet, hogy éles eszéről tanúskodtak, de egyszersmind károsan befolyásolhatták beosztottainak munkáját, ezért mi használatukat nem tettük volna mindennapi gyakorlattá.

A beosztottaival való viszonyának ismertetésénél Conrad megjegyzi, hogy soha nem lépett kapcsolatba közvetlen főnökeik megkerülésével. E munkarend ellen nem lehet kifogásunk, csak üdvözölhetjük, de vannak kivételek is, amikor a beosztott főnök a legközvetlenebb munkatársának jelenlétében tesz jelentést, aki valamelyik munkaterületet közvetlenül irányítja. A pontos és részletekbe menő munkában, amilyennek ma a vezérkari munkának lennie kell, az említett kivétel szabállyá válhat. Megismételjük, hogy „Toulon"-nak a vezérkari szolgálatban nincs helye.

A vezérkar munkatársainak bizonyos *kiválasztása*, még ha a leggondosabban végzik is, önmagában nem biztosíték a vezérkar kiváló munkájára. Ehhez a következők szükségesek: 1. minden munkatárs eszmei közössége a katonai tevékenység különböző jelenségeinek egyöntetű felfogásában; 2. a munkatársak hadügyi ismereteinek állandó gyarapítása; 3. jellemformáló nevelésük; 4. továbbképzésük a törzsmunka technikájában; 5. fizikai tulajdonságaik fejlesztése, mivel a törzsmunkához kitűnő egészségre és kitartásra van szükség.

A korábban elmondottakból látható, hogy valamennyi bemutatott vezérkari főnök erre megkülönböztetett figyelmet fordított. E célt szolgálták: az önálló harcászati feladatok megoldása, a hadijátékok, a vezérkari főnök és a beosztottak közötti véleménycserével végződő törzsvezetési gyakorlatok, valamint a történelmi művek. A vezérkari munkatársak most ismertetett foglalkoztatási ciklusát ma feltétlenül ki kell egészítenünk a politikai képzéssel és a megfelelő politikai neveléssel. A munkatársak fizikai erőnlétének fenntartása végett sportkörökbe vonták be őket, különleges távlovaglásokat, kirándulásokat stb. szerveztek számukra. Most nem részletez-

zük a vezérkari munkatársak felkészítését, erre majd a vezérkar egészének felkészítésével foglalkozó fejezetben kerül sor...

A vezetés tisztán szolgálati jellegű kapcsolataiban tapintatra, mások véleménye és nézetei iránti türelmességre kell törekedni, száműzni kell az ingerültséget, és lehetőleg mellőzni kell a gúnyos megjegyzéseket. Joffre bánásmódja a beosztottakkal — egyáltalán nem vonz bennünket. A vezérkari főnöknek sohasem szabad elveszítenie tekintélyét, ámde a tekintély nem szigorúsággal és megközelíthetetlenséggel teremthető meg, hanem szellemi és erkölcsi tulajdonságokkal. A „mandarinátus intézménye" idejét múlta még Kínában is! Sőt, minél több egyszerűség és szívélyesség tapasztalható mindkét oldalon, ha a főnök és a beosztottak között teljes összhang alakul ki, annál valószínűbb, hogy a munka súrlódásoktól mentes lesz. Schlieffen, bármennyire is hajlott a metsző gúnyra, a környezetében levők tanúsága szerint a beosztottakhoz szívélyes volt, még ha ezt néha eléggé fura módon juttatta is kifejezésre. Conrad is igyekszik ezekkel a tulajdonságokkal felruházni magát, bár a kortársak azt mondják, hogy mindenütt feszült légkört teremtett. Ludendorff is szükségesnek tartja hangsúlyozni mind maga, mind Hindenburg közösségét a törzzsel. Igaz, hogy csak szűk körben, de még a rendkívül zárkózott Falkenhayn is közvetlen volt beosztottaival. Bármilyen furcsa is, csak a „szabad" Franciaországban maradt fenn és virágzott a „mandarinátus", az orosz vezérkarról nem is szólva, ahol a „mandarin" fején levő „gömböcskéket" mindig többre értékelték, mint koponyája tartalmát. „Többnek lenni, mint aminek látszunk", elengedhetetlen ez mind a beosztottaknál, mind a főnöknél.

Ma közvetlenül érintkezünk a beosztottakkal. Az előbbiekben bemutattuk, milyen tulajdonságokkal kell rendelkezniük a vezérkar munkatársainak.

Korántsem akarunk tízparancsolatot kinyilatkoztatni a törzsekben dolgozók számára és pontokba szedni azokat az érdemeket, amelyekkel ki kell tűnniük, mivel általában ellenségei vagyunk a „pontoknak". A törzsekben dolgozók felsorolt jellemzői elég világosan érzékeltetik, hogy nem a száraz, pontokba szedett morált kell megkövetelnünk a törzs személyi állományának szellemi és erkölcsi tulajdonságaiban.

Ezért csupán néhány kérdéssel foglalkozunk, amelyek — így vagy úgy — napjainkban is érdekesek...

A törzs felelős beosztottaitól *nem lehet idegen a politika*, azaz 1. megfelelő politikai képzettséggel kell rendelkezniük és állandóan tájékozottnak kell lenniük nemcsak saját országuknak, hanem a szomszédos államoknak a politikai életében is; 2. nem alakíthatnak ki saját, tisztán katonai politikát, mivel ilyesmi külön egyáltalán nem is létezik... Minden kortársunk (a németek, a franciák stb.) jelenleg egyhangúlag tanúságot tesz vezérkaruk politikai műveletlenségéről, ezért mi az előbbiekben a vezérkari főnökök kötelezettségei közé egy újat is beiktattunk, a gondoskodást a munkatársaik politikai képzéséről és neveléséről.

Ami a vezérkar „szerzőségét" illeti a politikában, ezzel később részletesen foglalkozunk, most csak annyit jegyzünk meg, hogy ilyenfajta „szerzőségre" nem tartunk igényt, mert a politika más állami szervek dolga és kötelezettsége, és nem a vezérkaré. A vezérkarnak figyelembe kell vennie a politikai életet, következtetéseket kell levonnia belőle, elő kell terjesztenie kívánságait, amelyeket az ország védelme indokol, de ezek egyáltalán nem érvényesülhetnek az államélet más területeinek rovására. Olykor nem árt nem megfeledkezni Clausewitz tanításáról, hogy a „hadművészet semmiféleképpen nem parancsol a politikának."

Az első világméretű megrázkódtatás után most megismételhetjük azt az alapigazságot, amelyet a háború filozófusa száz évvel ezelőtt fogalmazott meg.

Ismert Napóleonnak az a véleménye, hogy a hadvezér számára elengedhetetlen az ész és a jellem egyensúlya, amit a kis káplár szemléletesen meg is világított a geometria felhasználásával. Mivel ma, Ludendorff helytálló megjegyzése szerint, minden katona hadvezérré válik, az ész és a jellem ugyanilyen egyensúlyának kell jellemeznie a vezérkar képviselőit is. E téren az osztrák vezérkar elhajolt a szellemi képességek fejlesztése felé a jellem rovására, amiért szemrehányásokat is kapott német szövetségesétől. Igaz, a német vezérkarban is akadtak olyan személyiségek, mint Hentsch, akiknek jelleme nem volt vezérhez méltó a válságos pillanatokban. Általában elmondható, hogy a vezérkar munkarendje — az állandó szellemi erőfeszítések és az erkölcsi tulajdonságok érvényesülésének kevesebb lehetőségei miatt — nagyon könnyen az egyensúly

megbomlásához vezethet: az erkölcsi erő rovására. Éppen ezért nyomatékosan hangsúlyoztuk, hogy a vezérkari főnöknek fejlesztenie kell beosztottaiban a felelősségérzetet és a kezdeményezést, akárcsak az önállóságot is. Egyszersmind a vezérkar munkatársainak is állandóan tudatában kell lenniük, hogy a tudás mellett akaraterőre is szükségük van, ezért kötelesek mindent elkövetni akarati tulajdonságaik fejlesztésére.

Hangsúlyozni akarjuk azt a *munkabírást* is, amelynek a vezérkar munkatársait jellemeznie kell. A korszerű hadügy megköveteli minden kérdés gondos feldolgozását és alapos tanulmányozását. Ha már egyetlen problémával is hosszasan és aprólékosan kell foglalkozni, mit mondjunk a problémák tömegéről, amely az irányító szerv funkcióit alkotja. Világos, hogy ez hatalmas erőfeszítést követel azoktól, akiknek ez a feladata. Nehéz, nagyon nehéz a törzsben dolgozó útja, és ezzel tisztában kell lennie mindenkinek, aki ezt az utat választja. Arról se feledkezzünk meg, hogy a tisztán szolgálati tevékenység feltétlenül kiegészül a hadüggyel kapcsolatos mindennapos önképzéssel, azaz az irodalom bizonyos befogadásával és publikációkkal. A vezérkar munkatársainak hatalmas szellemi tevékenységet kell végezniük, ezért érthetőek a fizikumuk megerősítésére irányuló törekvések, amit minden vezérkari főnök szükségesnek is tartott.

Korábbi fejtegetéseink során idéztük Schlieffen véleményét arról a *hallgatagságról* és *szerénységről*, amelyhez a vezérkar munkatársainak tartaniuk kell magukat. Való igaz, e tulajdonságok nehezen honosodtak meg még a német vezérkarban is, más vezérkarokról nem is beszélve, amelyekre a német vezérkar öröksége egyáltalán nem volt kötelező. A vezérkar minden hadseregben hivatalosan vagy nem hivatalosan (Franciaországban) külön kaszttá fajult el, még a katonai közegen belül is, az ország egészének életéről nem is szólva. Felvonult előttünk e „szerzetesrend" néhány képviselője, csuhája alá rejtve a környezetével szembeni fennhéjázását, nézeteinek és a tetteinek „isteni" igazát, könyörtelenségét olyan ítéletek hozatalában, amelyek néha korántsem feleltek meg a valóságnak. Azt hisszük, az elmondottakhoz nincs szükség további példákra. Így az osztrák vezérkarnál bemutattuk a vezérkar elszigetelődését a hadseregtől. A vezérkarnak ezt a kasztszerű berendezkedését, magatartását és szokásait 1913-ban mind a polgári, mind a tisztán katonai sajtó is kifogásolta, azt taná-

csolva a „szerzetcseknek", hogy sűrűbben forgassák az „illemtani" könyvet.

Nem a szokásos értelemben vett „illemet" akarjuk hirdetni, de rá akarunk mutatni, hogy a vezérkarnak normális kapcsolatokat kell kialakítania mind a polgári környezettel, mind a csapatokkal, mind pedig magán a vezérkaron belül is. Felvonultak előttünk a francia vezérkar hadműveleti osztályának „breveté"-i, bemutattuk a német vezérkar ugyanazon osztályának embertípusait, ábrázoltuk képviselőiket az osztrák vezérkarban is. Mindenütt csak „főrendekkel" találkozhattunk, akik nemcsak a főparancsnok, de gyakran még... a kormány tekintélyét is kétségbe vonták. Hogy ez a jelenség a vezérkar elfajulása, hogy ezt ki kell irtani, és hogy csak a rothadt burzsoá rendszert jellemzi, erre kár is szót vesztegetni. Úgy gondoljuk, olvasónk minket is megelőzve elfordul e személyektől, s nem őket fogja hősének tekinteni.

A hallgatagság és a szerénység még nem jelentik az egyén lealázását. Nem vitatjuk el a becsvágyat a katonai vezetőtől, de nem is állítjuk az első helyre a munka ösztönzői között: előbbrevaló a kötelesség.

Az bizonyos, hogy a hadműveletek előkészítése és levezetése titkainak megőrzésére hivatott embereknek ki kell tűnniük hallgatagságukkal, sőt hallgatási „fogadalmat" kell tenniük, és ezt a tulajdonságot különösen ajánljuk a vezérkar minden munkatársának. A „hallgatagság" azonban nem jelentheti a környezettől való elidegenedést, elszigetelődést, hiszen ezzel önmagunkat rekesztenénk el a tapasztalatszerzés legértékesebb forrásától. Az élettől való elszakadás együtt jár a fogalmak és a szokások eltorzulásával, azzal az elfajult „főrendiséggel" és „mandarinsággal", amelyről már szóltunk, azzal a jogos megvetéssel és gyűlölettel, amely megérdemelten kijutott a különböző európai hadseregek vezérkarainak.

Már említettük, mennyire használ az ügynek, ha a vezérkari főnök tapintatos a beosztottaival. És fordítva, a beosztottak tapintatossága éppúgy a sikeres tevékenységhez járul hozzá. Azt gondolhatják, hogy az érintkezésben valamiféle „kínai szertartásosságot" ajánlunk. Egyáltalán nem. A beosztottaknak önállóan kell véleményt alkotniuk, javaslatokkal kell élniük, meg kell védeniük őket, ez azonban nem járhat együtt makacssággal, önfejűséggel, véleményük és elgondolásaik erőszakos elfogadtatásával. Ne felejtsük, hogy végső soron a

vezérkar főnöke dönt, akit olyan „agynak" tekintünk, amely megfelelően átfogja a hadügyet és megvannak a maga nézetei a tárgyról. Egyetértünk Joffre-ral, aki megvetette a bőbeszédűségben és ügyvédi hajlamokban szenvedő jelentéstevőket, mert bármennyire is szkeptikusan ítéljük meg a Marne hősét, a katonai gondolkodást, mégpedig nem is akármilyen gondolkodást, nem vitathatjuk el tőle. A közös munka kialakítja a kölcsönös megértést, ezért semmi szükség ékesszóló jelentésekre. Nem helyeseljük azt a diktatúrát, amelyet Bell[19] gyakorolt jelentéseivel Joffre-ra, és nem hajlunk Gamelin[20] szokásának átvételére sem, aki véleményét behízelgő modorban ismertette Franciaország marsalljával. Az ügy lényegének nyugodt, rövid és világos, belső meggyőződéssel telített kifejtését tekintjük a legmegfelelőbb jelentési módnak. Körvonalazni kell a „pro" és „kontra" érveket, ki kell fejteni a jelentést tevő elgondolását, a továbbiakban pedig a vezérkar főnökét illeti meg a döntés. Megértjük Metzger modorát, amit Conrad ma úgy ad vissza, mint a hadműveleti osztály volt főnökének „korrekt", de ugyanakkor egyáltalán nem „szolgalelkű" jellemét. Az ennyire kiegyensúlyozott természet azonban ritka, és a nagyszerű gondolatokért bizonyos érdességet is megbocsátunk a beosztottak jellemében. Minden embernek sajátos megközelítési módjának és modorának kell lennie.

Behatóbban kell foglalkoznunk a vezérkar viszonyával a *csapatokhoz*. Az előbbiekben kifejtettük, hogyan értelmezzük a vezérkar „szerzői jogát". Galériánknak a vezérkart és a csapatokat felrajzoló képei azt mutatják, hogy nem minden vezérkar tudott megfelelő viszonyt kialakítani a háború eszközével, a hadsereggel, amely közvetlenül, verejtékével és vérével szerezte meg a győzelmet parancsnokságának, vagy tette jóvá hibáit. A csapatok és parancsnokaik harci ténykedésének lekicsinylő, többségében rideg megítélése, a csapatok „lovaglóostorral" kényszerítése a munkára, a háború igazi arcának felületes ismerete, sőt az arcvonalon kialakult helyzet alapos ismeretének elutasítása, a vendégszeretet hiánya — mindez jellemző volt a vezérkar csúcsaira, ez teremtette meg a csapatoktól való elszigetelődést, amelyről már oly sokszor beszéltünk. Régi igazságokat hirdetnénk, ha kifejtenénk véleményünket arról, hogy szorosabb kapcsolatot kell kialakítani a „hallgatag arcvonallal", figyelmesebben és tapintatosabban

kell bánni vele, szükségleteivel és életével. Itt csupán annyi a kötelességünk, hogy még egyszer felhívjuk erre a figyelmet, és azt tanácsoljuk, soha ne feledkezzenek meg a harcászat és a hadászat „fogyasztójáról".

Megismételjük, nem szándékozunk tízparancsolatot készíteni a vezérkar munkatársainak, írásunk nem tart igényt Mózes kőtábláinak érdemeire. E fejezetben csak azt a feladatot tűztük magunk elé, hogy felvázoljuk a vezérkar életének, a vezérkaron belül kialakult kapcsolatoknak a képét, és ismertessük e tiszteletet parancsoló intézmény típusait. E fejezet minden olvasója elsősorban maga alakítja ki ítéletét és alkot véleményt a vezérkar központi alakjainak, a „hadsereg agyához" tartozó munkatársaknak kívánatos tulajdonságairól, amely agyban nem is olyan régen még gyújtópontként sűrűsödött a háború eszközének egész élete, s amely arra törekedett, hogy kivegye néhány állami szerv kezéből az irányítás szálait.

„*Többnek kell lenni, mint aminek látszunk*". Ezt a tanácsot, amelyet Schlieffen hagyott örökül a német vezérkarra, fel kell vésni minden vezérkar bejáratára, és nemcsak felvésni, hanem tudatosítani is kell személyi állományával. De más egy jelszót felvésni, és más valóra váltani. Az arcképcsarnokunkban megtekintett vezérkarok, mivel ízig-vérig a burzsoá társadalomhoz tartoznak, messze voltak ettől. Napjaink „félistenei" nem kívánták elhagyni az Olümposzt, amíg nem taszították le onnan őket az új, az emberiséget előremozgató erők. Így fog járni minden vezérkar, amely szeretne „*többnek látszani, mint ami*"!

A BELPOLITIKA ÉS A VEZÉRKAR

...Azzal vádoltuk a vezérkart, hogy nem értette meg világosan a politika alapját, és ezt az alapot valamiféle érzésnek, eszmének stb. vélte, pedig mindez csak származékos egy „elsődlegeshez" képest, ami kiesett a „félistenek" felfogási köréből.

„A termelési eszközök jellegétől függően ...azok a társadalmi viszonyok, amelyekbe a termelők lépnek egymással, azok a feltételek, amelyek között kiegészítik egymás tevékenységét és részt vesznek az együttes termelésben, természetesen különbözőek lesznek" — írja Marx. „...*A társadalmi termelési viszonyok megváltoznak* — mutat rá —, *átalakulnak az anyagi termelési eszközök a termelőerők megváltozásával és fejlődésével. A termelési viszonyok összessége alkotja a társadalmi viszonyokat, a társadalmat, mégpedig a történelmi fejlődés meghatározott fokán levő társadalmat*, sajátos megkülönböztető vonásokkal."

„Életük társadalmi termelésében — folytatja Marx — az emberek meghatározott, szükségszerű, akaratuktól független viszonyokba lépnek, termelési viszonyokba, amelyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális bázist, amelyen egy jogi és politikai felépítmény emelkedik..."

„...A jogi viszonyok, valamint az államformák, nem érthetők meg sem önmagukból, sem az emberi szellem úgynevezett általános fejlődéséből, hanem éppenséggel az anyagi életviszonyokban gyökereznek..."[21], vonja le a következtetést Marx.

...Bár azt ígértük, hogy a *külpolitikáról* később beszélünk majd, mégis néhány szóval foglalkoznunk kell az állam belpolitikájához való viszonyával. Most idéztük azt a tanítást, hogy a termelőerők adott fejlettségi foka az emberek, a társadalmak meghatározott csoportosulásával jár együtt, és ez a fejlettségi fok határozza meg a más államokhoz fűződő külső kapcsolatokat is. Tehát az állam belső viszonyaiból kell kiindulniuk az állam és a szomszédok közötti kapcsolatokban. Az egyik szorosan összefügg a másikkal, és az összefüggés meg-

sértése rendszerint kudarcokhoz vezet. Mind a belpolitika, mind a külpolitika alapja ugyanaz: a társadalom termelőerőinek adott fejlettségi foka.

Napjainkban nem képzelhető el olyan helyes állami külpolitika, amely nem felel meg a lakosságot mozgató erők érdekeinek. Bár ennek az ellenkezője nagyon gyakran előfordult a történelemben, ezt a politikát előbb vagy utóbb, de törvényszerűen a belpolitika összeomlása követte. Sok példát lehetne felsorolni. Megelégszünk a korábban már érintett korszakokkal. Napóleon külpolitikája megbukott, amikor Franciaországban már nem talált helyeslésre, amikor elszakadt a francia polgárságnak és parasztságnak, az állam mozgatóerőinek érdekeitől. Az imperialista háborúval, annak negyedik évében egyértelműen ellenségesen álltak szemben az esztelen öldökléstől megcsömörlött németországi és ausztria—magyarországi dolgozó tömegek, sőt Ausztriában a nemzetiségek harca is fokozódott. A burzsoá osztályok hódító törekvései ezekben az államokban meghiúsultak a dolgozó tömegek új pszichológiáján, amelyet a gazdasági feltételek alakítottak ki.

Clausewitz, amikor a háborút a politikának, mégpedig a *külpolitikának* rendelte alá, elengedhetetlen feltételnek tekintette, hogy a politika minden állampolgár képviseletében lépjen fel, hogy az állampolgárok belső érdekei kiegyenlítődjenek, azaz a háborút akkor tartotta lehetségesnek, amikor az országon belül teljes nyugalom van.

A Conradnak méltán szemrehányást tevő Ludendorff ma hevesen bizonyítja a bel- és külpolitika közötti nagyon szoros kapcsolat szükségességét, ihletője pedig, Krauss, sőt elbeszélésünk hőse, Conrad is elismeri, hogy csak belülről egészséges állam folytathat aktív külpolitikát.

Egyetértünk az osztrák vezérkar volt főnökének ama állításával, hogy a Monarchia bel- és külpolitikája szorosan összefonódott, mivel tulajdonképpen, különösen Ausztriánál, ez nem is lehetett másképpen.

Így tehát csatlakoznunk kell Krauss véleményéhez, amely szerint erős politikát csak erőtől duzzadó állam folytathat. Az állam ereje és hatalma az állam belső viszonyaira épül.

Napjainkban mindenki számára ismert, hogy a „háború a politika folytatása más eszközökkel", hogy „a háború nemcsak politikai ténykedés, hanem valójában a politika eszköze

is". Clausewitznek ezeket a gondolatait ma általánosan elfogadják, ezért bizonyításuk felesleges. Számunkra most érdekesebb annak a gondolatnak a megvilágítása, hogy a háború is a gazdaság „felépítménye", akárcsak a „politika". Bár a háborúnak ezt a magyarázatát még nem mindenütt fogadják el, de a háború „politikai" származását jól megtanulták minden országban, különösen az első világméretű megrázkódtatás után.

A meggyőződéses pacifista Nitti[22] kijelenti: a háború és az ütközet két különböző dolog. Az ütközet kizárólag katonai jellegű tény, a háború pedig főként politikai aktus.

Jóval a világháborút megelőzően Puzirevszkij katonai író tanúságot tett amellett, hogy „a háborút nem elvont akadémikus igazságok ismeretének bebizonyítására, hanem bizonyos politikai célok érdekében folytatják".

Marxszal a „politika" az emberiség életének önálló területéből a gazdaság „felépítményévé" vált, és a politikát követte a háború is. A politikának a háborúra való hatásáról nem lehet úgy beszélni, hogy közben megfeledkezünk a termelőerők adott fejlettségi fokáról. „A tisztán politikai demokrácia időszaka véget ér, felváltja a szociális demokrácia" — írta Jaurès[23] Az új hadsereg című művében.

Lenin úgy fogalmazott, hogy „a háború nem véletlen, nem »bűn«, ahogy a keresztény papok gondolják, akik az opportunistáknál semmivel nem rosszabbul hirdetik a patriotizmust, a humanitást és a békét, hanem a kapitalizmus elkerülhetetlen foka, a *kapitalista* életnek ugyanolyan törvényszerű formája, mint a béke".

A politikát a gazdaság felépítményének tekintve Lenin azt írta: „*A háború nemcsak a politika folytatása, hanem a politika összegzése*..." (Kiemelés tőlem — *B. S.*)

De nem időzünk tovább ennél a kérdésnél, hanem visszatérünk a belpolitikához.

Clausewitz azt hirdette, hogy a belpolitikának minden állampolgár „megbízottjának" kell lennie, akiknek „belső" érdekeik megegyeznek, és arra a következtetésre jutott, hogy a háború jellegét a politika határozza meg, értve ezen a külpolitikát. „Az egész haditerv egyenesen következik a két harcoló állam politikai létéből és a más államokhoz való viszonyból" — írta.

 Ehhez az elvhez igazodtak a világháború előtt, annak ún.

„szerves" korszakában, a háború jellegének meghatározásakor. Ebben az időben Európában még csak gyűjtötték az erőt a „válságos" napokra, amelyek még ma sem múltak el.

Az 1870—1871-es francia—porosz háború és a Párizsi Kommün után „politikai pangás" következett, lezárva az európai nemzeti államok kialakulásának korszakát. A felszíni nyugalom mellett azonban a kapitalista társadalomban egyrészt ellentmondások halmozódtak fel, másrészt nőtt a szociális mozgalom ereje. Az európai államok uralkodó osztályai igyekeztek elsimítani mind a nemzetközi, mind a belső viszonyokban kialakult repedéseket. Az 1905-ös oroszországi forradalom és az orosz—japán háború megmozgatta nemcsak Európa államait, hanem az egész világot is. Európa nyugati részén a szociális mozgalom mindenütt megerősödött, de a kormánnyal való nyílt összecsapáshoz nem jutott el, mint Oroszországban. Oroszországban az 1905-ös forradalmat elfojtották, de az mégis visszhangra talált Keleten: Törökországban, Perzsiában és Kínában.

A világháború megerősítette a forradalmi mozgalmat és átvezetett bennünket a „politikai pangás" időszakából a „válságos napok" korszakába.

Már megjegyeztük, hogy a „politikai pangás" idején a háború jellegét a külpolitika adta meg, mint ezt Clausewitz is írta, aki a harcoló államok belpolitikáját éppen a „pangás" állapotának tekintette.

Napjainkban a kép alaposan megváltozik. Már mondottuk, hogy a *külpolitikának rendes körülmények között az államon belül kialakuló belső viszonyokból kell következnie.* Természetesen, mindenki tisztában van azzal, hogy a mai politikai térkép államai belsőleg „válságos" napokat élnek át és belső „politikai pangásukról" nem beszélhetünk.

Clausewitz megfogalmazását tehát elhagyva véglegesen megállapodunk Lenin gondolatainál, amelyeket már idéztünk és most megismételünk.

Lenin azt tanítja, hogy a *„háború jellege és sikere elsősorban annak az országnak a belső rendjétől függ, amely háborúba lép, a háború az adott ország háborút megelőző belpolitikájának visszatükröződése"* (Kiemelés tőlem — *B. S.*). „Mindez elkerülhetetlenül visszatükröződik a háború vezetésében" — vonja le következtetését Lenin.

A korunk jellegéről elmondottak teljességgel érthetővé te-

szik Lenin következtetéseit. *Mind országunk, mind az ellenfél belpolitikája határozza meg elsősorban számunkra a háború jellegét és mutatja meg, mennyire lehet sikerre számítani.*

A marxisták számára a belpolitika és a háború viszonyának ez a felfogása mindig is világos volt. A világháború viharai után még olyan emberek szájából is hallhattunk kinyilatkoztatásokat a belpolitikának az állam külső kapcsolataiban és a hadviselésben játszott meghatározó szerepéről, mint Krauss és Ludendorff. Így aztán tényleg nem utasíthatjuk el elbeszélésünk hősének, Conradnak azt a helyes nézetét, hogy a külső fronton elérendő sikerhez elsősorban Ausztria—Magyarország belpolitikáját kell rendezni. Más országok vezérkarának a „szerves" korszakban nevelkedett képviselői az ország belső rendjét állandó értéknek tekintették a jövendő hadviselésben, hangoztatták „elvi" be nem avatkozásukat a belpolitikai ügyekbe, a háborút pedig főként az ország külső kapcsolataival hozták összefüggésbe. Időnként még Conradtól sem voltak idegenek a kialakult hagyományok.

Irodalmunkban, a többi között Szvecsin Stratégia című művében is, hangsúlyozzák, hogy „a helyes belpolitika hatását a hadviselésre" már réges-régen felismerték, továbbá „a hátország és egyúttal a belpolitika jelentősége manapság nagymértékben megnőtt a múlthoz képest; hatása fokozódott, és a háború idején a hátországot sújtó bajok megszaporodtak. Most gyakran először a hátország bomlik fel... A háborús siker ma csakis a hátország szilárd fegyelme mellett lehetséges. A fegyelem fenntartása a hadseregben a katonák öntudatossága mellett elsősorban a hadsereg parancsnoki állományára hárul. A hátország fegyelmének fenntartása a nép legjobbjainak, a nép polgári hatalmi szerveinek feladata".

Másutt Szvecsin megjegyzi, hogy a „külpolitika a belpolitika folytatása és ezért kombinációiban egyáltalán nem élvez szabadságot".

Feltételezzük, hogy az elmondottak után a belpolitikának, mint a háború jellegét elsősorban meghatározó tényezőnek a jelentősége világossá és vitathatatlanná vált.

Elmarasztaltuk a vezérkart politikai műveletlenségéért, mivel — mint az eddigiekből láthattuk — még húsz évvel is a „politikai pangás" kezdete után Bismarck a fejlődő szociális mozgalmakkal hadakozott, Ausztriában pedig napról napra
 súlyosabbá váltak a nemzeti konfliktusok. „Válságos" napok

kopogtattak az ajtón a világháború előtt, eljött az idő a kilépésre a „politikai pangásból", de ehhez nagyszabású belpolitikai előrehaladásra lett volna szükség, nem pedig a hírhedt 14. § ajánlásaira.[24]

Lenin azt tanította, hogy „nagyon lényeges az a kérdés, melyik osztály viselte és folytatja a háborút". Valójában mi egyebet tanácsolhatott a nyugat-európai burzsoázia és a cárizmus, mint a 14. §-t, a megtorló intézkedéseivel. Ebből a szempontból is értékelnünk kell a vezető katonai körök nézeteit a belpolitikáról.

Jól jegyezzük meg Lenin idézett szavait, mivel iránymutatóul szolgálnak a burzsoá vezérkar irodáiban való bolyongásaink során.

Az imperialista háború korszakában az államok kormányai az államon belül „politikai pangásra" számítottak, vagy belpolitikai „reformokat" ígértek a külső fronton elért „győzelem" utánra, ám kizökkentek a kerékvágásból, amikor az államokon belül „válságos napok" köszöntöttek be, s a belpolitika parancsolóan hallatta szavát.

Új utakat kerestek, s ez a háború következtében gazdaságilag megrendült országokban forradalmi fellángolásokkal végződött. Az a véleményünk, hogy mindig rendelkezni kell az állam belső életének bizonyos politikai programjával, de ez a program nem tekinthető véglegesen megszabottnak, a háború folyamán elkerülhetetlenül meg kell változtatni... A politika irányítja a háborút, de egyúttal új, követendő irányvonalakat is merít belőle.

Ezt az összefüggést képtelenek voltak felismerni a világháború ismert politikusai, akárcsak a vezérkar egyenruháját viselő „félistenek" is, akik még ma is csak fokozatosan jutnak el Lenin következtetéséig.

Noha a vezérkar képviselői szavakban igyekeztek elhatárolni magukat az állam belpolitikájától, *a hadsereg kérdésében elsődleges és legfontosabb kötelességüknek tartották, hogy ugyanezzel a politikával szemben olyan követelményeket támasszanak, amelyek elősegíthetik az ország fegyveres erőinek megerősítését.*

Több vezérkari főnököt és hadvezért felvonultattunk, akik mind-mind arra törekedtek, hogy megteremtsék a háborúhoz szükséges eszközt, ami további magyarázatok nélkül is teljesen érthető.

Szándékosan idéztük a hadseregről alkotott nézeteket a

nagy francia forradalomtól napjainkig. Felvonult előttünk Napóleon „katonai" hadserege, a keretrendszerre épülő osztályhadsereg, az úgynevezett „felfegyverzett nép", és végül megismerkedtünk a hadseregről vallott mai nézetekkel.

A hadseregek egyes típusai az állam meghatározott belső viszonyai közepette léteztek, majd önmagukon belül nevelődtek ki.

Aligha kell bizonyítani, hogy „a hadsereg a társadalom visszatükröződése"... Éppen ezért az osztrák vezérkari főnöknek teljesen igaza volt abban, hogy a Habsburgok hadserege legyen az összetákolt Monarchia hasonmása, és ne a német hadsereghez hasonlóan épüljön fel.

Ha még olyan konzervatív gondolkodású hadvezér, mint Ludendorff is azt mondja, hogy a hadsereg és a nép szinonimák, akkor a jövőben a „katonai" típusú hadserek újjászületésére semmiképpen sem számíthatunk.

A Konvent példáján láttuk, hogy a hadsereg a néppel volt, mivel a Konvent egész társadalmi és gazdasági politikája a nép kívánságait követte. A porosz katonai rendszert elemezve Engels rámutatott, hogy a porosz kormányzat korántsem valósította meg a felfegyverzett nép eszméjét, ehelyett olyan hadsereget teremtett, amely engedelmes eszköze volt belpolitikájának és külső hódításainak. Conrad pedig olyan „egységes" hadsereget szeretett volna, amely hűen kifejezi a Habsburg-birodalom eszméjét. Megtudhattuk, hogy Moltke még a német nemzet nevelőjének is a hadsereget szánta, az egész német népet keresztülhajtva a laktanyákon.

Ha Lenin szavaira gondolunk: „nagyon lényeges az a kérdés, melyik osztály viselte ... a háborút ... nagyon fontos kérdés", egyszerre érthetővé válik a német vezérkar dicső főnökének az a törekvése, hogy Poroszország belpolitikájának megfelelő hadsereget hozzon létre. Ezt Moltke maga sem titkolta, hiszen kijelentette: „nem nélkülözhetjük a hadsereget... a belpolitikában, mégpedig a nemzet nevelése érdekében"; a hadseregbe azonban nem szabad beengedni a „legrosszabb" elemeket, akiket Moltke még nevelni sem volt hajlandó, annyira veszélyesek voltak Németországban a „belpolitikai pangás" rendszerére, s a „hallgatag" tábornagy éppen ennek a rendszernek volt a híve.

Elbeszélésünk hőse, Conrad kicsit másképp képzelte el a „felfegyverzett népet". A hadsereget erkölcsi összeforrott-

sága teszi erőssé. A hadseregnek ezzel a tulajdonságával mindig minden hadvezér számolt, valamennyien megkülönböztetett figyelmet fordítottak a hadsereg „erkölcsi" jellemzőire, sőt egyenesen a hadsereggel akarták nevelni a nemzetet. E nézetekkel ellentétben az osztrák vezérkar főnöke azzal az igénnyel lép fel, hogy a társadalom politikailag már megnevelt állampolgárokat küldjön a hadseregbe. Elsősorban erre épülnek az állam belpolitikájával szembeni követelményei.

Mint a „felfegyverzett nép" híve, Conrad — mint később meglátjuk — még azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy Ausztria—Magyarország térjen át a fegyveres erők szervezésének milicrendszerére, mert ez felel meg a leginkább a „felfegyverzett népnek". Csakhogy a belpolitikai feltételek következtében, a dinasztia és a Monarchia uralkodó osztályainak érdekeit szolgálva a vezérkar főnöke kénytelen volt elgondolását irattárba tenni, és továbbra is megmaradni a hadsereg keretrendszerénél, arra törekedve, hogy lehetőleg minél több hadköteles járja meg a hadsereget.

A birodalom berendezkedésének sajátosságait figyelembe vevő Conrad helyesen jegyezte meg, hogy nem adható rá a porosz katonai mundér, hanem azt Ausztria—Magyarország mértékére kell szabni. Ennek okát a belpolitikában látta, amelynek a Duna menti államban nagyon nagy szerepe volt...

Ausztria—Magyarországra „válságos" napok köszöntöttek, izzásba jött, sőt fellobbant a nemzeti gyűlölködés, majd napról napra elmélyültek az osztályellentétek is.

Ez a két tényező határozta meg a belpolitikát, tehát a Habsburgok hadseregének politikai hangulatát is. Emögött Conrad természetesen nem látta a gazdasági bázist, csak felépítményét vette észre, a harcoló nemzetiségek és pártok pszichológiáját.

Conrad véleménye szerint a politikailag beteg hadsereget kívülről kellett gyógyítani, azaz a hadkötelesek lelkületének még a katonai szolgálat megkezdése előtti megváltoztatásával, és a hadseregben csak folytatni kellett ezt a munkát. Conrad tehát másképpen és helyesebben közelítette meg a kérdés megoldását, mint Bonaparte vagy az idősebb Moltke, akik a nemzet nevelőjévé a laktanyát akarták megtenni.

Az osztrák vezérkari főnök azonban egyáltalán nem hajlott Engels követésére és nem gondolt arra, hogy megváltoztassa az uralkodó osztályok belpolitikáját, a külpolitikában pedig a

hódítások útjára lépett. Ausztria maradjon csak Ausztria, az abszolutizmus politikájával, külső téren hódító terveivel, ehhez pedig erős és egységes hadsereg kell. Conrad a hadsereg fenntartását tekinti az állam elsődleges feladatának, e cél érdekében érvényesíteni lehet a 14. §-t, fel lehet oszlatni a minisztertanácsot, a legdurvább rendőri megtorló intézkedéseket lehet hozni stb. stb.

Bár Conrad elismerte az egyes nemzetiségek „egyenjogúságát" mind a hadseregben, mind az államban, ezt csak a valóság kikényszerítette engedménynek tekintette, s egyúttal javasolta, hogy fel kell venni a harcot az egyes nemzetiségek ellenzékének a jogok bővítésére irányuló követeléseivel.

E sorok olvasója tudja, hogy a Monarchia burzsoá vezető rétegeinek társadalmi és gazdasági politikája ellentétes volt az állam egyes nemzetiségei és a dolgozó osztályok törekvéseivel. További magyarázatok nélkül is érthető, hogy a hadsereg egy része nem állt a kormány mellett és tükröződtek benne a Monarchiában érvényesülő belső ellentétek.

Megállapíthatjuk tehát: *1. a korszerű hadsereg nem lehet független a belpolitikától; 2. a hadsereg az állam képmása; 3. a hadsereg politikai hangulatának formálása külön munkát igényel, amely azonos az államon belül érvényesített belpolitikával; 4. nem a hadsereg a társadalom nevelője, hanem a társadalom neveli a hadsereget...*

A belpolitikáról és a belpolitikának az állam külső kapcsolataira és a háborúra gyakorolt hatásáról elmondottak eléggé meggyőzően bizonyítják, hogy *határt kell szabni* a vezérkar hatalmának, annál is inkább, mert ezt ma nélkülünk is megteszik.

Szinte minden államban már békeidőben létezik vagy a háború kezdetén létrehoznak *nemzeti védelmi tanácsokat*, ezek veszik kezükbe a háború egészének irányítását, tehát az állam belpolitikájának megfelelő irányítását is.

Igaz, megjegyeztük, hogy a vezérkar fővezérkarrá válva igyekezett ismét teljesen a saját kezébe venni az állam védelmének ügyét, de mindenképpen úgy tekinthetjük, hogy korábbi pozíciója megingott.

Azt mondhatják, hogy a régi vezérkar kijelentései a belpolitikai ügyekbe való be nem avatkozásról helyesek voltak, hiszen maga a szerző is kizárja a vezérkar tevékenységét az államéletnek erről a területéről. Pedig egyáltalán nem határoljuk el élesen a vezérkart az állam belső viszonyaitól, sőt el-

engedhetetlen feltételnek tekintjük, hogy a *vezérkar, mint katonai irányító szerv, mindig tájékozott legyen a belpolitikában és minden elgondolásában vegye figyelembe a belpolitikát.*

A kérdés ilyen megoldása mellett fenntartjuk azt a ma elfogadott elvet, hogy a háborút az állam irányítja, megóvjuk az államot a vezérkar beavatkozásától, a békeidő hadseregét közel hozzuk az állam dolgozó tömegeihez, amelyek háború idején ténylegesen hordozzák a háború minden terhét, mind munkájukat, mind életüket adják a győzelemért, végül pedig eljutunk ahhoz is, amire Conrad törekedett: a „felfegyverzett nép" eszméjének teljes megvalósításához.

Aligha kell megismételni, hogy a nép maga neveli ki békeidőbeli kádereit, maga készíti fel őket politikailag, ugyanakkor e káderek kiképzik őt a hadügy technikájára.

A hadseregben végzett politikai munka irányítását *külön szerv* kezébe kell adni, ez nem tartozhat a vezérkar előjogai közé. A vezérkarnak nehéz lemondania e hatékony befolyásolási eszközről, így ma a polgári államokban ez a katonai irányítószerv igyekszik a korábbiakhoz hasonlóan a nemzet nevelőjének szerepét játszani, ahogy azt még az idősebb Moltke ajánlotta. A mai vezérkaroknál megtalálhatjuk a különleges osztályokat és alosztályokat, amelyek feladata a politikai munka irányítása a hadseregben. Igaz, ezeknek az osztályoknak és alosztályoknak az állománya kicsi, de már puszta létük is bizonyítja, hogy a vezérkar nem hajlandó lemondani e téren megszerzett jogairól.

Ugyanezt mondhatjuk a vezérkar befolyásáról *a sajtóra*. Nem tagadjuk azt a kötelezettségét, hogy felügyeljen a katonai titkok megőrzésére és evégett nyomást gyakoroljon a sajtóra. De azzal már nem értünk egyet, hogy a vezérkar saját agitációs tevékenységet végezzen, jogot kapjon arra, hogy a sajtónak megadja a „szükséges iránymutatást", hogy külön sajtóorgánummal rendelkezzék, amely a vezérkar véleményét tükrözi az ország bel- és külpolitikájáról. E tekintetben a sajtó — a vezérkarhoz hasonlóan — a kormányszervektől kap irányadó útmutatásokat, s nem pedig a vezérkartól. Természetesen, amit elmondottunk, ez az általános sajtóra vonatkozik, nem a tisztán katonai, technikai kérdésekkel foglalkozó katonai szaksajtóra. E téren nem akarjuk béklyóba verni a vezérkart, sőt szükségesnek tartjuk a katonai gondolkodást egységesítő befolyását.

A vezérkarnak *megfelelő helyet kell elfoglalnia a háború vezetésében és a háborúra való felkészülésben*, nem felejtve el, hogy a háború átfogó történelmi jelenség, hogy nemcsak az egyes ütközetek döntik el, hogy — Lenin szavai szerint — „napjaink háborúja népi háború", és hogy a *háborút csak az államhatalom irányíthatja, és nem egy szűken szakmai katonai szerv.*

Azt az önálló szerepet, amelyet a vezérkar a háború előkészítésében betöltött és amelyet igyekezett megőrizni, olyan rosszul játszotta el, hogy már a háború során intézkedéseket hoztak a „félistenek" hatalmának korlátozására és a hatalom végleges átadására az állam vezető szerveinek.

A háborúval foglalkozó mai irodalmunk, bár elismeri a belpolitika megfellebbezhetetlen jelentőségét a háború előkészítésében és viselésében, nem jut el Leninnek ahhoz a világos és határozott megfogalmazásáig, hogy a háború jellegét a belpolitika határozza meg, vagy csak óvatosan közeledik ehhez a megfogalmazáshoz. Lebegyev például Az állami védelem című füzetében[25] azt mondja: „A népek belső helyzetének befolyása a háborúra olyan nagy, hogy előre meghatározhatja a háború jellegét. A belső helyzet a háborút a közelmúlt megszokott imperialista és nemzeti háborújává és tisztán belső forradalmi harccá változtathatja".

Lebegyev a későbbiekben rámutat, hogy „az állam belső helyzete nem vethető alárendelt, szolgai helyzetbe sem a nép életének bármilyen más oldalához, sem ezen belül védelmi feladataihoz képest", majd arra a következtetésre jut: „Ellenkezőleg, a belső helyzetnek kell megszabnia minden mást. Aki ezt nem ismeri fel, arra ítéli magát, hogy vállalkozásai terméketlenek legyenek, bármilyen titáni erőfeszítéseket is tegyen. Fényes példával szolgálhat erre a német főparancsnokság a legutóbbi háborúban". Miután felsorolja a belpolitika feladatait az ország védelmében, közöttük említve „a küszöbönálló harc — ettől a (belső — *B. S.*) helyzettől függő — jellegének meghatározását", Lebegyev úgy találja, hogy „e rendkívül fontos feladatok természetesen a legteljesebben és a legmegalapozottabban akkor oldhatók meg, ha egyetlen szerv foglalkozik velük, amely irányítja a védelmi felkészülést, összefogja e sokrétű tevékenység minden más oldalát is." Így tehát Lebegyev a védelmi tanácsot állami szervnek tartja, és egyáltalán nem vezérkarnak.

Az előbbiekben idéztük Szvecsin véleményét arról, milyen

jelentős a belpolitika és a szilárd hátország, „amelynek fegyelmét a nép legjobbjainak, polgári hatalmi szerveinek kell fenntartania". A jövendő háborúk, írja Szvecsin, a rendkívül kiéleződött osztályharc légkörében zajlanak majd le, amely a harcban részt vevő minden államban erősebb vagy gyengébb defetista csoportosulásokat hoz létre. A belpolitika jelentősége ennek következtében nagyon nagy mértékben megnő.

Szvecsin elutasítja a háború polgári apparátusának azt a felépítését, amelyet Lebegyev javasol (a munka- és védelmi tanács, a szövetség egészének védelmi titkársága, mozgósítási bizottság stb.), és azt írja: „Nem az összes centrifugális törekvéseket kifejező hivatalok parlamenti hasonmására van szükség, amilyen a mozgósítási bizottság lenne, *hanem vezérkarra*" (Kiemelés tőlem — *B. S.*).

Ha visszaemlékezünk arra, hogy Szvecsin a vezérkarra bízza a „rendkívül kiterjedt, rendkívül változatos, rendkívül sok külön szálon futó előkészítés összehangolását, harmonizálását", hogy a vezérkar az egységes legfelső parancsnokság megbízottaiból áll, akkor nyilvánvalóan nem tévedünk, ha Szvecsint úgy értelmezzük, hogy a belpolitika irányítását ismét átadja a vezérkarnak. Ugyanakkor, szintén az ő szavaival szólva: „a hátország fegyelmének fenntartásáról a nép legjobbjainak, polgári hatalmi szerveinek kell gondoskodnia". Attól félünk, hogy mi nem ezt vettük ki a Stratégia szerzőjének fejtegetéseiből, és úgy véljük, hogy messze van attól a belpolitikába való „elvi be nem avatkozástól", amelyhez a vezérkar a világháború előtt tartotta magát.

Inkább hajlunk a kérdés Lebegyev adta értelmezésére, de a jövendő háború jellegének határozottabb megfogalmazásával. „A hivatalok parlamentje" nélkül ma nem lehet boldogulni, mindenesetre sem a vezérkar, sem a „hűséges megbízottak" nem helyettesíthetik ezt a parlamentet, és nem alkothatják az ország háborúra való felkészülésének kötőanyagát. A felkészülést a legfelső államvédelmi tanács foghatja össze és neki is kell összefognia, és nem bármiféle más szervnek.

A korábbiakban felvázoltuk a vezérkarnak azokat a próbálkozásait, hogy az ország védelme céljából gúzsba kösse a belpolitikát, és megmutattuk, hogy mi lett ebből.

Láttuk ugyanakkor Ludendorff, Krauss és más modernebb felfogású tábornokok mai igazságát a belpolitika és a gazdaság hatalmas befolyásáról a háborúra. Most mindenki „ész-

bontó" igazságokat nyilatkoztat ki, holott az 1898-ban Blioh[26] szerkesztésében megjelent A jövendő háború című többszerzős mű figyelmeztetett arra, hogy „a jövendő háború minden valószínűség szerint nem amiatt ér véget, mert valamelyik fél több-kevesebb nagy győzelmet arat a hadseregek felett, hanem mert a gazdasági és társadalmi hatások következtében a katonai apparátus felbomlik".

A vezérkarnak azonban ahhoz, hogy e következtetésekig eljusson, meg kellett volna szűnnie mint zárt és kasztszerű katonai szervnek.

Erre az átalakulásra a vezérkar képtelen volt, és egyébként sem törekedett senki átnevelésére.

Amikor pedig a háborúban az államot a mintaszerű vezérkar soraiból kikerült „eszeveszett hadapród" kezdte irányítani, ennek gyümölcseit ma aratja le Németország a különböző katonai megszállásokkal, Dawes-tervekkel, Locarnókkal... és a német köztársaság kapitalista kezekkel történő „helyreállításának" még ismeretlen jövőbeli terveivel, amelyek „magát" Ludendorffot is rémületbe ejtik.

A GAZDASÁG ÉS A HÁBORÚ

...Fejtegetéseinkben szigorúan elítéltük azokat a hibákat, amelyeket a különböző vezérkarok követtek el a világháború jellegének meghatározásában. Ez azzal magyarázható, hogy nem volt világos elképzelésük a termelőerők elért fejlettségi fokáról, a szemben álló államok gazdasági erejéről, és e gazdasági erő hatásáról a háborúra. Nehéz is lenne a „félistenektől" a háború jellegének helyes megítélését követelni, mivel — mint Ritter elmondja — „békeidőben (a német) vezérkar csak elhanyagolható közvetlen kapcsolatokat tartott fenn a polgári intézményekkel és hivatalokkal".

Éppen ez a „szerzetesi" elzárkózás okozta, a többi között, a vezérkar maradi gazdaságszemléletét.

Már Clausewitz figyelmeztetett, hogy a háború átfogja az élet minden területét, a háború jellegének megváltozása után pedig már az idősebb Moltke korában el lehetett volna jutni ahhoz a következtetéshez, hogy a háború előkészítésének és a hadviselésnek az irányítása már nem kizárólag a vezérkar ügye. Ma mindenki egybehangzóan állítja, hogy a vezetésnek elsősorban a kormány kezében kell lennie. Csak a kormány képes mérlegelni a saját országa és a valószínű ellenfelek gazdasági fejlettségének minden tényezőjét, és ennek alapján helyesen előre látni a jövendő háború jellegét. Egyedül a kormány határozza meg, hogy a *megsemmisítés* vagy a *kimerítés* hadászatát alkalmazza-e.

Elégedetten hallgattuk Ausztria—Magyarország miniszertanácsa polgári résztvevőinek intelmeit, akik figyelmeztették a vezérkari főnököt, hogy amikor pénzt követel, vegye figyelembe a Habsburg-birodalom *külpolitikai és belpolitikai helyzetét és gazdasági fejlettségét*, helyesen mutatva rá, hogy a sikerhez a háborús felkészültség önmagában nem elegendő, ha az ország gazdaságilag nem készült fel.

Ma már teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a jövendő háború *jellegét a gazdaság* határozza meg.

A világháború véget ért, és újra közeledő háború küszöbén állunk, amelynek jellegét meg kell határozni, hogy megfelelően készülhessünk fel rá.

Könyvünk olvasója természetesen tisztában van vele, hogy sok-sok oldalt teleírtak a jövendő háború jellegéről mind az irodalomban, mind a különböző államok hivatalos dokumentumaiban. Ez a téma mindenkit foglalkoztat, és az előadótermek falai lépten-nyomon a szónokok érveit visszhangozzák arról, milyen is lesz a jövendő háború jellege.

Minthogy bíráltuk a volt vezérkart, kötelességünknek tartjuk a mi véleményünket is elmondani erről a kérdésről. Nem kívánunk jósok vagy próféták lenni, így fejtegetéseink kiindulópontjául *a gazdasági erőt* választjuk.

A gazdasági erő fejlődése azt mutatja: 1. a jövendő háború elkerülhetetlenül gazdasági harcot is maga után von, és ez a harc a hátországra legalább annyira, ha nem nagyobb mértékben kiterjed, mint az arcvonalra; 2. a gazdasági harc elmélyíti az osztályellentéteket, és a háborút természetesen forradalomba vezetheti át; 3. a termelőerők fejlődése a küzdők kezébe új harceszközöket ad, amelyek pusztítóbbak lesznek mint a napjainké.

Jogosan kérdezhetik meg tőlünk, melyik hadászat hívei vagyunk. Nem kívánunk kitérni a válasz elől.

A gazdasági erők fejlettsége szilárdságot biztosít a harcba lépő félnek, egyúttal a legjobb fegyverről is gondoskodik.

De ugyanez a gazdasági fejlettség arra késztet bennünket, hogy felidézzük Lenin útmutatását, amely szerint *nagyon fontos tudni, melyik osztály viseli a háborút*, mivel a fellángoló osztályharc csökkenti a háborút viselő állam védelmi képességét.

Nem óhajtunk sem „próféták", sem jövendőmondók lenni, mivel teljesen egyetértünk Szvecsinnel abban, hogy a hadászatban erre csak a „sarlatánok" tarthatnak igényt.

Mindazonáltal a legvalószínűbbnek azt tartjuk, hogy a jövendő háború a *kimerítő harc* jellegét ölti magára, de az ellenfél országának nagyságától, belső helyzetétől, az országban kifejlődő osztályharctól függően nem kizárt a *megsemmisítő hadászat* lehetősége sem. Egyáltalán nem szándékozunk recepteket adni, mivel „az a fontos — mint Clausewitz írja —, hogy a két állam uralkodó viszonyait szem előtt tartsuk. Belőlük bizonyos súlypont, az erőnek és a mozgásnak valamiféle központja alakul ki, melytől minden függ, és az ellenfélnek erre a súlypontjára kell teljes erővel a csapást mérni".

Eléggé részletesen kifejtettük a háború filozófusának néze-
 teit, így itt most nem ismételjük meg őket. Akik pedig el akar-

nak gondolkodni a jövendő háború jellegéről, azt ajánljuk nekik, minden adott esetben kutassák fel, hol lesz az ellenfél „súlypontja", és erre irányítsák „teljes erővel a csapást", mégpedig mai értelmezésben nemcsak katonai erővel, hanem politikai és gazdasági erővel is.

Az ellenfél élőerejének szétzúzása kétségtelenül a legjobb kezdet, mint ezt Clausewitz is mondja, de ez a „megsemmisítés" napjainkban még nem jelent végleges győzelmet. A végleges győzelmet tartogathatja más „tevékenységi vonal". A sikerhez elengedhetetlennek tartjuk „minden tevékenységi vonal" teljes összhangját, a jó felkészülést a háborúra valamennyi vonalon.

Így tehát nem kívánunk sem „hétéves", sem harmincéves" háborút jósolni, hanem azt tanácsoljuk, hogy fel kell készülni a *tartós és intenzív* erőfeszítésre is a jövendő háborúban. Míg a világháborúban a központi hatalmak megrendüléséhez — „a katonai apparátus felbomlása, tehát gazdasági és társadalmi hatások következtében", mint Blioh előre látta — négy évre volt szükség, napjainkban ez az időszak rövidebb is lehet.

A gazdasági erők és annak számbavétele, melyik osztály viseli a háborút, ezek lesznek a jövendő háború jellege meghatározásának legmegbízhatóbb útjai, ezeknek az utaknak a követését ajánljuk a „stratéga-államférfinak".

Már említettük, hogy a világháború előtt Ausztria—Magyarországon nagyon kevés történt a harc gazdasági előkészítésére. És nemcsak Ausztriában... Ugyanez volt a helyzet Németországban, Franciaországban és más országokban is. Igaz, Németországban az irodalom felvetette a „gazdasági vezérkar" kérdését. Franciaországban papíron létezett az „országos védelmi tanács", a valóságban azonban nem funkcionált.

Ma már természetesen nem kell bizonyítani, mennyire szükséges a háború gazdasági előkészítése, a háború gazdasági tervének megléte. Ezt már mindenütt felismerték. Persze, a felismeréstől a tényleges megvalósításig bizonyos utat kell megtenni, amelyre még egyetlen állam sem képes.

Könyvünk terjedelme korlátozza a háború gazdasági előkészítése elméletének részletes kifejtését.

Mint már mondottuk, a jövendő háború jellegének meghatározásához elengedhetetlen mind országunk, mind az ellenfél országának helyes gazdasági értékelése. Világos tehát, hogy

a mai helyzetben a háború egészét irányító szervnek és a stratégának egyaránt tájékozottnak kell lennie e kérdésekben. Így egyrészt teljes értékű információval kell rendelkezniük országuk termelőerőinek állapotáról és fejlődéséről, másrészt pedig intézkedéseket kell tenniük, hogy ezt felderítsék az ellenfélnél. A gazdasági felderítés ma éppúgy elengedhetetlen, mint az információk összegyűjtése az ellenséges állam potenciáljának és erejének többi eleméről.

Az osztrák—magyar vezérkar főnöke nem volt tájékozott nemcsak más államok, hanem a Monarchia gazdaságában sem. Igaz, a többi politikus, még a pénzügyi szakemberek is tévedtek Ausztria fizetőképességének megítélésében, és úgy vélték, hogy az ország csak két hónapig képes viselni a háborút.

A háború gazdasági tervének elő kell irányoznia a hadsereg és a hadszíntér háborúra való felkészítését, tartalmaznia kell a „katonai oldalt", vagyis a hadsereg ellátását minden szükségessel, amellett foglalkoznia kell általában az állam „gazdasági tevékenységi vonalával" is a háború idején. A tervben fel kell mérni az ország népgazdaságának fejlődését, jól átgondolva és előkészítve a pénzügyi és gazdasági mozgósítást és a szállítást.

Ausztria—Magyarország nyersanyagtartalékai egyenlőtlenül oszlottak meg az állam területén, és ez már békeidőben is nehézségeket okozott az ország fejlődőben levő iparának. Természetesen, a háborús felkészülést irányító szervnek ezen el kellett volna gondolkodnia, de ilyen szerv a Habsburg-monarchiában nem volt, a vezérkar főnöke pedig nem mélyedt el ennyire a felkészülés kibontakoztatásában.

Ugyanezt mondhatnók a háború gazdasági tervének pénzügyi oldaláról is, ha ilyen terv egyáltalán létezett volna Ausztria—Magyarországon. Míg Németországban e tekintetben hoztak intézkedéseket és a háború megkezdése a német valutának jóval nagyobb stabilitást biztosított, mint ellenfelei valutáinak, addig Ausztriában e téren semmi sem történt. Ismerjük Krauss javaslatait a „háborús" pénzről, e javaslatok azonban a vezérkar és az ország pénzügyi szakembereinek lomha agyát nem tudták megmozgatni. A vezérkar főnöke még azt is kijelenti, hogy nem tartja magát sem feljogosítottnak, sem illetékesnek az ország pénzügyi lehetőségeinek felmérésére. Természetesen, nem osztozhatunk az „államférfinak" e nyilatkozatában, aki így méltán szemrehányásban is

részesült az állam más vezetőitől, amikor a katonai költségvetést megvitatták.

Nem érintettük a *közlekedés* háborús előkészítését... A közlekedést mint a háború fontos tényezőjét minden vezérkar figyelembe vette, és ez alól Conrad sem volt kivétel.

Ami a *polgári* ipar háborús mozgósítását illeti, ma már elmondhatjuk, hogy a világháború előtt egyetlen állam sem mérte fel az ország ilyen jellegű felkészülésének teljes fontosságát. Ilyenformán az osztrák vezérkari főnökkel szemben sem támaszthatunk szigorú követelményeket.

Láthattuk, hogyan intézkedett a hadsereg háborúra való anyagi előkészítéséről, milyen kitartóan hangoztatta a mozgósítási készletek képzését, idejében való összpontosítását és a háború alatti termelés fenntartásáról történő gondoskodást.

A vezérkari főnök, mivel a hadügyminisztertől nem kapott adatokat a hadiüzemek termelékenységéről, különböző utak felhasználásával maga igyekezett megszerezni őket, termelési normákat határozott meg a háború idejére, számolt azzal, hogy békeidőben az üzemeket rendelésekkel kell támogatni, hogy a háborús szükségleteknek megfelelő szakképzett munkaerő az üzemekben maradjon.

Nem mondhatjuk tehát, hogy Conrad egyáltalán nem gondoskodott a *hadiipar* háborús felkészítéséről, a hadiipar ellátásáról munkaerővel, sőt nyersanyaggal is.

A háború előtti valamennyi vezérkar és katonai hivatal gondolkodását az jellemezte, hogy a háború táplálásában egyedül a hadiiparra számított. Ma már természetesen tudjuk, hogy a háború táplálásának ez a módja a háború szükségleteinek csak 10—15 százalékát fedezi, a többiről *a polgári iparnak kell gondoskodnia, amelyet már a háború első napjaiban mozgósítanak.*

Nincs szándékunkban teljes egészében kifejteni elképzeléseinket a polgári ipar felkészítéséről és mozgósításáról. Az ilyen ismeretekre szomjazóknak azokat a műveket ajánljuk, amelyekből ma már bőven akad minden nyelven.

Csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy az ipari mozgósítást gondosan elő kell készíteni, szorosan össze kell hangolni a katonai követelményekkel, vagyis az iparnak a szükséges mennyiségben szolgáltatnia kell mindazt, ami a hadseregnek kell és amit a hadsereg felhasználhat, de nem általában készletek felhalmozása céljából. Mint Szvecsin helyesen megjegyzi, egyáltalán nincs szükség a „hadianyagok túltermelésére",

mivel ez az ipar, az egész ország túlterheléséhez és így védelmi és ellenállási képességének meggyengüléséhez vezet. „Hindenburg nagy programja" Németországban sokban járult hozzá az ország belső válságához és az antant előtti kapitulációjához.

A polgári ipar mozgósítása és ennek előkészítése napjainkban annyira elengedhetetlen és fontos munka, hogy alapelveit, sőt részleteit is jól kell ismernie minden állami és felelős katonai vezetőnek, függetlenül attól, részecskéje-e a „hadsereg agyának" vagy nem. Ismerni kell az ipari mozgósításhoz szükséges időt, végrehajtásának módjait, az új termelésre való átálláshoz szükséges műszaki rajzok, sablonok biztosítását, általában a szükséges munkaerő, ezen belül a szakképzett munkaerő előteremtését stb.

Azokat a kérdéseket, amelyeket az osztrák vezérkar főnöke a hadiüzemekkel kapcsolatban vetett fel, ma az ország egész iparára kell vonatkoztatni.

A polgári ipar mozgósításán kívül általában az egész ország gazdaságát mozgósítani kell. Ausztria—Magyarországon — de másutt sem — ezt a kérdést egyáltalán nem tanulmányozták. Ma a hadászattal foglalkozó elméleti írásokban „a város és a falu közötti gazdasági egyensúlyról", a háború ellátása előkészítésének szükségességéről stb. olvashatunk. Tizenkét évvel ezelőtt nem írtak erről. Súlyos tapasztalatok árán jutnak el olyan igazságokig, amelyek ma felfedezésnek tűnnek, pedig a régmúlt történelmi időkben nagyon is tisztában voltak vele a hadba lépő ország vezetői.

Ezzel meg is szakítjuk eszmefuttatásunkat az állam gazdaságának a háborúra való átfogó felkészítéséről, megismételve, hogy bármennyire is időszerű ez a kérdés, nem mélyedhetünk el részletezésébe.

Inkább arról szólnánk most: *kinek kell irányítania az ország gazdasági felkészítését?*

Már többször kifejtettük álláspontunkat az egész állam háborús felkészítésének irányításáról, s azt mondottuk, hogy ez ma a „közösség" feladata, a kormányé vagy a kormány által ebből a célból létrehozott szervé, hogy minden országban vagy már vannak különféle „védelmi tanácsok", vagy a háború első napjaiban feltétlenül meg fognak jelenni.

Az első világháború előtt Franciaországban e célból létre-

 hozott szerv „élettelennek" bizonyult.

A világháború előtt a háborús felkészülésért, a katonai törvényhozás értelmében, a vezérkar és a hadügyminisztérium viselte a felelősséget. Ez a felelősség semmiféle más állami szervre nem terjedt ki, ha nem tekintjük a mozgósítás megfelelő lefolyásának biztosítását, értve ezen az emberek, lovak és járművek szállítását, amiért a felelősséget a belügyminisztérium és szervei viselték, és nem szólva a pénzeszközök felhalmozásáról, amely az állam pénzügyi szerveinek feladata volt. A gazdasági felkészülés a katonai hatóság ellátó szerveinek munkájára, a hadiüzemek és -vállalatok tevékenységének fokozására korlátozódott.

A különböző országok vezérkarai e keretek között értelmezték a háborúra való felkészülést. Részletesen megismertettük olvasóinkat az osztrák—magyar vezérkar főnökének e téren kifejtett tevékenységével. A német nagyvezérkar, bár elvileg egyetértett a háború gazdasági előkészítésének szükségességével és külön szerv létrehozásával, nem szándékozott ezzel saját kebelén belül foglalkozni, hanem áthárította a hadügyminisztériumra; a hadügyminisztérium úgy találta, hogy ennek a szervnek a belügyminisztériumhoz kell tartoznia, a belügyminisztérium pedig véglegesen sutba dobta az ügyet. Ez hát a „gazdasági vezérkar" világháború előtti története.

Ma a háború gazdasági előkészítésének megítélése egységes, mindenütt fontosnak és elengedhetetlennek tartják. De a vélemények eltérnek arról, hogy kinek is kell ezt irányítania.

A háborús felkészülés irányítását tárgyaló irodalmunkból két nézetet már felvonultattunk: Lebegyev és Szvecsin véleményét. Míg Lebegyev „közösségi" szervet, „*mozgósítási bizottságot*" ajánl háborús felkészülést összefogó szervként, addig Szvecsin a felkészülést a „*vezérkarra*" bízza.

A háború gazdasági előkészítéséről Stratégia című művében Szvecsin a többi között ezt írja: „A *gazdasági vezérkar* a háború vezetésének mai, tágabb értelmezését tükrözi. Mivel a háborúban harcfeladatokat nemcsak a fegyveres harc során kell megoldani, hanem az osztályharc és a gazdaság arcvonalán is, jó előre létre kell hozni azokat a harci szerveket, amelyek irányítják a felkészülést és magukat is felkészítik a hozzájuk tartozó arcvonal irányítására. A harci gazdasági törzs létrehozása tehát a sürgős intézkedések közé tartozik".

„A múlt tapasztalatai azt mutatják, hogy különleges harci

szerv nélkül elakadhat a hivataloktól független különböző felső szerveknek az általános háborús felkészülésre irányuló tevékenysége"...

„A gazdasági vezérkarnak — folytatja Szvecsin — nem kell népesnek lennie, de szakmailag nagyon magas szinten kell állnia. Azt gondoljuk, hogy részben olyan személyekből kell összetevődnie, akik felkészültségük és szolgálatuk révén szorosan kötődnek a Vörös Hadsereghez, felsőfokú katonai képzésben részesültek, amit kiegészítenek az iparban gyakornokként szerzett tapasztalatok és a hadigazdaság terén végzett munka, részben pedig kiemelkedő és széles látókörű közgazdászokból és műszaki szakemberekből, akik a háborúval összefüggő gazdasági kérdésekkel foglalkoznak, és időt szakítottak arra, hogy megismerkedjenek a legutóbbi háborúk történetével, a hadászattal és a közigazgatással."

Olvasónk talán emlékszik még Blioh világháború előtti tanácsaira, hogy vonjanak be a háború előkészítésébe neves közgazdászokat és szociológusokat. Míg abban az időben a „katonák" nem akartak „civileket" bevonni az ország védelmének ügyébe, mert féltek a hadititkok kifecsegésétől, addig ma, mint látjuk, ezt a részvételt nemcsak kívánatosnak, hanem elengedhetetlennek is tartják.

Számunkra jelenleg az az érdekes, hogy meghatározzuk a „gazdasági vezérkar" helyét a katonai vezetés és az államapparátus rendszerében.

Szvecsin azt írja, hogy „a háborúra való felkészülés hatalmas munkájának elrendeléséhez »közösségre« van szükség. Ennyire kiterjedt, ennyire változatos, ennyi különböző vonalon folyó felkészülést csak a vezérkar képes összehangolni".

Tehát ha jól értjük a Stratégia szerzőjét, a háború előkészítéséhez *„nem a centrifugális törekvéseket kifejező hivatalok parlamenti hasonmására van szükség, amilyen a mozgósítási bizottság lenne, hanem vezérkarra"*.

Napjaink vezérkara azonban, mint már korábban kiderült, nem a régi idők hadvezére, és ha eljutottunk az „integráns hadvezérhez", akkor egészen közel vagyunk az *„integráns* vezérkarhoz" is. Ma a *„hadműveleti"* vezérkar mellett *„gazdasági"* vezérkarnak is kell léteznie, és mivel a háború a politika, frontján is folyik, következésképp megjelenik a *„politikai"* vezérkar is. Mivel azonban valamilyen szervnek össze kell majd fognia a három vezérkar munkáját, létre kell hozni a

„fővezérkart" is. Hangsúlyozzuk, hogy ezek a mi gondolataink, és egyáltalán nem akarjuk őket a Stratégia tisztelt szerzőjének tulajdonítani.

Ha a *„hadműveleti"* vezérkart a hadsereg korábbi „agyához" hasonlíthatjuk, akkor a *„gazdasági"* és *„politikai"* vezérkar, véleményünk szerint, az *„ország agya"*, a *„fővezérkar" pedig egyedül csak a kormány lehet.*

Nem ellenezzük, ha „az egységes egész megbízottai": a „hadműveleti" vezérkar képviselői részt vesznek, sőt részt is kell venniük a „gazdasági" és egyéb vezérkarokban a munka összekapcsolása érdekében, de nem fogadjuk el, hogy a „gazdasági" és „politikai" fronton végzett háborús felkészülést irányító „harci szerveket" vezérkarnak nevezzék.

Egyszóval, a háború előkészítésének irányítását a politika és a gazdaság frontján az állam, és nem a hadsereg *különleges szerveire* kell bízni, és *egyáltalán nem a vezérkarra, még ha az „integráns" is.* A vezérkar számára elegendő lesz a hadműveleti előkészítés terén végzendő munka is.

Hogy hogyan kell elképzelnünk ezeket a szerveket, valamiféle „hivatalok parlamentjeként", mint Lebegyev felveti, vagy különleges állami szervekként, mint Szvecsin gondolja, ez már más kérdés. Mi úgy véljük, hogy „hivatalok parlamentje" nélkül nem megy a dolog, de emellett ott kell állniuk az állami apparátusoknak is, amelyek összefogják a háborús felkészülést az egyik vagy másik fronton, mint a „hadsereg agya" a katonai arcvonalon.

Jogosan mondhatják nekünk, ha a világháború előtt a vezérkar érdekelt volt a háború megfelelő előkészítésében a hadsereg ellátása terén, akkor ma legalább annyira, ha nem jobban érdekelt az állam egészének felkészítésében, többek között a gazdasági fronton is. Korántsem akarjuk tagadni ezt az érdekeltséget, hiszen az angol harcászati szabályzat is a vezérkar feladatának tekinti az „olyan tevékenységi fajta megválasztását, amely a háborúra felkészített fegyveres erők minőségével a legrövidebb idő alatt képes az ellenségre a kívánt befolyást gyakorolni". De ugyanez a szabályzat ugyanilyen jogosan azt is megjegyzi: „Minthogy a haditervet különböző, a tengeri és szárazföldi erőkkel, a légiflottával és a politikával összefüggő meggondolások befolyásolják, a haditerv elfogadásáért, megváltoztatásáért vagy átdolgozásáért a kormány felelős, amely a haditerv jóváhagyása után elvben magára

vállalja a felelősséget a szükséges erőkkel való végrehajtásáért".

Általában és egészében a háború előkészítője, irányítója, a sikerért vagy a kudarcért a felelősség viselője nem a vezérkar, hanem az állam kormánya, amely vagy maga, vagy különleges szerv (védelmi tanács) közbeiktatásával összefogja a különböző „vonalakon" folyó felkészülést.

A vezérkarnak pedig, a különböző frontokon folyó háborús felkészülést irányító „harci szervekben" levő képviselői útján tájékozottnak kell lennie e szervek munkájáról, köteles javaslatokat tenni a hadműveleti követelmények minél jobb kielégítése végett, de nem viselkedhet diktátorként e szervekben, nem felejtve el, hogy a *haditerv* végleges jóváhagyása a kormány dolga, hogy az állam gazdasági erejének túlfeszítése a háború elvesztésének veszélyét hordja magában, bármilyen fényesek legyenek is a harctéri győzelmek.

Valaha Bismarcknak az volt a szavajárása, hogy „a politika nem csatamező". Ezt a mondást mi a háború egészére vonatkoztatjuk, mivel ma a háború nem összpontosul kizárólag csak a hadszíntérre. Bizonyítékokat nem sorolunk fel, hiszen ez nélkülük is világos.

Conrad tehát nem tartotta kötelességének, hogy elmélyüljön Ausztria—Magyarország gazdasági erejének, az állam hadviselési képességeinek tanulmányozásában, mégis lehetségesnek találta, hogy magas követelményeket támasszon vele szemben a hadseregre fordítandó eszközök terén. Ma a vezérkari főnök ilyen akcióit élesen és határozottan elítélnék.

Ami a háború *gazdasági* tervének már ismertetett kérdéseit illeti, a mai vezérkar mindezekben érdekelt, mindegyikkel teljes mértékben számolnia szükséges és minden ilyen kérdést támogatnia kell. A háború gazdasági tervének általános iránya — mint következtetés — a vezérkarnak elképzelést nyújt az állam gazdasági erejéről, ez az elképzelés pedig adatokat szolgáltat a kormánynak a háború jellegének meghatározásához és a „fegyveres erők tevékenységi fajtájának kiválasztásához" általában és egészében.

Ezek hát a gondolataink a vezérkarról és az állam gazdaságáról a háború előkészítésében. Igaz nem eredetiek, hibásak is lehetnek, nem állítjuk, hogy vitathatatlanok, hiszen „nagyobb koponyák" nálunk jobban is megoldhatják a kérdéseket.

Hogy végezzünk az ipari mozgósítással, felhívjuk a figyelmet *az ellenfél csapásaival szembeni biztosításra*. 1. Azokat a gyárakat és üzemeket, amelyek a védelem céljaira fognak dolgozni, a tisztán hadiüzemekről nem is beszélve, az ország belsejébe kell telepíteni. 2. Különleges intézkedéseket kell foganatosítani az energiatermelő ágazatok és vállalatok oltalmazására, ha ezek a határ közelében helyezkednek el; említettük, hogy a fiatalabb Moltkének meg kellett változtatnia a Schlieffen-terv elgondolásait, számolva azzal a lehetőséggel, hogy a franciák behatolnak Németország ipari körzeteibe. 3. Intézkedni kell az ipari központok oltalmazására az ellenfél légitámadásai ellen, a vegyivédelmükre és belső őrzésükre. Mindezt a vezérkarnak kell átgondolnia...

„Az erős Rómának erős légiói voltak" — ezt hirdeti az osztrák vezérkar főnöke, s mind ő, mind a német iskola hadvezérei a háborúhoz a legfontosabbnak *az erős és harcképes hadsereg felkészítését tartották*. Ebben a világháború előtt mindenütt teljes volt az összhang. *Arra törekedtek, hogy a hadsereget a legjobban felfegyverezzék, felszereljék és gondoskodjanak számára a szükséges készletekről.*

„Az egész országot átfogóan kidolgozott gazdasági mozgósítási tervtől függetlenül szükséges, hogy a katonai hivatalnak háború esetére is legyen terve a fegyveres erők ellátási feladatainak megoldásáról" — állapítja meg helyesen Szvecsin.

Nem vethetünk semmit a vezérkar szemére, mintha nem vett volna tevékeny részt a katonai ellátási terv összeállításában és végrehajtásában. Minden vezérkar tisztában volt vele, hogy a korszerű hadseregnek jó anyagi ellátottságra van szüksége a háborúban, fegyverzetének és technikai eszközeinek pedig a lehetőség szerint felül is kell múlnia valószínű ellenfelét.

Bemutattuk az osztrák vezérkar főnökének ez irányú tevékenységét, amely kellően alátámasztja állításunkat.

A közvetlen gondoskodás a hadsereg anyagi ellátásáról békeidőben és háború idején egyaránt valamennyi hadseregben a *hadügyminisztériumban* összpontosult, Ausztria—Magyarországon pedig három hadügyminisztériumban is (a közös hadügyminisztériumban, az osztrák Landwehr és a magyar honvédség minisztériumában).

A vezérkar azonban erélyesen fellépett javaslataival mind a hadsereg felfegyverzését, mind általában ellátását illetően.

Tudjuk, hogy az osztrák—magyar vezérkar főnökének e fronton szüntelen harcokat kellett vívnia.

Igaza volt-e a vezérkarnak, amikor ilyen harcokat kezdeményezett?

A vezérkar közvetlen kötelessége a hadsereg felkészítése a hadszíntéri győzelmekre. Ma már világos — mint Engels mondja —, a győzelem az esetek többségében a jobb, tökéletesebb fegyver termelőjéé. Ezért a vezérkar nem maradhatott közömbös a *hadsereg fegyverzetének* kérdéseivel szemben.

Conrad törekvése a gyalogság átfegyverzésére korszerűbb fegyverekkel, fáradozása a tüzérség fejlesztése, a nehéztüzérség létrehozása érdekében, amely a világháború elején azonnali sikert biztosított a központi hatalmak hadseregeinek, azt mutatják, hogy helyesen tapintott rá a felfegyverzés igen lényeges kérdéseire. Igaz, a tüzérség fejlesztésében az osztrák vezérkari főnök a németek kijelölte úton haladt, de egyszersmind meg is előzte őket. Ma már mindenki tudja, hogy a 30 cm-es osztrák tarackok harci tulajdonságai sokkal jobbnak bizonyultak a német hadsereg 42 cm-es tarackjaiénál.

A gyalogság átfegyverzésére Conrad helyesen új, jobb puskatípust keresett, de beleütközött e minden hadsereg számára fölöttébb fontos kérdésben a rendkívül nagy költségekbe. Ismertettük azokat a számokat, amelyeket e művelet céljára az osztrák vezérkari főnök előirányzott, és ezek nyilvánvalóvá teszik, hogy Ausztria—Magyarország nem tudott megbirkózni a vezérkari főnök elgondolásaival. Annak célszerűségéről, hogy gyarapítsák a géppuskák számát a gyalogságnál és a lovasságnál, amin Conrad fáradozott, nem kell sokat beszélni.

Elmondottuk, hogy a *tüzérségi program* vonatkozásában Conrad szembe találta magát a hadügyminisztériummal (amely nem kívánta őt tájékoztatni a program végrehajtásáról és bővítésének lehetőségeiről), a tüzéregyenruhába bújtatott bürokraták maradi nézeteivel, aktatologatásával. Mindez nem volt ausztriai sajátosság. Ugyanez volt a helyzet más országokban is. Ausztria vezérkari főnökének közvetlenül kellett megbeszélést folytatnia a Škoda-üzem igazgatójával, mindenütt fáradoznia kellett, személyesen vesződött a kitűzött tüzérségi program előbbrevitelével.

Conradot fantasztának nevezték, mivel kitartóan törekedett Ausztria—Magyarország légiflottájának fejlesztésére.

Bár az ország megfelelő ipari bázisának hiányában tervei „légváraknak" bizonyultak, nem vitathatjuk el a Monarchia vezérkarának azt az igyekezetét, hogy a hadsereg kezébe új harceszközöket adjon és azt, hogy helyesen ismerte fel ezeknek az eszközöknek jelentőségét.

Ha képet akarunk adni a hadsereg technikai fejlesztésének akadályairól, elegendő visszaemlékeznünk arra, hogyan kellett bebizonyítani a *gépkocsi* előnyeit magának Ferenc Józsefnek, hozzászoktatva őt ehhez az új közlekedési és vontatási eszközhöz. Conradnak azonban mégiscsak sikerült katonai gépjárművekkel ellátnia a hadsereget, és önkéntes gépkocsizó hadtestet felállítania.

Azt is meg kell említenünk, hogy a vezérkar békeidőben fokozottan gondoskodott arról, hogy háborúban zavartalan legyen a hadsereg lőszerellátása. Igaz, majdnem mindegyik vezérkar tévedett a szükséges lőszertartalékok normáinak kiszámításában, de az osztrák—magyar vezérkar közelebb volt a valósághoz, mint a többi.

A lőszeréhség kitűnő példa, mennyire elengedhetetlen ajövő háború jellegének helyes meghatározása és ennek függvényében a hadikészletek normáinak és a készletek feltöltési rendjének kialakítása. A világháború egyértelműen megmutatta, hogy a hadsereg lőszerszükségletét a hadiipar egyedül nem képes kielégíteni, mozgósítani kell a polgári ipart is. Ami a mozgósítási készleteket illeti, ezek nagyságát úgy kell kiszámítani, hogy mindaddig ellássák a hadsereget, amíg a mozgósított polgári és a hadiipar nem dolgozik teljes kapacitással, biztosítva a hadseregnek a hadikészletek folyamatos feltöltését.

Következtetésünk egyszerű: a hadsereg anyagi ellátásában a vezérkarnak kezdeményezőnek kell lennie, be kell kapcsolódnia az ellátás általános alapjainak kialakításába és általában mindig tájékozottnak kell lennie az ellátásról, e téren továbbra is megmaradva a „hadsereg agyának". Természetesen, itt sem szabad „kártyavárakat" építeni, nem szabad megvalósíthatatlan elgondolásokat kitűzni, alá kell rendelni őket az ország gazdasági ereje fejlődési törvényének, az elgondolásoknak a valósággal összhangban levőknek és „reálisaknak" kell lenniük. Nem kell bizonyítani, mennyire hasznos a „reális" fegyvernemek, a „reális" tartalékok létrehozása és olyan hadügyi reformok megvalósítása, amelyek tényleges anyagi bázisra támaszkodhatnak.

A volt orosz vezérkar különösen e téren hibázott, de nem volt egyedül. Megismerhettük az osztrák vezérkari főnök terveit, amelyek jók voltak ugyan, de az ország gazdasági elmaradottsága miatt megvalósíthatatlanok. Conrad mégis lehetségesnek és szükségesnek tartotta, hogy pénzügyi áldozatokat követeljen a lakosságtól, meglehetősen hamis állításra támaszkodva: a lakosság minden államban a háború istenének oltárára viszi pénzét, ezért Ausztria sem maradhat el.

Szvecsin a Stratégiában helyesen azt írja: „Az ellátási terv fontossága elengedhetetlenné teszi, hogy a hadműveleti terv kidolgozását irányító személyek részvételével állítsák össze; az ellátási terv sajátosságaival — lehetőségeivel és szükségességével — jól meg kell ismerkednie a legfelső parancsnokságnak és felelős munkatársainak. Az ellátási terv összeállításában nem passzív, hanem nagyon is aktív szerepet kell játszaniuk.

Minden állam életének bizonyos terv szerint kell folynia, és az állam életének minden ága tervszerűséget követel, különösen amelyek a gazdasági oldallal függnek össze".

Az állam élete számszerűen az állami költségvetésben tükröződik, és a költségvetés ugyanilyen „formában" ábrázolja az állami irányítási gépezet egyes *főhatóságainak* életét, *terveit*.

E tervek egyike a katonai terv, amely az állam *katonai költségvetésében* fejeződik ki.

A katonai költségvetést a világháború előtt úgy értelmezték, mint a katonai rendszer állami fejlesztésének tervét, mint bizonyos felkészülést a háborúra, az állam haditervének „pénzügyi kifejeződéseként", a költségvetés egészéhez való aránya pedig az állam háborús készülődésének intenzitási fokát jelezte.

Ma nem építhetünk be csak a katonai költségvetésbe minden elképzelést az állam haditervéről, mivel a haditervnek át kell fognia az egész állam felkészülését a háborúra, és az államapparátus minden hivatalának költségvetésében meg kell találnunk azokat a paragrafusokat és cikkelyeket, amelyek a háborús felkészülést szolgálják.

Napjainkban a katonai költségvetés csak a fegyveres erők háborús felkészülését „fejezi ki", így véleményünk szerint ma ebből a szempontból kell megközelíteni a katonai költségvetést.

A „katonai terv" vagy „katonai költségvetés", az ország *katonai erőfeszítésének* mutatójaként a hadsereg úgynevezett

költségvetési létszámán nyugszik, azaz azon a hadseregen, amelyet az állam békeidőben fenntart. A fegyveres erők létszáma és fenntartási költségei közötti bizonyos arány meghatározott törvényszerűséget mutat, és rendszerint egy katona költsége alapján határozzák meg a vér adójának súlyosságát. Ezen természetesen nemcsak azokat a kiadásokat kell érteni, amelyek egy katona fenntartását szolgálják, leszűkítve ezt élelmezésére és egyenruhával való ellátására. A katona *költségvetési értékéhez*, ha lehet így mondani, hozzátartozik a hadsereg háborús felkészítését szolgáló program teljesítésének minden költsége: a hadsereg fenntartása, a mozgósítási tartalékok felhalmozása stb.

Mivel az állam fegyveres erői békeidőben készülnek a háborúra, a katonai költségvetésnek tartalmaznia kell a háborúra fordított kiadások egy részét is, a katonai költségvetés tehát alkotórésze a „*háború költségének*".

„A katonai gazdálkodás értelme nem az, hogy fenntartsák a csapatokat, hanem, hogy az állam a nehéz pillanatban minden (anyagi és pénzügyi) eszközzel készen álljon a háborúra" — írja Stein.[27]

Szvecsin helyesen jegyzi meg: „a katonai költségvetésnek nemcsak egy erős hadsereg felkészítését kell szolgálnia, hanem csökkentenie kell a jövendő háború költségeit is".

A katonai költségvetés és a háború költsége közötti összefüggés nagymértékű. Minél több eszközt kap a katonai költségvetés, annál kevesebbe fog kerülni a háború. A nagy katonai költségvetés lehetővé teszi mozgósítási tartalékok felhalmozását, és Szvecsin egyenesen azt ajánlja a katonai költségvetés „jellemzésére", hogy „hány százalékát fordítják mozgósítási tartalékok előteremtésére és alapberuházásokra". Valóban, annak alapján, hogy a katonai költségvetés hány százalékát szánják és költik el mozgósítási tartalékok képzésére és a hadszíntér előkészítésére, megítélhetjük, milyen mértékben és mekkora erőfeszítéssel készíti fel az állam fegyveres erőit a háborúra. Az a költségvetés, amely kizárólag csapatok békében való fenntartását szolgálja, az állami pénzek és a népi vagyon improduktív fecsérlése.

Így tehát azt a követelményt támasztottuk, hogy a katonai költségvetés nagy legyen, figyelembe véve, hogy a korszerű háborúk a technika széles körű felhasználása miatt összehasonlíthatatlanul többe kerülnek. Nyugodtan azt mondhat-

ják nekünk, hogy a katonai költségvetés növelésének ugyanezzel a követelésével lépett fel a világháború előtt minden vezérkar, az államok pedig roskadoztak a vér adójának terhe alatt, amelyet a vezérkarok egymás közötti versengése miatt kellett viselniük.

Mi ezt teljes mértékben figyelembe vesszük, és egyetértünk Ausztria—Magyarország azon minisztereivel és politikusaival, akik megmutatták Conradnak, hogy a katonai költségvetést — jóllehet ki kell elégítenie a katonai igényeket — mindig *össze kell kapcsolni az ország gazdasági életének feltételeivel és a gazdasági fejlődésével.* Ha a háborút elvesztik az ország gazdasági bíróképességének túlterhelése miatt, ez a vereség már a háború megkezdése előtt bekövetkezhet a magas katonai költségvetéssel, amelynek terhe nem felel meg a lakosság fizetőképességének, így a katonai költségvetés nincs összhangban az állam gazdasági fejlettségével.

Korábban már felvonultattuk az elmondottak bizonyítékait, számszerűen kimutattuk, hogy Ausztria—Magyarország közel volt pénzügyi rugalmasságának határához, ezért nem lehetett rákényszeríteni azokat a „nagy programokat", amelyeket a vezérkari főnök javasolt. Conrad e terveire már többször adtunk magyarázatot, itt csak emlékeztetünk rá: a vezérkar főnöke nem ismerte, nem kívánta ismerni és nem érezte kötelességének, hogy felmérje az állam gazdasági helyzetét; követeléseinek indítékait egyrészt katonai szükségszerűségekben kell keresnünk, másrészt pedig más államok példájában, amelyek lakossága növekvő katonai költségvetések terhét viselte.

Igazuk volt a Monarchia politikusainak, igaza volt az öreg Habsburgnak, amikor ilyen esetekben figyelmeztették Conradot, hogy figyelembe kell venni a Monarchia pénzügyi potenciálját, amely máshol nagyobb, mint a Duna menti államban. *A katonai költségvetés és az állam gazdasági fejlettsége közötti összhang feltétlenül elengedhetetlen, és ezt a mai vezérkarnak jól meg kell értenie.* Hallottuk a szellemes párhuzamot a „pénzkezelő", azaz a vezérkar és az „uzsorás" között, aki érdekeit féltve súlyos követelményeket támaszt. Úgy véljük, az „okos" uzsorás, mielőtt pénzt kölcsönözne, mindig információkat szerez annak hitelképességéről, akinek a pénzt adja, és akitől később követeli majd, meg aztán a kamatot is a kölcsönfelvevő fizetőképességével összhangban kell megszabni. Ellen-

kező esetben az adós fizetésképtelenné válhat, csődöt jelenthet be. Nem javasoljuk a korszerű vezérkarnak, hogy legyen „harácsoló uzsorás", államával szemben gazdasági lehetőségeit meghaladó követelésekkel lépve fel. Míg Clausewitz szerint a hadászat „bankház", addig napjainkban ahhoz, hogy jó bankárok legyünk, elsősorban jól kell ismerni a *gazdaságot*.

Nem határozunk meg valamiféle százalékos arányt a katonai költségvetés és a teljes költségvetés között, mivel ezt nem tartjuk jellemzőnek. A magas százalékos arány a gazdaságilag erős államnál még nem jelenti az állam túlterhelését; de hogy ezt megítélhessük, figyelembe kell vennünk a lakosság fizetőképességét.

Már volt szó a *hadsereg költségvetési létszámáról*. Ehhez hozzá kell tennünk a *(tengeri) flotta és a légiflotta költségvetési létszámát*, ha az utóbbit különválasztjuk a hadseregtől.

Ismeretes, hogy a világháború előtt a hadsereg költségvetési létszámát az állam lakosságának egy százalékában határozták meg. Úgy vélték, hogy az állam békeidőben gazdasági ereje alapján ekkora létszámú fegyveres erőket képes fenntartani. A világháború után ezt a százalékos arányt csökkentették, ami természetesen az államok gazdasági összeomlásával magyarázható. „A hadsereg és a hadiflotta... »pokolian sok pénzbe« kerül, mint azt szerencsétlenségünkre mindannyian tudjuk" — írja Engels. A burzsoá államok semmiféle pacifista elképzelései nem elég erősek ahhoz, hogy csökkentsék fegyveres erőik létszámát, erre csak a „pokolian sok pénz" képes. Az államok, köztük a győztesek gazdasági megrendülésén kívül a világháború után a fegyveres erők költségvetési létszámára hatással volt a korszerű hadsereg fenntartásának drágulása is a technika széles körű felhasználása következtében. Ezért ma mindenütt a fegyveres erők költségvetési létszámának csökkentése figyelhető meg, amit mindenféle fecsegéssel, tervekkel és leszerelési konferenciákkal is alátámasztanak.

A *katonai költségvetésekben* tehát *takarékossági rendszer* bevezetésére irányuló törekvés tapasztalható, amit joggal helyesnek ismerhetünk el. Az egészséges takarékossági rendszer alapja a fegyveres erők helyes szervezetének kialakítása és a fegyveres erőkön belül a feladatoknak megfelelő arány az alapvető elemek között. Nem foglalkozhatunk részletesen ezzel a kérdéssel, de megjegyezzük, hogy a korszerű fegyveres

erőkben minden embert mérlegelni kell abból a szempontból, vajon szükséges-e a hadsereg számára mind békeidőben, mind háború idején. Nem engedhetők meg felesleges szájak háború idején, főként pedig nem békeidőben... A hadsereg korszerű szervezetét nagyon-nagyon alaposan át kell gondolni, mérlegelni kell, mivel a hadsereg »pokolian sok pénzbe« kerül, mint azt szerencsétlenségünkre mindannyian tudjuk".

Felmerül azonban a *hadsereg és a flotta közötti arány* kérdése, ami vörös fonalként húzódott végig az Ausztria—Magyarország katonai kölségvetéséről folyó vitákon, lényeges kérdés volt Németországban, Oroszországban és más államokban is a világháború előtt és jelentőségét napjainkban sem vesztette el.

El kell ismernünk az osztrák—magyar vezérkari főnök nézeteinek igazát, amikor úgy vélekedett, hogy túlságosan sok pénzt fecsérelnek a tengeri flottára, holott az állam sorsának a háborúban a szárazföldön kell eldőlnie. Nem ismételjük most el Conrad minden érvét... A mai körülmények között, amikor megjelent a légiflotta is, nagyon óvatosan, minden fegyverrel megoldandó feladatot mérlegelve kell eldönteni a fegyveres erők alapvető elemei közötti helyes arányt, a jövőre nézve is helytállóan kell kialakítani a „haderőnemek" közötti arányt, amelyekből Nagy Péter idején még kettő volt, ma már azonban három van. Ha összehasonlítjuk e „haderőnemek" költségeit, akkor „szerencsétlenségünkre" különösen a haditengerészet kerül „pokolian sok pénzbe", ezért fejlesztésének feltétlenül meg kell felelnie azoknak a feladatoknak, amelyeket majd neki kell megoldania. A fényűzés megengedhetetlen...

„A háború nem jelenik meg váratlanul — mondja Clausewitz, — előkészítése nem lehet egy pillanat műve." A háború pénzbe kerül, a háborúra nem lehet felkészülni az állam gazdasági erejének jelentős megfeszítése nélkül rövid idő alatt. Ennek megfelelően a haditervek, a különböző programok végrehajtása *több évre* szól, a katonai költségvetésbe pedig az általános katonai fejlesztési tervnek csak egy részét iktatják be. Hogy a katonai fejlesztés hány évre húzható szét, ezt csak a kormány mondhatja meg, figyelembe véve a háború valószínűségét bizonyos időszak elteltével.

Ezzel végeztünk a katonai költségvetés általános alapjaival és áttérünk *kidolgozásának* és *jóváhagyásának* rendjére.

Már említettük, hogy a költségvetés jóváhagyása és elbírálása az állam képviseleti szerveinek és a főhatalomnak az előjogai közé tartozott. Ez természetesen nemcsak Ausztria—Magyarországon volt így.

Ma eltérő vélemények e kérdésben nem lehetnek, különösen, ha mindenütt meghirdetik azt az elvet, hogy a háborút egészében az állam vezeti.

„A békeidőben fenntartandó vagy háborúban mozgósítandó *fegyveres erők létszámát a politika határozza meg, amelyért a birodalmi kormány* vagy a megfelelő önkormányzatot élvező gyarmat kormánya felelős" — így hangzik ma az angol harcászati szabályzat. Ennek az állításnak a helyességét nem kell bizonyítani, mivel nélkülünk is érthető minden „axiómakedvelő" számára.

Azt írtuk, hogy a katonai költségvetés „a haditerv pénzügyi kifejeződése". A haditerv „pénzügyi kifejeződésének" összeállítása minden hadseregben a hadügyminisztérium kötelessége volt. Ausztria—Magyarországon pedig egyenesen három hadügyminisztériumé. A katonai költségvetéseket nekik is kellett megvédeniük a képviseleti intézmények, mint az alkotmány értelmében ezért felelős szervek előtt.

Minden hadseregben a katonai költségvetés összeállításában a vezérkar vezető szerepre tartott igényt, és emiatt heves harcokat folytatott a hadügyminisztériummal. Láthattuk ezeket az összecsapásokat az osztrák—magyar hadseregben, hallottuk Conrad lelkes beszédeit nagy és egyéb programjainak védelmében, felmentési kérelmeit és más határozott lépéseit. Megismerkedtünk Conrad kéréseivel, hogy az alkotmányos szabályok alóli kivételként tegyék számára lehetővé a részvételt a költségvetés megvédésében, ha nem is szavazati joggal, legalább szakértőként, a haditengerészeti osztály vezetőjével egyenlő szinten.

A vezérkari főnök, miután elérte Ferenc Józsefnél,[28] hogy utasítsa a minisztertanácsot programjának meghallgatására, ismertette is azt a minisztertanácsban. A vezérkar tehát bebizonyította, hogy elengedhetetlen a közvetlen részvétele a katonai költségvetés összeállításában, megvitatásában és megvédésében. Mint tudjuk, a katonai költségvetést Németországban is a hadügyminiszter állította össze és terjesztette elő, és a vezérkar főnökének nem mindig sikerült keresztülvinnie a katonai fejlesztésre vonatkozó javaslatait. Mindenki ismeri

Ludendorff 1912-es jelentésének sorsát, amelyben három új hadtest felállítását szorgalmazta. A hadügyminiszter — mint ezt Bethmann kancellár közli velünk — elutasította a vezérkari főnök ajánlotta intézkedéseket, és ez a három hadtest később hiányzott a Marne-nál.

Minden hadseregben harc folyt a katonai költségvetés körül nemcsak a kormányszervekben, hanem elsősorban a katonai vezetésen belül. A vezérkar mindenütt fellépett a „maga" katonai fejlesztési programjával, még számszerűsítette is, mint ezt az osztrák—magyar vezérkar példáján láttuk.

A vezérkar részvételét vitatni a katonai költségvetés összeállításában természetesen nem lehet, és ez nem is képzelhető el. A „hadsereg agyának" azonban meg kell maradnia önmagának. A katonai tervre vonatkozó alapvető javaslatokat a vezérkar teheti meg és neki is kell megtennie. De nem az ő kötelessége, hogy részletes gazdasági alátámasztást adjon a katonai tervnek, biztosítsa a terv pénzügyi burkát. Ez a katonai hivatal, más szavakkal a korábbi hadügyminisztérium gazdasági szerveinek hatáskörébe tartozik. Természetesen, rögtön azt vethetik ellenünk, hogy ez a vezérkari munka azonos lesz a korábbi „álmodozással", „kártyavárak" építésével, „rablópandúrosdival" vagy „katonásdival". Ez így volt és így is lesz, ha a vezérkar alapvető elgondolásaiban nem fogja figyelembe venni az ország gazdasági erejét, nem fog „reális" programokat maga elé tűzni, nem tartja kötelességének, hogy elmélyedjen az ország gazdasági életének tanulmányozásában. Már korábban is óvtunk ezektől az elhajlásoktól, most is csak megismételjük, hogy a mai vezérkarnál az ilyen munkát elvetjük.

A vezérkar kötelessége, hogy ösztönzést adjon a katonai költségvetésnek, amelyet részleteiben a gazdasági szervek dolgoznak ki, és e tevékenység során a vezérkarral egyeztetve módosításokat is végeznek; végső formájában pedig a katonai tervet annak a szervnek vagy a katonai hivatalból annak kell a kormányszervek elé terjeszteni, aki az alkotmány szerint a kormány előtt felelős.

Nem szükséges, hogy a vezérkari főnök részt vegyen a katonai költségvetés megvédésében a kormányszervekben, amint ezt Conrad követelte magának, mert ha a katonai hivatalon belül a dolgok normális mederben folynak, a katonai
270 költségvetés védelmezőinek ugyanúgy meg kell ezt a költség-

vetést védeniük, mintha azt a vezérkari főnök végezné. Természetesen, ha a katonai irányítógépezeten belül nyikorognak a kerekek, ha a vezérkar és a gazdasági irányítószerv között szüntelen harc folyik, a vezérkarnak esetleg fel kell lépnie egyes javaslatainak védelmére, de elvben nem kell előterjesztenie saját katonai költségjegyzékét, „nagy" vagy egyéb programját.

Soha ne feledjük, hogy „a hadművészet nem parancsol a politikának", a katonai költségvetés pedig nem tisztán katonai ügy, hanem politikai, és elsősorban gazdasági is. Lám, Ausztria—Magyarország miniszterei köszönetet mondtak a vezérkar főnökének „saját" programjáért, fenntartva maguknak a jogot elfogadására és értésére adva, hogy ez elsősorban a kormány dolga, és nem a vezérkaré. A „hadsereg agyának" nem kell kilépnie koponyájából.

Ezzel be is fejezzük elbeszélésünket a gazdasági erő hatásáról a háborúra. Nem tudjuk, sikerült-e világosan megmutatnunk, milyen jelentős ez a hatás, de ezt minket jóval megelőzve már megtette Engels.

„Hogy ... mennyire függ a hadviselés saját hátországának és a hadszíntérnek termelőképességétől és közlekedési eszközeitől — tanítja Engels —, arról ma már akármelyik buzgó altiszt is felvilágosítást adhat..."

„Egyszóval — folytatja — mindenütt és mindenkor gazdasági feltételek és gazdasági hatalmi eszközök segítik az »erőszakot« a győzelemhez, amelyek nélkül megszűnik erő lenni, s aki a hadügyet ... az ellenkező álláspontról kiindulva meg akarná reformálni, nem arathatna egyebet vereségnél."

A KÜLPOLITIKA ÉS A HÁBORÚ

Az előző fejezetekben kibontakoztak az olvasó előtt a világháborút közvetlenül megelőző történelmi események. Elismerjük, a kép nem teljes, sok olyan okmány van még, amelyet nemcsak hogy mi nem használtunk fel, hanem még egyáltalán nem is hoztak nyilvánosságra, s a hadviselő országok állami levéltáraiban vagy az események résztvevőinek személyi archívumaiban nyugszanak. Végül még nem minden résztvevő tárta fel előttünk őszintén azt a hangulatot és azokat a gondolatokat, amelyek a közeledő háborús vihar örvényében magukkal ragadták őket.

Úgy tetszhet, még semmiféle következtetést nem vonhatunk le azokról a történelmi napokról, amelyeket igyekeztünk többé-kevésbé részletesen leírni. Mégis úgy gondoljuk, hogy ez az álláspont hibás volna, mivel a hozzánk időben legközelebb eső tapasztalatok felhasználását nagyon hasznosnak tartjuk mai munkánk szempontjából. Más célok soha nem késztettek volna irodalmi tevékenységre.

Minden katonai személyiség tisztában van vele, hogy a helyzet soha nem szokott világos lenni, mindig számolni kell ismeretlen tényezőkkel. Csakhogy ez a körülmény soha egyetlen hadvezért sem tartott vissza döntésének meghozatalától. Nemcsak a harcmezőn, hanem az irodalom mezején is ez a helyzet: gyakran sötétség veszi körül azt, aki ide behatol, és minél elhagyatottabb ez a mező, minél közelebb áll a feltöretlen ugarhoz, annál nagyobb nehézségekbe ütközik megművelése. Ez a munka azonban végső soron nem jelent kudarcot, mivel bizonyos mennyiségű tapasztalat és előrejelzés birtokában az éj sötétjében többé vagy kevésbé észrevehetően kirajzolódnak a környező tárgyak.

Ha úgy véljük, hogy jelenleg még nem építhetjük elgondolásainkat az imperialista háború tapasztalataira, akkor teljességgel érthetetlen lesz számunkra, hogyan építhette fel például Clausewitz a háborúról alkotott elméletét a napóleoni korszak tapasztalataira. Pedig ez a gondolkodó megalkotta a háború elméletét, és ez az elmélet olyan kimerítő, hogy napjainkra sem vesztette el értékét. Nem akarjuk magunkat a háború

filozófusához hasonlítani, és példáját is csak azért hoztuk fel, hogy bebizonyítsuk, a háború a mai kutató számára is megismerhető a közelmúlt tapasztalataiból.

Lényegében az a történelmi anyag, amely az előző fejezetekben szerepelt, annyira világos, hogy be is fejezhetnénk az írást, az olvasóra bízva: ő alkosson ítéletet a háborúról és a külpolitikáról. Tanácsoljuk is ezt minden vállalkozónak, remélve, hogy a felmerülő kérdésekre igazolásul mindig talál valamilyen történelmi tényt.

Mindazonáltal folytatjuk írásunkat, azzal a kizárólagos céllal, hogy közzétesszük gondolatainkat a vezérkarról és a diplomáciáról, bár senkire nézve nem tartjuk őket kötelezően elfogadandónak. Az érdeklődő talán átolvassa, akik pedig feleslegesnek tartják, csukják be a könyvet és igazodjanak el önmaguk a világháború küszöbén álló Európa történetében.

Szeretnénk felhívni a figyelmet az elméleti megállapítások felhasználására a történelmi példák kritikai elemzésénél...

Egyik vagy másik klasszikus elméleti megállapításai korántsem normák vagy törvények számunkra, nincs szándékunkban vakon meghajolni előttük, csak kiindulási alapul használjuk fel őket gondolataink számára, készen arra, hogy bíráljuk is őket, ha a történelmi objektivitás ezt követeli.

Ezt elengedhetetlennek tartjuk, hogy bevezessük az olvasót a könyvben érintett kérdések elméletébe.

Most ismét Clausewitz elméletéhez fordulunk, és előre is bejelentjük: utunk erre fog vezetni. Erre ösztönöz bennünket az a háború monisztikus felfogásához közel álló módszer, ahogy elméletét a „háború filozófusa" kifejti. Azzal vádolhatnak, hogy „gyermekesen" vonzódunk Clausewitzhez, visszaélünk gondolataival, amelyeket korunkra sokan már nem tartanak meggyőzőnek. Katonai irodalmunkban gyakran kezelik Clausewitzet „szakértőként", az ezzel a címmel napjainkban együtt járó összes következtetéssel egyetemben. Nincs szándékunkban a háború filozófusának tulajdonítani a katonai jelenségekről alkotott mai fogalmakat és a jelenségek megismerési módszerét, de őszintén elismerjük, hogy eszméi számunkra nem vesztették el frisseségüket. Clausewitz halhatatlan művét nagy érdeklődéssel forgatták a marxizmus klasszikusai, Marx és Engels is, sőt Engels Clausewitzet „első fényrendű csillagnak" tartotta. A politikáról és a háborúról beszélve Lenin is kiváló bizonyítványt adott a háború filozó-

fusának. „A háborúkra alkalmazva — írta Lenin — a dialektika alapvető tétele: »A háború egyszerűen a politika folytatása más, mégpedig erőszakosabb eszközökkel«. Clausewitznek a hadtudományi kérdések egyik nagy szakírójának a megfogalmazása ez, akinek eszméit Hegel ihlette. És mindig ez volt Marx és Engels véleménye is..."

Clausewitznek elméleti megállapításaiból, amelyekre a későbbiekben emlékeztetjük olvasóinkat, különösebb bizonyítékok nélkül is látható lesz, hogy milyen közel állt ez a hegeliánus a háború, mint társadalmi és szociális jelenség, monisztikus felfogásához.

Végül Clausewitzre azért is ki kell térnünk, mert nevét gyakran használták fel mind a vezérkari főnökök, mind a diplomaták nézeteik helyességének igazolásául. Clausewitz elméleti megállapításai, ha nem is teljes egészében, de részleteiben, néha hamis értelmezésben, de újból és újból megjelentek a polgári stratégák és diplomaták gondolataiban a világháború küszöbén...

Könyvünkben viszonylagos teljességgel felfedtük a világháborút közvetlenül megelőző európai külpolitikát, különösen Ausztria—Magyarország külpolitikáját. Egyúttal részletesen megvizsgáltuk, mit tartalmaznak e kérdésről az osztrák—magyar vezérkar főnökének, Conradnak a dokumentumai, és mellékesen más európai hadseregek vezérkari főnökeinek iratai.

Megismerhettük Conrad jelentéseit, amelyekben a nemzetközi helyzetből leszűrt konkrét következtetések mellett tisztán elméleti jellegű megállapításokat is felvázolt a politika és hadászat kapcsolatáról, a Monarchia politikájának egyik vagy másik irányáról. Egyelőre nem foglalkozunk azzal, helyes-e a jelentések ilyen formájú összeállítása, ezt majd megtesszük a maga helyén, feltárva az okokat, amelyek Conradot erre késztették. Számunkra pillanatnyilag éppen ezek az elméleti meggondolások értékesek, mivel következtetéseket vonhatunk le belőlük. Szándékunkban volt megrajzolni annak az életnek, azoknak a kapcsolatoknak a képét, amelyek a vezérkar és a diplomácia között alakultak ki, mégpedig nemcsak a Duna partján, hanem Európa többi fővárosában is. Ezért időnként jelentéktelennek tűnő, de szerintünk jellemző tényeket is ismertettünk. Felvonultattuk nemcsak a katonai személyiségeket, hanem a külpolitika több képviselőjét is. Be-

avattuk az olvasót a kicsinyes vitákba, a kard és a diplomáciai toll párbajaiba. Most ismétlések nélkül megpróbálunk rendet teremteni a felgyülemlett anyagban.

Clausewitz elméletét a külpolitikáról és a háborúról nagyon jól ismerték nemcsak a vezérkari főnökök, hanem a diplomaták is. Igaz, a megismeréstől az alapos megértésig „óriási a távolság".

„*A háború a politika folytatása, csak más eszközökkel*" — Clausewitznek ezt a Bülowtól[29] átvett állítását verklibe kényszerített zeneműhöz hasonlíthatjuk. Attól függően, mennyire tökéletes maga az eszköz, ki és hogyan forgatta és forgatja még napjainkban is ennek az eszköznek a karját, a háború filozófusának gondolataira felépített eltérő elméleteket hallhatunk, természetesen megfelelő egyéni színezettel. Hogy hasonlatunk sikeres-e, ez kiderül majd a későbbiekben.

„A politika végigvonul tehát az egész háborús tevékenységen, és állandó hatással van rá, amennyire a háborúban robbanásszerűen feltörő erők természete ezt megengedi... A háború nem csupán politikai művelet, hanem valóságos politikai eszköz."

Ezt tanítja Clausewitz. Aligha van napjainkban józan gondolkodású katonai személyiség, aki tiltakozna ez ellen. Valóban, a vezérkari főnökök még csak nem is próbáltak ellenvetést tenni ezekkel az állításokkal szemben, de egyúttal láttuk veszekedéseiket a külügyminiszterekkel, amelyek egészen a kölcsönös nyílt neheztelésig, bizalmatlanságig, sőt a tisztségről való leköszönésig mentek.

Igaz, gyakran napjainkban is megfigyelhető, hogy egyenetlenséget szülnek személyes, olykor eléggé jelentéktelen nézeteltérések, de a véleménykülönbség néha az elvekből következik. Így volt ez Ausztria—Magyarországon is, nemcsak Aehrenthal Conraddal szembeni személyes ellenségessége váltotta ki a két államférfi közötti gyűlölködést, hanem szemben álltak egymással a politikáról és a háborúról vallott elvi nézeteikben is.

Conrad, az ifjabb Moltke és koruk több katonai személyisége sajnálattal ismerte el a háború függőségét a politikától és arra törekedett, hogy amennyire lehetséges, függetlenítse a háborút a politikától. Ez az irányzat nemcsak a világháborút megelőző időt jellemezte, kezdetei viszonyulnak az idősebb Moltke korszakáig.

„A háború, Clausewitz szerint — írja Moltke — a politika folytatása más eszközökkel... *A politika sajnos elválaszthatatlan a hadászattól, a politika felhasználja a háborút céljainak elérésére*, és döntően befolyásolja a *háború kezdetét és végét*, mivel fenntartja magának a jogot, hogy a háború idején bármikor fokozza követelményeit vagy megelégedjen kisebb sikerrel."

Ez hát az alapja annak a sajnálkozásnak, amelyet bőségesen hallhattunk Európa különböző országainak vezérkari főnökeitől, amikor a politikáról van szó. Németországban az unokaöcs lemásolta nagybátyját, személyesen átvéve tőle ezt a sajnálkozást. Conrad és más vezérkari főnökök inkább a német tábornagy elméletét tették magukévá, mint a háború német filozófusáét.

Az osztrák—magyar vezérkar főnökének a fejében e kérdésben ugyanaz a dualizmus uralkodott, amely a Duna menti monarchiát is jellemezte. A jelentéseihez fűzött elméleti fejtegetésekben Conrad, a politika hatását elemezve a hadügyre, lényegében eljutott Clausewitz megállapításáig. Az osztrák vezérkari főnök többször is rámutatott, hogy a politika nemcsak a háború konkrét előkészítésében tükröződik, de még azt is kimondta, hogy a háború maga a politika. Ez alapul szolgált Conradnak, hogy mélyen elmerüljön a politikába, fennen hangoztatott állítólagos teljes apolitikussága ellenére.

Így tehát lényegében nem kellett volna nézeteltéréseknek és súrlódásoknak felmerülniük az államgépezeten belül a katonai és diplomáciai kollégák munkájában sem Ausztria—Magyarországon, sem más országokban. Nézeteltérések mégis voltak, ezeket eléggé világosan bemutattuk könyvünk olvasójának.

Az idősebb Moltke, bár látta a politika „döntő hatását" a háborúra annak kezdetén és végén, ezt csak a politikának tett valamiféle engedménynek tekintette.

A háború a társadalmi élet olyan jelensége, amely bár politikai célok elérését szolgálja, de mint erőszaknak saját törvényei, saját „lelke", saját természete van. Ezért a politika nem kezdeményezhet semmi olyat, ami ellentmondana a háború természetének.

Az öreg német tábornagy a politika hatását a háborúra „meghatározatlannak" tekintette, és arra oktatta cinkostársait: „A hadászat csak a legnagyobb célra törekedhet,
 amely a rendelkezésére bocsátott eszközökkel elérhető. Így a

hadászat elő fogja segíteni a politika sikerét, a politika céljára gondolva, de ugyanakkor lehetőség szerint független marad katonai tekintetben és cselekedeteiben. A politika ne avatkozzék be a hadműveletekbe".

„Ilyen értelemben foglal állást — folytatja Moltke — von Clausewitz tábornok Müfflinghez írott taktikai leveleiben. »...A hadművészet feladata és joga a politikához fűződő kapcsolataiban elsősorban az, hogy elhárítsa a háború szellemének ellentmondó követeléseket és a mechanikai eszközök hozzá nem értő kezeléséből származó hibákat.« Mert hiszen a háború menetét főként a katonai meggondolások irányítják, a politikaiak csak annyiban, amennyiben nem követelnek katonai szempontból semmi megengedhetetlent. A hadvezért pedig soha nem vezérelhetik kizárólag politikai indítékok. Neki a háborús sikert kell első helyre állítania. Hogy a politika hogy használja ki a győzelmeket vagy a vereségeket, ez nem a hadvezérre tartozik, ez kizárólag a politika dolga."

Clausewitz tekintélyére hivatkozva Moltke a „háború szellemét", természetét állította előtérbe és erre építette fel a háború és a politika „függetlenségéről" vallott elméletet. Nagyon csábító megállapítás ez a vezérkar számára, amelyet, mint láttuk, minden országban nagymértékben fel is használt. Ez az alapja a vezérkar politikai síkon vívott harcának a hatalomért és azoknak a szigorú követeléseknek, amelyeket a hadászat a diplomáciával szemben támasztott. Úgy véljük, nem szükséges megismételnünk Conrad és a többi vezérkari főnök minden nézetét, hogy bebizonyítsuk, milyen gondosan óvták a háborút, a háború „természetét" a politika beavatkozásától...

A háborút „politikai műveletnek" tekintve Clausewitz arra a következtetésre jut: „A háború sohasem önálló jelenség, hanem a politika eszköze. Egyedül ez a felfogás óv meg attól, hogy ellentmondásba ne kerüljünk a történelemmel."

Szükséges, hogy az államférfi és a hadvezér a háborút „helyesen ítélje meg, és ne tartsa olyannak, vagy ne akarja olyanná tenni, amilyen az a körülmények természete szerint nem lehet" — írja az öreg filozófus, majd ismét emlékeztet arra, hogy „a háború... a politikai érintkezés továbbfolytatása és annak végrehajtása más eszközökkel".

„Ami a háborút ezenkívül még jellemzi — folytatja —, az csupán eszközeinek sajátos adottságaiból folyik. A had-

művészet általában, a hadvezér pedig minden egyes esetben elvárhatja, hogy a politikai irányvonal ne kerüljön ellentmondásba ezzel az eszközzel. Ez a követelmény valóban nem csekély, de bármily erősen hat is vissza esetenként az eszköz a politikai célra, csupán módosíthatja azt. Hiszen, mint mondottuk, a politikai érdek a cél, a háború pedig eszköz ennek szolgálatában. Cél nélküli eszköz alkalmazásának nem volna értelme."

Clausewitz elemzi, mi történne a háborúval, ha „mint merőben független tényező kiszorítaná a politikát és csak saját törvényeihez igazodnék". Ebben az esetben a háború „robbanóaknához lenne hasonló, amely más irányba hatni képtelen, mint amerre berendezése megindította". „Valóban, eddig így fogták fel a háborús jelenségeket, valahányszor a politika és a hadvezetés közötti összhang hiánya ilyenfajta elméleti megkülönböztetésekre vezetett. Nem így áll azonban a dolog, és az ilyen feltevés alapvetően hibás."

„Eszerint a háborút a politikai érintkezéstől sose választhatjuk el — írja másutt — és ha ez a szemléletben valamikor megtörténik, a viszony valamennyi fonala elszakad, és értelmetlen és céltalan dologgá válik."

„A politikai szempont a háborúval csak akkor szűnhetne meg, ha a háború pusztán ellenségeskedésből fakadó élethalálharc lenne; valójában azonban ... nem egyéb a politika megnyilvánulásánál. A politikai szempont alárendelése a katonainak esztelenség lenne, mert a politika hozza létre a háborút."

„Egyszóval — zárja le Clausewitz — a hadművészet a legmagasabb álláspontján politikává válik, de természetesen olyanná, mely nem jegyzékeket irkál, hanem csatákkal szolgál."

Clausewitznek A háborúról című írása alapján röviden bemutatott elméleti tételei elég világosan kimondják, hogy a háború önmagában is megálló dolog, bármilyen különleges is a természete, a háború szelleme, s a politikát nem lehet alárendelni ennek a természetnek, mivel akkor a háború „értelmetlen és céltalan dologgá válik".

Szükségesnek tartottuk, hogy szó szerint idézzük a hadügy mindkét tekintélyének véleményét, nehogy egyéni értelmezésünkkel kiforgassuk őket, és bizonyítékok nélkül maradjunk.

Az idősebb Moltke a politika militarizálásával, ha lehet így mondani, örökül hagyta követőire a „háború szellemének"

érinthetetlenségéért vívott harcot, kiforgatva magát Clausewitzet. Míg Clausewitz úgy vélte, hogy a hadművészet legmagasabb álláspontján politikává válik, addig a német tábornagy azt állította, hogy a „háború menetét főként a katonai meggondolások vezérelték, politikaiak csak annyiban, amennyiben nem követelnek semmi katonai szempontból megengedhetetlent".

A politika fölötti ellenőrzés jogát jól elsajátították az előző fejezetekben bemutatott vezérkarok főnökei, ezért amikor kijelentették, hogy egyáltalán nem avatkoznak be a politika ügyeibe, valójában mindegyikük arra törekedett, hogy saját politikát fejlesszen ki és folytasson. Igaz, a fiatalabb Moltke mentegetőzött Conrad előtt, mert politikai irányvonalakat merészel körvonalazni és úgy vélte, hogy csak a „barátnak" tárhatja fel gondolatait. A fiatalabb Moltke halálával „barátja" „méltónak bizonyult" Moltke bizalmára, amikor nyilvánosságra hozta a volt német vezérkari főnök titkos gondolatait.

...Conrad elméleti megállapításaiban elismerte a politika uralmát a hadászat felett és azt tartotta, hogy a politikai okok mélyen behatolnak a háború ügyébe. Más vezérkari főnökök igyekeztek nem véleményt mondani erről, s csak titokban panaszkodtak néha a politikára, elismerve, hogy sajnos nem lehet a háborút függetleníteni a politikától.

Tetteiben azonban az osztrák—magyar vezérkar főnöke az idősebb Moltke apostola volt, nemcsak biztos kézzel vázolt fel politikai irányvonalat a bécsi diplomaták számára, hanem érveket is szolgáltatott nekik a háború természetéből kiindulva. Igaz, spanyolfalként még gazdasági dolgokat is felhozott, ez azonban csak könnyű lepel volt, valóságban mindenen a háború szelleme uralkodott.

Conrad tehát nem határolta el magát a politikától, hanem elmerült benne. Ezért lényegében nem tehetnénk neki szemrehányást, ha ehhez meglettek volna a helyes feltételek. Az osztrák—magyar vezérkar főnöke úgy gondolta, nem járhat a helyes úton, ha nem tart fenn szoros kapcsolatot a külügyminiszterrel. Jelentései ékesszólóan tanúsítják, mennyire idegen volt tőle a politikamentesség.

Conrad, miután a politikát a hadügy alapjának tartotta, nem is alaptalanul úgy gondolta, hogy el kell mélyednie Ausztria—Magyarország külső kapcsolatainak részleteibe és politikai irányvonalaiba.

„A háborút mindenekelőtt a politikai tényezőkből és viszonyokból következő valószínű jellege, s körvonalai szerint kell megítélnünk."

Így szól Clausewitz tanítása, és ezt híven követi Conrad, amikor részletesen elemzi Ausztria—Magyarország külpolitikáját, amely — teljesen helytálló véleménye szerint — a Duna menti belső viszonyokból következett.

Nemegyszer katonai kéz rajzolta fel e politika céljait is... Feleslegesnek véljük most e célok részletes elemzését, mivel korábban elég részletesen kifejtettük őket.

Inkább vizsgáljuk meg, mitől függően határozta meg a vezérkar a politikai célokat.

Conrad helyesen mutatott rá, hogy az államnak eléggé állandó, több évre szóló politikai magatartási vonalat kell követnie, és ezt az irányvonalat az állam földrajzi, etnográfiai és kulturális sajátosságaiból adódó lényeges érdekeivel határozta meg. Ehhez később hozzátette a gazdasági versengést is más államokkal, hangsúlyozva, hogy ebben nem elég jártas, így külön szakértők véleményére van szükség.

Ha figyelembe vesszük Ausztria—Magyarország állami szerkezetének sajátosságait és nemzetiségeinek centrifugális erőit, érthetővé válik, hogy a vezérkari főnök figyelmét a legnagyobb mértékben e nemzetiségek államon belüli harca kötötte le és az a vonzerő, amely a Monarchia határain túlról hatott a nemzetiségekre. Ennek elsődleges okát: a gazdasági viszonyokat, a termelőerők fejlődését mind a Monarchián belül az egyes nemzetiségeknél, mind a velük egy nemzethez tartozó határon túliaknál Conrad nem vette észre. Láttuk, hogy a németeket „fejlett kultúra" hordozójának tartotta, és hivatásuknak tekintette e kultúra elterjesztését a szlávok között. Barátja, Moltke, Berlinben a szlávok és a germánok közelgő háborújáról mint két kultúra összeütközéséről beszélt. A következmények tehát a vezérkar agyában elhomályosították a harc igazi okait, s éppen ebből származnak a nem mindig helytálló elképzelések az állam valódi politikai céljairól. Ha valahol mégis találkozhatunk politikai célok meghatározásának nagyjából helyes szemléletével, ez az orosz haditengerészeti vezérkar jelentése, amely nyíltan kijelenti, hogy Oroszország törekvését a tengerszorosok megszerzésére a gazdasági versengés váltja ki.

Míg a vezérkar képviselőit romantizmus jellemezte, addig

néhány polgári diplomatának helyesebb elképzelései voltak az európai államoknak a piacokért folyó gazdasági harcáról, amely a XX. század elején ragadta őket magukkal. Közéjük tartozott Aehrenthal is, aki igyekezett fékezni Conradot, ezt az uniformist viselő romantikust. Más diplomaták is finomabban közelítették meg az állam politikai céljainak meghatározását, mint vezérkaruk képviselői.

A mind az államokon belül, mind határaikon túl folyó gazdasági harc alkotta és alkotja minden társadalmi viszony bázisát. Ennek alapján alakulnak ki a különböző osztály-, nemzeti stb. csoportosulások, és a vezérkari főnökök éppen a gazdaságnak ezeket a felépítményeit vélték ama legfontosabb problémáknak, amelyek megoldásához fegyveres harcra van szükség.

Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, Conrad néha hajlott arra, hogy a külső kapcsolatokat Szerbiával és Črna Gorával gazdasági közeledés útján rendezzék. Ez nem saját elképzelése volt, de néha egyetértett vele. Mihelyt azonban a balkáni helyzet összekuszálódott, a vezérkar főnöke ismét visszatért a háború útjára.

De mind Conrad, mind más államokbeli kollégái tökéletesen tisztában voltak vele, hogy a háború komoly dolog, hogy fontos politikai célok elérésére folytatják, hogy egyúttal kétes dolog is, ezért előkészítése az államoktól hatalmas erőfeszítést követel.

A fiatalabb Moltke és más vezérkari főnökök igyekeztek nem beavatkozni a politikai célok kialakításába, mivel ezt a főhatalom és a diplomácia előjogának tartották, Conrad azonban nemcsak a külpolitika irányainak megvitatásába kapcsolódott be, hanem bátor kézzel felvázolta útjait is. Ha visszaemlékezünk a külpolitikát alaposan taglaló jelentéseire, ha figyelembe vesszük Moltkéhez intézett leveleit és beszélgetéseit más államok katonai megbízottaival, politikai vonalon dolgozó katonai megbízottjainak adott utasításait, bátran állíthatjuk, hogy az osztrák—magyar vezérkar főnökének saját politikai magatartási vonala volt, és ezt, bár nem a diplomatáknak akarunk szemrehányást tenni, következetesen érvényesítette is.

Már megmutattuk, hogy „a háború természete" vitte erre az útra a Duna menti vezérkari főnököt.

„Ha a háború a politikához tartozik, akkor ennek jellegét

ölti fel. Mihelyt a politika nagyszerűvé és hatalmassá válik, a háború is ilyen lesz."

Clausewitznek ezeket a mélyenszántó gondolatait Conrad látszatra magáévá tette, jóllehet eléggé sajátosan értelmezte. A háború filozófusa azt hirdette, hogy a háború felölti a politika jellegét, Conrad viszont azt tekintette normának, hogy a politika a háború természetétől függően vegyen fel valamilyen jelleget.

A politikának, szerinte, alkalmazkodnia kell a háború törvényeihez, nem követelhet a háborútól olyasmit, ami ellentmond szellemének. Sőt, a politikának meg kell könnyítenie a hadászat számára a hadviselést. A politikai célokat véglegesen csak akkor tűzik ki, amikor már összehangolták a hadászattal. Még napjainkban is ilyen következtetésekre jutnak hivatásos stratégák, arról nem is szólva, hogy a XX. század elején vitathatatlanoknak tartották őket.

Clausewitz azt igyekezett megmutatni, hogy a hadászat módosíthatja a politikai célokat, de semmiképpen sem szabhatja meg őket. A háború filozófusa ezért a háborút nem szándékozott a társadalmi viszonyok szempontjából öncéllá tenni, mint ezt később az idősebb Moltke és követői tették... Arra a megállapításra jutottunk, hogy a *háború jellegét a belpolitika határozza meg*, hogy a belpolitikából következnek az állam külső kapcsolatai is. A politika az állam termelőerői fejlődésének tükröződése.

Conrad, mintha helyesen közelítené meg a kérdést, amikor azt mondja, hogy az állami politikának az adott államalakulat földrajzi, etnográfiai és kulturális sajátosságaira kell épülnie. A politika alapjának azonban nem ezt tekinti. *A katonai erők viszonya minden reális politika alapja* — állítja, és ezt különböző hangnemben számtalanszor megismétli.

Később részletesen foglalkozunk a külpolitika katonai alapjával, most csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy az állam erejét nemcsak katonai erői határozzák meg. Igaz, a katonai erő a háborúban fontos tényező, mivel azonban a háború politikai aktus, politikai értékekre épül, és nem kizárólag katonaiakra.

A háború meghatározza a politika jellegét, és a legmesteribb politika is kudarcot vall, ha nem vívnak ki katonai sikert, ha a hadsereg nem készül fel a háborúra. A nagy politikai célok csak háborúval érhetők el. Ez a melódia csengett türelmes olvasónk fülébe az előző fejezetekben.

Szinte minden vezérkari főnök, és különösen Conrad szolgálati kötelességének tartotta, hogy őrködjön az ország háborús készültségén, és így követelményeket támasztott a politikával szemben. Arra nem formáltak jogot, hogy beavatkozzanak a diplomáciai tárgyalásokba, de a külpolitikai célok módosítását, sőt kitűzését, a külpolitika jellegének meghatározását nemcsak lehetségesnek, hanem szükségesnek is tartották.

Így aztán láthattuk Conrad próbálkozásait, hogy bebizonyítsa, az agresszív, a támadó politika az egyetlen helyes politika, láthattuk javaslatait a preventív háborúról, felháborodását a külügyminiszterek mérsékeltsége és „honvédő" beállítottsága miatt. Ugyanígy háborogtak Németországban a „háborúmentes politika" miatt a katonai vezetők, Bethmann kortársai, és haragjuk mára sem csillapodott le; most is arra fecsérlik a tintát, hogy bebizonyítsák a világháború előtti berlini diplomaták bárgyúságát.

Mi nem követjük őket, hanem Clausewitz megfogalmazásához tartjuk magunkat, hogy „ha a háború a politikához tartozik, akkor ennek jellegét ölti fel", és elismerve a háború függését a politikától, a háborút történelmi jelenségként értelmezzük.

Conrad is meghatározta Ausztria—Magyarország külpolitikájának jellegét: véleménye szerint a támadó, agresszív politika volt az egyetlen helyes külpolitika. Más vezérkari főnökök óvatosabbak voltak következtetéseikben, csak az orosz haditengerészet vezérkara mutatta meg nyíltan az arcát, no meg Moltke és Ludendorff 1912-es jelentésében találkozunk azzal az utalással, hogy a hadviselés erős formájának — a támadásnak — támadó politika felel meg.

E politika ellensúlyaként főként a diplomaták a védelmi, mérsékelt politikát, az „erőgyűjtés" politikáját és végül a „háborúmentes politikát" vonultatták fel.

„Minden korszakot konkrétan kell értékelni" — tanította Lenin. És valóban, ha meg akarjuk ítélni, hogy a vezérkari főnökök vagy a diplomaták helyesen határozták-e meg a kapitalista államok politikájának jellegét, vissza kell tekintenünk a közelmúltra.

Európa nagy államai, sőt Amerika és Japán is 1898-tól már az *imperializmus* útját járták. Angliáról, Németországról, Franciaországról nem kell sokat beszélni, ha még olyan or-

országokat is, mint Ausztria—Magyarország, Oroszország, Olaszország magával ragadott az imperializmus. Az államok gazdasági érdekeinek összefonódása, a piacokért folyó harc, a gyarmati sorban élő népek elnyomása, ez jellemezte a nagy európai államok politikáját a világháború küszöbén.

Világos, hogy politikájuknak *agresszív* jelleget kellett öltenie, „hatalmassá kellett válnia", mint Clausewitz mondja. *Más politikát az imperializmus nem ismer.* Tehát a nagy államok mindegyikének támadó politikát kellett folytatnia, s ennek során összeütközött egy vagy több más állam hasonló politikájával.

Ezért helyesnek kell elfogadnunk Conrad nyílt kijelentéseit az agresszív politikáról, amelyet a dunai birodalom folytatott. Más kérdés, hogy nem haladta-e meg ez a politika Ausztria—Magyarország erejét. Tudjuk, hogy a külpolitika fő irányait Conrad a Balkán és az Appennini-félsziget felé irányította. Míg az Appennini-félszigeten Bécs politikája beleütközött Olaszország imperializmusának heves ellenállásába, és ez az imperializmus erejét tekintve nem maradt el a Duna menti imperializmus mögött, addig a Balkánon Ausztria—Magyarország gazdaságilag erősebb volt a kis szláv államoknál, amelyek az osztrák—magyar tőke piacai voltak.

Nem osztozhatunk egynéhány stratéga ama véleményében, hogy a XX. század elején Ausztria—Magyarország a Balkánon „történelmileg védekező" helyzetben volt, és ez a helyzet fennmaradt 1918-ig. Szerintünk itt a hajdani Habsburg-birodalom „történelmi támadása" bontakozott ki, a birodalom gazdaságának „támadása", s ennek célja Szerbia és Črna Gora meghódítása volt. Más frontokon Ausztria—Magyarország agresszív politikája beleütközött a nagy európai államok erősebb imperializmusába, és nemcsak kénytelen volt feladni pozícióit, hanem még pénzügyi támogatást is keresni náluk. Az utóbbi években egyre nehezebben tudott Ausztria—Magyarország gazdaságilag behatolni Szerbiába és Črna Gorába, mivel ott érdekeltté vált a nagyobb európai országok tőkéje is. Ezért Ausztria—Magyarország politikája évről évre vesztett pozícióiból, félgyarmatait pedig az a veszély fenyegette, hogy pénzügyileg erősebb kezekbe kerülnek. A balkáni kérdés „európai" kérdéssé vált, amit a Duna menti vezérkari főnök nem akart elismerni, amikor arra törekedett, hogy a szláv területeket megtartsa. Igaz, nem elsősorban gazdasági

okok késztették őt erre, hanem a német kultúrateremtésre vonatkozó megfontolások, ám ez a katonai uniformisba bújtatott többé-kevésbé „imperialista", aki gyakran gondolt Szerbia és Črna Gora „békés" gazdasági meghódítására, és néha a „nagy" balkáni szövetségről álmodozott, mindezt hamar félredobta, amikor látta, hogy a szláv államok évről évre jobban fejlesztik termelőerőiket.

Conrad 1908—1909-ben közösséget vállalt az agresszív politika útjára lépő Aehrenthallal[30]. A hódítás kizárólag azért tudta közelebb hozni egymáshoz ezt a két titkos ellenséget, mert Ausztria—Magyarország imperializmusának kifejezője volt.

Később Aehrenthal mérsékelte hevességét, Conrad azonban kitartott a gyors és erélyes lépések mellett.

Bár az imperializmust agresszivitás jellemzi, azt is látnunk kell, hogy az energikus támadás, vagy ahogy ma némelyek mondják, a „megsemmisítési politika" útját csak az az imperializmus járhatja, amelyik belülről erős. A belülről gyenge imperializmusnak kerülő utakat kell választania hódító céljai eléréséhez, politikai manőverekhez kell folyamodnia, vagy divatos kifejezéssel élve, „kimerítési politikát" kell folytatnia.

Ha a védelmet leállított támadásnak értelmezzük, akkor ez esetben az imperialista állam ideiglenes lemondását a nyílt előretörésről tekinthetjük védelmi politikának. A passzív védelem fogalma pedig egyáltalán nem jellemző az imperializmusra.

Csak így értelmezhetjük azt a „védelmi politikát", amelyet a diplomaták kijelentései szerint az európai államok folytattak a világháború előtt, és amely ellen az országok többségében a vezérkar hadakozott. Ténylegesen minden nagy európai állam gyarmatok meghódítására, más kisebb államok gazdasági leigázására, a már megkaparintott zsákmány újraelosztására törekedett.

Végül minden európai államban, Japánban és Amerikában a burzsoázia képviselte imperializmus elnyomta az államon belül élő nemzetiségeket, kíméletlenül kizsákmányolta a dolgozó tömegeket (a munkásokat és a parasztokat).

Így hát a világháború küszöbén az európai államok politikája jellegének megítélésében nem kellett volna véleményeltérésnek lennie a diplomaták és a vezérkarok képviselői között, mivel ez a politika lényegében aktív támadó politika

volt. Eltérés csak a támadás idejében mutatkozott. Míg a vezérkarok háborúra szomjúhoztak, *a diplomaták óvatosabban közelítették meg* a háborút, és mint Mehring[31] írja, „úgy tekintettek a háború istenére, mint megbízhatatlan altisztre, akire nem szabad túl sokat rábízni, és akivel csak akkor lehet közösködni, ha az állam létérdekeit fenyegeti veszély".

Az imperialista korszak, mondja Lenin, nem szünteti meg sem a nemzetek törekvését a politikai függetlenségre, sem pedig e törekvések „elérhetőségét" az egész világra kiterjedő imperialista viszonyokon belül.

Valóban, a XX. század elején a világ nagy államainak imperializmusa mellett találkozhatunk tisztán nemzeti politikával is, amelynek célja a harc a nemzetek önrendelkezéséért, az imperialista államok igája alóli felszabadulásért. Az 1870—1871-es háborúval Európában befejeződött a nagy nemzeti politika, és a világháború idejére már csak a kis balkáni államok követték ezt az utat. Ilyen politikát folytatott az elbeszélésünk hősét, Conradot annyira nyugtalanító Szerbia is. Természetesen a nagy európai államok többségében az imperializmus gyakran a nemzeti politika, a nemzeti egységért folytatott harc jelszavaiba burkolózott. Az olvasó nyilvánvalóan jól emlékszik rá, hogy ilyen húrokat pengetett Oroszország, Franciaország, na és Németország... Ez a nemzeti politika messze volt a valóban igazságos politikától.

Az imperializmussal folytatott harcban néhány kis európai állam nemzeti politikája védekező helyzetben volt, állva a kapitalizmus nyomását, s harcolva a gazdasági leigázás ellen. Így volt ez Szerbia esetében is, amit a diplomaták, Conrad és a vezérkar más képviselői igyekeztek úgy feltüntetni, mint egyértelmű támadást. Most nem beszélünk a katonai tevékenységekről, hanem kizárólag csak a politikaiakról. Ha megvizsgáljuk Szerbia politikáját a XX. század elején, észrevehetjük politikai támadásának mozzanatait. Ide tartozónak tekintjük a balkáni föderáció megalakítását és Szerbia készülődését a világháborúra: azt a széles körű propagandát, amelyet a szerbek Boszniában és Hercegovinában, sőt még Črna Gorában is folytattak. Arról nem is szólva, hogy a szerb vezérkar keze irányította Princip pisztolyát a Habsburg-ház trónörökösére, ezzel véres harcra híva ki Ausztria—Magyarországot.

Az imperialista korszak hátterén a szerbek nemzeti politi-
 kája csak apró pont volt, és természetesen nem ez a politika

határozta meg az akkori időket. Ezek az idők az imperialista államok versengésének jegyében teltek, az imperialista államok közötti külső kapcsolatok egyre jobban kiéleződtek.

Így látjuk mi az európai politika alapjait a világháború küszöbén.

Ha a vezérkarok okmányaiban különböző hivatkozásokat találunk a szlávok és a germánok harcára, a különböző kultúrák közötti harcra, a „történelmi feladatokra", a nemzetiségek egyesítésére és ehhez hasonló kérdésekre, ebben nem mást kell látnunk, mint: 1. a korábbi ideológia maradványait, a különböző régi filozófiai tanok előtti meghajlást; 2. a korszak imperialista jellegéről még nem kialakult világos elképzelést és 3. a lakosság dolgozó osztályainak tudatos megtévesztését. A vezérkarok gondolkodásában tehát a megszokott burzsoá ideológiát láthatjuk viszont, és ha például Conrad vagy Nyemic meg is mutatta Ausztria—Magyarország és Oroszország politikájának igazi mozgatóerőit, inkább ösztönösen jutottak el idáig, mintsem tudatosan.

Volt olyan vélemény is, hogy a világháború küszöbén a politikában a vezérkarok képviselői erősebbek voltak a diplomatáknál. Ezt mi nem állítanánk. Az olvasó bizonyára emlékszik Aehrenthal emlékezetes jegyzékére, amely egymagában elegendő ahhoz, hogy ellentétes következtetésre jussunk. Aehrenthal az Európában lezajló eseményeket teljes egyértelműséggel úgy ábrázolta, mint Németország és Anglia közötti harcot a világkereskedelmi hegemóniáért és azt is megmutatta, hogy e harc körül általános harc lángolt fel Európában, és ennek nem a nemzetek önrendelkezéséért folyó harc az alapja, hanem a gyarmatok megszerzéséért, a kis államok kirablásáért, a már meghódított területek újrafelosztásáért stb. folyó harc. A diplomatákat a vezérkarokhoz hasonlóan természetesen a „marxizmus lealjasítása" jellemezte az események jellegének meghatározásában, belülről azonban közelebb jutottak az igazsághoz, mint a katonai mundért viselő politikusok.

Jogosan szögezhetik nekünk a kérdést, milyen gyakorlati következtetést vonunk le az elmondottakból. A következtetés világos és egyszerű. Mind a diplomatának, mind a vezérkar képviselőjének helytálló és világos képet kell alkotnia koráról, az államok között kialakult kapcsolatokról, a politika mozgatóerőiről, a maguk elé tűzött célokról. Ha, mint Clausewitz

írja, „a politika végigvonul az egész háborús tevékenységen", akkor a hadügy helyes szemléletéhez elengedhetetlen a helyes politikai tájékozottság. Egyetértünk az osztrák—magyar vezérkar főnökével, aki elképzelhetetlennek tartotta, hogy a politikán kívül helyezkedjen el, tetteivel és gondolataival ezt meggyőzően be is bizonyítva.

Így hát Conrad ösztönösen felismerte Ausztria—Magyarország politikájának imperialista jellegét, és nyíltan csak a hódítások útját jelölte ki számára, egyszersmind pedig „igazi katonaként" szinte elutasított mindenféle politikai manőverezést. Politikai magatartási vonala mindig egyenes volt, a legrövidebb úton haladt a cél felé. Conradot hatalmába kerítette a türelmetlenség. A dunai birodalom vezérkari főnöke a kimerítési hadászat ellenfeleként és a megsemmisítési hadászat szenvedélyes képviselőjeként mindezt átvitte politikai gondolkodásának síkjára is. Kollégájában, a fiatalabb Moltkében nem ok nélkül ébredt kétség Ausztria—Magyarország nyugodt és mérsékelt politikája iránt, hiszen jól ismerte Conrad forrófejűségét és a bécsi diplomaták gyengeakaratúságát.

Ha a „háború a politika folytatása, csak más eszközökkel", akkor „a béke is a harc folytatása, csak más eszközökkel". Így határozzák ma meg a burzsoá diplomaták az államoknak azt az állapotát, amelyet békének neveznek. Politikai harc mindig folyik és mindig fog folyni, amíg létezik az osztálytársadalom, még ha haditevékenység közvetlenül nem is folyik. Nem elemezzük most azokat a „más eszközöket", amelyekkel ezt a harcot béke idején vívják, csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy napjainkban elsősorban a gazdasági versengés került előtérbe.

A különféle államok érdekeinek a világháború előtt tapasztalható láncolata természetesen már régóta háborúhoz vezethetett volna, ha a háború időpontját nem tolják ki a katonai és diplomáciai előkészületek. Már megismerhettük azt a diplomáciai huzavonát, amely a XX. század elején átszőtte Európát. Láttuk az államok támadását, kivárását és visszavonulását a politika mezején, amelyet a diplomaták igyekeztek nem beszennyezni vérrel. Természetesen, nem az emberszeretet vezérelte őket, csupán az időnyerés, hogy ez alatt jobban felkészüljenek a háborúra.

Ha alaposabban meg akarjuk vizsgálni az okokat, amelyek
 néhány államot „védelmi" politikára késztettek, vagy annak

az „erőgyűjtési" politikának az okait, amelyet Aehrenthal folytatott Bosznia és Hercegovina annexiója után, akkor figyelembe kell vennünk az osztrák—magyar külügyminiszter orientációját a Monarchia belső helyzetében. Láttuk, hogy Oroszország éppen belső helyzete miatt volt kénytelen kapitulálni Berlin előtt 1909-ben.

A diplomácia tehát bizonyos külpolitikai kombinációkkal, céljai és más államok politikája összehangolásával, a valószínű ellenfelek elszigetelésével vérontás nélkül érte el céljait. Tényleges diplomáciai siker született. Conrad és más vezérkari főnökök bizalmatlanul fogadták ezt a sikert. A diplomáciai győzelem számukra nem volt példamutató, és semmiképpen nem tekintették tartósnak. Csak a kard teremthette meg a megfelelő békét. Conrad arról álmodott, hogy nem Oroszország diplomáciai vereségével lehet egy évszázadra biztosítani a békét, hanem csak Oroszország katonai szétzúzásával. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a diplomáciai sikerben nem hitt a vezérkar egyetlen képviselője sem, különösen nem Ausztria—Magyarországon, amely valaha éppen diplomáciai és házassági kötelékkel (tehát egyfajta hálószoba-diplomáciával) terjesztette ki határait.

Sok katonai személyiség nézeteit megismertük erről a vértelen politikáról. Mindannyian teljesen hamisnak, „kártyavárnak" nevezték, tehát a legcsekélyebb bizalmat sem táplálták iránta.

Conrad nem hitt a diplomáciai konferenciák döntő jelentőségében és azt hangoztatta, hogy az államok sorsa nem a zöldasztalnál dől el, hanem a harcmezőn.

Ez a nézet nem új, a történelem sok államférfit ismer, akik ugyanezt hirdették. Napóleon ütközetekkel kötötte össze birodalmak sorsát, Bismarck pedig „tűzzel és vassal" teremtette meg Németország egységét. Bethmann-Hollweg, Bismarck egyik utóda a kancellári tisztségben, ez a tragikus személyiség a kitűzött célokat kizárólag békés úton, „háborúmentes politikával" akarta elérni. Bethmann abból a feltevésből indult ki, hogy Németország gyorsan fejlődő termelőerőivel annyira maga mögött hagyja a többi államot, hogy versengésük hiábavaló lesz. A német kancellár diplomáciai egyezményekkel akart utat nyitni a német imperializmus előtt...

„Az imperializmus — írja Lenin — gazdaságilag monopolista kapitalizmus. Hogy a monopólium teljes legyen, a kon-

kurrenseket ki kell szorítani nemcsak a belső piacról (az adott állam piacáról), hanem a külső piacról is, az egész világról. Van-e *gazdasági* lehetőség a »finánctőke korszakában« a konkurrencia kiküszöbölésére még más államokban is? Természetesen van: ez az eszköz a pénzügyi függőség és a nyersanyagok felvásárlása, majd a konkurrens minden vállalatának felvásárlása..."

„Egy ország nagy finánctőkéje mindig felvásárolhatja egy másik, politikailag független országban a konkurrenseket és ezt mindig meg is teszi. Gazdaságilag ez teljesen megvalósítható. A gazdasági »annexió« tökéletesen megvalósítható politikai annexió nélkül is és ez gyakran előfordul."

Lenin elveti Kautsky elméletét az „ultraimperializmusról", amely szerint az imperialista hatalmak szövetségre lépnek a gyarmatok vagy a félgyarmati államok „békés" felosztására, és azt írja: „Felmerül a kérdés: »elképzelhető«-e a kapitalizmus fennmaradása esetén (márpedig Kautsky éppen ebből indul ki), hogy az ilyen szövetségek ne legyenek rövidéletűek, hogy kiküszöböljék a marakodást, a konfliktusokat és a harcot annak minden lehetséges formájában?

Mihelyt világosan felvetjük ezt a kérdést — folytatja Lenin —, csakis nemleges választ adhatunk rá. Mert a kapitalizmusban *nem* képzelhető el más alap a befolyási övezetek, érdekeltségek, gyarmatok stb. felosztására, mint az osztozkodásban résztvevők *erejének*, általános gazdasági, pénzügyi, katonai stb. erejének számbavétele. Márpedig az osztozkodásban résztvevők ereje nem egyformán változik, mert az egyes vállalatok, trösztök, iparágak és országok *egyenletes* fejlődése a kapitalizmusban lehetetlen."[32]

A most hallottak nálunk jobban bizonyítják, hogy az olyan sikerben, amely kizárólag az Angliával, Franciaországgal, sőt keleten Oroszországgal — Amerikáról nem is beszélve — versengő Németország termelőerőinek fejlődésére épül, a német kancellár az állam kapitalista struktúrája mellett nem reménykedhetett. Nincs lehetőségünk rá, hogy adatokat felsorakoztatva elidőzzünk e kérdésnél. Aki ismeri Németország gazdasági fejlődését, tudja, hogy Németország fejlődése nagyon gyors ütemű volt, megelőzte Angliát és Európa más országait. De Németországnak mint kapitalista államnak kapcsolatai a hozzá hasonló államokkal csak egy dologhoz vezethettek: a fegyveres harchoz. „Minden imperialista hatalom"

valamiféle egyességéről természetesen szó sem lehetett. Ebből a szempontból Bethmann álmai valóban „kártyavárak" voltak.

Úgy véljük, hogy az álmok politikusai a valóságnak megfelelő úton jártak, amikor látták a közeledő harc elkerülhetetlenségét. Nem beszélünk most Grey-nek[33] azokról a képmutatókra jellemző színeiről, amelyekkel a jövendő világháború jellegét ecsetelte. Kitűnően felismerte a háború méreteit és csak rémítgette vele a német követet, abban reménykedve, hogy meghosszabbítja a „lélegzetvételnyi pihenőt" az európai tőkésállamok táborában.

Így tehát, amikor a vezérkarok képviselői kötelességüknek megfelelően fokozottan készülődtek a világháborúra, nem bízva az európai ellentétek diplomáciai rendezésének lehetőségében, ebben természetesen igazuk volt. Csakhogy ez a „tisztánlátás" nem korszakuk tényleges megértésére épült, hanem arra, hogy egyetlen dologban hittek: a katonai sikerben a nemzetközi kapcsolatokban...

...Európában a légkör 1914-re már annyira feszült volt, hogy a háború elkerülhetetlennek látszott. Nyilván meg lehetett volna hosszabbítani a „lélegzetvételnyi pihenőt", de csak meghosszabbítani, és rövid időre, nem pedig elkerülni a háborút.

A háború a társadalmi viszonyok egyik fajtája, a politikai célok elérését szolgáló erőszaknak a diplomáciai eljárásoknál, a zöldasztal melletti szócsatáknál konkrétabb és világosabb megnyilvánulása.

Nem fejtjük ki a háború meghatározásának elméletét, hiszen napjainkban mindenki számára érthető, hogy a háború nem valami a politikától elkülönülő dolog, hanem a politika eszköze, hogy a háborúval nem szakadnak meg az ellenségeskedő államok politikai kapcsolatai.

Ez volt a véleménye Clausewitznek, akinek nézeteit idéztük.

Ugyanezt az álláspontot foglalta el Lenin is, aki A szocializmus és a háború című tanulmányában azt írta: „A háború a politika folytatása más »(mégpedig erőszakos) eszközökkel«. Ez a híres mondás az egyik legkiválóbb katonai írótól, Clausewitztől ered. A marxisták mindenkor joggal vették ezt a tételt elméleti alapul minden egyes háború jelentőségének megítéléséhez. Marx és Engels mindig ebből a szempontból vizsgálták a különböző háborúkat."[34]

Máshelyütt Lenin, idézve Clausewitz megfogalmazását, ismét rámutat, hogy „éppen ez volt mindig Marx és Engels álláspontja, akik *minden* háborút bizonyos érdekelt hatalmak — és *különböző osztályaik* — adott időbeli politikája *folytatásának* tekintettek."

Emlékeztetünk Clausewitz szavaira, aki a háborút a politikai viszonyok folytatásának tartotta, „más eszközök beleelegyítésével". „Ezzel egyszersmind azt is állítjuk, hogy a politikai érintkezés magával a háborúval nem szűnik meg, nem alakul át másvalamivé, hanem lényegében tovább is megmarad, bármilyenek legyenek is az alkalmazott eszközök, és a hadiesemények az ő irányvonalaihoz kötve haladnak a háborún át a békéig. De ezt másként hogy is képzelhetnénk el? Vajon a népek és kormányok politikai viszonyai a diplomáciai jegyzékkel megszűnnek-e?"

Természetesen nem! Ma, a világháború után mindenki ezt válaszolja. A háború küszöbén azonban az európai hadseregek vezérkari főnökei — az idősebb Moltke elméletét követve, amely szerint a politika csak a háború elején és végén gyakorol befolyást — ezt nagyon is lehetségesnek tartották. Mihelyt megszólaltak az ágyúk, a diplomatáknak már nem volt tennivalója. A háború eldöntésének a „katonai sikertől" kellett függnie, ahogy ezt az idősebb Moltke tanította.

Conrad eléggé világosan beszélt erről, azzal vádolva a diplomáciát, hogy a hadsereget csak ernyőnek tekinti, amely alatt háború esetén megbújhat, majd félrevonulhat, a felelősség teljes súlyát a „katonákra", azaz a fegyveres erőkre hárítva.

A kizárólagos hit a „katonai sikerben" megszülte elbeszélésünk hősének azt a nézetét, hogy mindenféle politikának csak a katonai erőviszonyokra kell épülnie. Bizonyos fokig ez helytálló, de csak bizonyos fokig. A világháború történetéből ma már nagyon jól tudjuk, hogy a mindhárom dimenzióban „legyőzhetetlen" németek elvesztették a háborút. Az idősebb Moltke elmélete a „katonai siker" mindent üdvözítő voltáról tarthatatlannak bizonyult.

Az elmondottakból következik, hogyha egyszer a háború a politika folytatása, a háború menetét nem tisztán katonai célok vezérlik, hanem főként politikaiak. Pontosabban az egyik elválaszthatatlanul összefügg a másikkal, az egyik a másikból következik. Csak ilyen mértékkel tartjuk lehetségesnek egy olyan bonyolult jelenség megközelítését, mint a háború...

Megjegyezzük, hogy a háborút a politikusok óvatosabban közelítették meg, mint a vezérkari főnökök, különösen Conrad. Ez egyébként teljesen érthető is, hiszen akinek a háború a mestersége, bátrabban vállalkozik a kockázatra, mint a politikus, aki kevésbé jártas ugyan a hadművészet titkaiban, de tisztábban látja azokat a megrázkódtatásokat, amelyek az államot a háború következtében érhetik.

Kicsit előreszaladva fel kell figyelnünk Aehrenthal határozott nyilatkozatára, aki nagyon világosan értelmezte a háborúnak és a politikának ugyanazt a clausewitzi formuláját, amit Conrad is. Aehrenthal kijelentette, hogy a háború vállalása vagy elutasítása a külügyminiszter előjoga, és nem a vezérkari főnöké.

Bismarck, az ilyen ügyekben nagy tapasztalatú német kancellár mondotta: „A politika nem harcmező: különleges ismereteket igényel annak a kérdésnek az eldöntéséhez, szükséges-e és mikor a háború, és hogyan kerülhető el tisztességgel".

Csak a háború és a háborúban mindvégig érvényesülő politikai befolyás helyes értelmezése vezethette el ehhez a felismeréshez még a burzsoá államok többé vagy kevésbé kiemelkedő politikusait is.

Így a háború bizonyos aggodalmat váltott ki a politikusokból, még az olyan alkatúakból is, mint Poincaré.[35]

Mivel a háború az osztálytársadalomban a vitás kérdések megoldásának végső fóruma, teljességgel érthető a politikusok félelme a háborútól. A háború már Napóleon idejében is „komoly dolog" volt, és még inkább az állam életének nagyszabású eseményévé vált napjainkra.

A kapitalista államokban a háborútól való félelem kiváltói: 1. az a belső és gazdasági megrázkódtatás, amellyel a háború együtt jár, és 2. a félelem attól, hogy a háborús jelszavakkal a lakosság dolgozó tömegeit nem sikerül mozgósítani a burzsoá osztályok érdekében.

Feltesszük, hogy az elmondottak nem szorulnak különösebb bizonyításra, hiszen könyvünk történelmi részében láttuk, milyen kétségek rohanták meg e tekintetben a dinasztia és a diplomácia képviselőit szinte minden államban. Még a német vezérkarban is, legalábbis Moltke vezérkari főnöknél tapasztalhattunk e téren ingadozást.

A háborútól való félelemmel összefügg a háborúért viselt

felelősség, amelyet a világháború után a nemzetközi jog kodifikált is. Ma már jól látjuk, hogyan játszanak ezzel a versailles-i szerződés alkotói és mennyire igyekszik Németország még ma is, hogy elhárítsa magától a felelősséget a háborúért. A „felelősség a háborúért" kifejezés lényegében nem új, csak napjainkban előtérbe került.

A háborút, mint az erőszak megnyilvánulását már régóta elítélik, s ez az elítélés a végletet a pacifizmusban találta meg...

Különböző diplomaták, sőt vezérkari emberek szájából hallhattuk a háborúk felosztását 1. támadó és 2. védelmi háborúkra, és ezt a lényegében a hadviselés külső formáján alapuló felosztást átvitték a politika területére. A háborút politikai jelentőségétől függően, aszerint, hogy pozitív (agresszív) célokat követett-e, vagy kizárólag az érdekek védelme volt a cél, támadásként vagy védelemként osztályozták.

Találkozhattunk ezzel a felosztással Aehrenthalnál is, aki csak a védelmi háborúnak volt a híve, és még Ludendorff jelentése is agresszív politikaként értékeli a hármasszövetség politikáját, azaz a háborút szerinte támadónak kell tekinteni, míg a hármasszövetségnek, ennek a természeténél fogva védelmi szövetségnek védelmi háborút kellett folytatnia, amit a hadműveleti osztály főnöke egyáltalán nem tartott előnyösnek.

Mivel már Clausewitz kora óta nem létezik tiszta támadás és tiszta védelem, a politikában még inkább nem lehet szó ilyen felosztásról.

„Politikai szempontból — írja Mehring — a támadás és a védelem nagyon homályos fogalmak."

„Ebből a szempontból — folytatja — azonnal kiderül azoknak a próbálkozásoknak a meddősége, hogy különbséget tegyenek támadó és védelmi háború között. Most a katonai nézőpontot el kell választani a politikaitól. Katonai nézőpontból a támadás és a védelem a katonai gondolkodás világos, pontos és elidegeníthetetlen fogalmai, bár nem különülnek el teljesen egymástól, hanem Hegel ismert kifejezése szerint egyik szüntelenül átcsap a másikba, átszövik egymást. Emellett a védelem vagy a legerősebb, vagy a leggyengébb háborús taktika. A leggyengébb, amikor ennyivel megelégszik és ilyen esetben mindig vereséghez vezet; a legerősebb, ha a kedvező pillanatban átmehet támadásba. A támadás és a védelem dia-

lektikus összefonódásának szenteli Clausewitz a háborúról szóló tanulmányának jelentős részét."

Mehring alapvető következtetéseket von le, amikor azt írja: „Teljes értelmetlenség és képtelenség az eddig lezajlott háborúkat tisztán külső ismérvük és véletlen arányaik alapján igazságos védelmi háborúkra és igazságtalan támadó háborúkra felosztani. Ha ezt a nézetet nem lehet kiirtani még a szocialista gondolkodásból sem, ennek csak az lehet a magyarázata, hogy még nem tudtunk véglegesen kiszabadulni a háború megítélésében a burzsoá tanítás pókhálójából"...

A marxizmus karikatúrájáról és az imperialista ökonomizmusáról című cikkében Lenin a „haza védelme" jelszót elemzi: „Ez egyszerűen a legközkeletűbb, leginkább használatos, néha egyszerűen nyárspolgári kifejezés, amely a *háború igazolását* jelenti. Semmi több, az égvilágon semmi több! »Áruló« ebben csak az lehet, hogy a nyárspolgárok minden háborút képesek igazolni. »Mi a hazát védjük« felkiáltással, míg a marxizmus, amely nem alacsonyítja le magát a filiszterségig, minden egyes háború történelmi elemzését követeli annak tisztázásához, hogy haladónak, a demokrácia vagy a proletariátus érdekeit szolgálónak és *ebben az értelemben* jogosnak, igazságosnak stb. lehet-e tekinteni ezt a háborút."

„A háború a politika folytatása. A háború előtti politikát kell tanulmányozni, azt a politikát, mely háborúra vezet és vezetett. Ha a politika imperialista, vagyis a finánctőke érdekeit szolgáló, a gyarmatokat és az idegen népeket fosztogató és elnyomó politika volt, akkor az ebből a politikából következő háború is imperialista háború. Ha a politika nemzeti felszabadító, vagyis a nemzeti elnyomás elleni tömegmozgalmat kifejező politika volt, akkor az ebből a politikából következő háború nemzeti-felszabadító háború."

„A nyárspolgár nem érti meg, hogy a háború »a politika folytatása«, és ezért beéri azzal, hogy úgymond, »az ellenség támad«, »az ellenség betört az országomba« és nem elemzi, hogy miért, milyen osztályok, milyen politikai célok érdekében folyik a háború..."

„A nyárspolgárnak az a fontos, *hol* áll *a hadsereg*, ki győz *jelenleg*. A marxistának az a fontos, hogy *miért* folyik a *mostani* háború, amelynek során hol az egyik, hol a másik haderő is győzhet."[36]

Lenin véleménye szerint tehát „ahhoz, hogy marxisták le-

gyünk, minden korszakot konkrétan kell értékelnünk", és a korszakkal együtt a háborút is...

Olvasóink szemünkre vethetik, hogy visszaélünk az idézetekkel. Most ismét beleestünk ebbe a hibába, de tudatosan, mivel ilyen fontos kérdésben, mint a háború „igazságossága", megfelelő támpontokat kell adnunk további fejtegetéseinkhez...

Európa nagy államai a XX. század elején az imperializmus útjára tértek, ezért az 1914-ben kirobbant háborút imperialista háborúnak kell tekintenünk. Ezt a háborút természetesen egyáltalán nem lehet igazságosnak, védelminek nevezni, mivel a gyarmatok felosztásához, a harcoló államokon belül a nemzetek és a dolgozó osztályok elnyomásához vezetett. Eltérő véleménynek itt nincs helye. Igazságos, védelmi háborúnak csak az ezeken a nagy európai, majd később amerikai államokon belüli háborút lehetett volna tekinteni.

Ez a világháború marxista értelmezése. Az előző fejezetekben azt láttuk, hogy az európai diplomaták többsége, sőt a vezérkarok képviselői közül is néhányan igazságos védelmi háborúról beszéltek, erre készültek fel és ilyen háborút folytattak. Való igaz, hogy még ma is folynak a viták, ki folytatott igazságos háborút, és éppen annak az ismérvnek az alapján akarnak ítélni, amelytől Lenin óvott: ki támadott először. Különböző hangnemben hallhattuk a „haza védelme" szavakat. Egyszóval, a hadviselő államok mindegyike saját szempontjából igazságos, védelmi háborút folytatott, létét védelmezte, és nem alapvető érdekeit.

Az imperializmus jellemzésénél megmutattuk, hogy nem a védelem jellemzi, s hogy az egyes imperialista államok vagy államszövetségek politikája támadó jellegű volt. Ezért a nagy európai államok a világháborúk küszöbén is politikailag támadásban voltak, ha támadásnak tekintjük gazdaságuk fejlesztését. És valóban, Németország gazdaságilag megelőzte Angliát és Keleten támadt. Franciaország Afrikában, később a Balkánon támadt, Ausztria a Balkánon stb. A különböző államok gazdasági támadása, következésképp politikája is mindenütt összeütközésbe került és elkerülhetetlenül véres összecsapáshoz kellett vezetnie. Ha a politikát katonai mértékkel mérjük, mint ezt a háborúknak támadó és védelmi háborúkra osztályozásánál teszik, akkor anélkül, hogy éleselméjűségre és eredetiségre tartanánk igényt, a következő ter-

minust javasoljuk. A Spree menti németeket illeti a dicsőség a találkozóharc terminusának kialakításáért. Így mi a világháborút jellegének megfelelően, a találkozóháború rovatába sorolnánk. Lehet, hogy a mai burzsoá diplomaták, politikusok és történészek belenyugszanak ebbe a háború jellegének meghatározásakor, és akkor a háborúért viselt felelősséget is megosztják, elismerve, hogy mindkét fél szempontjából (természetesen a burzsoázia szempontjából) igazságos háború volt.

A felelősség a háborúért már régóta nyugtalanította a német vezérkari főnököt, aki védelmi háború hadvezérének dicsfényében szeretett volna tetszelegni. Ebben egyáltalán nem érzett vele együtt Conrad, akinek más véleménye volt a háborúk osztályozásáról.

Hogy végezzünk a háború „igazságosságával", kicsit részletesebben vizsgáljuk meg a háború értékelését szerb oldalról. Szerbia Ausztria elleni háborújában megtalálhatjuk a nemzeti elemet, és Szerbia háborúját nemzeti háborúnak, tehát igazságos, védelmi háborúnak nevezhetjük, mivel Szerbia a nemzeti egység megteremtésére törekedett. Ez a háború „igazságosságával" nemcsak Ausztriát rémítette meg, hanem magát a fiatalabb Moltkét is. Hallottuk azt a radikális javaslatát, hogy a Balkánt ráccsal kell körülvenni, s így az „igazságosság" nemcsak Európa „kultúrállamaiba" nem terjedhetne át, hanem el is pusztulna. Ilyesféle „ráccsal" ismerkedhetett meg a Szovjetunió 1918—1920-ban, és a kapitalista kultúra képviselői még most is ennek újbóli alkalmazásáról álmodoznak...

Kicsit elidőztünk annál a kérdésnél, lehetségesek-e nemzeti háborúk az imperialista korszakban.

Lenin 1916-ban azt írta, hogy az imperialista korszak nem semmisíti meg sem a népek törekvését a politikai függetlenségre, sem pedig a törekvések „megvalósíthatóságát" a világméretű imperialista viszonyok keretében.

Ebből kiindulva feltételezte, hogy az imperializmus korszakában nemcsak valószínűek, hanem elkerülhetetlenek is a gyarmatok és félgyarmatok nemzeti háborúi... Mindenféle háború a politika folytatása más eszközökkel. A gyarmatok nemzeti felszabadító politikájának folytatása elkerülhetetlenül e gyarmatok nemzeti háborúja lesz az imperializmus ellen. Ezek a háborúk elvezethetnek a mai „nagy" imperialista ha-

talmak imperialista háborújához, de az is lehet, hogy nem, mivel ez sok körülménytől függ.

...Napjainkban a nemzeti háború akkor lehet *igazságos*, ha *forradalmi háború.*

Akár polgárháborúként robban ki a nagy tőkés országokban, akár a gyarmatoknak és félgyarmatoknak az imperialista elnyomás elleni nemzeti háborújaként, csak a forradalmi háború lehet haladó, a termelőerők fejlődését elősegítő háború.

Mivel ez a háború szemben áll a burzsoá osztályok hódító háborújával, ebben az értelemben „védelmi" háborúnak lehet tekinteni, de egyáltalán nem azon elv szerint, hogy ki támadott először.

A háború tisztán külső megjelenését (támadás vagy védelem) nem lehet elszakítani belső tartalmától.

A forradalmi háború lehet támadó, azaz kiváltott háború is, mint például az 1866-os és az 1870—1871-es háborúk.

Az a játék, amelyet a „védelmi" háború igazságosságával, a „haza védelmével" a világháború előtt folytattak, és ma is lépten-nyomon folytatnak a polgári diplomaták, mint Lenin mondotta, a nyárspolgárnak szól...

Valójában a háború lehet célszerű, haladó és ebből a szempontból igazságos, vagy fordítva, ugyanebből a szempontból reakciós. A lényeg természetesen nem a védelem vagy a támadás, hanem a háború történelmi értelme, azaz forradalmi célszerűsége. Ausztria—Magyarország háborúja célszerűtlen, nem forradalmi, ellenforradalmi volt. A kezdetben imperialista háború azonban Ausztria—Magyarország számára forradalmi-nemzeti háborúként ért véget, vagyis megtörtént az az átmenet, amelyet Lenin előre látott és amitől maga Conrad is, berlini barátja is félt, akit erősen nyugtalanított a Habsburgok hadseregének tarka nemzeti összetétele.

Eltérnénk tárgyunktól, ha azt kezdenénk elemezni, vajon célszerű volt-e a világháború a benne részt vevő többi tőkésállam számára. Napjainkban nyilvánvaló, mennyire hibás volna a háború haladó voltának bizonyítása akárcsak burzsoá szemszögből is. A világháború ellenforradalmi volt, és csak ahol forradalmi háborúvá vált, ott figyelhetünk fel végül is haladó vonásokra.

Kétségtelen, hogy ilyen haladó háborúra nem vállalkozott volna a XX. század egyetlen vezérkari főnöke sem, de még a legliberálisabb miniszter sem. Az olvasó emlékszik rá, milyen

rémülettel, „keresztet vetve" írta alá a mozgósítási parancsot az orosz belügyminiszter, megérezve, hogy Oroszországban a háború forradalomba megy át.

Bár a többi nagy tőkésállamban a burzsoázia hatalmon maradt, de a háború annyira megingatta, hogy konferenciáról konferenciára vánszorog, a „lélegzetvételnyi pihenő" éveivel igyekezve begyógyítani sebeit.

Az osztrák vezérkari főnök személyéhez fűződik 1914 elején a preventív, más szóval megelőző háború eszméje. Megelőző háborút az az állam kezdeményez, amelyik nem akarja elveszíteni egy másik állammal szembeni harckészültségi előnyét, és mivel a jövőben számol egy vele vívott háború lehetőségével, egy adott pillanatban mesterségesen kirobbantja a háborút. „A preventív háborút tehát a politikai védelem és a hadászati támadás helyzete jellemzi" — írja a Stratégiában Szvecsin.

Conrad csak védelemre gondolt, s mivel nem akart időt veszteni, szüntelenül azt javasolta, hogy hadászatilag mindenütt támadni kell. Tehát a preventív háború minden ismérve felismerhető a megelőző háborúról adott értelmezésében. Ezt ő maga sem titkolta. A „preventív" háború apostola nevét kapta Conrad nemcsak országában, hanem külföldön is, ilyen hírnévre tett szert például Szerbiában is, és erre a lelke mélyén még csak nem is volt büszke.

Az kétségtelen, hogy katonai szempontból a preventív háború feltétlen előnye a meglepetés és az erőfölény, s így ezt a háborút kívánatosnak tekinthetjük.

Ha azonban a preventív háborút a háború „igazságosságának" szempontjából vizsgáljuk, minden burzsoá politikus támadónak tartotta és tartja az ilyen háborút, azaz az emberiség ellen irányulónak, ezért erkölcstelennek, elítélendőnek.

Conradot természetesen ilyen mesékkel nem lehetett elijeszteni, s így a háború célszerűségéből kiindulva és Nagy Frigyes tekintélyére támaszkodva bebizonyította az ilyen háborúnak nemcsak szükségességét, hanem előnyét is. Egyáltalán nem félt a preventív háború felelősségétől. Azt azonban nem értette meg, hogy a tömegeket ma sokkal nehezebb ilyen háborúra mozgósítani, mint Nagy Frigyes korában, már csak azért is, mert a porosz király idejében a hadseregek háborújáról volt szó, és nem egész államok hadviseléséről.

Számunkra az a lényeges, vajon igazolható-e a preventív háború a történelmi haladás szempontjából. Erre azt válaszoljuk, hogy ha ez a háború haladó, forradalmi lesz, akkor igazságos, „védelmi" is lesz, még ha értelmi szerzőjének azt a felet kiáltják is ki, amelyik a háborút kiváltotta.

Semmi kétségünk afelől, hogy azt vetik ellenünk, azt a törekvést tulajdoníthatják nekünk, hogy „szuronyokkal" akarjuk terjeszteni a forradalmat. Távol állunk ettől, mivel a forradalom elsősorban maguknak a tömegeknek a műve, megvalósítása azonban fegyverrel történik. Ezért mindig bekövetkezik az a pillanat, amikor a forradalmi tömegeknek vagy az elmaradott és elnyomott államoknak fegyvert kell ragadniuk a tőke elleni harcban. Hogy e harc során talán preventív háborút is kell kezdeményezni, ezt nem kell sokat magyarázni. A háború „védelmi" jellegét nem az határozza meg, hogy ki váltotta ki elsőként a háborút.

Könyvünk olvasója emlékszik rá, hogy 1914-ben minden állam védelmi háborúba lépett, és a háborúra készülődve a tervekben már régóta előirányozták a hódításokat, a terület és a lakosság gyarapítását, amit a háború eredményeként kívántak elérni. Egyes diplomaták nyíltan beszéltek erről, mások diplomáciai játékkal próbálták elrejteni, de következetesen haladtak tovább a kijelölt úton. Elbeszélésünk hőse, Conrad eléggé nyíltan felvázolta az annexiók tervét, és amikor diplomáciailag nem lehetett róluk beszélni, azt tanácsolta Berchtoldnak, adja azt a kitérő választ, hogy a háború után majd meglátják. Nem tartjuk szükségesnek megismételni az annexiós terveknek, a jövendő zsákmány elosztásának a már bemutatott példáit.

Számunkra az az érdekes, hogy a világháborúnak — a politikusok és a katonai vezetők felfogása szerint — feltétlenül hódításokkal kellett befejeződnie, hódító háborúnak kellett lennie.

„Tendenciáját tekintve — írja Mehring — minden háború hódító, mivel minden hadviselő fél arra törekszik, hogy az ellenfél rovására növelje birtokát, azaz igyekszik meghódítani azt, ami addig nem volt az övé; ez nem mindig az ellenfél földjének és alattvalóinak elcsatolásában nyilvánul meg, de ez a forma a leggyakoribb."

Mehring véleménye szerint „valójában a háború csak akkor
 nem vezet hódításokhoz, ha a két fél annyira kimeríti egy-

mást, hogy egyik sem tudja az ellenfelet teljesen alárendelni akaratának, mint ez a hétéves háborúban történt az európai kontinensen". „Ha az egyik fél olyan mértékű győzelmet arat, hogy megszabhatja ellenfelének a békefeltételeket, azokba mindig bele tudja venni a számára szükséges hódításokat. Éppígy a mesék birodalmába tartozik az az elterjedt vélekedés, hogy a becstelen támadás áldozatául esett államnak, miután ellenfelét győzelmesen visszaverte, kardját nyugodtan hüvelyébe kell tennie, azzal az örömteli tudattal, hogy becsülettel teljesítette kötelességét. Ilyen háború soha nem volt és soha nem is lesz, legalábbis addig, amíg létezik az osztálytársadalom."

„Ma a hadviselő államok bármelyik harci kiáltványában — a fogadkozások mellett, hogy kizárólag védelmi háborút folytatnak — az esetek többségében mindenféle hódító tervek is tükröződnek..."

„A győztes csapat — vonja le következtetését Mehring — soha nem mond le a hódításokról. A háború, minden borzalma mellett, mindig radikálisan gondolkozik, és ha nem a karunkat, csak a kisujjunkat nyújtjuk neki, mindig megpróbál kellemetlen meglepetésekkel szolgálni nekünk."

Mehring fejtegetései a háború hódító jellegéről teljes mértékben feltárják, mennyire hazugak a különböző országok diplomatáinak nyilatkozatai, hogy országuk területileg érdektelen a háború eredményeiben, s érthetővé teszik azt az indokolt bizalmatlanságot, amellyel például Szazonov orosz külügyminiszter fogadta ezeket a nyilatkozatokat. Ebből a szempontból nem esnek külön megítélés alá ezek a kis annexiók sem, amelyeket Vilmos tűzött az osztrák—magyar hadsereg elé Ausztria és Szerbia háborúja esetére. Ezek se tévesszenek meg bennünket.

Ha pedig a világháború eredményeit nézzük, ma már tudjuk, mivel végződött Franciaország, Anglia, Olaszország „védelmi" háborúja. A legkevesebbet területileg Amerika kapta, de mint Mehring írja, a hódítások „nem mindig területek elcsatolásának formájában jelentkeznek".

Mindannyian tudjuk, milyen pozíciókat hódított meg magának a világgazdaságban Amerika tőkéje. Ezek többet érnek a területi szerzeményeknél. Ha pedig számot vetünk a jelenlegi fejlődési szakasz imperialista jellegével, határozottan állíthatjuk: a korszerű háború feltétlenül területi vagy gazdasági,

vagy politikai hódításokkal fog együtt járni, mivel „a győztes soha nem mond le a hódításokról". Ez a háború lényege és csak a háborúval együtt fog eltűnni.

Ezzel a végére jutottunk a háborúk osztályozásának és annak a kérdésnek, mennyiben igazságos az a társadalmi és politikai jelenség, ami a háború volt és lesz. Úgy gondoljuk, könyvünk olvasója határozott képet alkotott magának arról, milyen háborút tekinthetünk „igazságosnak" vagy „védelminek".

Most mégis visszatérünk ehhez, azokkal a háborús jelszavakkal kapcsolatban, amelyeknek a hadviselés mai feltételei között megvan a jelentőségük, mivel a háborúban a lakosság tömegeit is bevonják.

Már a kabinetháborúk idején, sőt még korábban is a háborúba lépő államok kormányai kiáltványaikban szükségesnek ítélték, hogy bizonyos háborús jelszavakat adjanak ki, megmagyarázzák a lakosságnak a háború célját; s ez napjainkra különösen fontossá vált.

A berlini diplomácia, sőt maga Vilmos is felhívta a figyelmet arra, hogy Ausztria aktív balkáni támadásaihoz nincsenek megfelelő jelszavak, amelyekkel harcba vihetnék a német nép tömegeit.

Végül is a fiatalabb Moltke, és általában minden diplomata, igyekezett a háborút „védelminek" feltüntetni, mindent visszavezetni a „haza megvédésére" az ellenséges támadással szemben, a cárizmustól stb., csak hogy a lakosság dolgozó tömegeit mozgósítsák a tőke érdekeiért. Egyetlen kormány sem nyilatkozhatott volna őszintén a „támadó" háborúról, mivel saját lakossága körében nem talált volna támogatásra.

Már idéztük Lenin ezzel kapcsolatos gondolatait. A háború valódi jelentőségét a burzsoá osztályok nem magyarázhatták meg a dolgozó tömegeknek, így jelszavakat kellett kiadniuk a „nyárspolgár" számára.

„A hadviselő felek mindegyike — írja Mehring — háborús kiáltványában azt állítja, hogy szent jogait védelmezi, a másik fél igényeit e jogokra bűnös támadásnak nyilvánítja, s ezt mindegyikük jogainak teljes tudatában teszi. Ez a szilárd meggyőződés hamis feltételekre épülhet, ezért a háború feladata, hogy felszámolja a hamis feltételeket és kialakítsa a dolgok valóságos helyzetét."

Szándékosan nem mutattunk be könyvünkben egyetlen há-

borús kiáltványt sem, mivel feleslegesnek tartjuk az olvasót hamis okmányok olvasásával fárasztani.

Mennél erősebb a háború ellenforradalmi jellege, mennél inkább hódító jellegű, annál nehezebb jelszavakat keresni hozzá. És fordítva, mennél forradalmibb, mennél „igazságosabb", annál érthetőbb és közelebb áll a lakosság dolgozó tömegeihez, annál könnyebb jelszavakat találni.

„...A marxizmus megköveteli — tanítja Lenin — minden jelszó igazolására mind a *gazdasági* valóság, mind a *politikai* helyzet, mind pedig e jelszó *politikai* jelentőségének pontos elemzését."

Ugyanezek a követelmények a háborús jelszavakkal szemben is. Természetesen, a burzsoá kormányok világháború előtt kiadott jelszavai korántsem feleltek meg e követelményeknek, a „nyárspolgári védelemre" korlátozódtak.

A „védelmet", mint a harc módszerét, a nyárspolgár a háború törvényesebb formájának tekintette, éppen ezért a jelszavakban nagymértékben fel is használták.

De mint Mehring írta, a háború a „hamis feltételek" felszámolására törekszik, s ma már érdemük szerint ítélhetjük meg azokat a „védelmi" jelszavakat, amelyek a hadviselők 1914-es kiáltványaiban olvashatók.

Bár Németország, lakossága szemében, „védelmi" háborút folytatott, a háború során lelepleződtek a német imperializmus „támadó" törekvései.

A háború politikai cselekmény, ezért a háborús jelszavak kidolgozása és terjesztésük az állam lakosságának körében a politika feladata. Conrad, Januskevics[37] és Szuhomlinov hadügyminiszter ezt kizárták gondolkodási körükből, és csak a fiatalabb Moltke gondoskodott a szlávok elleni „védelmi" háborúról. Mi mégis úgy véljük, hogy a német vezérkari főnök álláspontja helyesebb volt, s bár a jelszó kidolgozása nem a vezérkari főnök közvetlen kötelessége, ebben annyira érdekelt, hogy nem szigetelheti el magát tőle.

Itt hívjuk fel az olvasó figyelmét a korszerű háború még egy sajátosságára: a háború trösztösítésére, a helyi (elszigetelt) háborúk egyre kisebb mérvű előfordulására napjainkban, s egyszersmind a koalíciós háborúk széles körű lehetőségére...

A HÁBORÚ TERVE ÉS A KÜLPOLITIKA

Az előző fejezetben igyekeztünk bemutatni a háború és a külpolitika kapcsolatának általános feltételeit, nagy vonásokban feltárni a háború arculatát. Most azt a feladatot tűzzük magunk elé, hogy kicsit mélyebben behatoljunk a diplomaták és a stratégák közös munkájába — a háború tervének előkészítésébe.

A háború — mint láttuk — nem különül el a politikától, többek között a külpolitikától, hanem teljesen áthatja a politika, hogy a háború a politika eszköze s fontos politikai célok elérése érdekében folytatják. Azt is mondottuk, hogy a háborúnak megvannak a maga törvényei, amelyeket a politikának figyelembe kell vennie.

A „háború törvényeivel" érvelt néhány vezérkari főnök, amikor követelményeket támasztott a külpolitika képviselőivel szemben. Ennek alapja az az állítás volt, hogy a háborúban elsősorban a katonai siker elérésére kell törekedni.

Másrészt a diplomaták a háborúban csak az egyik eszközt látták azoknak a céloknak az elérésére, amelyekre egész tevékenységük irányult, s Aehrenthal például elég egyértelműen meg is mondta ezt az osztrák—magyar vezérkar főnökének. Visszaemlékezéseiben — igaz, előrekeltezve — még a konzervatív Szuhomlinov is azt mondja, hogy a háború vagy béke kérdésének eldöntése hatáskörén kívül esett.

Azt is megmutattuk, hogy a háború a politika végső eszköze, ezért a politika nem építheti munkáját kizárólag csak a háborúra, de mindig számolnia kell azzal, hogy fegyveres összeütközésbe kerül más államokkal.

Ha azonban felütünk néhány, a hadászattal foglalkozó értekezést, akár maiakat is, olyan fejezeteket találhatunk bennük, amelyek a háború különleges „diplomáciai tervével" foglalkoznak, ami tehát azt jelenti, hogy a diplomáciának szüntelenül a háború érdekében kell dolgoznia. A külpolitikától követelik a háború megfelelő előkészítését, a politikai meglepés elérését a hadüzenetben és annak az időpontnak a kiválasztását, amely a háborúba lépő állam számára a legkedvezőbb.

Ismeretes, hogy a nemzetközi kapcsolatok nem az államok

katonai erőviszonyaira épülnek, hogy e külső kapcsolatok alapja a gazdasági erő, hogy az e területen folyó versengésben konfliktusok keletkeznek, politikai harc folyik. A háború pedig ennek a harcnak csak végső formája.

Éppen ezért a háború diplomáciai tervéről csak akkor beszélhetünk, amikor az állam preventív háborúra törekszik. Ezzel persze egyáltalán nem azt akarjuk mondani, hogy a diplomáciának nem kell mindenfajta háborút, még a kifejezetten védelmi háborút is előkészítenie.

A háború a politika eszköze és bizonyos politikai célok elérése végett folytatják.

„Háborút nem kezdünk, vagy legalábbis ésszerűen nem kellene elkezdenünk anélkül — írja Clausewitz —, hogy ne tudnánk, mit akarunk általa és benne elérni. Az elsőben rejlik a háború értelme, a másik a háború célja. E fő gondolat szab meg minden irányt, ez határozza meg az eszközök terjedelmét, az energia fokát és kihat a tevékenység legkisebb részletére is."

Két célt látunk tehát: *politikait és katonait.*

A *politikai célokat*, amelyeket az állam tűz maga elé, rendszerint békés egyezmények révén érik el, és csak végső esetben döntenek róluk a harcmezőn. De a politikai célnak még ez utóbbi esetben is mindig napjaink stratégájának szeme előtt kell lebegnie.

Korábban idéztük Clausewitz véleményét a politikai cél módosulásáról. A háború filozófusa teljes határozottsággal írja: „Bármily erősen hat is vissza esetenként az eszköz a politikai célra, csupán módosíthatja azt, mivel a politika mindenképpen megőrzi elsődleges jelentőségét. Hiszen mint mondottuk, a politikai érdek a cél, a háború pedig eszköz ennek szolgálatában. Cél nélküli eszköz alkalmazásának nem volna értelme".

Ugyanakkor az osztrák—magyar vezérkari főnök minden jelentésében egészen mással találkoztunk. Conrad, bár elméletileg helyesen a háborút a politika eszközeként értékelte, „elsődleges jelentőséget" a katonai célnak tulajdonított, és merészen nemcsak módosította, hanem önállóan fel is vázolta a dunai birodalom külpolitikájának politikai céljait.

Az osztrák—magyar vezérkar főnöke a háborúnak nagyon is határozott, több évre szóló diplomáciai tervét követelte. Jövendő berlini harcostársa, Moltke is szükségesnek tartotta

hogy a háború előtt a diplomácia tisztázza: ki az „ellenség" és ki a „barát".

Minél közelebb került Európa a háborúhoz, annál kitartóbbá váltak a vezérkaroknak a külpolitikával szembeni követelései, s a külpolitika munkáját kétségbe vonták nemcsak Bécsben, hanem Berlinben is. Conrad nyíltan megmondotta, ahogyan a háború közeledik, olyan mértékben kell a diplomáciai munkát alárendelni a háború feltételeinek, Moltke pedig, Ludendorff szerint, erősen kételkedett a berlini diplomaták képességeiben.

Nem mondhatjuk, hogy alaptalan volt a kardnak ez a támadása a diplomáciai toll ellen. Conradnak, hogy a hajdani Habsburg-birodalom külpolitikájának politikai céljait felvázolja, nagyon is meghatározott tételekből kellett kiindulnia, amelyek meggyőzően bizonyíthatták volna magatartásának és tetteinek helyességét.

Ez valóban így is volt.

Minden vezérkari főnök felelősnek érezte magát a háború katonai előkészítéséért, és mindenekelőtt a háború tervének helyes és pontos kidolgozásáért, vagy mint ezt a tevékenységet Conrad osztályozta, a háború általános és különösen konkrét katonai előkészítéséért.

Éppen ez a felelősség a háború tervéért és a rendkívüli kötelezettségek adtak jogot a vezérkari főnököknek, hogy meghatározott, néha kíméletlen követelményekkel lépjenek fel a diplomáciával szemben a háború diplomáciai előkészítésében. Ezért találkozunk a hadászattal foglalkozó (igaz, időben hozzánk közelebb eső) értekezésekben annak bizonyításával, hogy szükség van a háború külön diplomáciai tervére.

A követelmények egyáltalán nem elhanyagolhatóak, és elengedhetetlen, hogy részletesebben megvizsgáljuk őket.

„A haditerv — írja Clausewitz — az egész háborút átfogja; általa a háború egy végső célra törő, külön cselekménnyé válik, amelyben minden más cél kiegyenlítődik."

A háború tervének ezzel a felfogásával találkozunk a világháború küszöbén. Könyvünk előző fejezeteiből megtudhattuk, hogy az osztrák—magyar vezérkar főnöke „az egész fegyveres erő teljes békés munkáját" a háborút „előkészítő munkának" tekintette, és ez az „előkészítő munka" alkotta a háború tervét. A későbbiekben azonban Conrad helyesbítette ezt, a háború tervét felosztotta általános katonai felkészülésre

általában mindenfajta háborúra és konkrét katonai felkészülésre meghatározott háborúra, azaz a hadászati felvonulás és szétbontakoztatás meghatározott változataira. Az akkoriban szokásos felfogás szerint ezt a hadászati felvonulást és szétbontakoztatást, vagy konkrét katonai felkészítést nevezték haditervnek valamilyen területen.

Ma, amikor a háborút az állam egésze viseli, a háború tervének fogalmába már bele kell venni nemcsak a hadászati felvonulást és szétbontakoztatást, hanem a fegyveres erők egész felkészítését a háborúra, mivel, mint tudjuk, a háború tgazdasági és a politikai téren is elő kell készíteni.

A későbbiekben, amikor haditervről beszélünk a XX. század eleji vezérkar értelmezésében, lényegében a fegyveres erőknek egy meghatározott területen történő felvonulására és szétbontakozására gondolunk. Ezzel a leszűkítéssel sem kerülünk messze Clausewitztől, s Clausewitz minden gondolata erről a kérdésről ma is időszerű.

„A háború nem önálló jelenség, hanem a politika folytatása más eszközökkel — írja Clausewitz —, ennek következtében minden nagy hadászati terv fő vonalai elsődlegesen politikai jellegűek, és ez a politikai jelleg annál erősebb, minél jobban átfogják ezek a tervek a háború és az állam egészét. A haditerv egésze egyenesen következik a két hadviselő állam politikai létéből és más hatalmakhoz fűződő kapcsolataiból."

Másutt a háború filozófusa határozottan kijelenti, hogy „amikor háború vagy hadjárat tervéről van szó, elkerülhetetlen, hogy ne a politikához forduljunk", és általában „semmiféle háborús útmutatás nem adható meg a politikai viszonyok mérlegelése nélkül".

Ezek a gondolatok egyértelműek és világosak. El kell ismernünk, hogy jól elsajátították őket Európa különböző vezérkaraiban a XX. század elején, különösen Bécsben. Nem vonultatjuk fel most ismét Conrad idevágó gondolatait és az okmányokat, mivel eléggé részletesen ismertettük őket korábban, csupán annyit jegyzünk meg, hogy e tekintetben az osztrák—magyar vezérkar főnöke Clausewitz hűséges követője volt. Conrad eléggé gyakran bizonyította, hogy a konkrét háborús felkészülés különösen világos és állandó külpolitikai fő irányvonalakat követel. Arra is rámutatott, hogy a háborúra való konkrét felkészülést a belpolitika is befolyásolja, mivel más dolog a külső frontra dobni minden erőt, mikor az állam-

ban nyugalom van, és megint más, mikor az erők egy részét az államon belül kell hagyni a fennálló állami rend védelmére. A diplomáciától más vezérkari főnökök is követeltek ugyanilyen fő külpolitikai irányvonalakat.

Valóban, „az elmélet tehát megkívánja — írja Clausewitz —, hogy először a háború jellegével, valamint a politikai tényezőkből és viszonyokból következő valószínű körvonalaival legyünk tisztában".

„Az ellenfelünkkel szemben alkalmazott kényszer a kölcsönös politikai követelmények nagyságához igazodik. Ha ezek mindkét részről ismertek lennének, megmutatnák az erőfeszítés fokát is."

Már elmondottuk, hogy a politikai cél eléréséhez a háborúban *katonai célt* határoznak meg, amelynek megvalósításához megfelelő eszközök kellenek. Az eszközök nagyságáról szólva Clausewitz arra a következtetésre jut, hogy „a háborúhoz szükséges eszközök ismeretéhez tehát a magunk és az ellenség politikai céljának mérlegelése révén jutunk. Tekintetbe kell vennünk a saját és az ellenséges állam erőit és viszonyait, az ellenséges kormány és nép jellemét és képességeit, mindezt a mi részünkről is, végül a többi állam politikai kapcsolatait és azt a hatást, amelyet a háború bennük kelthet".

„Könnyen megérthetjük — írja Clausewitz —, hogy a sokféle és különféleképpen összefonódó dolog felmérése nagy feladat; csak a lángész képes itt a helyeset gyorsan megtalálni, s csupán szabályszerű észjárással lehetetlen lenne a sokféleségen úrrá lenni. Ebben az értelemben Bonaparte jól mondta, hogy olyan algebrai feladat ez, amelytől még Newton is visszariadna."

„Mindenekelőtt tehát el kell ismernünk — zárja le Clausewitz —, hogy egy várható háborúra, annak céljára és eszközeire vonatkozó ítéletünk csak valamennyi körülmény teljes áttekintéséből alakulhat ki, amelybe a pillanat sajátos vonásai is belefonódnak."

Clausewitznél nem találkozunk a népek közötti gazdasági viszonyokkal, holott ezeket is számításba kell venni a háború politikai és katonai céljainak meghatározásakor. De már többször megjegyeztük, hogy Clausewitz idején ezek nem érvényesültek olyan mértékben, mint manapság. A „politika" fogalmába a háború filozófusa belevette az államok gazdasági viszonyait is. Ma már jól tudjuk, hogy a politika a gazdaság

felépítménye, ezért az esetleg háborús helyzetbe kerülő államok politikai céljainak helyes megértéséhez elengedhetetlennek tartjuk elsősorban a gazdasági kapcsolataik vizsgálatát.

Ezzel összefüggésben emlékeztetjük az olvasót Nyemic és az orosz haditengerészeti vezérkar jelentéseire, amelyek éppen Oroszország fekete-tengeri gazdasági céljainak meghatározásával kezdődnek.

Megismerkedtünk a vezérkarok számos okmányával, amelyeknek az volt a feladata, hogy meghatározzák a politikai és katonai célokat, a lehetséges háborúhoz szükséges eszközök mennyiségét, tehát olyan okmányokkal, amelyek a „lángész" áttekintőképességével igyekeztek meghatározni a háború tervének alapjait.

Conrad merészen s bőségesen felvázolta ezeket az alapokat, mivel felelősnek érezte magát a háború tervének kidolgozásáért, s nem kívánta megvárni a külpolitika képviselőinek útmutatásait, hanem maga igyekezett eligazodni a Monarchia jövendő háborújának jellegében.

Conrad jól az eszébe véste Clausewitz tanítását a politika és a hadászat szoros kapcsolatáról, s nem zárkózott el a bécsi diplomáciától, bár tisztában volt vele, hogy e diplomácia néhány képviselőjében nem barátot, hanem ellenséget kell látnia.

Idéztük Clausewitz elméleti megállapításait a háború „lehetséges céljának" meghatározásakor számbaveendő tényezőkről. A háború filozófusa felsorolja a legfontosabb tényezőket, s ebből láthatjuk, hogy sok van belőlük. Véleményünk szerint két csoportra oszthatjuk őket: *politikai* és kifejezetten *háborús* alaptényezőkre. Világos, hogy az első csoportnak a gazdasági viszonyokra kell épülnie.

Clausewitz az elsőhöz sorolta a kormányok, a népek politikai céljait, jellegét és képességeiket, az állam belső viszonyait, a más államokhoz fűződő politikai kapcsolatokat. E tényezőket, a fő külpolitikai irányvonalakat csak akkor lehet helyesen számba venni, ha a mindennapi munka során behatolunk a nem tisztán katonai területre is.

És végül a háború természetének, a mai háború körülményeinek is rá kell nyomnia bélyegét a katonai célnak, az eszközök mennyiségének és háborús felhasználási módjának meghatározására.

Többször hangsúlyozták, hogy nem lehet szó a katonai és a politikai követelmények semmiféle szembeállításáról, s Clau-

sewitzre hivatkoztunk, aki ezt abszurd dolognak tartotta. Bármilyen lényeges is a „háború szelleme", a háború természete, nem szoríthatja ki a politikai tényezőket, s csak módosíthatja a külpolitika céljait.

A háború tervének kialakításakor tehát elsődleges jelentőséget kell tulajdonítanunk a politikai alaptényezőknek, és ezekből kell kiindulnunk a katonai cél meghatározásakor, ugyanakkor megengedhetetlen, hogy csak a háború törvényeire építsük az állam külpolitikáját.

Az osztrák—magyar vezérkari főnök és mások jelentéseiben azonban más felépítéssel találkozunk.

Conrad az állam politikájának alapjául az államok közötti katonai erőviszonyokat tette. A bécsi vezérkari főnök csak erre az alapra tudta felépíteni az állam politikai céljait. Többször is kijelentette, hogy a nem a hadseregre épülő politika homokra alapozott épület. Conrad, amikor elismerte, hogy Ausztria—Magyarországnak szövetségi politikát kell folytatnia más államokkal, különösebben nem bízott bennük, és azt mondta, hogy erős hadsereg nélkül veszélyes dolog a szövetségesekre támaszkodni. Az volt a véleménye, hogy a hadsereg-diplomácia minden lépését katonai erővel kell alátámasztani, sőt a lépéseknek a katonai erőre kell épülniük.

Hősünknek ez a nézete nem eredeti, mert már Nagy Frigyes is azt hirdette: ha a diplomáciai jegyzékek nem a fegyveres erőkre támaszkodnak, hasonlóak a hangszer nélküli hangjegyekhez.

Már a Clausewitztől átvett politikai tényezők felsorolásából is látjuk, hogy a háborút nem kizárólag a katonai erőviszonyok döntik el, ugyanakkor az előző fejezetben idéztük erről Lenin véleményét is. Végül ugyanaz a Clausewitz a háború támadó és védelmi formáját elemezve kijelenti: „Úgy vélhetjük, az erőviszonyok adják a legfontosabb és legdöntőbb okot. Mi azonban feltételezzük, hogy ha erre támaszkodunk, letérünk a helyes útról".

Erre az eltévelyedésre felfigyelhetünk mind Conradnál, mind más vezérkari főnököknél, akik katonai alapokra szerették volna építeni az államok külkapcsolatait, így akarták meghatározni politikai céljaikat.

Conrad nagyon helyesen járt el, amikor azt követelte a külpolitikától, hogy határozza meg a fő irányvonalakat a háborús tervének összeállításához, mert csak ezekből kiindulva lehe-

tett a megfelelő haditervet kialakítani. Miután ezeket az útmutatásokat nem kapta meg, vagy a kapottakkal nem értett egyet, maga körvonalazta a Monarchia külpolitikájának politikai céljait, kiindulva ehhez a dunai birodalom katonai feltételeiből, s háborújának természetéből.

Nem ítéljük el Conradot politikai alkotó tevékenységéért, hiszen nyilván nem lehet minden fenntartás nélkül a megadott politikai célokat tekinteni a haditerv összeállítási alapjának, ezeket előbb össze kell hangolni a katonai lehetőségekkel. Korábban már megjegyeztük, hogy a hadászat módosíthatja ezeket a célokat, de semmiképp sem rendelheti őket maga alá. E téren Conradnak volt beleszólási joga, nézetei azonban lényegében letérítették őt a „helyes útról".

Ha jobban megvizsgáljuk az osztrák—magyar vezérkari főnök jelentéseinek politikai részét, vagy akár Moltke 1912-es jelentését és Conrad leveleit a külügyminiszterhez, az elmondottak még nagyobb hangsúlyt kapnak.

A vezérkari főnök személyében a hadászat bizonyos követelményeket támasztott a külpolitikával szemben az elkövetkezendő háború előkészítésében, s e követelmények 1. a legfontosabb katonai alapokra és 2. a háború tervének technikai munkáira épültek.

Az osztrák—magyar vezérkar főnökének okmányai és gondolatai azt mutatják, hogy ő a háborúban látta azt a kiutat, amelyen az állam eljuthat politikai céljaihoz. Csak ritkán és nagyon rövid időre tért le erről az útról, amikor szomszédos balkáni államok gazdasági meghódítását helyezte előtérbe. Alapvetően azonban az volt a véleménye, hogy az államok sorsa, létfontosságú törekvései a harcmezőn dőlnek el, és semmiféleképpen sem a zöldasztalnál.

Így aztán természetes, hogy minden reális politika alapjának a katonai erőviszonyokat tekintette.

Jelentéseit a vezérkari főnök azoknak a politikai céloknak a megjelölésével kezdte, melyeket Ausztria—Magyarországnak az adott földrajzi, kulturális és etnográfiai feltételek közepette követnie kell. Nem kell külön mondanunk, hogy kizárólag imperialista hódításokról volt szó, minthogy Ausztria—Magyarország a XX. század elején határozottan rátért az imperializmus útjára.

A politikai célok elbírálása során Conrad kiemelte a fő célokat, s velük összefüggésben határozta meg a fő ellenségeket

is azoknak az államoknak a személyében, amelyek útját állták e célok elérésének.

Ugyanakkor a vezérkari főnök a tényleges erőhöz, Ausztria—Magyarország fegyveres erejéhez fordult, hogy a kitűzött magatartási vonalat érvényesítse, a fegyveres erőből indult ki a diplomácia elé tűzendő célok meghatározásakor. Többször is figyelmeztetett, hogy a diplomáciának nincs joga olyan célokat kitűzni, amelyek nem támaszthatók alá katonai erővel.

Ausztria—Magyarország fegyveres erejének nagysága nem tette lehetővé több politikai cél követését, s amit követett, annak is korlátozottnak kellett lennie. Conrad nagyon határozottan és helyesen rámutatott, hogy egy olyan — minden oldalról fenyegetett — állam, mint a dunai birodalom, nem folytathat 360 fokos harcot, ezért meghatározott, előre eltervezett háborúra kell felkészülni. Állításainak igazolására felhozta Olaszországot és Németországot, mint amelyeknek fenyegetettsége korlátozott volt, és ez ellen koncentrálhatják háborús felkészülésüket.

Egy olyan elhelyezkedésű állam számára, amilyen Ausztria—Magyarország volt, a diplomáciának kell kedvező feltételeket teremtenie a hadviseléshez, ha már a természet ebben megkárosította.

Ezt Conrad szerint el lehetett érni: 1. más államokkal kötött szövetségekkel; 2. néhány más állam semlegesítésével; 3. a háborúval elérendő politikai célok rangsorolásával; 4. a háborúkezdés megfelelő időpontjának kiválasztásával.

Ha ismét áttanulmányozzuk Conrad okmányait, nyomon követhetjük, ahogy fokozatosan, kezdve a helyi háború szükségességének felismerésével, kialakította a jövendő háborúnak, mint a más államokkal szövetségben trösztösített háborúnak fogalmát.

Már mondottuk, hogy a koalíciós háborúnak — a korszakunk következményeként — meg kellett jelennie, ezért a vezérkari főnököknek (Conradnak, Moltkénak, Palicinnak) elképzelései az elszigetelt háború folytatásának lehetőségéről — enyhén szólva — megalapozatlanok voltak. Erre a kortárs diplomaták közül többen is rámutattak.

Az osztrák—magyar vezérkar főnöke, bár a más államokkal kötött szövetséget a jövendő háborúban elengedhetetlennek tekintette, rideg valóságként véve azt tudomásul, egyáltalán nem rájuk akarta építeni elképzeléseit.

A szövetségek gyarapították a katonai erőt, amire Conradnak szüksége is volt, de a katonai célokon kívül mást is fenntartás nélkül alárendelni, a politikai célokat is összehangolni a szövetséges államokkal — a vezérkar főnöke nem akarta.

Conradot jóval nagyobb mértékben jellemezte az állami önzés, mint bármelyik másik vezérkari főnököt.

Felismerve a szövetségek, különösen a Németországhoz fűződő szövetség könyörtelen szükségességét, Conrad kifejtette ezzel kapcsolatos követelményeit a külügyminiszternek, tisztán katonai meggondolások alapján újabb szövetségek tervét körvonalazta, nem nagyon számolva azzal, hogy a gazdasági kapcsolatok mennyire segítik elő megkötésüket. Méltányosságból meg kell ugyan jegyeznünk, hogy 1912-ben Conrad annyira szerette volna Romániát a maga oldalára állítani, hogy Bukarestből visszatérve felvetette a tisztán kereskedelmi egyezmény megkötését Romániával.

Kénytelen-kelletlen javasolta Conrad a szövetségesi kapcsolatokat Olaszországgal, előre látva hitszegését, de nemcsak a közös tevékenységre gondolt Olaszországgal, hanem a védelmet is megerősítette vele szemben, s emiatt heves vitába is bonyolódott a külügyminiszterrel.

Irodalmunkban találkozhattunk azzal a véleménnyel, hogy a világháború előtt a vezérkarok leszűkítették a más államokhoz fűződő külső kapcsolatokat, s csak a legközelebbi államokra koncentrálták. Ez a vélemény felszínes, mivel az osztrák—magyar vezérkar főnökének okmányai mást mutatnak. Politikai látóhatára széles volt, nem korlátozódott Európára, kiterjedt Ázsiára és Amerikára is. A többi között Kína is felkeltette Conrad figyelmét. Más kérdés, hogy ez helyes-e vagy nem, mindenesetre a vezérkari főnök számba vett minden többé-kevésbé jelentős államot.

Conrad az államok egy részét a közvetlen vagy közvetett ellenségek közé sorolta, más részüket a szövetségesek közé, s ismét más részüknek — véleménye szerint — semlegesnek kellett maradniuk, mint Svájcnak, vagy semlegességükkel fenyegető helyzetet kellett teremteniük a közvetlen ellenségek számára. Ide sorolta Conrad Albániát, amelynek felfegyverzett bandáival, távlatilag pedig külön nemzeti hadseregével el kellett vonnia Szerbia fegyveres erőinek egy részét a fő hadszíntértől. Többször is találkozhatunk Conradnak azzal a javaslatával, hogy pénzzel vásároljuk meg Črna Gora semlegességét.

A bécsi vezérkari főnök tehát a más államokhoz fűződő politikai kapcsolatokat széleskörűen elemezte Ausztria—Magyarország katonai helyzetének megerősítése szempontjából. Igaz, a diplomáciának tett javaslatai néha nem voltak kellően alátámasztva és nagymértékben eltértek a külpolitika irányvonalától, ez azonban azért történt, mert Conrad sem vette eléggé figyelembe a kapcsolatok gazdasági bázisát. Becsületére legyen mondva, ő is elismerte magáról, hogy e téren nem különösebben erős.

A semleges államokról szólva, amelyek kisebb-nagyobb mértékben befolyásolták a háború tervét, nem mehetünk el a hírhedt belgiumi semlegesség mellett. Tudjuk, hogy ma terjedelmes irodalma van annak: előnyös volt-e Németország számára a belgiumi semlegesség megsértése, vagy el kellett volna ismernie az ország sérthetetlenségét?

A gazdasági körülmények egyáltalán nem indokolták Belgium elfoglalásának szükségességét, a behatolás Belgiumba csak Schlieffen „zseniális" tervével igazolható. Ennek lett azonban a következménye nemcsak a belga hadseregnek, hanem Angliának is a részvétele a háborúban. Magától értetődően feltételezhetjük, hogy Anglia még a belga semlegesség tiszteletben tartása mellett is fellépett volna Németország ellen. Megvalósítható lett volna-e a német hadseregek behatolási terve Franciaországba Belgium elfoglalása nélkül, és milyen eredményekhez vezetett volna? Véleményünk szerint, a német fegyvereket siker kísérte volna a belga semlegesség megsértése nélkül is. Vilmos kétségei, hogy a vezérkar tisztán katonai meggondolásokból zúdította Németország nyakába az Angliával való háborút, nem nélkülöznek minden alapot.

Figyelmen kívül hagytuk azt az állítást, hogy a német diplomáciát a vezérkar váratlanul állította a belga semlegesség megsértése szükségességének ténye elé. Ludendorff tanúsága, sőt Jagow[38] viselkedése is mást mutat. A kancellár és közeli munkatársai már jóval korábban ismerték a háború tervét, legalábbis annak politikai részét. Az már más kérdés, miért nem tiltakozott ez ellen korábban a német diplomácia, és miért nem utasította el Vilmos. A felelősség a belga semlegesség megsértéséért semmiképp sem rakható csak a német vezérkar vállára.

Ami a háború politikai céljainak rangsorolását illeti, erről már beszéltünk. Úgy tetszhet, ezzel a magatartási vonallal

szemben nem lehet ellenvetésünk. Természetesen preventív háborúkhoz vezetett, amelyeknek Conrad híve volt, Bismarck tekintélyére és példájára támaszkodva, melyet az a német birodalom megteremtése érdekében folytatott politikájában. Való igaz, a közelgő világháború az európai államok számára olyannyira intenzívnek ígérkezett, hogy az európai háború után nehezen lehetett arra számítani, hogy az államot ismét felkészítik a következő fegyveres összecsapásra. Igaz, a balkáni államok példája mást mutat. Szerbiánál éppen azt tapasztalhattuk, hogy a háború révén fokozatosan érte el a kitűzött célokat, de vegyük azt is figyelembe, hogy az első és a második balkáni háború nem volt olyan pusztító, mint a közelgő európai háború. A mai Jugoszláviánál, a hajdani Szerbiánál az Olaszországgal szembeni politikai bonyodalmakban egészen más megközelítést tapasztalhatunk: óvatosan kezeli a háborút, mint a nemzetközi kapcsolatok különleges formáját.

A háború megkezdésének időpontját a diplomáciának össze kell hangolnia a háború tervével. Az időpont megválasztása függ 1. a politikai indítékoktól és 2. a háború természetétől.

Egynéhány mai stratéga a diplomáciától a háború olyan előkészítését követeli, hogy „támadás esetén biztosítsa számunkra a politikai meglepés előnyeit, és küszöbölje ki annak hátrányait a védelemben".

„Állítjuk — írta Clausewitz —, hogy a meglepés kivétel nélkül minden vállalkozásunk alapja, mértéke azonban a vállalkozás jellegétől és a körülményektől függően más és más."

„Bármennyire általános, sőt elengedhetetlen azonban a meglepésre irányuló törekvés, és bármennyire igaz, hogy hatása sohasem marad el egészen, éppoly igaz az is, hogy a dolog természeténél fogva ritkán sikerül tökéletesen."

„Tévednénk tehát, ha azt hinnők, hogy ezzel az eszközzel a háborúban rendkívüli eredményeket érhetünk el."

„A meglepés sokkal gyakoribb a harcászatban, annál az egyszerű oknál fogva, mert itt általában rövidebb az idő és kisebb a tér. Így a hadászatban annál könnyebb meglepést elérni, minél közelebb esik a harcászathoz és annál nehezebb, minél messzebbre tolódunk el a politika területe felé."

„A háború előkészítése rendszerint több hónapba telik... — folytatja Clausewitz — ezért rendkívül ritkán fordul elő, hogy egyik állam a másikat háborúval vagy hadereje alkalmazásának általános irányával meglepje."

A háború filozófusa tehát még saját korára is szinte kizártnak tekintette a „politikai meglepést". Valóban nehéz lenne azt mondani, hogy a világháború bármelyik államot is politikailag váratlanul érte. Mindaz, amit eddig az 1914 előtti európai politikáról elmondottunk, az ellenkezőjét bizonyítja. Nem szándékozunk elhinni Poincaré meséit, aki szerint Németország váratlanul megtámadta Franciaországot, Ausztria—Magyarország pedig Szerbiát.

Az államoknak ma olyan eszközeik vannak a többi állam háborús készülődésének felderítésére, hogy semmiféle politikai meglepésről nem beszélhetünk. Ebben teljesen igazat adunk az osztrák—magyar vezérkari főnöknek, aki megmagyarázta a külügyminiszternek, hogy bár a háborús készülődést nem lehet eltitkolni, de sem a meglepés miatt, sem attól tartva, hogy felkeltik más államok figyelmét, nem lehet lemondani a háborús készülődésről.

Tagadjuk tehát a politikai meglepést, s nem akarunk a diplomáciának olyan feladatot szabni, hogy tegye lehetővé számunkra az ebből az eszközből fakadó előnyök kihasználását.

Más a helyzet napjainkban a hadászati meglepéssel. Schlieffen terve részben a hadászati meglepésre épült, és tényleg meg is keverte Joffre kártyáit a határ menti ütközetben. Nem is lenne ezzel kapcsolatban ellenvetésünk, ha a francia vezérkar agyát nem kerítette volna hatalmába az illúzió, az elfogultság. A történelem azonban tanúsítja, hogy a németek Belgiumon át való támadásának terve régóta ismert volt, sőt Michel terve figyelembe is vette. Ha a francia vezérkar 1914-et megelőzően úgy találta helyesnek, hogy előre megfertőzze elméjét a támadás doktrínájával és hamis elképzelésekkel a német hadseregek felvonultatási tervéről, ebben mi a legkevésbé sem látjuk a meglepés előnyeit.

Clausewitz fürkésző elméje előre látta az ilyen „meglepést", amikor azt írta: „Ha az ellenséget helytelen intézkedéssel lepjük meg, siker helyett esetleg súlyos kudarc ér". A francia vezérkar arra gondolt, hogy támadással készít a németeknek „meglepést", és „súlyos kudarcot" vallott.

Igaz, napjainkban a haderők gyorsabban összpontosíthatók, s ezért úgy vélhetjük, hogy az „erők" váratlan „megindításának" előnyei megnőttek, de tökéletesedtek azok az eszközök is, amelyekkel az ellenfél szándékai a háború előtt felderíthetők.

Az osztrák—magyar vezérkar főnöke az időpont megválasz-

tásában csak azt a követelményt támasztotta, hogy az ellenfél ne kapjon lehetőséget a gyorsabb szétbontakozásra, s így ne arasson morális sikert, és a háborút ne kezdjék télen, mert erre Bécs hadserege nem volt felkészülve.

Conrad e követelményeit nem lehet a „politikai meglepés" fogalmához sorolni. Ami a félelmét illeti az osztrák—magyar hadsereg téli hadjáratától, ezt egészen természetesnek találjuk.

Hogy végezzünk a háború „politikai" oldalával, meg kell vizsgálnunk még egy követelményt, amellyel a hadászat fellépett és fel is fog lépni a politikával szemben.

Az olvasó megismerkedhetett az oroszországi forradalomról folyó bécsi beszélgetésekkel, az osztrák vezérkar értékelésével ennek jelentőségéről a háború tervére nézve. Később a német vezérkar főnöke, igaz, hogy a háború küszöbén, egész jelentést nyújtott be a „világ forradalmasodásáról". Hogy keletkezett a világháború című könyvében Kautsky e dokumentum miatt hevesen rárontott a német vezérkarra és Vilmosra, aki tulajdonképpen ennek vagy kezdeményezője volt, vagy megismételte a vezérkar gondolatait, még mielőtt az nyilvánosságra hozta volna őket.

Egyáltalán nem óhajtjuk követni a mensevizmus apostolát,[39] mivel prédikációja nemcsak a háborúval ellentétes, hanem a politikával is.

...Arra a következtetésre jutottunk, hogy a háború jellegét a belpolitika határozza meg, és a belpolitika ingadozásai, amelyeket vagy az államon belül a lakosság osztályai maguk idéznek elő, vagy az ellenség keze is meggyorsít, valamilyen irányt szabnak a háborúnak.

Amikor Clausewitz gondolatait idéztük a háborús cél meghatározását befolyásoló tényezőkről, láthattuk, hogy az államon belüli viszonyok megvizsgálását tanácsolta, s ezeknek nagy jelentőséget tulajdonított.

Hogy tehát a vezérkarok forradalomra számítottak az ellenséges államokban, ebben nemcsak nem látunk semmiféle természetelleneset, hanem ezt a háború nagyon is törvényes követelményének tekintjük.

Az önrendelkezés körül folyó vita eredményei című cikkében Lenin azt írja: „A vezérkarok a jelenlegi háborúban (a világháborúban — *B. S.*) alaposan igyekeznek kihasználni az ellenségeik táborában folyó minden nemzeti és forradalmi mozgalmat, a németek — az ír felkelést, a franciák — a cseh

mozgalmat stb. És a maguk szempontjából egészen helyesen járnak el. Nem tanúsíthatunk komoly magatartást a komoly háború tekintetében, ha nem használjuk ki az ellenfél akár legkisebb gyengéjét, ha nem használunk ki minden esélyt, annál is inkább, mert nem lehet előre tudni, hogy melyik pillanatban és mekkora erővel »robban« majd fel itt vagy amott az egyik vagy másik lőporraktár. Nagyon rossz forradalmárok volnánk, ha a proletariátusnak a szocializmusért folyó nagy felszabadító háborújában a válság kiélezése és kiszélesítése érdekében nem tudnánk kihasználni az imperializmus egyes bajai ellen irányuló *minden* népmozgalmat. Ha egyfelől ezerféle hangnemben kijelentenők és ismételgetnők, hogy minden nemzeti elnyomás »ellen« vagyunk, másfelől azonban az elnyomott nemzet egyes osztályainak legmozgékonyabb és legintelligensebb része által az elnyomók ellen végrehajtott hősies felkelését »puccsnak« neveznők, a bárgyúságnak ugyanarra a színvonalára süllyednénk le, mint a kautskysták".[40]

Zárjuk le ezt a kérdést, annál is inkább, mivel az ellenséges állam belső alapjainak megrendítését a külső háború érdekében ma mindenütt elfogadják, s a vezérkart nem lehet ezért elmarasztalni. Csak azt tesszük hozzá, hogy békeidőben e területen a vezérkarnak önállóan, a kormány jóváhagyása nélkül — amint ez néha előfordul — nincs joga fellépni, mivel ez a harc a politikai harc része, amelyet az állam kormánya irányít, és nem a kormány katonai szerve, a vezérkar. Teljesen indokoltnak tartjuk Berchtold[41] elégedetlenségét a vezérkarral, amikor az önállóan fegyvereket küldött Albániába bandák alakítására, a bandák tevékenységéért azonban a szerb diplomácia előtt nem a vezérkarnak, hanem a külügyminiszternek kellett, ha nem is felelnie, legalábbis semmitmondó válaszokat adni.

„A hadviselők célja és eszközei helyzetük sajátosságaihoz igazodnak, de persze a korszak és az általános viszonyok bélyegét is magukon viselik; végezetül a háború mivoltából leszűrt általános következtetések továbbra is érvényben maradnak."

Ezt tanítja az öreg Clausewitz.

Az előző fejezetben bemutattuk, hogy Moltke tábornagy a „háború természetére" alapozta a politikától független háború elméletét.

 Kétségtelen, hogy a háború tervének összeállításakor „a

háború természetéből levont általános következtetéseket" feltétlenül figyelembe kell venni. Már mondottuk, hogy ezekre támaszkodva a hadászatnak joga van felvetni a politikai cél módosítását. Ilyen a hatásuk.

Conrad is, minden reális politika alapjának a katonai erőviszonyokat tekintette. Igaz, Clausewitz azt tanította, hogy „a mennyiség előre eldönti a győzelmet", ezért nagyon is természetes minden vezérkari főnöknek az a törekvés, hogy megszerezze ezt a mennyiségi fölényt, ha nem is saját fegyveres erőinek fejlesztésével, legalább megfelelő szövetségesekkel és az ellenfél elszigetelésével.

A katonai erőviszonyokat azonban a háborúban csak viszonylagos értéknek tekinthetjük, semmi esetre sem döntőnek. A fegyveres erők létszámában az antant mögött elmaradó európai központi hatalmak harcának példája is azt mutatja, hogy azért még nem kell módosítani a háború politikai céljait, mert a hadosztályok egyszerű megszámlálása nem a mi javunkra alakul.

Sem Clausewitz, sem Lenin, senki nem jut olyan következtetésre, hogy a nagy állammal vagy nagy államok szövetségével harcban álló kis állam eleve pusztulásra van ítélve. Sőt, a kis állam néha kénytelen támadáshoz, vagyis a háború legaktívabb formájához folyamodni.

Conrad és a többi vezérkari főnök másik követelménye, amelyet a külpolitikának figyelembe kellett vennie, a háború és a háborúra való felkészülés korszerű jellege. Nem ismételjük Conrad ezzel kapcsolatos intelmeit, a háborút bonyolultabbá tevő korszerű elemek felsorolását. Ezek az intelmek kétségkívül helytállóak és mind a politikusnak, mind a stratégának meg kell szívlelni őket a háború tervének összeállítása során.

Nagyon jól tudjuk, hogy mint Clausewitz mondta, „minden korszaknak rendelkeznie kell saját háborús elmélettel", és ezt az „elméletet" a politikusnak számításba kell vennie. Később még rátérünk, milyen alaposan szükséges ismernie, most csupán annyit, hogy az osztrák—magyar vezérkar főnökének intelmei nagyon is helyénvalók voltak, mivel a bécsi diplomatáknak eléggé zavaros elképzelésük volt a „háború természetéről". Korunkban a háború általános alapjainak tanulmányozása és ismerete kiváltképp fontos minden államférfi számára.

Conrad intelmeiben beszélt a háborús terv kidolgozásának technikai feltételeiről, értésére adva a diplomatáknak, mennyire bonyolult és hosszadalmas ez a munka. Világosan érzékeltette, hogy a háború tervének kimunkálása évekig tart, hogy a konkrét felkészülés legalább egy évet vesz igénybe, s ennek — csak különleges körülményekkel indokolt — megváltoztatásához legalább 4—6 hét kell. Annak az aprólékos és nehéz munkának az ismerete, amellyel a vezérkar konkrétan előkészíti a háborút valamelyik területen, nemcsak hogy nem haszontalan a politikus számára, hanem egyenesen elengedhetetlen.

Végül meg kell említenünk az osztrák—magyar vezérkari főnök ama nehézségeit is, amelyekkel a diplomatákkal folytatott beszélgetései során kellett megbirkóznia, amikor megvitatta velük a különböző katonai tüntetésekre, kisebb betörésekre és hasonló katonai fenyegetésekre vonatkozó, néha fantasztikus — a hadviselés korszerű feltételeivel összhangban nem levő — terveiket. Tanulságos, és még ma is vitatott Oroszország boszporuszi expedíciójának kérdése. Mint tudjuk, az orosz szárazföldi vezérkar úgy vélekedett, hogy a Boszporusz kulcsa Berlinben van, ezért minden figyelmét és erejét a nyugati határra összpontosította. Ugyanakkor a haditengerészeti vezérkar feltételezte, hogy a szorosok elleni hadműveletet a nyugati arcvonalon kibontakozó támadással egyidejűleg kell végrehajtani. Könyvünk terjedelme és célja nem teszi lehetővé részletesen megvilágítani ezt a kérdést, de úgy gondoljuk, hogy a szárazföldi csapatok képviselőinek véleménye 1914-ben helyesebb volt, és ezt 1915-ben megerősítette a sikertelen hadművelet a Dardanelláknál. Bármennyire fontos is a politikai cél, a „háború természetét" is tekintetbe kell venni. Ez pedig azt tanácsolja nekünk, hogy ne forgácsoljuk szét erőinket, hanem a fő ellenségre mérjünk csapást.

A háborúra való konkrét felkészülésről mondottakból olvasónk már képet alkothat magának, mennyire szorosan összefonódik a politika és a hadászat. Ennek teljességgel tudatában volt az osztrák—magyar vezérkari főnök, amikor alaposan belemerült a politikába. Ebben semmi természetellenes sincs, s csak ajánlhatjuk mindazoknak, akik ilyen felelős tisztségben vannak.

Egy dologban azonban hibázott Conrad, mégpedig anynyira, hogy emiatt nemcsak a történelem, hanem még kor-

társai is negatív következtetést vontak le tevékenységéből. Az osztrák—magyar vezérkari főnök gondolkodása azt az utat követte, amelyet az öreg Moltke jelölt ki.

Többször elmondottuk, hogy Conrad politikai elképzeléseiben főként a „háború természetéből" indult ki. A „háború szelleme" szabta meg számára a politikával szemben támasztandó követelményeket.

Ebből adódtak követelései a fegyveres erők közötti kedvező arányok kialakításáról, a külpolitika állandó, szilárdan meghatározott irányvonaláról, a politika függetlenségéről, az egyes személyek, pártok befolyásától, a preventív háborúra irányuló könyörgései és követelései, a szövetségi tervei, végül pedig nemcsak a politikai célok, hanem az ezeknek megfelelő tisztán diplomáciai tartalmú jegyzékek bátor körvonalazásai is.

Egyszóval, Conrad nemcsak javasolta — katonai meggondolások alapján — a külpolitika politikai céljainak módosítását, hanem arra is törekedett, hogy önállóan tűzzön ki politikai célokat és meg is valósítsa őket. Ezért is engedtük meg magunknak, hogy felosszuk a külpolitikai magatartási vonalat, kiemelve belőle a vezérkar külön vonalát.

Természetesen, nem lehet véleményeltérés abban, hogy ezt a jelenséget nem lehet normálisnak tekinteni, hogy a politikát a háború tervének összeállításakor nem lehet teljes egészében alárendelni a „háború szellemének", és aki erre az útra tér, az rossz úton jár.

Ennek oka az volt, hogy a hadászat nem bízott a diplomáciában. Conrad határozottan kijelentette: nincs szándékában katonai előkészületeit hibás politikának alárendelni. Még az óvatos német vezérkari főnök sem bízott Németország diplomáciai kormányosában. Igaz, ezek az érvek nem meggyőzőek, s helyesen írja Clausewitz: „Ha, mint ez gyakran előfordul, panaszkodnak, hogy a politika káros hatással van a hadviselésre, nem azt mondják, amit kellene". A háború filozófusa határozottan leszögezi, hogy „csak egy dolog lehetséges: a katonai szemlélet alárendelése a politikainak".

Ha ezzel ellentétes jelenséget tapasztalhattunk a háború tervének összeállítása során, ezt a rugalmasság, a tisztán katonai, nem pedig politikai rugalmasság hiányával magyarázhatjuk. A vezérkari főnökök többségének eléggé határozott elképzelése volt a fegyveres erők háborús alkalmazásáról, ugyan-

akkor manőverezést követelt a külpolitikától, azaz rugalmasságot a háború diplomáciai tervétől, ha elismerjük, hogy ilyesmi létezik.

A korszerű tömeghadseregek bonyolult mechanizmusa e hadseregek határ menti összpontosítása során megkövetelte a kellő időben történő, a valószínű ellenfelek adott politikai csoportosulásának negfelelő előkészítést. Ugyanakkor minél egyszerűbb volt ez a csoportosulás és minél előreláthatóbb, annál egyszerűbb volt a csapatok összpontosítása is egy bizonyos arcvonalon. Minden vezérkar eszménye a hadsereg összpontosításának olyan előkészítése volt, hogy az összpontosítás a mozgósításhoz hasonlóan óraművi pontossággal menjen végbe. Erre törekedett minden vezérkari főnök, amikor a diplomáciától megkövetelte, hogy pontosan és idejében tisztázza, kit kell ellenségnek, kit barátnak tekinteni, Conrad pedig még maga is foglalkozott az európai államok ilyen, katonai szempontból való osztályozásával.

Ugyanez az osztrák—magyar vezérkari főnök többször is rámutatott, milyen előnyei vannak a konkrét katonai előkészületek kidolgozásában annak az államnak, amelyik, mint például Spanyolország, lényegében csak egy fronttal rendelkezik, azaz előre rögzített politikai céllal, ami lehetővé teszi a hadászati felvonulás és szétbontakozás jó előkészítését. Conrad véleménye szerint Ausztria—Magyarország nehéz helyzetben volt, amikor több, egymástól teljesen ellentétes fronton kellett felkészülnie a háborúra. Valamiféle elképzelései voltak erről a bécsi vezérkarnak, amikor az erők összpontosítását „A" és „B" „lépcsőkre" osztotta, és a második lépcsőnek az időközben tisztázott helyzettől függően a háború első napjaiban valamelyik frontra kellett irányulnia.

Most nem részletezzük azokat az intézkedéseket, amelyek az összpontosítás idején az erőkkel való manővereket eredményezték, csupán azt jegyezzük meg, hogy egyetlen vezérkar sem volt rugalmas az előkészítésben, az egyértelműségre törekedtek, méghozzá technikai meggondolásokból, s nem a hadüzenet pillanatában meglevő politikai helyzetből kiindulva.

Igaz, az osztrák vezérkar okmányaiban megtaláljuk a szomszédos államok vagy szövetségeik elleni háború különböző változatait; a franciák a XVII. tervhez külön változatot csatoltak, az oroszok két formulát dolgoztak ki, az „A"-t és a „G"-t;[42] a németek pedig csak a „zseniális" Schlieffen-tervet[43]

Moltke átdolgozásában, s a Spree menti félisten minden reményét ebbe vetette.

Még ha eltekintünk is a világháború tényleges eseményeitől, azt kell mondanunk, hogy a német diplomácia és a német vezérkar még súlyosabb helyzetbe is kerülhetett volna, mint ez a valóságban történt. Hogy az osztrák, orosz és francia hadseregek szétbontakozása jól vagy rosszul zajlott volna le a helyzet általános feltételei között, ez más kérdés. Az viszont kétségtelen, hogy a szétbontakozás igyekezett összhangban lenni a háború fontos politikai céljaival. Ezzel szemben a német vezérkari főnök könnyekre fakadt, amikor azt javasolták neki, hogy csak Oroszország ellen kezdjen háborút, mivel elődjének erre vonatkozó terveit nem újították meg és nem dolgozták át, a meglevő összpontosítási táblázatot össze kellett volna zavarni, s így Moltke továbbra is megmaradt a politikával szembeni követelményénél: a táncot a kályhától kell kezdeni. A német katonai irodalom ma már felveti és vizsgálja ezt a kérdést, igaz, eléggé félénken és tartózkodóan, hogy ne zavarja meg különösebben a megboldogult emlékét.

Mi sem nagyon kívánjuk megbolygatni a vezérkari főnökök sírjait, megelégszünk azzal a megállapítással, hogy a világháború előtt a vezérkaroknál a háború tervének kidolgozásában az a törekvés érvényesült, hogy meghatározzák az államok politikai csoportosítását, s ennek a csoportosításnak a háború kezdetén is helytállónak kellett lennie. A diplomáciának tehát azt kellett elérnie, hogy fenntartsa ezt a csoportosítást, minthogy lépéseit megkötötte a vezérkar már ismert terve. A konkrét katonai előkészületek rugalmassága szinte teljesen hiányzott, ahol pedig mégis megvolt, tisztán katonai, technikai szempontból gondolták át, s így rosszul. A haditervek merevségének több oka is volt: a) az elfogultság a politika és a háború kapcsolatának értelmezésében; b) annak az elvnek az uralma, hogy minden mozgósított erőt kidobnak valamelyik arcvonalra, hadászati tartalékokat nem alkotnak és c) az a törekvés, hogy lehetőleg minél kevesebb változata legyen a hadászati felvonulás és szétbontakozás tervének.

Érdemes visszaemlékeznünk Moltke Conradhoz küldött táviratára, hogy ne üzenjenek elsőként hadat az oroszoknak, és Berlin félelmére, hogy Bécs elsősorban Szerbia ellen veti be erőit. Még egy olyan korlátolt emberben is, mint Berchtold, felmerült a kétség: ki irányít Berlinben, a kancellár vagy

Moltke? Nem is beszélünk a Spree menti katonák panaszairól a kancellár politikájára, és Vilmos császár felháborodásáról ugyanezzel a „polgári" kancellárral szemben, aki semmit sem értett a hadügyhöz.

Egyszóval, elfeledkeztek Clausewitz intelméről, hogy „a háború a politika eszköze", és szinte minden vezérkar ennek ellenkezőjére törekedett, vagyis, hogy a politikát a háború eszközévé tegye.

Hallottuk, hogy milyen élesen elmarasztalták az osztrák—magyar vezérkart, amikor háborús terveinek változatait különböző polcokra rakta szét. Nem értünk egyet ezekkel a következtetésekkel és az a véleményünk, hogy a háború tervének rugalmasnak kell lennie, figyelembe véve a különböző politikai kombinációkat. E kombinációk egy része előre látható, ezért a hadászati felvonulás és szétbontakozás tervének több változatban is rendelkezésre kell állni. Amellett, minden változatnak alkalmazkodnia kell a háború kitörésekor kialakult helyzethez.

Technikai jellegű katonai meggondolásokkal tehát semmiféleképpen nem szabad megkötni a külpolitikát, mivel — mint ahogy a háború is elfogadja a manővert — a manőver a politikai harc természetéhez is hozzátartozik.

„A háború a politika eszköze — írta Clausewitz —, cél nélküli eszköz alkalmazásának pedig nem volna értelme."

Most nem tartjuk szükségesnek e kérdés elmélyítését tisztán technikai, katonai szempontból (a háború tervének kidolgozását illetően), ezt majd megtesszük a maga helyén. Inkább fordítsuk figyelmünket egy másik kérdésre: a háború tervének elfogadására.

A háború tervének mai értelmezése szerint a jóváhagyás előjoga kizárólag a kormányé lehet. Megállapodtunk abban, hogy a háború tervén a konkrét katonai felkészülést értjük, vagy másképp a hadászati felvonulást és szétbontakozást.

Az osztrák—magyar vezérkari főnök éves „emlékeztetői", amelyekben a konkrét katonai felkészülést is érintette, három részre oszlottak: 1. politikai rész, 2. általános felkészülés és 3. konkrét katonai felkészülés. Az első két részről tájékoztatták a külügyminisztert és a hadügyminisztert, az utolsó részt azonban csak a főhatalomnak: Ferenc Józsefnek és Ferenc Ferdinándnak[44] terjesztették be, s e személyiségek figyelmét felhívták a vezérkari elképzelések szigorú titkosságára.

A hadászati felvonulási és szétbontakozási tervek jóváhagyása ugyanígy történt más országokban, még a köztársaságokban is, ahol a tervet az elnök szentesítette.

A háború vagy béke kérdésében előzetesen döntő minisztertanács éppígy csak a részleteit ismerte meg a háborús terv hadműveleti részének, s természetesen nem szerepelt azok között, akik megkapták a vezérkari jelentéseket a kérdés egészéről.

Az európai államok többségében a világháború előtt a politika és a háború felső vezetése a főhatalmat képviselő személyek kezében összpontosult, így a háborús terv elfogadásának rendjét lényegében normálisnak tekinthetnők, ha nem kellene számolnunk azzal, hogy a főhatalmat eléggé korlátozták egyrészt a törvények, másrészt a főhatalom képviselőinek személyi tulajdonságai.

Tudjuk, hogy az osztrák—magyar vezérkari főnök kikérdezte a külügyminisztert az alapvető irányvonalakról, és ezek alapján állította össze a terv katonai részét. A háborús terv változatait ismertette a külügyminiszterrel, de végrehajtásuk eszközeiről és módjairól hivatalosan nem tájékoztatta őt. Még olyan legenda is járta, hogy a német kancellár nem ismerte a német hadseregek belgiumi behatolási tervét. Napjainkra ezt a legendát sikerült szétfoszlatni.

A külpolitikának ezt a részvételi rendjét a háborús terv elfogadásában a vezérkar kénytelen volt fokozatosan megsérteni, amiről később még beszélünk.

A háború jóváhagyásra benyújtott tervének tartalmaznia kellett a fő ellenfelek, a fő hadszíntér megjelölését, a katonai célt, javaslatokat a kitűzött politikai és katonai célok elérési módjára, azaz a kimerítési vagy megsemmisítési hadászat, a támadás vagy a védelem alkalmazására, az erők és az eszközök elosztását, a hadműveletek megkezdésének időpontját és az első hadműveletek tervét.

Nem kell sokat bizonygatnunk, hogy ezekben a kérdésekben nemcsak a külpolitika, hanem a belpolitika képviselői is nagyon érdekelve voltak. Ha visszaemlékezünk az osztrák—magyar minisztertanács üléseire, Tisza István fellépését teljesen helyesnek és normálisnak kell tartanunk.

Ezért az a véleményünk, hogy a hadászati felvonulás és szétbontakozás változatait nem a kormány egyes képviselőinek kell megvitatniuk és jóváhagyniuk, hanem valamennyi felelős tagjának. A vezérkari főnökök azért tértek el ettől,

mert 1. személyes felelősségüket az idősebb Moltke tanításának megfelelően csak a királlyal, azaz a hatalom legfelső képviselőjével szemben ismerték el; 2. a kormányok összetétele gyakran változott, s nem akartak sok személyt tájékoztatni a háborús tervekről. Conrad neheztelt is a haditengerészet képviselőjére, aki elszólta magát a minisztertanácsban az Olaszországgal kötött tengeti egyezményről és lehordta Berchtoldot, mert a háború tervéről a főudvarmester, egy semmiért sem felelős személy jelenlétében beszélt vele.

Az első indokot, mint a „félistenek" hatalmának attributumát el kell utasítanunk, de a titoktartásnak a konkrét katonai előkészületeknél nagyon nagy jelentőséget tulajdonítunk. Minél kevesebb ember tud róluk, annál jobb. Másrészt azonban nem lehet kirekeszteni nemcsak a a háború tervének előkészítéséből, hanem megvitatásából sem a külpolitika képviselőit és a kormány olyan más tagjait, akik valamilyen formában felelősek a háború előkészítéséért. Nem szándékozunk felsorolni azokat a személyeket, akiket be kell vonni a konkrét katonai elképzelések jóváhagyásába, csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy számuk nem csökkenthető egyre, másrészt pedig nem bővíthető a végtelenségig. Ha a kérdést másképp vetik fel, amint ez a világháború előtt is történt, tájékoztatást kell adni a hadászati felvonulásról és szétbontakozásról a kormány különböző tagjainak, elsősorban a diplomatáknak.

A háború természetéből adódott, hogy a vezérkari főnök tájékoztatta a külügyminisztert, mivel a háború a politikára épül. Bárhogy szerette volna függetleníteni magát a vezérkari főnök a politikától, végső soron mégis hozzá fordult. A „háború szelleme" megadta magát.

Minden olyan tájékoztatásban, amelyet a vezérkari főnökök adtak a külügyminiszternek vagy a minisztertanácsnak, mindig megtaláljuk a hadseregek erejének és annak az időpontnak a megjelölését, amikor a hadseregek készek a haditevékenység megindítására. A tájékoztatások megadják ugyanezt a várható ellenfelekről is.

Ebből már le lehetett vonni a következtetést, hogy mi a kívánatos, a háború kezdetének meggyorsítása, sőt a háború szándékos kiváltása, vagy ellenkezőleg, a háború elhalasztása. Conrad beszélgetései a külügyminiszterrel jó példák az elmondottakra, s arra is, hogy Franciaország jövendő marsallja, Joffre, számtani szemléletet igyekezett meghonosítani ezen a

területen. Igaz, ekkora fogáshoz azért folyamodott, hogy megrémítse a kormányt és háborúba sodorja. Az összpontosítást a német hadseregekkel egyidejűleg végrehajtva, a francia hadseregek főparancsnoka nem akart ugyan erélyes támadásba átmenni, azokat a kilométereket pedig, amelyekkel a minisztertanácsot rémítgette, kamatostul megtérítette a gyors szétbontakozás során is.

A vezérkar a katonai célt is ismertette a diplomácia képviselőivel és a minisztertanáccsal, igaz csak töredékesen. Érintették a hadműveleti tervet is, de szigorúan bizalmas jelleggel.

A hadászati felvonulás és szétbontakozás tervének részleteit a vezérkari főnökök titokban tartották, s tudjuk, milyen hevesen reagált Conrad a külügyminisztérium minden kísérletére, hogy bepillantson a vezérkari munka e területére. Amikor az olasz határon a figyelőpontok elfoglalásával incidens robbant ki, s a külügyminiszter megkérdezte, vajon ez a háború terve szerint történik-e, az osztrák—magyar vezérkari főnök ezt erélyesen visszautasította. Pedig a kérdés lényegében nagyon is helyénvaló volt, mivel a határincidenseket a külügyminisztériumnak kellett elsimítania. Végül már a frontra indulva, Conrad úgy találta, hogy Berchtold illetéktelenül beavatkozik a hadműveletek irányításába, és ismét tiltakozott.

Egyszóval, a háború tervének katonai részét a vezérkarok elidegeníthetetlen tulajdonának és közvetlen irányítási területének tartották. Ha fel is tártak belőle valamit, erre csak a szükség vitte rá őket, hogy segítséget kapjanak a politikától, de semmiféleképpen sem azért, hogy a katonai követelményeket összehangolják a politikaiakkal vagy hogy alárendeljék őket az utóbbiaknak.

Ámde bármilyen aggályos volt Conrad ezekben a kérdésekben, jobban beavatta a bécsi diplomatákat konkrét katonai elképzeléseibe, mint más vezérkari főnökök. Németországban, Oroszországban és Franciaországban a politika képviselőit kevésbé tájékoztatták a vezérkar haditerveiről, így aztán a vezérkar és a politikusok között ellentétek és félreértések szövevénye alakult ki, felesleges súrlódásokhoz vezetve, egyeseket arra késztetve, hogy a katonai köröket túlzottan harcias beállítottságúnak tartsák. A többé vagy kevésbé nyílt megbeszélések ezekkel az irányító szervekkel csak a kibontakozó események sodrában következtek be, azt is mondhatnánk, hogy vadászat előtt jól kellett lakatni a kutyákat. Ilyen hely-

zetben, természetesen, megjelentek a „polgári kancellárok", a politika és a hadászat viszályai, ami nem ígért jó véget, s jó kezdetet sem.

Akadnak még ma is, akiknek az a meggyőződése, hogy a német politika a világháború küszöbén tarthatatlan volt és nehéz helyzetbe hozta a hadászatot. Emlékeztetünk Clausewitzre, aki ilyen esetben mondotta, hogy nem arról beszélnek, amiről kellene. A háború tervének merev volta, Belgium semlegességének megsértése, amit a hadászat követelt meg, nemcsak a német politika elgondolásainak nem felelt meg, hanem a német hadászatra is káros volt. A berlini „polgári kancellárt" és munkatársait csak azért marasztalhatjuk el, mert nem követeltek kellő időben a vezérkartól részletesebb tájékoztatást az elgondolásokról, és ezeket nem vitatták meg politikai szempontból.

Az a véleményünk, hogy a diplomáciának nemcsak részt kell vennie a háborús terv fő külpolitikai irányvonalainak meghatározásában, hanem jobb munkája érdekében bepillantást kell engedni számára a vezérkar „legszentebb szentélyébe" is. Ez természetesen ismét aláhúzza, hogy a diplomáciai nyelvnek szigorúan meg kell tartania a katonai titkokat. Ha a külpolitika képviselőire rábízzák a diplomáciai titkokat, indokolatlan megfosztani őket a katonai titkok őrzésének jogától. Igaz, a miniszteréknek a tőkésállamokra jellemző gyors váltakozása bővíti azoknak a körét, akiket beavatnak a háború tervének alapjaiba, ezt azonban nem úgy kell kiküszöbölni, hogy a vezérkart kínai fallal veszik körül.

Aehrenthal, Ausztria—Magyarország külügyminisztere többször is közölte Conraddal, hogy a politika és a háború minden kérdését a legilletékesebb szervben, a minisztertanácsban oldják meg. Olvasónkkal együtt megfigyeltük, sőt részt vettünk ennek az irányító szervnek az ülésein különböző országokban, ugyanakkor az ülésekre a vezérkari főnököt vagy katonai szakértőként hívták meg, vagy egyáltalán nem kapott meghívót. Nyilvánvaló, hogy a minisztertanácsot jobban be kell avatni a háború tervébe, hogy a helyzetnek teljesen megfelelő döntést hozhasson. Nagyon is természetes, ha a minisztertanácsban kifejezetten hadműveleti kérdéseket is megvitatnak, hiszen a háborút nem a vezérkarok viselik hadseregeikkel, hanem az egész állam, s ennek legfelső irányító szerve pedig a tőkés országokban a minisztertanács.

A hadművészet korunkban eléggé egyértelműen átadta a háború előkészítésének és vezetésének ügyét a kormánynak, így a kormánynak joga van megkövetelni a vezérkartól, hogy beszámoljon katonai elgondolásairól, és ne csak olyan levelek elolvasására szorítkozzék, amilyeneket Joffre küldött, vagy Conrad és más vezérkari főnökök titokzatoskodó célzásaira a hadászati felvonulás és szétbontakozás terveiről.

Ezek után fel kell tennünk a kérdést, *ismerniük kell-e a háborút* a kormányt alkotó *politikusoknak*, s ezen belül az állam külpolitikáját képviselő diplomatáknak.

Többször is hangsúlyozták már, hogy a háború mint társadalmi-történelmi jelenség inkább politikai cselekmény, mint katonai. Talán túlzásba is vittük a hivatkozásokat különböző tekintélyes személyekre nézeteink alátámasztása végett. Ma már ez teljesen elfogadott.

Ha egyszer a háború a politika eszköze, világos, hogy a politika embereinek ismerniük kell ezen eszköz felhasználásának alapjait, természetét.

A kérdés egyáltalán nem új. A XIX. század elején a klaszszikus stratéga, Bülow megvizsgálta a kérdést, és eléggé alapvető következtetésre jutott.

Arra a sarkigazságra támaszkodva, hogy a háborúnak tartalmaznia kell a politikát, Bülow azt írta: „Hogy lehet jó diplomata az, aki egyidejűleg nem jó katona is? Hiszen a katonai ismeretekre szüksége van legfontosabb funkcióinak betöltéséhez; ebből következik, hogy *diplomatáknak csak jó katonákat kellene kinevezni*, mert mit ér a ravaszság erő nélkül".

„A diplomata — folytatja — hogyan mérheti fel a szemben álló fél erejét, ha nem ismeri az erők tudományát? Ha nem ismeri az állam természetes határait, azaz a biztonságot adó határokat? Rövidlátó szemével elszalasztja azt a pillanatot, amikor támadni kell, és nem veszi észre, amikor már nem lehet védelemre szorítkozni. Egyszóval, a rejtjelzői ismeretek nem elegendőek ott, ahol az elengedhetetlen alap a hadtudomány."

Bülow ismerteti a „politikai stratégia elveit", amely „nem diplomáciai", s arra a következtetésre jut, hogy „a diplomaták ritkán politikusok". Napóleon egy személyben jó katona és jó diplomata volt, bizonyítva a teoretikus stratéga nézeteinek helyességét. Delbrück[45] amellett tesz tanúságot, hogy „lényének legtitkosabb mélységeiben Napóleon sokkal inkább ál-

lamférfi volt, mint katona". De az is igaz, hogy Napóleon mellett olyan kiemelkedő diplomatákat is találunk, akik nem voltak jó „katonák", példa rá Talleyrand.

Clausewitz nem követte Bülownak ezt az elméletét és elismerte, hogy „a politika célkitűzéseinek csak akkor lehet káros hatása a háborúra, ha a hadieszközöktől és rendszabályoktól indokolatlan, nem a mivoltuknak megfelelő hatást vár. A politika, hasonlóan egy nyelv használatában még nem egészen jártas, jó gondolatait rosszul kifejező emberhez, gyakran nem szándéka szerint való dolgokat rendel el. Ez gyakran fordult elő, és ez érzékelteti, hogy a politikai kapcsolatok irányítása a hadügyekbe való betekintéstől nem választható el".

„Mielőtt azonban tovább mennénk, egy nyilvánvalóan hamis értelmezés ellen emelünk szót. Távol áll tőlünk az a gondolat, hogy egy akták közé temetkezett hadügyminiszter vagy egy szakavatott mérnök, avagy a harctér derék katonája államminiszternek is beválna, amikor történetesen nem az uralkodó maga az; más szóval nem kívánjuk, hogy a hadügyekhez való értés a miniszter fő tulajdonsága legyen. Legyen kitűnő koponya és erős jellem: a hadügyekben való jártasság pótolható. Franciaországnak hadi és politikai ügyekben rosszabb tanácsokat soha nem adtak, mint a Belle-Isle testvérek és Choiseul herceg alatt, ámbár mindhárman jó katonák voltak."

Clausewitzet Bülow elméletével ellentétes következtetésekre a napóleoni korszak és a francia forradalom háborúinak tanulmányozása késztette, amikor a háború bonyolultabbá válása és függősége a politikától már előrevetítette a háború egyszemélyi irányítási elvének elvetését, és az irányítás átadását közösség kezébe.

A katonai gondolat kiemelkedő teoretikusa tehát azt állította, hogy „a politikai kapcsolatok irányítása a hadügyekbe való betekintéstől nem választható el".

Tudjuk, hogy a következő korszakban a háború irányításának szerveként színre lép a triumvirátus.

A triumvirátus megjelenésével a történelem feljegyzi a politika és a hadászat közötti súrlódásokat is, amelyekről könyvünkben már többször szólottunk. A hadászat képviselői, igyekezve megőrizni a háború természetének tisztaságát, sajnálkozásukat fejezték ki, hogy nem különülhetnek el a politi-

kától, s ennek egyik okául azt jelölték meg, hogy a politika nem érti a háború törvényeit.

Másrészt hallottuk Bismarck tanúságát az akkori vezérkar képviselőinek teljes politikai tudatlanságáról, ami a német kancellárt arra a következtetésre késztette, hogy „a politika nem harcmező", mivel a vezérkar minden politikai elképzelésében felfedezte azt a törekvést, hogy a fegyveres harc módszereit átvigyék a politikai küzdőtérre is.

Nem elemezzük részletesen az idősebb Moltke korszakában élő politikusok és stratégák ismereteit a háborúról, hiszen a tudatlanság vádját a hadügyekben, amely a diplomatákat érte, az olvasó sok olyan személy ellen is fordíthatja, akiknek szavait írásunknak ebben a könyvében idéztük.

Valóban, ha visszaemlékezünk Conrad beszélgetéseire Berchtolddal vagy más bécsi diplomatákkal a mozgósítás, az összpontosítás és más katonai tevékenység menetéről, észre kell vennünk, hogy a külpolitika képviselői alig, vagy inkább egyáltalán nem ismerték a korszerű háború körülményeit. A „diplomáciai toll" embereinek elég felszínes elképzelése volt arról, hogy mai körülmények között hogyan kell használni a „kardot", tehát azt az eszközt, amellyel a nemzetközi kapcsolatok végső szakaszaiban kell cselekedniük.

Láttuk, hogy Németországban Vilmos császár a kancellárt a háború „polgári" értelmezésével vádolta.

Oroszországban Szazonovot[46] erősen megdolgozta a szárazföldi és haditengerészeti vezérkar, miközben a háború kísértete közeledett, s Pourtalès német nagykövet visszaemlékezéseiben feljegyzi, hogy Szazonov, mint afféle civil, semmit sem értett a háborúhoz, s a vezérkar pórázon vezette őt.

Párizsban Joffre szemléletesen számokkal bizonyította be a minisztertanácsnak, milyen káros lenne a mozgósítás elhalasztása.

Egyszóval határozottan megállapíthatjuk, hogy a korszerű háború mechanizmusa ködös volt a diplomaták számára, s ez gyenge pontjuk volt.

Ennek okát Clausewitz helytelen értelmezésében kell keresnünk, amely szerint a háború kezdetével véget ér a diplomáciai munka, és az irányítás teljes egészében átmegy a katonák kezébe.

A külpolitika képviselőinek ez a tudatlansága és az aggodalom, hogy ez a tudatlanság ne okozzon kárt katonailag fegy-

veres konfliktus esetén, Conradot nemcsak arra kényszerítette, hogy türelmesen elmagyarázza magánbeszélgetések során a korszerű háború feltételeinek lényegét, hanem hogy jelentéseit idevágó tisztán elméleti fejtegetésekkel töltse meg. Az osztrák—magyar vezérkari főnök intelmeit nem csupán a diplomaták hallgatták meg, hanem a főhatalom képviselői is. Ugyanilyen magyarázatokkal szolgált Danyilov Szazonovnak és legközelebbi munkatársának, Bazilnak.

Amiatt, hogy nem értették meg a háborút, mint fegyveres harcot, a diplomaták gyakran kerültek a vezérkar pórázára, s éppen ez magyarázza a fecsegéseket, hogy a vezérkarok felkészültebbek a politikában, mint a politikusok a hadügyben, valamint a politika sikertelenségéről stb. Pourtalès német nagykövet, porosz tartalékos hadnagy, amikor Szazonov mellére borult s arra kérlelte, hogy a béke fenntartása érdekében ne hallgasson a vezérkarokra, nem is sejtette, hogy maga is az osztrák—magyar vezérkari főnököt visszhangozza. Az elmondottak és a felsorakoztatott tények egyértelműen tanúsítják, hogy napjaink politikusának, így diplomatának is, ismernie kell a korszerű háborút, a hadviselés feltételeit, az egyes katonai hadműveletek előkészítését és időigényét.

Egyáltalán nem állítjuk, hogy a legjobb politikus vagy diplomata a „katonából" lesz, de az nem vitatható, hogy bizonyos katonai ismeretekre szüksége van minden államférfinak, aki politikai téren tevékenykedik. Nem akarjuk teletömni a fejét a hadászat, s meg kevésbé a harcászat titkaival, de úgy véljük, a háború természetének megértése nem lehet idegen a politikától, mivel nem lehet egy fegyverrel jól bánni, ha nem ismerjük alkalmazási feltételeit. Clausewitz úgy vélte, hogy ebben az esetben elegendő a „kitűnő, világos koponya és erős jellem", a hadügyek ismerete pedig „valahogy pótolható". Ma a korszerű háború bonyolultsága közepette a „valahogyra" nem lehet számítani, mint ahogy nem hagyatkozhatunk kizárólag a kitűnő és világos koponyánkra sem. Napjainkban a politikusnak előre fel kell töltenie szellemi poggyászát tisztán elméleti ismeretekkel a korszerű háború mechanizmusának általános nagy vonásairól. Míg Bismarck azt mondta, hogy „a politika nem harcmező", addig ma elmondhatjuk, hogy a háború nem diplomáciai asztal, s mivel a háború irányításában a politika elsődlegesen részt vesz, nyilván ismernie kell a fegyveres harcnak tisztán katonai alapjait is.

A korszerű háború lényegének megismerése nélkül a politika tévútra kerülhet és olyan kísértésnek teheti ki magát, hogy háborúval érjen el erejét meghaladó politikai célokat.

Napjainkban a politikus, többek között a diplomata „kitűnő, világos koponyájának" be kell fogadnia a hadügy alapjainak ismeretét is.

Valóban, ha megvizsgáljuk a történelmet, több kiemelkedő politikai személyiséget találunk, akik tanulmányozták a háborúnak azokat az alapjait, igyekeztek megismerni a háború természetét.

Ámde a porosz tartalékos hadnagy ismeretei, amilyenekkel Pourtalès is büszkélkedhetett, még nem nyújtanak kezességet a diplomata hibátlan lépéseire, s ezt Pourtalès be is bizonyította. Bismarck is tartalékos tiszt volt, ő azonban igen alaposan ismerte a csapatok természetét.

Végül ha a marxistákat nézzük, törekvésük a háborúnak mint a társadalmi viszonyok fajtájának tanulmányozására, a háború alapjainak megismerésére általánosnak tekinthető... A háború lényegét jól ismerte Lenin, ezért igazodik el helyesen a háborúban mint „politikai tevékenységben", s érti meg a háború tisztán katonai jelenségeit is.

Ahogy a politikusnak értenie kell a háborúhoz, a politika sem lehet idegen a stratégiától, a vezérkari főnöktől. Az állam belső, **va**lamint külső gazdasági és politikai viszonyainak kellő megértése nélkül nem lehet összeállítani megbízható katonai útmutatásokat sem. Ezt jól meg kell tanulniuk napjaink hadvezéreinek...

A MOZGÓSÍTÁS, A HÁBORÚ ÓDIUMA[47]

Nemzedékünk még őrzi emlékezetében azt a riadalmat, amelyet 1914-ben az orosz mozgósítás keltett. Ezt a mozgósítást tekintették a nemcsak európai, hanem világméretű háborús tűzvészt felgyújtó fáklyának. Ez a meggyőződés a háború végéig tartotta magát, sőt még tovább is. Sok komoly mű az orosz mozgósítást teszi meg az imperialista háború elsődleges kiváltójának. Volt aki ezért elmarasztalta Oroszországot, az egykori orosz, főként katonai vezetők között pedig akadtak olyanok, akik mentegetőztek e bűntényben vállalt cinkosságuk miatt az „emberiség", a „civilizáció" stb. előtt. Egész elmélet is született az 1914. júliusi és augusztusi európai automatikus mozgósításról. Röviden szólva, a mozgósítás olyan jelentőségre tett szert a nemzetközi kapcsolatokban, hogy e jelenség mellett nem mehet el a világháború eseményeit leíró krónikás.

Ezért teljességgel érthető, hogy könyvünkben a világháború küszöbén lezajlott történelmi események kifejtése során részletesen foglalkoztunk ezzel, s az olvasó ítéletében bízva igyekeztünk többé-kevésbé teljes képet adni az 1914 nyarán végrehajtott mozgósításról.

A mozgósítás napjainkban is hozzátartozik a katonai gyakorlathoz, ezért 1914-ben tapasztalt időszerűsége nem csökkent. Ez arra késztet bennünket, hogy részletesebben foglalkozzunk a kérdéssel. Írásunk terjedelme és céljai azonban nem teszik lehetővé, hogy elmélyedjünk a mozgósítás tisztán technikai feltételeinek leírásába, így csak általános következtetésekre szorítkozunk.

Anélkül, hogy elkalandoznánk a hadművészet távoli évszázadaiba, szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a mozgósítás mint katonai jelenség az idősebb Moltke korában nyert világosabb kifejeződést. A kerethadsereg és a „felfegyverzett nép" fogalmával függ össze a nép háborús mozgósítására vonatkozó elképzelés. Az 1866-ban és 1870-ben kitűnően végrehajtott mozgósításokkal Roon[48] porosz hadügyminiszter dicsőséget szerzett magának, amellett sikerült a mozgósítás ügyét megtartania a hadügyminisztérium illetékességi körében.

A mozgósítás akkor áttérést jelentett a békekeretekről a háborúhoz szükséges hadseregre, vagyis jelentette a keretek felfejlesztését, feltöltését emberekkel, lóállománnyal, fegyverzettel és a háborúhoz szükséges más ellátmányokkal. Egyidejűleg mozgósították a vasúti szállítást, s ennek kötelessége volt a mozgósított hadsereg gyors eljuttatása a hadszíntérre.

A mozgósítást gyorsan és tervszerűen kellett elvégezni, hogy a haderő minél gyorsabban készen álljon a háborúra. Tíz- és százezrével szólították az embereket a zászlók alá, ami megkövetelte az úgynevezett mozgósítási terv megfelelő előzetes kidolgozását.

Az említett porosz mozgósítások tapasztalatait minden európai államban figyelembe vették, ezeket tekintették példának.

A mozgósítást mint katonai jelenséget természetesen nem lehet a hadművészetnek attól a korszakától elszakítva vizsgálni, amelyben megszületett és kifejlődött, nem lehet elszakítani azoktól a hadászati elvektől, amelyek akkoriban irányadók voltak.

Már többször említettük, hogy a világháború küszöbén a megsemmisítés hadászatának elveire épülő háború gondolata volt az uralkodó. Így a mozgósításnak is meg kellett felelnie a háború e fajtájának.

A megsemmísítés hadászata megkövetelte a minél nagyobb létszámú haderő gyors felkészítését, gyors összpontosítását és majdnem ezzel egyidejű bevetését ugyanilyen gyors és döntő siker elérése céljából. A villámgyors akciók tehát maximális erőfeszítést követeltek a fegyveres erők háborús szétbontakozásában. Ezekre a követelményekre épült a mozgósítás, ezek adták az alapját az e területen végzett munkának. Mennél jobban felduzzadt a hadseregek létszáma, annál bonyolultabbá vált a mozgósítás és annál nagyobb lett jelentősége, mint olyan tevékenységé, amely nagy erőfeszítést és nyugodt, zavartalan munkát igényel.

Úgy hisszük, nem járunk távol az igazságtól, ha feltesszük, hogy a *jövendő háború jellege meghatározza a mozgósítás jellegét is.*

Az imperialista háborúnak a háború másik fajtáját, a *kimerítés hadászatát* kialakító menete életre hívta a lépcsőzetes mozgósítást, a háború elején fel nem használt erők és eszközök harckészültségbe helyezését.

Napjainkban az elmélet — a világháború tapasztalatai alap-

ján — az államok háborús mozgósításának elhúzását és lépcsőzetességét hirdeti. A mozgósításnak ezt az értelmezését természetessé teszi a háború napjainkban várható lendülete. Nem írjuk le részletesen a mozgósítás korszerű feltételeit, amely ma kiterjed az állam minden erejére és eszközére, és nemcsak a fegyveres erőkre. Csak annyit jegyzünk meg, hogy napjainkban a mozgósítás még nagyobb erőfeszítést igénylő és még elhúzódóbb jelenség az egész állam számára, mint korábban.

Akármilyen fokozatos és elhúzódó is legyen azonban a mozgósítás, első lépcsőjének ma is elég erősnek és ütőképesnek kell lennie, hogy ne következzék be azonnal helyrehozhatatlan kudarc. Ezért az első lépcső lehető leggyorsabb harckészültségbe helyezése a mai körülmények között is ugyanolyan lényeges, mint 1914-ben. A kimerítés hadászata is megköveteli az erők és az eszközök bizonyos részének gyors harckészültségét, hogy lehetővé váljon a háború folytatása, az erőgyűjtés, s ne induljon a harc olyan katonai balsikerrel, amely a későbbiekben lehetetlenné teszi nemcsak az erők helyreállítását, hanem az ellenséggel szemben a győzelemhez szükséges mennyiségi fölény kialakítását is.

Persze az is igaz, nehéz előre látni, mekkora erőt és mennyi eszközt használ majd fel az ellenfél a háborúban, s nehéz ezzel összhangban megszabni harci erőfeszítéseink mérvét. Előzetes számításokat azonban nemcsak lehet, de kell is erről végezni.

A háború filozófusa, Clausewitz ezzel kapcsolatban azt írja: „Már a háború előkészületénél a valóság lép az elmélet helyébe, és szinte kézzelfogható mértéket ad a végletekre törő, kétséges feltételezések helyett. Az ellenfelek már azért is kölcsönösen mérséklik a végletekre törő szándékukat, és nem vetik be azonnal minden erejüket. De az erők természetéből és alkalmazásuk jellegéből is következik, hogy nem léphetnek egyszerre működésbe..."

„A háború természete nem engedi *az erők egyidőben történő egyesítését*. Magában véve ez ugyan nem indokolná, hogy az első döntésre szánt erőfeszítéseket csökkentsük, mert egy kedvezőtlen döntés a megindulásnál mindig hátrányos, és ilyet szándékosan nem kockáztathatunk. Ez első döntő lépésnek — ha nem marad is egymagában — annál nagyobb hatása van a következőkre, minél súlyosabb volt."

A háborút bizonyos politikai célok elérése végett folytatják,

az államok meghatározott politikai csoportosulása mellett. Az előző fejezetben megmutattuk, hogy a háború elé tűzött politikai célok elérésében szándékaink tényleges kifejezője a háború terve, a konkrét katonai elgondolások meghatározott arcvonalon folytatandó háborúra.

A háború terve végrehajtása megköveteli megfelelő nagyságú fegyveres erő és eszköz harckészültségbe *helyezését*, azaz mozgósítását.

Tehát a háborús terv és a mozgósítás között szoros összefüggés van. Ha más a háború terve, más a mozgósítás is. Ha a háborús terv az állam erőinek végletes megfeszítését követeli, ezzel az erők és az eszközök általános mozgósításának kell együtt járnia; viszont másodrendű arcvonalon folytatott háborúnál a tervnek megfelelően meg lehet elégedni a fegyveres erők és az eszközök részleges mozgósításával. Végül a részleges mozgósítás a politikai helyzet megváltozásával átvihető teljes mozgósításba.

A hadászati felvonulás és szétbontakozás tervének és a mozgósításnak ezt a szoros kapcsolatát megfigyelhetjük minden hadseregnél a világháború előtt. Franciaországban a terv általános mozgósításhoz vezetett, Németországban bizonyos rugalmasságot is megkövetelt, Oroszországban a terv két változata, az „A" és a „G" ellenére általános mozgósításról volt szó, végül pedig Ausztria—Magyarországon mind a részleges, mind az általános mozgósítást tervbe vették, az egyiket a balkáni háború, a másikat az európai bonyodalmak esetére. A mozgósítandó csapatok rendeltetését a hadászati felvonulás és szétbontakozás terve rögzítette, nem téve lehetővé, hogy manőverezzenek velük. Különösen szoros volt a kapcsolat a mozgósítás, valamint a hadászati felvonulás és szétbontakozás között a határ menti részeken, mivel minden mozgósításnál megfelelő hadműveleti biztosításra van szükség. Nagyon jellemző például e tekintetben a 16. német hadosztály esete, amelynek a mozgósítás után el kellett volna foglalnia és az odaszállítandó csapatok kirakási körzeteként biztosítania kellett Luxemburgot. Az ennek megváltoztatására irányuló legparányibb próbálkozás is könnyekre fakasztotta a német vezérkari főnököt, bár mint tudjuk, a hadügyminiszter nem tulajdonított olyan nagy jelentőséget a késlekedésnek ebben a kis hadműveletben.

A mozgósítás valamiféle függetlenségét a hadműveleti szét-

bontakozástól csupán a francia vezérkar intézkedéseiben figyelhettük meg, amely a határ biztosítását úgy oldotta meg, hogy a hadügyminiszter tartalékosokat hívott be a határőrhadtestekhez, anélkül, hogy akár részleges, akár általános mozgósítást rendelt volna el.

A mozgósítás olyan komoly lépés a háborúhoz vezető úton, hogy a mozgósításnak ezt a függetlenségét a hadműveleti szétbontakozástól elvileg kívánatosnak kell tartanunk. A rugalmatlanság ebben a kérdésben egyaránt leszűkíti a katonai és a politikai manőverezési lehetőségeket. A mozgósításnak a konkrét elgondolásokkal való szoros kapcsolata mind Németországban és Ausztria—Magyarországon, mind Oroszországban azzal járt együtt, hogy a vezérkar makacsul követelte a külpolitikától a háborúról való felelős döntés meghozatalát, és megfosztotta a diplomatákat mozgási szabadságuktól.

Már említettük, hogy a háború általános tervétől függően a mozgósítás vagy részleges, vagy általános. A mozgósítás fajtáját a mozgósítás elrendelése és a hadüzenet időpontjára kialakuló politikai csoportosulás határozza meg. A mozgósítás fajtájának megválasztását tehát politikai indítékok szabják meg.

Ami a kérdés katonai oldalát illeti, itt számításba kell venni, hogy a háborúban az államnak mekkora erőfeszítést kell tennie az egyes arcvonalakon. Éppen ezért a helyzetnek megfelelőnek tekinthetjük, hogy Ausztria—Magyarországon részleges mozgósítást irányoztak elő balkáni háború esetén és általánosat, ha Oroszország lép fel. Végül, mint Danyilovtól hallhattuk, az orosz vezérkar részleges mozgósítást tervezett a másodlagos, nem európai arcvonalakra.

Németországnak csak általános mozgósításra volt terve.

Franciaországban kidolgozták a fokozatos átmenetet a részlegesről az általános mozgósításra.

Minthogy kellő részletességgel szóltunk az általános és részleges orosz mozgósítás politikai és katonai szempontjairól, most csupán az elmondottakat összegezzük. Egyelőre figyelmen kívül hagyva a politikai oldalt, látnunk kell, hogy annak a négy katonai körzetnek az a mozgósítása, amely olyan váratlanul bukkant fel a júliusi napokban az orosz vezérkarban — mivel az 1909-es események visszhangja volt —, valójában nem biztosította az Ausztria—Magyarországgal folyó

tatandó háborúhoz szükséges erőket és eszközöket, arról nem is beszélve, hogy a varsói katonai körzet határai védtelenek voltak az osztrákok csapásaival szemben. Ezért ha beszélhettünk is részleges mozgósításról, csak abban az értelemben, hogy kiterjesztik a varsói és várhatóan a pétervári katonai körzetre. Az ügy tehát az általános mozgósítás felé hajlott a Németországgal közös határok megfelelő biztosításának szükségessége miatt.

Moltke Franciaország semlegességének lehetőségéről álmodozott, ám annak kétségessége arra kényszerítette őt, hogy elrendelje az egész német hadsereg általános mozgósítását, a hadsereg jelentős részét a francia határon hagyja, és szigorú követelményeket támasszon a francia kormánnyal szemben a semlegesség megőrzésének biztosítására.

Ha alaposan megvizsgáljuk Franciaország és Ausztria—Magyarország részleges mozgósítását, kiderül, hogy az valójában az általános mozgósítás bevezető szakaszát alkotta. A jelenlegi körülmények között a háború oly nagy erőfeszítést követel az államtól, hogy a részleges mozgósítás napjainkban valójában kivételes lesz, inkább ideiglenes politikai vonal, mint katonai eszköz. Mint katonai eszközt, az általános mozgósításhoz vezető átmeneti lépcsőfoknak kell tekintenünk. Ebből a szempontból a francia vezérkar intézkedései nagyon is tanulságosak.

Fel kell figyelnünk a mozgósításnak arra a *különleges fajtájára*, amelyet Ausztria—Magyarországon, s részben Oroszországban tapasztalhattunk. A dunai birodalomban a hadsereg csapattesteinek alacsony állandó létszáma a politikai helyzet kiéleződésével arra kényszerítette a vezérkart, hogy a tartalékosok egy részét behívja, ezzel fokozva a hadsereg harckészültségét. 1909-től a tartalékosoknak ez a behívása szinte rendszeressé vált az osztrák—magyar hadseregben. Az orosz hadseregben a politikai helyzet kiéleződésének napjaiban visszatartották a leszerelés előtt álló éves kontingenst, így a harckészültség jelentős mértékben megnőtt. Ezt az intézkedést részben a volt Oroszország nem eléggé fejlett és nem megfelelő teljesítményű vasúti hálózatával magyarázhatjuk.

Bármennyire is kívánatosak voltak ezek az Ausztria—Magyarországon *részleges* mozgósításnak nevezett intézkedések, *időtartamuk* kedvezőtlenül hatott a hadsereg erkölcsi állapotára. Ezzel tisztában voltak a Habsburg-hadsereg valameny-

nyi katonai fórumának képviselői, és maga a kezdeményező, Conrad is felismerte, hogy a hadseregnek mint „felfegyverzett népnek" a szervezése nem kapcsolható össze a tartalékosok hosszas hadseregbeli tartózkodásával, várva a háborúra. De tudjuk azt is, hogy e téren félreértések keletkeztek Conrad és a hadügyminiszter között, és a vezérkari főnök kizárólag a feszült politikai helyzet miatt ellenezte a behívott tartalékosok leszerelését. Különböző intézkedéseket kellett keresni a hadsereg erkölcsi szellemének megfelelő szinten tartására, még külön érdemérmet is alapítottak a „békés" mozgósításért. Conrad ezeket a behívásokat igyekezett még bizonyítékként is felhasználni a hadviselés szükségességére, ami természetesen semmilyen szempontból sem igazolható.

Napjainkban is találkozhatunk efféle javaslatokkal. Az kétségtelen, hogy hozzájárulnak a fegyveres erők fokozottabb harckészültségéhez, másrészt azonban tekintetbe kell venni az ilyen mozgósítás nemkívánatos hatását is. A behívott tartalékosok hosszas benntartása a fegyveres erőknél, amikor nem várható háború, kedvezőtlenül befolyásolhatja erkölcsi állapotukat, a harckészültség fokozása helyett csökkenéséhez vezet. Előnyösebbnek tartjuk a tényleges, s nem a képzelt mozgósítást, előre vállalva bizonyos áldozatokat is az összpontosítás idején azzal a biztos tudattal, hogy harcképes csapatok vannak a kezünkben, ahelyett, hogy a hosszas háborús feszültség következtében erkölcsi tartásukat elvesztett egységeket vetnénk be.

A hadsereg átállítása hadiállapotra bizonyos mértékben erősíti harci szellemét, emeli az egész hadsereg erkölcsi szintjét. Ezért érdemes megvizsgálni azt a kérdést, amely a világháború küszöbén a vezérkarok képviselőit s a diplomatákat egyaránt foglalkoztatta: *mennyi ideig állhat a mozgósított hadsereg tétlenül a határon.* Tudjuk, hogy Szazonov és az orosz vezérkar képviselői lehetségesnek gondolták az orosz hadsereg hosszas vesztegléséit „lábhoz tett fegyverrel" Oroszország határain. Conrad, Moltke és Joffre másképp ítélte ezt meg, s az osztrák —magyar vezérkar főnöke eléggé szemléletesen megmagyarázta, hogy miután a hadsereget mozgósították és a határokra összpontosították, nagyon is lehetséges és elképzelhető, hogy ez a hadsereg bármely pillanatban vállra veszi fegyverét és átlépi a határt, behatolva a szomszédos ország területére.

E kérdés vizsgálatánál két meggondolásból kell kiindulni:

1. a hadsereg harckészültségéből és 2. fokozott harci szellemből.

A hadsereg harckészültségének megteremtését és ebben a jövendő ellenség megelőzését minden hadvezetés olyannyira kívánatosnak tartotta, hogy teljesen elfogadottnak tekinthetjük: a felkészülésben előnyre szert tevő hadsereg tevékenységével magához ragadja a kezdeményezést. Látnunk kell egyrészt, hogy a hadseregek végleges összpontosítása még egy utolsó eszköz lesz a diplomaták kezében, másrészt a hadsereg ilyen helyzetében a parancsnokság feltétlenül nyomást gyakorol a külpolitikára, arra törekszik, hogy a lehető leggyorsabban áttérjenek az aktív tevékenységre. Már bemutattuk, milyen nagyra tartotta a vezérkar a katonai sikert, így teljesen érthető, hogy amikor az esélyek lehetőséget adnak a sikerre, a hadvezetés erőteljesen törekszik is erre. Már volt róla szó, mennyire félt Joffre és több más vezérkari főnök, hogy a készültségbe helyezés befejezésében elmaradnak az ellenség mögött. Ugyanilyen állhatatosan fog törekedni a már felkészült hadsereg vezetése, hogy megkezdje az aktív tevékenységet. Igaza volt tehát Pourtalèsnek[49], amikor azt magyarázta Szazonovnak, hogy a mozgósítással a diplomácia a háború vagy béke kérdésének eldöntését átadja az ágyúknak.

A mozgósítás annyira megnöveli a hadsereg harci szellemét, hogy a kölcsönös határsértések, a kisebb osztagok összecsapásai, mindkét fél bizonyos idegessége teljesen elkerülhetetlenné válik. Ha a mozgósítás első napjait ebből a nézőpontból vizsgáljuk, számos határsértésre és határsértésekről szóló hírekre figyelhetünk fel, amelyek idegessé teszik a különben is felfűtött hangulatú határmenti csapatokat. Bármennyire is nem akarná ezt tehát a hadvezetés, és még inkább a diplomácia, a mozgósítás elrendelésével tisztán katonai okokból az ágyúk maguk kezdhetnek lőni.

Nagyon is nem valószínű tehát az a feltevés, hogy a háború mai körülményei között a mozgósított hadseregek hosszasan nyugalomban maradhatnak anélkül, hogy áttérnének az aktív tevékenységre. Napjainkban még a békeállapot sem védi meg a határt a fegyveres bandák támadásaitól, így mozgósításnál még kevésbé bízhatunk abban, hogy egyetlen lövés sem dördül el a határon.

Egyrészt a tervszerű mozgósítás fontossága, másrészt a mozgósítás bonyolultsága, az emberek és a lóállomány mozga-

tási nehézségei a világháború küszöbén minden államot arra késztetett, hogy különleges háborús felkészülési vagy mozgósítás előtti időszakot alakítson ki.

Nem foglalkozunk részletesen ennek az időszaknak a tartalmával, csak annyit mondunk róla, hogy bevezetésével az államok arra törekedtek, hogy mindazt elvégezzék a mozgósítási munkákból, amit az emberek és a lóállomány behívása nélkül el lehet végezni.

A mozgósítás előtti időszak lényegében a mozgósítás előkészítése volt, s az ellenséges tábor éberen figyelt rá. Idejét nem lehetett elnyújtani anélkül, hogy az ellenfél ne válaszolt volna ellenintézkedésekkel. Ezért ez az időszak a valóságban rövid volt, csak Oroszország törekedett a meghosszabbítására, amikor július 26-án jelentette be, tehát a Szerbia elleni osztrák mozgósítás kezdetén. Ugyanígy időben, július 24-én kezdte meg a mozgósítást az angol flotta. Berlinben július 30-án 1 órakor jelentették be, hogy a helyzet háborúval fenyeget, majd augusztus 1-én 5 órakor írták alá a parancsot a hadsereg és a flotta általános mozgósításáról. Igaz, a német hadseregben még július 30. előtt több intézkedést hoztak a hadsereg harckészültségének fokozására. Hasonlóképpen fokozatosan és kellő időben hajtották végre a fegyveres erők tényleges mozgósítását Franciaországban, sőt a francia kormány — igaz, megkésve — azt a tanácsot adta Pétervárnak, hogy titokban mozgósítsák a fegyveres erőket. A mozgósítással mint nyilvános aktussal csak az utolsó pillanatokban és visszavonhatatlanul kellett fellépni.

Még inkább ez a helyzet a korszerű háborúban, itt is megvan ugyanaz a mozgósítás-előkészítési időszak, amely az 1914-es háborút megelőzte. Az egész állam erőinek és eszközeinek bonyolultabbá vált mozgósítása következtésben arra számíthatunk, hogy ez az előkészítési időszak, különösen a gazdaság mozgósítását illetően, jóval korábban megkezdődik, mint a világháború előtt. Az a véleményünk azonban, hogy ezeket az intézkedéseket aligha titkolhatjuk el az ellenfél elől, ezért 1. ugyanilyen ellenintézkedésekre számíthatunk, 2. mindkét fél igyekszik lerövidíteni ezt az időszakot és áttér az erők és eszközök tényleges mozgósítására. Mindenesetre, a mozgósítás fokozatos és kellő időben történő előkészítését az állam életének minden területén jóval nagyobb méretekben figyelhetjük majd meg, mint 1914-ben.

A mozgósítást megelőző időszakon kívül az 1914-es háború előtt bizonyos idő telt el a mozgósítás elrendelése és a mozgósítás első napja között. Ez az idő szinte sehol sem haladta meg az egy napot, csupán Ausztria—Magyarországon határozták meg két napban. A mozgósítás elrendelése és a kezdeti nap közötti eltolódás azzal a törekvéssel magyarázható, hogy legyen idő a legutolsó előkészítő munkálatok befejezésére, s át lehessen térni a nyugodt és tervszerű mozgósításra. Joffre, bár a tényleges mozgósítás elrendelésének minden elmulasztott napjáért azzal fenyegetett, hogy Franciaország elveszít bizonyos határ menti területeket, mégsem szánta rá magát az egynapos szünet megváltoztatására és a mozgósítás első napjának előbbre hozatalára. Bármiféle sietség csak ártana a sikeres mozgósítási munkának.

Eddig a mozgósítást főként katonai jelenségként vizsgáltuk, nagy vonásokban vázoltuk katonai jellegét.

Mivel azonban „a háború a politika eszköze", a háború olyan aktusának, mint a mozgósításnak, nagy *politikai* jelentősége is van. Ismertettük Clausewitznek azt a véleményét, hogy nem minden katonai tevékenység azonos politikai fajsúlyú, a mozgósítást pedig nagy fajsúlyúnak kell tekintenünk.

A mozgósítás már a világháború előtt is befolyásolta az állami élet minden területét, nem korlátozódott csak a katonai keretekre. Ma, a bonyolultabbá vált technika s a harcoló felek rendkívüli erőfeszítései miatt a mozgósításnak mint az államélet minden területére kiterjedő jelenségnek a fontossága még jobban megnőtt. Napjainkban a mozgósítás átfogja az állam életének minden területét, valamilyen módon befolyásolja szinte minden állampolgár életét.

A világháború előtt már július 5-én javasolt a német hadügyminiszter olyan intézkedéseket, amelyek elősegítik a háborúra való gazdasági felkészülést. Igaz, az intézkedéseket a császár elutasította, de a javaslatok ténye maga is a megfelelő gazdasági mozgósítás szükségességét mutatja. Ma már ez a kérdés eléggé tisztázott, de hangsúlyoznunk kell, hogy a mozgósítás nagymértékben érinti az ország gazdaságát, ezért előzetesen rendkívül alaposan mérlegelni szükséges az ellene és mellette szóló érveket.

A mozgósítás új helyzetet teremt a lakosság különböző rétegeinek viszonyában is. Emlékezhetünk rá, hogy a burzsoá kormányokat mindenütt nyugtalanította, hogyan fogadják a

mozgósítást a lakosság széles tömegei. A sikeres mozgósításhoz megfelelő jelszavak kellettek. Még egy olyan tunya kormányban is, mint Oroszország hajdani cári kormánya, bárcsak egyes tagjainál, de mégis kétségek merültek fel a mozgósítást megelőző belső viszonyok egyensúlyának tartóssága felől. Maklakov, volt belügyminiszter, rettegve és az elkerülhetetlen forradalom előérzetével írta alá a mozgósítási parancsot. Bár a mozgósítás a különböző jelszavak révén kezdetben lelkesedést vált ki a lakosságból, ez csakhamar átcsap a jelszavak bírálatába is. A kapitalista berendezkedésű államokban természetesen jóval több indok van a mozgósítás okainak bíráló elemzésére, mint abban az államban, amelyben a hatalom a dolgozó tömegek érdekeit képviseli, s a mozgósítási jelszavak a tömegek számára érthetőbbek. Jóllehet számos példa akad rá a tőkésállamok életében, most nem hozunk fel példát arra, hogy a nagy diplomáciai lépések az országon belül a labilis belső viszonyok következtében nem találnak kellő visszhangra. Az ilyen államokban a mozgósítási parancs aláírásakor Maklakov példáját kell követni, aki a következményekért az isteni személyiségekre hárította a felelősséget. Könnyű megoldás ez, csak egyáltalán nem helytálló...

Könyvünkben elsősorban a mozgósítás külpolitikai oldalát vizsgáltuk meg történelmi példákon; láttuk, hogyan értékelik a mozgósítást a diplomaták, a vezérkarok és a különböző államok főhatalmai. Különböző nézeteket ismertettünk erről a katonai jelenségről, s most megpróbálunk eligazodni bennük.

Az általános mozgósítást lényegében minden nyugat-európai országban olyan lépésnek tekintették, amely után már nincs visszaút a békés állapothoz, a hadsereg hadiállapotra való átállítását elkerülhetetlenül háborúnak kellett követnie.

Így értelmezték a mozgósítást Németországban és Franciaországban, sőt még Ausztria—Magyarországon is, ahol bár július 25-én csak részleges mozgósítást rendeltek el Szerbia ellen, de ez is az elkerülhetetlenül háborúhoz vezető aktus jegyeit viselte magán. Oroszország fenyegetései ellenére Ausztria—Magyarország nem mozgósított az orosz határon, kivárta az eseményeket, amelyek a háború veszélyét annyira nyilvánvalóvá tették, hogy a háborúval mint elkerülhetetlen ténnyel kellett számolni.

Katonai elővigyázatossági intézkedéseket minden államban tettek, de mozgósítás elrendelése nélkül.

Németországban akkor hirdették ki a mozgósítást, amikor Pétervárra ultimátumot küldtek, azaz eldőlt a háború kérdése. Franciaországban is akkor írták alá a mozgósítási parancsot, miután a kormány elszánta magát a háborúra. Ausztria—Magyarországról nem kell beszélni, mivel itt a mozgósítás, nem számítva a tartalékosok részleges behívását, mindig összekapcsolódott a háborúval. A mozgósítás tehát mind a nyugati államok diplomatáinak, mind vezérkarainak felfogásában háborút jelentett. Pourtalès jogosan bizonygatta Szazonovnak, hogy az orosz mozgósítás a német vezérkart feltétlenül ugyanerre a válaszlépésre fogja késztetni, ez pedig már elkerülhetetlenül háborúhoz vezet.

Azzal a nézettel, hogy a mozgósítás diplomáciai eszköz, olyan lépés, amely alátámasztja a diplomácia követeléseit, de végső soron nem vezet háborúhoz, csak az angol és orosz körökben találkozhatunk.

Anglia mozgósította flottáját, és ezt diplomáciai lépésnek tekintette. Ez a lépés azonban inkább arra irányult, hogy megvédjék az angol partokat a német flotta támadásaitól. Ami ennek a lépésnek a politikai súlyát illeti, ez nem volt túlzottan nagy, nem rémítette meg Berlint, amely az utolsó pillanatig lehetségesnek tartotta, hogy semlegességi megállapodásra jusson azzal az állammal, amelynek tengeri hadereje már teljes harckészültségben volt.

Pétervárott, mint tudjuk, sokáig nem tudták eldönteni, hogy a mozgósítás milyen legyen, általános vagy részleges. A diplomáciai és az uralkodóházi vonal a részleges mozgósítást tekintette az Ausztriára való hatás eszközének, majd a diplomáciai vonal egyesült a vezérkarral az általános mozgósítás elrendelésének követelésében.

Az orosz vezérkar 1912-ig a mozgósítás elrendelését egynek tekintette a Németországnak és Ausztria—Magyarországnak küldött hadüzenettel, később azonban a mozgósítást elválasztotta a háborútól. Az orosz vezérkar tehát úgy tartotta, hogy a mozgósítás elrendelhető anélkül, hogy a hadbalépés mellett döntenének, megtehető az ellenfél támadásával szembeni megelőző intézkedésként vagy az orosz diplomácia követeléseinek alátámasztására.

Ha feltevésünket megalapozottnak tekintjük, ez esetben az orosz mozgósításnak rugalmasnak kellett volna lennie és függetlennek mind a kialakuló politikai helyzettől, mind a

hadműveleti meggondolásoktól. Az orosz vezérkarnak tehát több mozgósítási változattal kellett volna rendelkezni, számolva az egyik változatáról a másikra való átmenet lehetőségével.

Ha a dolgot így vetik fel, a részleges mozgósítás elrendelése igazolható lett volna.

Valójában azonban az orosz vezérkar nem dolgozta ki a részleges mozgósítást, csak az általánost a Németország és Ausztria—Magyarország elleni háború esetére. Ezért semmi alapja nem volt a részleges mozgósítás elrendelésének. Eléggé furcsa, hogy Januskevics vezérkari főnök egyáltalán hogyan javasolhatta a részleges mozgósítást, és Szuhomlinov miért nem tiltakozott erélyesen az elrendelése ellen. Ha Januskevics nem is volt jártas a mozgósítási ügyekben, Szuhomlinov, korábbi vezérkari megbízatása folytán kétségkívül tisztábban látott. A minisztertanács július 25-i „elvi döntését" négy katonai körzet mozgósításának elrendeléséről tisztán diplomáciai lépésnek kell tekintenünk, amely egyáltalán nem felelt meg a háborús készültség követelményeinek, s ezért csak viszonylagos értéke volt.

Míg Oroszország egyrészt nem engedhette meg, hogy Ausztria szétzúzza Szerbiát, másrészt meggyőződéssel mondhatjuk, hogy csak a realitástól teljesen elrugaszkodott képzelőerő számíthatott helyi háborúra Oroszország és Ausztria—Magyarország között. Már mondottuk, hogy a XX. század elején a háború trösztösített jellegűvé vált, s ilyennek tekintette Szazonov is, amikor június 24-én kijelentette: „Ez európai háború". Ha Szazonovnak ez a következtetése nem felszínes, hanem megalapozott volt, akkor semmi sem indokolhatta a részleges mozgósítás elrendelését azzal a szándékkal, hogy Ausztriát megrémísszék.

Természetesen Bécset nem ijesztette meg különösebben Pétervár részleges mozgósítása, és német szövetségeséhez fordult segítségért. Bécs nyomására a német diplomácia, amely kezdetben nem tulajdonított jelentőséget a részleges orosz mozgósításnak az osztrák határon, később a mozgósítás megszüntetését követelte. Az orosz részleges mozgósításból csak diplomáciai hűhó kerekedett, s ezt hamarosan megértette az orosz külügyminiszter is, amikor átállt a katonák oldalára és általános mozgósítást követelt.

Láttuk, hogy az észre tért orosz vezérkari főnök milyen

állhatatosan, elkeseredetten, sőt operettízű fenyegetésekkel kérte, követelte és védte az általános mozgósítást. Szuhomlinov kettős játékot űzött. Eközben energikusan dolgoztak az „intim" körök, a vezérkar másodlagos személyiségei, bebizonyították az ugyancsak „kis" diplomatáknak, mennyire káros a részleges mozgósítás elrendelése.

Tehát míg a nyugati államokban a mozgósításra akkor került sor, amikor már döntöttek a háborúról, addig Pétervárott még nem dőlt el véglegesen a háború kérdése. A mozgósítási parancsokat pedig egyrészt azzal a törekvéssel magyarázhatjuk, hogy alátámasszák az Ausztriával szembeni diplomáciai követeléseket, másrészt, mivel felismerték a harckészültségben való lemaradásukat, féltek Németország és Ausztria—Magyarország lehetséges támadásától. A mozgósítás korszerű politikai jelentőségéről nem volt világos képe sem a diplomatáknak, sem a főhatalomnak, sem az orosz vezérkarnak. A vezérkart a mozgósítás tisztán a harckészültség szempontjából érdekelte, nem vizsgálta meg, hogy a mozgósítás mennyire jelenti a háború kezdetét.

Nem foglalkozunk most Szazonov Pourtalèsnek felvonultatott érveivel, Szuhomlinov és Januskevics kijelentéseivel a német katonai képviselőknek, hogy az orosz mozgósítás nem veszélyezteti az európai békét. Biztosak lehetünk abban, hogy Németország nem adott volna lehetőséget sem Oroszországnak, sem Franciaországnak a mozgósítás nyugodt befejezésére, bár mindkét ország erről álmodozott.

A mozgósítás a világháború küszöbén a háború kezdete, tényleges meghirdetése volt, és csakis így foghatjuk fel.

Az osztrák—magyar vezérkar főnöke a háborút nem választotta el a mozgósítástól, az ifjabb Moltkének pedig az volt a véleménye, hogy a mozgósítás meghirdetése után a hivatalos hadüzenet puszta formaság, katonai szempontból teljesen fölösleges, csak engedmény a diplomáciai udvariasságnak és a nemzetközi jognak.

Mindazonáltal a német diplomaták ragaszkodtak formális hadüzenethez, az orosz vezérkar is várta ezt a jövendő ellenségektől, a francia diplomaták pedig arra törekedtek, hogy az ellenséget késztessék formális hadüzenetre.

A maga helyén szóltunk a háborúért viselt felelősségről. E felelősség elhárítására való törekvését a következőkkel példázhatjuk: 1. a német diplomaták háborgása, amikor nekik

kellett elsőként formálisan hadat üzenni; 2. a francia diplomaták erőfeszítései a szomszédok támogatásának megtartására és ebből a célból 10 kilométeres övezet kialakítására, amelyet a csapatok nem foglalnak el; 3. Szazonov kijelentései, hogy az orosz mozgósítás nem jelent háborút; 4. Moltke tanácsai Bécsben, hogy ne kezdjenek elsőkként háborút Oroszország ellen stb.

Az orosz—japán háború után, amelyet a japánok formális hadüzenet nélkül indítottak meg, tulajdonképpen senki sem gondolta, hogy a jövendő európai háborút formális ceremóniák vezetik majd be, s nem valamelyik fél tényleges támadásával kezdődik. Ezért a korábban a hadüzenetet kísérő események jelentősége áttevődött a mozgósításra. A mozgósítási parancsot a háború kezdetének lehetett tekinteni. Ha a háborús felelősséget ebből a nézőpontból vizsgáljuk, azoknak van igaza, akik a világméretű tűzvészért Oroszországot hibáztatják.

Részletesen foglalkoztunk a háborús felelősség kérdésével és tudjuk, hogy természetesen nem az orosz mozgósítás volt az európai háború oka. A nyárspolgári elképzelések szerint azonban az a háború kezdeményezője, aki először helyezi fegyveres erőit harckészültségbe. Ez a mozgósítás politikai jelentősége a XX. század elején, és Conrad nem hiába hagyta rá a formális hadüzenet időpontjának megválasztását a diplomatákra, míg Moltke a formális hadüzenetet feleslegesnek tartotta. Igaz, meg kell jegyeznünk, hogy a háborúért viselt felelősség elve még napjainkban is játszik bizonyos szerepet, és a mai német diplomácia arra törekszik, hogy legalább ezt a vétket lemossa Németországról. Ugyanakkor éppen ezt használják ki a világméretű összecsapás győztesei, amikor a háborúért viselt felelősségre hivatkozva szigorú megkötéseket alkalmaznak Németország fegyveres erőivel kapcsolatban.

Minthogy a formális hadüzenet bizonyos szerepet mégis játszott az európai államok nemzetközi kapcsolataiban, Conrad elhatározta, hogy felhasználja katonai célokra is. Azokra a Berchtoldnak adott tanácsaira gondolunk, hogy lehetőleg minél tovább nemcsak hogy ne üzenjenek hadat Franciaországnak és Angliának, hanem még a diplomáciai kapcsolatokat se szakítsák meg velük, hogy a gyenge osztrák—magyar hadiflotta be tudja fejezni mozgósítását. Bár az osztrák—magyar vezérkar főnökének számításai nem váltak be teljesen, néhány napot mégis nyertek a flotta nyugodt mozgósításához.

Napjainkban a mozgósítás politikai jelentősége nemhogy csökkent, sőt egyenesen megnőtt, mivel ez a katonai művelet az állam életének minden területét felöleli. Ma a mozgósító államnak előre szilárdan el kell döntenie, hogy háborút akar. Már 1914-ben sem lehetett senkit megrémíteni részleges mozgósításokkal, s napjainkban pedig még kevésbé jelentenek tényleges fenyegetést.

Már beszéltünk a korszerű mozgósítás elhúzódásáról és arra is intettünk, hogy az első lépcső mozgósítása megfelelően hasonlítani fog az 1914-eshez. Ezért politikai szempontból is a kezdeti mozgósítást napjainkban is ugyanúgy a háború ódiumának fogják tekinteni, mint a világháború előtt. Ezt látnunk kell, arról nem is szólva, hogy a mozgósítás független lenne az államok politikai csoportosulásaitól és a hadműveleti elképzelésektől. Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy napjainkban a határ megsértése nem csupán a hadüzenettel kezdődik, és még csak nem is a mozgósítás elrendelésével, hanem már jóval előbb, a diverziós osztagok tevékenységének kibontakozásával. Az államok ténylegesen háborút viselhetnek a formális hadüzenet, sőt fegyveres erőik mozgósítása előtt is. A mozgósítás esetleg akkor zajlik le, mikor a határon már ellenséges összecsapások folynak, amikor a diplomatáknak már nem kell a vezérkarhoz fordulniuk a formális hadüzenethez szükséges tényekért.

A mozgósításról, mint katonai jelenségről alkotott nézetünk tehát ahhoz a kellőképp megalapozott következtetéshez vezetett, hogy a mozgósítás nem tisztán katonai cselekmény, hanem hatalmas politikai jelentősége is van.

Ezért a világháború küszöbén a mozgósítás elrendelése mindenütt kormányrendeletekkel történt. Ez ma még időszerűbb, hiszen a háború egészének irányítása a kormány kezébe kerül. Más vélemény erről nem képzelhető el.

A történelmi részben felhívtuk a figyelmet két kérdésre: 1. a mozgósítás elrendelésének időpontjára és 2. a mozgósítás fajtájának kiválasztására.

Mindkét kérdésben a diplomáciai és a katonai vonal egyaránt érdekelve volt, s végül is az állam főhatalma döntött.

Ha a mozgósítás politikai aktus volt, elrendelésének időpontját a külügyminisztérium határozta meg. A mozgósítás a háború küszöbe volt, a nemzetközi kapcsolatok új fajtája, s az erre való áttérés időszerűségét csak a diplomácia dönthette

el, mert egyedül ő tudta megmondani, hogy a kapcsolatok egyéb fajtái mikor vesztik el véglegesen erejüket.

Másrészt a mozgósítás elrendelésének ideje szorosan összefüggött a fegyveres erők harckészültségi feltételeivel és az államhatárok fedezésével, ami kifejezetten a vezérkart érintette. Azokban az államokban, ahol félő volt, hogy a harckészültséget a valószínű ellenfélnél később érik el, mint például Oroszországban és Franciaországban, a vezérkar állhatatos volt a mozgósítás idejének meghatározásában. Ott pedig, ahol a vezérkar nem félt, hogy elkésik a fegyveres erők határ menti összpontosításával, mint Németországban, nyugodtabban viselkedett a mozgósítás elrendelési időpontját illetően, sőt még a „humanitás" és más hasonló „magas" érzelmek is megszólaltak benne. Július 29-én, az orosz részleges mozgósításra adandó válasz megvitatásakor a német vezérkari főnök „nagyon mérsékelten" nyilatkozott az általános mozgósításról, nem találva erre elegendő indokot, a mozgósításért felelős hadügyminiszter, Falkenhayn pedig nem tett ellenvetést a kancellár ama kijelentésére, hogy kívánatosabb a háború kezdeményezését átengedni. „A politika irányítása — írja Falkenhayn — nem az én hatáskörömbe tartozott, és nem adhattam tanácsokat mindaddig, amíg alapvetően nem katonai érdekek forogtak kockán. Az még nem volt indok a mozgósításra, hogy két vagy három nappal késik az orosz és osztrák mozgósításhoz képest, mivel ezeknél gyorsabban le lehetett bonyolítani."

Így tehát a mozgósítás idejének meghatározásakor politikai tényezőket is figyelembe kell venni, másrészt azonban nem szabad megfeledkezni a katonai feltételekről sem. Idéztük Clausewitz nézetét, hogy a politika nem követelhet a háborútól olyasmit, ami ellentmond a háború természetének, és nem áltathatja magát olyan katonai sikerek reményével, amelyeknek nincs reális alapjuk. Ezért az a véleményünk, hogy a mozgósítás elrendelésének pillanatát a diplomaták határozzák meg, de figyelembe véve a sikeres mozgósításhoz szükséges, a vezérkarnak — illetve a mai körülmények között más, az állam védelmében teljes egészében részt vevő szerveknek — kezében levő alapokat is. Ha a mozgósítás rövidebb ideig tart, mint az ellenfélé, a diplomácia annál nagyobb mozgási szabadságot kap, és megfordítva, minél inkább elhúzódik a mozgósítás, minél rosszabbul van előkészítve technikailag és

katonailag, annál kevésbé szabad a külpolitika a mozgósítás elrendelési időpontjának megválasztásában, hiszen kénytelen számolni vezérkarának munkájával.

Majdnem ugyanilyen következtetésekre juthatunk a mozgósítás fajtájának, az általános vagy részleges mozgósításnak eldöntésében. Oroszország 1914 júliusában ebben a kérdésben Szazonov javaslatára a minisztertanács döntött, bár eközben a vezérkar erős nyomást gyakorolt rá. A volt orosz hadügyminiszter, Szuhomlinov visszaemlékezéseiben azt írja, nem érezte feljogosítva magát arra, hogy a mozgósítás valamelyik fajtáját követelje, mivel ezt a „politikusnak", Szazonovnak kellett eldöntenie, és nem neki, Szuhomlinovnak, a „katonának". Elméletileg ez helytálló, a valóságban azonban eléggé meggyőzően bemutattuk, hogy a vezérkari „katonák" nemcsak kardoskodtak az általános mozgósítás mellett, hanem egyenesen diktálták azt. Végső soron azt kell mondanunk, hogy igazuk volt, mivel a részleges mozgósítás politikai jelentősége csekély. Követeléseik alapja azonban nem ez volt, hanem tisztán technikai ok: hiányzott a részleges mozgósítás kidolgozott változata. Átlépve a világháború küszöbét, Oroszország diplomáciája a vezérkar pórázára került, a külpolitika teljesen a mozgósítási munka nyers technikájának befolyása alatt állt. Más kiút azonban nem is volt. Mégiscsak igazat kell adnunk Szazonovnak, hogy megértve Szuhomlinov és Januskevics indokait, határozottan az általános mozgósítás útjára lépett. Ha valaki vétkes abban, hogy az orosz diplomáciát megfosztották manőverezési lehetőségeitől, ez csak az orosz vezérkar lehet.

Könyvünk olvasója nyilván levonta már a következtetést, hogy nem vagyunk a részleges mozgósítás hívei. Csak megerősíthetjük vélekedését. Mivel napjainkban a mozgósítás nemcsak a háború kísértete, hanem maga a háború, ezért célszerű fajtájának csak az általános mozgósítást tarthatjuk, mint a győzelem kivívásához szükséges minden erő és eszköz igénybevételét. Nem vitatjuk, hogy napjainkban a mozgósítás lépcsőzetes lesz, de az a véleményünk, hogy az első lépcső harckészültségbe helyezésének 1. teljesen elegendő erőket és az eszközöket kell érintenie és 2. rövid ideig tartónak kell lennie, hogy a későbbiekben lehetőség legyen a következő lépcsők mozgósítására, s ne kelljen kitenni magunkat annak a veszélynek, hogy az ellenfél ér el katonai sikert.

Napjaink mozgósítása a háború ódiuma, és a mozgósításra vonatkozó kormányrendelet tényleges hadüzenetnek számít. Diplomáciailag lehet minden módon a háború igazolására törekedni, fehér könyveket vagy bármilyen más színű könyveket közzétenni, ékesszóló kiáltványokat szerkeszteni, jegyzékeket és ultimátumokat írni, a valóság azonban mindig tény marad.

A mozgósítás háború, és más értelmezését nem is tudjuk elképzelni.

JEGYZETEK

a Hadtudományi írásokhoz

1 Az ebben a részben közölt töredékek Borisz Mihajlovics Saposnyikovnak *A hadsereg agya* című háromkötetes művéből származnak. Saposnyikov műve elemzi a vezérkar tevékenységét a háború előkészítésében és vezetésében, ismerteti a szerző gondolatait a vezérkar helyéről, szerepéről és kötelezettségéről az állam irányításának rendszerében, vizsgálja a katonai elmélet és gyakorlat fontos kérdéseit. Ez az alapvető mű széles körben ismert, külföldön is több helyütt kiadták.

A hadsereg agya első kötete 1927-ben, a második kötete 1929-ben, s a harmadik kötete ugyancsak 1929-ben jelent meg Moszkvában.

Saposnyikov a művet a húszas évek második felében írta, gondolatai megítélésében ezt nem szabad szem elől téveszteni.

2 Itt és a továbbiakban a szerző Clausewitznek A háborúról című munkájából idéz. (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1961.)

3 Bernhardi, Friedrich von (1849—1930) — porosz tábornok, katonai író. A korszerű háború, A jövő háborúja című és más művek szerzője.

4 Lemke, M. K. (1872—1923) — orosz történetíró és irodalomtörténész, számos tudományos munka szerzője. 1920-ban megjelentette naplóját: Kétszázötven nap a cári főhadiszálláson (1915. szeptember 25—1916. július 2.) címmel.

5 Moltke, Karl Helmuth von (az idősebb) (1800—1891) — porosz tábornok, a német nagyvezérkar megteremtője, katonai író. Moltke irányította a porosz hadsereg hadműveleteit 1866-ban és a német hadsereg hadműveleteit az 1870—1871-es háborúban.

6 Zajoncskovszkij, A. M. (1862—1926) — orosz tábornok, az orosz—japán háború és az első világháború résztvevője. 1918 után a Vörös Hadseregben teljesített szolgálatot. A katonai akadémia tanára, számos hadtörténeti munka szerzője.

7 Novickij, V. F. (1869—1929) — orosz tábornok. 1918 után a Vörös Hadseregben teljesített szolgálatot. A katonai akadémia tanára, több hadtörténeti mű írója.

8 Melas, Michael Friedrich (1729—1807) — osztrák tábornagy. 1800-ban az északnyugat-itáliai hadsereg parancsnokaként Marengónál súlyos vereséget szenvedett a franciáktól.

9 Mack, Karl von Leiberich (1752—1828) — osztrák tábornagy, 1805-ben a

koalíció csapatainak főparancsnoka Németországban. Csapatait Ulm alatt szétverték, a várost átadta az ellenségnek, ezért hadbíróság elé állították.

10 Benedek, Ludwig von (1804—1881) osztrák táborszernagy. A Poroszország elleni háború idején, 1866-ban az osztrák csapatok főparancsnoka a csehországi fő hadszíntéren. Csapatai több vereséget szenvedtek, ezért nyugállományba helyezték.

11 Hofkriegsrat — udvari katonai tanács a Habsburg-birodalomban; 1556-tól 1849-ig működött, ezt követően átalakították hadügyminisztériummá.

12 Szvecsin, A. A.: Sztratyegija. Goszvojenizdat, Moszkva, 1926.

13 Leval, Jules Louis (1823—1908) — francia tábornok, kiemelkedő katonai teoretikus és katonai író. Számos könyv szerzője, írásai nagy hatással voltak a katonai gondolkodás fejlődésére Franciaországban. 1885-ben francia hadügyminiszter volt.

14 Krauss — az osztrák—magyar hadsereg ezredese, a vezérkar hadműveleti osztályának vezetője.

15 Berthier, Louis Alexandre (1753—1815) — francia marsall. 1789-től a versailles-i nemzetőrség törzsparancsnoka. 1814-ig Napóleon nélkülözhetetlen vezérkari főnöke, ő dolgozta ki a hadászati terveket. Napóleon nagyra értékelte tudását, munkabírását, pontosságát. Berthier nevéhez fűződik a vezérkari munka alapjainak lerakása, amit aztán több európai hadseregben átvettek.

16 Mindenkinek legyen meg a maga „Toulon"-ja, szállóige. Toulont a franciák 1793-ban foglalták vissza az angoloktól. A város ostromában Napóleon mint az ostromtüzérség parancsnoka kiemelkedő szerepet játszott, ezért alezredesből dandártábornokká léptették elő.

17 Metzger — az osztrák—magyar hadsereg vezérkari főnökének helyettese 1915—1917-ben.

18 Schwarte — katonai író: A technika a világháborúban című ismert mű szerzője.

19 Bell — a világháború idején a francia vezérkarban a magasabbegységek és az egységek személyi állományával foglalkozó osztály vezetője.

20 Gamelin, Maurice (1872—1958) — francia vezérkari tiszt, a vezérkarban a világháború idején a hadműveleti osztály vezetője.

21 Marx—Engels Művei. 13. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1965. 6. o.

22 Nitti, Francesco Saverio (1868—1953) — olasz államférfi és közéleti személyiség, a liberális párt egyik vezetője.

23 Jaurès, Jean (1859—1914) — a nemzetközi és a francia szocialista mozgalom kiemelkedő alakja, a Francia Szocialista Párt megalapítója, a militarizmus és a háború ellen tevékenyen fellépő politikus és történetíró. Számos történelmi tárgyú mű szerzője. A L'Humanité-nak, amely később a Francia Kommunista Párt központi lapja lett, egyik alapítója.

24 Az 1867-es osztrák alkotmány 14. paragrafusáról van szó, amely a főhatalomnak jogot ad arra, hogy megfelelő intézkedéseket hozzon a kívánatosnak tartott irányban.

25 Lebegyev, P. P.: Goszudarsztvennaja oborona. Goszvojenizdat, Moszkva, 1924.

26 Blioh, I. Sz. (1836—1902) — orosz közgazdász, a vasúti szállítás szakértője, XIX. század végi katonai író.

27 Stein, Hermann von — a német hadsereg főszállásmestere az első világháború alatt.

28 Ferenc József (1830—1916) — 1848-tól 1916-ig osztrák császár. Kormányának balkáni politikája hozzájárult az első világháború kirobbantásához.

29 Bülow, Heinrich Dietrich von (1757—1807) — porosz katonai író.

30 Aehrenthal, Aloys (1854—1912) — osztrák—magyar politikus és diplomata. 1899-től 1906-ig Ausztria—Magyarország követe Oroszországban. 1906-tól 1912-ig külügyminiszter.

31 Mehring, Franz (1846—1919) — a német munkásmozgalom résztvevője, a Német Szociáldemokrata Párt balszárnyának képviselője, publicista és történetíró, több történelmi filozófiai, hadtörténeti és hadművészeti mű szerzője.

32 Lenin Válogatott Művei. I. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 524—525. old.

33 Grey, Edward (1862—1933) — angol politikus és diplomata. Az antant egyik fő szervezője, a világháború egyik kezdeményezője.

34 Lenin Összes Művei. 26. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 298. old.

35 Poincaré, Raymond (1860—1934) — francia politikus. A Francia Köztársaság elnökeként Franciaország európai hegemóniájának megteremtésére törekedett. A szovjetellenes intervenció egyik szervezője.

36 Lenin Összes Művei. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971. 80—82. old.

37 Januskevics, N. N. (1868—1918) — az orosz hadsereg tábornoka. 1896-ban végezte el a Vezérkari Akadémiát. 1910-től a katonai akadémia tanára, 1913-tól az akadémia parancsnoka. Az első világháború alatt a főhadiszállás vezérkarának főnöke volt.

38 Jagow, Gottlieb von (1863—1935) — német diplomata, 1913-tól 1916-ig külügyminiszter, jelentős szerepet játszott az első világháború előkészítésében és kirobbantásában. A világháború okai és kezdete (1914—1918) című könyvében igyekszik igazolni politikáját.

39 Karl Kautskyról van szó.

40 Lenin Művei. 22. köt. Szikra, Budapest, 375. old.

41 Berchtold, Leopold (1863—1942) — osztrák—magyar külügyminiszter és miniszterelnök.

42 Az orosz haditerv „G" változatát a főerők Németország elleni támadása, az „A" változatot pedig Ausztria—Magyarország elleni támadás esetére dolgozták ki.

43 A Schlieffen-terv, a német csapatok hadászati támadási terve az első világháborúban. A terv legutolsó változata szerint: a német főerők Belgiumon át, a francia erődítmények és a francia hadsereg bal szárnyának megkerülésével megsemmisítő csapást mérnek, majd Párizst északról megkerülve azt körülzárják, és szétzúzzák a francia hadsereget. Ezalatt Lotaringiában korlátozott erőkkel lekötik a francia hadsereg minél nagyobb részét. Oroszországgal

szemben a Franciaország elleni harc befejezéséig Ausztria—Magyarországgal együtt védelmi harcot kellett volna folytatni.

44 Ferenc Ferdinánd (1863—1914) — 1896-tól trónörökös, 1914. június 28-án Szarajevóban lelőtték.

45 Delbrück, Hans (1848—1919) — német történész, hadtörténeti művek szerzője.

46 Szazonov, Sz. D. (1866—1927) — a cári Oroszország diplomatája. 1910-től 1916-ig külügyminiszter.

47 Ódiumon a szerző a háború előestéjét, kezdetét érti.

48 Roon, Albrecht von (1803—1879) — porosz tábornagy és politikus, 1859-től hadügyminiszter.

49 Pourtalès, H. — német diplomata a Háború és béke között című könyv szerzője.

SZOVJET HADVEZÉREK BORISZ MIHAJLOVICS SAPOSNYIKOVRÓL

...Borisz Mihajlovics Saposnyikov, a Szovjetunió marsallja nagyon értékes javaslatokat tett a csapatoknak a nyugati határmenti katonai körzetekben való elhelyezésére. Ilyen volt a többi között, hogy e körzetek főerőit a régi államhatáron belül, a megerődített körletek vonala mögött helyezzük el, a felszabadított nyugat-belorussziai és nyugat-ukrajnai körzetekben, a Baltikumban csak fedező csapatokat tartsunk, amelyek lehetővé teszik a főerők szétbontakozását meglepésszerű támadás esetén. A tapasztalt hadvezérnek ezt az ésszerű elképzelését azonban akkor nem vették figyelembe. Közvetlenül az új határ mellett helyezkedtek el még azok a magasabbegységek is, amelyek csak megalakulóban voltak, személyi állományuk és felszerelésük nem volt teljesen feltöltve... Ez a körülmény bizonyos mértékig befolyásolta azoknak az eseményeknek alakulását, melyek a fasiszta Németország Szovjetunió elleni hitszegő támadása után következtek.

Sz. Birjuzov
a Szovjetunió marsallja

...Különösen megmaradtak emlékezetemben azok a felejthetetlen pillanatok, amikor a Moszkvai Katonai Körzet egyik gyakorlatán találkozóharcban megkevertem az „ellenség" kártyáit, és ezredemmel kijutottam a „kék hadosztály" parancsnoki harcálláspontjához, s amiért Borisz Mihajlovics Saposnyikov, akkor a Moszkvai Katonai Körzet parancsnoka, megdicsért. Azóta nagyobb események is végbementek, mögöttünk van már a háború, de még ma is jóleső érzés tölt el, valahányszor felidézem magamban Saposnyikov dicsérő szavait, amelyeket majdnem negyven évvel ezelőtt intézett hozzám mint ezredparancsnokhoz.

Feltétlenül szólnom kell Saposnyikov marsall egyik alapvetően fontos, az ezredparancsnok szerepéről vallott nézetéről.

Úgy tartotta, hogy az önmagát és beosztottait tisztelő parancsnok vigyáz az ezredparancsnok tekintélyére, s soha nem ellenőrzi az ezredet a parancsnoka távollétében. Ő maga mindig is jó példát mutatott, és másoknak is azt javasolta, hogy így járjanak el.

Egyszer Saposnyikov megérkezett az ezredemhez. Én éppen a lőtéren voltam. Borisz Mihajlovics a jobb szárnyunkon jelent meg. Amikor az ügyeletes jelentette az ezred helyzetét és a parancsnok tartózkodási helyét, Saposnyikov megvárta, amíg hívására meg nem jelentem. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy az ezredet parancsnoka nélkül szemlélje meg...

I. Konyev
a Szovjetunió marsallja

...Az Olsanszkijtól kapott minősítéssel jelentkeztem a vezérkarnál, és még ugyanebben az 1923-as évben kineveztek a Kaukázusba. Borisz Mihajlovics Saposnyikov indított útnak. A polgárháború óta a vezérkar útján kinevezett parancsnokok ennek a pontos, kitartó, munkaszerető és módszeres embernek a hatáskörébe tartoztak, aki régi hivatásos tisztként kiemelkedő képességeit annak a Vörös Hadseregnek rendelkezésére bocsátotta, amely nagyon közel került szívéhez. Azóta számtalanszor kaptam különböző beosztásokat, és majdnem mindig Borisz Mihajlovics igazított el. Arca változatlanul nyugodt, utasításai tömörek és pontosak voltak, a „galambocskám" megszólítás pedig elmaradhatatlan...

...Csak e tanulmányok egyikéről tudok érdemleges véleményt alkotni, arról, amely később „Saposnyikov-terv" néven vált ismertté irodalmunkban. Borisz Mihajlovics a finnekre mérendő ellencsapást nehéz dolognak tartotta, és ez feltevése szerint több hónapos erőfeszítést, kemény harcot igényelt még akkor is, ha a nagy imperialista hatalmak nem avatkoznak be közvetlenül a konfliktusba. Ez az álláspont ékes tanúbizonyság Saposnyikov józan eszéről és katonai tisztánlátásáról.

K. Mereckov
a Szovjetunió marsallja

A háború első napjaiban a vezérkar nem ismerte mindig pontosan a frontok helyzetét. A vezérkar tábornokai minden este tájékoztatták a népbiztosság munkatársait a harctevékenység menetéről... Borisz Mihajlovics Saposnyikovnak, a Szovjetunió marsalljának, akit vezérkari főnökké neveztek ki, keserű pillanatokat kellett átélnie. A rendkívül tapintatos Borisz Mihajlovics gyakran magára vállalta a beosztottak mulasztásait, amelyeket azok a tájékoztatásban elkövettek. Egyik reggel éppen a főhadiszálláson tartózkodtam, amikor jelentést tett a frontok általános helyzetéről. Saposnyikov azt mondotta, hogy a megfelelő intézkedések ellenére két frontról nem kapott jelentést.

Sztálin megkérdezte:

— Megbüntette azokat, akik nem óhajtanak tájékoztatni bennünket, hogy mi történik a frontjuknál?

A jólelkű Borisz Mihajlovics méltósággal azt felelte, hogy mindkét front törzsfőnökét megrovásban részesítette. Arckifejezéséből és hanghordozásából ítélve ezt a fegyelmi büntetést a legsúlyosabbnak tartotta. Sztálin sötéten elmosolyodott:

— Nálunk mindig megrovásban részesítenek. Katona számára ez nem büntetés.

Ekkor Saposnyikov emlékeztette őt a régi katonai hagyományra: ha a vezérkar főnöke megrója a front törzsfőnökét, a vétkesnek azonnal kérnie kell leváltását beosztásából.

Sztálint láthatólag kielégítette ez a válasz, s csak azt tette hozzá, figyelmeztetni kell minden törzsfőnököt, hogy ezért a magatartásért a főhadiszállás szigorú büntetéseket fog kiszabni...

N. Voronov
tüzérségi főmarsall

...Borisz Mihajlovics Saposnyikov a régi orosz hadsereg tisztjeként az elsők között lépett a Vörös Hadseregbe, mindjárt e hadsereg megteremtésekor. Kiemelkedő katonai szakértőként és gazdag harci tapasztalatok birtokában Saposnyikov elvtárs minden tudását, minden erejét a Szovjetunió Fegyveres Erői szervezésének, fejlesztésének és megszilárdításának, a Vörös Hadsereg parancsnoki állománya nevelésének és kiképzésének szolgálatába állította. Sokat foglalkozott

a katonai elméleti kérdésekkel, és munkásságával jelentősen gazdagította a szovjet hadtudományt...

Saposnyikov elvtársat nemcsak a Vörös Hadsereg, hanem az egész ország is úgy ismeri, mint hadseregünk egyik legrégebbi és legkiemelkedőbb szervezőjét és vezetőjét... A Vörös Hadseregnek a német betolakodók felett aratott fényes győzelmeihez nagymértékben járult hozzá sokéves gyümölcsöző munkája. Katona volt e szó legteljesebb értelmében, szigorúan fegyelmezett, katonai kötelességnek élő ember...

A. Antonov
hadseregtábornok

...Számtalanszor találkoztam Borisz Mihajlovics Saposnyikovval, amikor a főhadiszálláson vagy a vezérkarban a flotta kérdéseiről volt szó. Borisz Mihajlovicsot már jóval háború előttről ismertem, ahogy a fiatal parancsnokok általában ismerik a nagy hadvezért. A hadsereg agya című könyve katonai körökben közkinccsé vált, a szerzőnek megérdemelt hírnevet szerzett. A marsallal 1941—1942-ben kerültem közelebbi ismeretségbe. Találkozásaink gyakran magukon viselték azoknak a napoknak drámai légkörét, de sok-sok beszélgetésünk örökre megmaradt emlékezetemben...

Borisz Mihajlovics Saposnyikovval 1939 nyarán ismerkedtem meg, miután kineveztek haditengerészeti népbiztossá... Közelebbről a Szovjetunió, Anglia és Franciaország katonai misszióinak munkája során ismertük meg egymást 1939 augusztusában... 1940-ben már otthonunkban is összejöttünk. Még jobban összehozott bennünket, hogy nyaralóink szomszédosak voltak... Néhányszor együtt töltöttük el szabad napjainkat, hol nála, hol nálam. A leggyakrabban azonban nála, mivel mindig közel akart maradni a telefonhoz.

Borisz Mihajlovics Saposnyikovot önkéntelenül is a haditengerészeti vezérkar főnökéhez, Gallerhez hasonlítottam. A februári forradalom mindkettőjüket eléggé magas tisztségben találta: Saposnyikov ezredes volt, Galler pedig 1. osztályú kapitány. Mindketten ingadozások nélkül a szovjethatalom mellé álltak, és életük végéig becsülettel szolgálták a hazát és a népet.

N. Kuznyecov
altengernagy

Borisz Mihajlovics Saposnyikov elvtársat 1919 ősze óta ismerem; mind a polgárháború időszakában, mind az ezt követő években többször is találkoztam vele a Vörös Hadsereg érdekében végzett munkája során.

Meggyőződésem, hogy Saposnyikov elvtárs munkájával bizonyította hűségét az Októberi Forradalomhoz és a munkásosztályhoz.

I. Uborevics
1. osztályú hadseregparancsnok

Borisz Mihajlovicsot 1923 óta ismerem. Akkor ő a Moszkvai Katonai Körzet parancsnoka volt. Szoros kapcsolatban álltam vele 1928-ban, amikor a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg vezérkari főnöke tisztét látta el, majd munkánk révén a későbbi években sokat dolgoztunk együtt, az akadémián, aztán amikor a Leningrádi és a Volgai Katonai Körzet parancsnoka, majd ismét a vezérkar főnöke és végül a honvédelmi népbiztos helyettese lett.

Borisz Mihajlovics elismerten a legműveltebb katonai vezetők közé tartozott, kitűnően ismerte a hadművészet történetét. Nagyszerű emberi tulajdonságai, ragyogó nevelési képessége, rendszeressége, a beosztottakkal szembeni közvetlen, megértő magatartása — megannyi olyan tulajdonságok, amelyekkel és sok más hasonlóval kiemelkedett katonai vezetőink közül.

Borisz Mihajlovics különösen értett a magasabbparancsnokok és a törzsek felkészítésének megszervezéséhez. A hadijátékokat mindig nehéz hadműveleti helyzetre építette fel, s ennek alapját általában valamilyen történelmi esemény alkotta. A játék elemzésekor a legapróbb részletekig megvilágította a felek hibáit, és megmutatta, hogyan kellett volna a hadműveletet lefolytatni a mai körülmények között korszerű technikai eszközökkel. A hadijátékok, amelyeket Saposnyikov szervezett, rendkívül tanulságosak voltak...

A. Hrulev
hadseregtábornok

...Borisz Mihajlovics Saposnyikov elragadó ember volt, és velem, mint fiatal ezredessel igazi atyai melegséggel bánt. Ha valami nem úgy sikerült, ahogy kellett volna, nem veszekedett, még a hangját sem emelte fel, csak szemrehányóan megkérdezte:

— Hát ez meg micsoda, galambocskám?

Ettől a kérdéstől legszívesebben a föld alá süllyedtünk volna, hibáinkat örökre megjegyeztük, és sohasem ismételtük meg.

Egyszer Saposnyikov jóval éjfél után hívatott magához; Borisz Mihajlovics fehér ingben ült az asztalnál, vállán nadrágtartóval. Zubbonya a székre volt akasztva.

— Üljön le, galambocskám — szólított fel otthonosan.

Viszonylag gyorsan végeztünk az ügyekkel, a vezérkari főnök azonban még nem bocsátott el. A hangulata éppen nagyon jó volt, és a térképet nézegetve hirtelen felidézte, milyen volt hajdani szolgálata Közép-Ázsiában. Borisz Mihajlovics jól ismerte az itteni viszonyokat, kitűnően emlékezett a vidékre. Én is mindenre emlékeztem. Magával ragadó beszélgetés kerekedett belőle.

A későbbiekben többször volt ilyen beszélgetésünk, és sok hasznosat merítettem belőlük osztályom munkája és saját magam számára.

Sz. Styemenko
hadseregtábornok

Borisz Mihajlovics Saposnyikov rendkívül nagy tudású katonai vezető volt, a hadműveleti művészet és a harcászat kiemelkedő szakértője. Az akadémiai oktatásban sok olyan újdonságot vezetett be, amely nagyon hasznosnak bizonyult a hallgatóink későbbi munkájában. A végzős évfolyam hallgatóival azonnal nagyon szoros kapcsolatba került. Borisz Mihajlovics érdeklődött diplomamunkánk iránt, meglátogatta csoportos foglalkozásainkat, figyelmesen elbeszélgetett mindenkivel, fokozatosan „kiigazította" ismereteinket. Nagy gondot fordított arra, hogy az akadémiát tervszerűen feltöltse a csapatoktól átvett oktatókkal. Személyesen foglalkozott a jelöltek kiválasztásával.

Borisz Mihajlovics emberséges jelleme, közvetlensége és sok más nagyszerű tulajdonsága maradandó emlékeket hagyott mindazokban, akik találkozhattak ezzel az érdekes, nagy mű-

veltségű emberrel... Borisz Mihajlovics többször is elképesztett hallatlan emlékezőtehetségével. A nap folyamán több tucat emberrel beszélt, a legkülönfélébb kérdésekkel vagy kérésekkel fordultak hozzá, és bár soha nem készített jegyzeteket, soha semmit sem felejtett el. Még néhány hónap elteltével is emlékezett arra, miről beszélgetett valakivel...

M. Kazakov
hadseregtábornok

...Csak néhány szót szeretnék szólni e kitűnő ember néhány jellemvonásáról. Talán legszembetűnőbb az udvariassága, az alárendeltek iránti tapintata, figyelmes meghallgatása és készséges segítése volt. Szigorú pontosság és alaposság jellemezte, nem tűrte a fegyelem semmiféle megsértését, ezt a beosztottaktól is megkövetelte, és mégis mélységesen tisztelték őt. Borisz Mihajlovics elengedhetetlennek tartotta, hogy a nehéz kérdések megoldásában meg ne beszélje a dolgot legközelebbi munkatársaival.

Állandó figyelmet fordított a katonai vezetők nevelésére és előléptetésére, és mindig elégedett volt, ha azok a tisztek, akiket ő juttatott magasabb tisztségbe, méltónak bizonyultak bizalmára. Bámulatos emlékezőtehetsége révén jegyzetek nélkül tudott hosszú és nehéz előadásokat tartani, térkép nélkül hallgatta meg a harci helyzetet ismertető jelentéseket...

V. Kuraszov
hadseregtábornok

...Borisz Mihajlovics Saposnyikovnak, e kiemelkedő katonai szakembernek és tudósnak, gazdag pedagógiai és módszertani tapasztalatok birtokosának, tehetséges szervezőnek és rendkívüli vonzerejű embernek megérkezése az akadémiára 1943. június 25-én mindjárt éreztette hatását az akadémia egész tevékenységében. Nagy hozzáértésről tanúskodó utasításai, hatékony ellenőrzése, a beosztottak iránti figyelmessége és bizalma megjavította a tanszékek és az osztályok munkáját, magasabb szintre emelte az oktatást és a professzori-tanári gárda felkészültségét.

G. Malangyin
hadseregtábornok

Borisz Mihajlovics Saposnyikovot a Moszkvai Katonai Körzet Forradalmi Katonai Tanácsában végzett munkánk során ismertem meg, amikor Borisz Mihajlovics a körzet parancsnoka volt. Feddhetetlen, becsületes embernek tartom őt, a szovjethatalom és a kommunizmus hűséges katonájának, a Vörös Hadsereg kimagasló képességű vezetőjének.

Saposnyikov minden erejével a Vörös Hadsereg szervezésén-építésén fáradozik, lelkiismeretesen és becsülettel szolgálja ezt az ügyet.

A körzetben Saposnyikov megérdemelten az egész parancsnoki állomány szeretetének örvend.

A. Bulin

2. osztályú hadseregkomisszár

Saposnyikov — a magasabbparancsnoki beosztásokban végzett gyakorlati munkája és tudományos-irodalmi munkássága révén — jól ismert a Vörös Hadseregben. Valóban marxista nézeteit a politika és többek között a háború fő kérdéseiről A hadsereg agya című hatalmas munkájában fejti ki. Gyakorlati munkájában ugyanígy megértve a Vörös Hadsereg osztályfeladatait és politikai felkészítésének fontosságát, pártunk politikáját érvényesíti.

V. Levicsev

hadtestparancsnok,
a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg
vezérkari főnökének első helyettese

...Éjfélkor már a vezérkari főnök dolgozószobájában ültem. A hadseregben töltött sok év alatt Saposnyikovval gyakran találkoztam, és minden egyes találkozás nagy örömmel töltött el. Ebben a minden tekintetben feddhetetlen, kiváló emberben harmonikusan ötvöződött a lelki finomság, a hatalmas tudás, a rendkívüli kulturáltság és a hadügy kiváló ismerete.

A katonai vezetés nagy műveltségű képviselője volt, mindenkit lebilincselő személyes vonzerővel. Már első találkozásunk után Saposnyikov maga mellé osztott be. Sem magas beosztása, sem túlterheltsége nem akadályozta meg abban, hogy mindig nyugodt és barátságos legyen. Mindig megőrizte azt a

csodálatos tulajdonságát, hogy mindenkihez legyen közvetlen szava.

Most is, ebben a kései órában, beszélgetésünk során Borisz Mihajlovics érdeklődött hogylétem felől, családomról kérdezgetett, felidézte a távoli húszas évek eseményeit és első találkozásainkat. Bár éjszaka a moszkvai ég nagyon vészterhes volt, a marsall tökéletesen megőrizte nyugalmát. Sőt, a légkört kellemessé tudta tenni, a beszélgetést melegséggel töltötte meg...

I. Bolgyin
vezérezredes

TARTALOM

ELŐSZÓ 5

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

A világháború küszöbén 35
A világháború kezdete 47
A 14. lovashadosztály az orosz hadseregek összpontosításának időszakában 63
A galíciai csata kezdete 70
A galíciai csata 100
Lovassági fal a Visztula bal partján 1914 őszén 131
Varsótól Kaliszig 155
A łódzi hadművelet 173
Jegyzetek 190

HADTUDOMÁNYI ÍRÁSOK

A hadsereg agya 193
Bevezetés 195
Gondolatok a vezérkari főnökről 211
„Övé minden felelősség" 222
A belpolitika és a vezérkar 238
A gazdaság és a háború 251
A külpolitika és a háború 272
A háború terve és a külpolitika 304
A mozgósítás, a háború ódiuma 334
Jegyzetek 353
Szovjet hadvezérek Borisz Mihajlovics Saposnyikovról 357